सद्गुरु

सन २०१७-२०१८

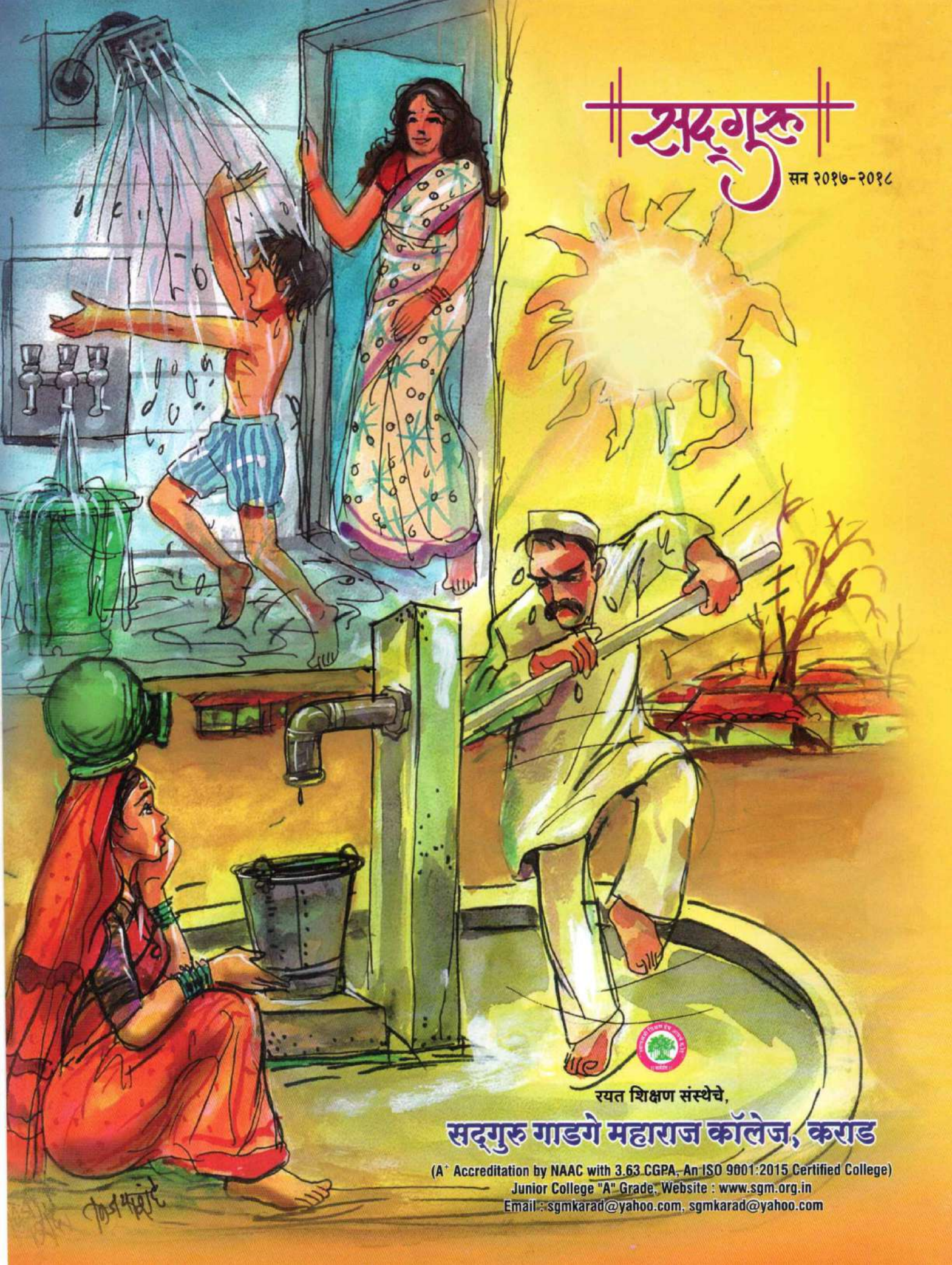

रयत शिक्षण संस्थेचे,

सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

(A+ Accreditation by NAAC with 3.63 CGPA, An ISO 9001:2015 Certified College)
Junior College "A" Grade, Website : www.sgm.org.in
Email : sgmkarad@yahoo.com, sgmkarad@yahoo.com

भावपूर्ण श्रद्धांजली

रयत शिक्षण संस्थेचे आधारस्तंभ

मृत्यू दि. ०९/०३/२०१८

डॉ.पतंगराव कदम

कुलपती भारती विद्यापीठ

'सदगुरु' नियतकालिका । २०१६-१७

- **रेखाचित्रे :**
  सौ.कांता राजेंद्र नांगरे
  मारुल हवेली
- **मुखपृष्ठ संकल्पना :**
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
- **मुद्रक / प्रिंटर्स :**
  श्री साईश्रद्धा प्रिंटर्स
  युजीएफ-१०, सातारा ट्रेड सेंटर
  एस.टी.स्टॅण्डजवळ,
  सातारा-४१५००२
- **मांडणी :**
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे

संपादन समिती :

- **अध्यक्ष :**
  प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
- **प्रमुख संपादक :**
  प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
- **विभागीय संपादक :**
  प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर
  प्रा.डॉ.महिपति शिवदास
  प्रा.सुहास गोडसे
  प्रा.सौ.सीमा चव्हाण
  प्रा.हणमंतराव मांडके
- **सहाय्यक संपादक :**
  प्रा.भगवान मोहिते
  प्रा.माधुरी कांबळे
  प्रा.जे.एस.कदम
  प्रा.सौ.जे.एस.जाधव
  प्रा.एच.के.काळे
  प्रा.श्रीमती संगिता जाधव
  प्रा.सौ.शुभांगी पाटील
  श्री.वाय.आर.चव्हाण
  श्री.आर.वाय.गायकवाड
  श्री.व्ही.डी.भोज
  श्री.ए.आर.पाटील

अध्यक्षीय

सद्गुरु गाडगे महाराज महाविद्यालय हे शिवाजी विद्यापीठाच्या परिक्षेत्रामध्ये संख्यात्मक व गुणात्मक दृष्टिनेही अव्वल दर्जाचे कॉलेज आहे. विद्यार्थी केंद्रीत दृष्टिकोण ठेवून कॉलेजची वाटचाल सुरु आहे. या कॉलेजमध्ये प्रवेश घेणारा विद्यार्थी उत्तम माणूस घडावा, त्याचा सर्वांगीण विकास साधला जावा या दृष्टिने आमचा प्राध्यापक वर्ग सतत कार्यरत असतो.

मुलींनाही सैनिकी क्षेत्रात अधिकारी पदावर करिअर करता यावे हे उद्दिष्ट समोर ठेवून रयत शिक्षण संस्था, विजय दिवस समारोह समिती आणि सद्गुरु गाडगे महाराज महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने महाविद्यालयात मुलींसाठी मिलिटरी ट्रेनिंग कोर्स सुरु करण्यात आला आहे. 'वुमेन्स मिलिटरी ॲकेडेमी' प्रशिक्षण केंद्र हे महाराष्ट्रातील एकमेव प्रशिक्षण केंद्र आहे. तसेच या वर्षी एम.एस्सी. मायक्रोबायॉलॉजी हा अभ्यासक्रम सुरु केला आहे.

सर्व विद्यार्थ्यांच्या कला गुणांना वाव मिळावा, त्यांच्या साहित्याला व्यासपीठ मिळावे म्हणून कॉलेजचा 'सद्गुरु' हा अंक. या अंकातील सर्व साहित्य, विद्यार्थ्यांचा आतला आवाज आहे. यातून भविष्यात नवोदित साहित्यिक तयार होतील अशी अपेक्षा आहे.

या वर्षी महाविद्यालयात वाणिज्य विभागाच्या वतीने 'व्यापार मेळावा' भरविण्यात आला होता याचा मुख्य उद्देश होता विद्यार्थ्यांना मार्केटिंगचे ज्ञान मिळावे. या मेळाव्यास विद्यार्थ्यांचा उत्स्फूर्त प्रतिसाद लाभला.दरवर्षी २१ सप्टेंबरला माजी विद्यार्थी मेळावा घेण्यात येतो. विशेष अभिनंदनाची बाब म्हणजे चालू वर्षापासून बॅ.पी.जी. पाटील राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा घेण्यात आली. त्याला उत्कृष्ट प्रतिसाद मिळाला. अनेक संशोधन प्रकल्प, राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय परिसंवादाचे आयोजन केले. विविध क्रीडा स्पर्धा व कलामंडळ, योग प्रशिक्षण केंद्र, स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र. पोलीस भरतीपूर्व पूर्व प्रशिक्षण केंद्र आदि सुविधा उपलब्ध करुन दिल्या त्याचे रिझल्ट आता मिळू लागले आहेत. क्रीडा विभागातील अक्षय शिवाजी सुर्वे बी.ए.३ तुर्क मेनिस्तान येथे झालेल्या नॅशनल ट्रेडिशनल रेसलिंग फेडरेशन स्पर्धेकरिता भारतीय संघात निवड तसेच मेजर ध्यानचंद केंद्रीय क्रीडा परिषदतर्फे राष्ट्रीय क्रीडा दिनानिमित्त राष्ट्रीय क्रीडा पुरस्कार मिळाला. ऐश्वर्या माने, ऑल इंडिया थल सैनिक कँप दिल्लीसाठी निवड राज्यस्तरीय आणि नॅशनल 'गोल्ड मेडल' व आदर्श विद्यार्थिनी म्हणून निवड झाली.

११वी सायन्ससाठी ॲग्रीकल्चर सायन्स ॲण्ड टेक्नॉलॉजी व डिफेन्स स्टडीज हे विषय जून २०१८ पासून सुरु करीत आहोत. तसेच एम.ए. मानसशास्त्र, एम.एस्सी., फिजीक्स, बॉटनी, स्टॅटॅस्टीक्स अभ्यासक्रम सुरु करण्याचा प्रस्ताव शासनाकडे दिलेला आहे. महाविद्यालयाने ISO 9001: 2015 मानांकन ही करुन घेतले आहे.

प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने

रयत शिक्षण संस्थेचे संस्थापक

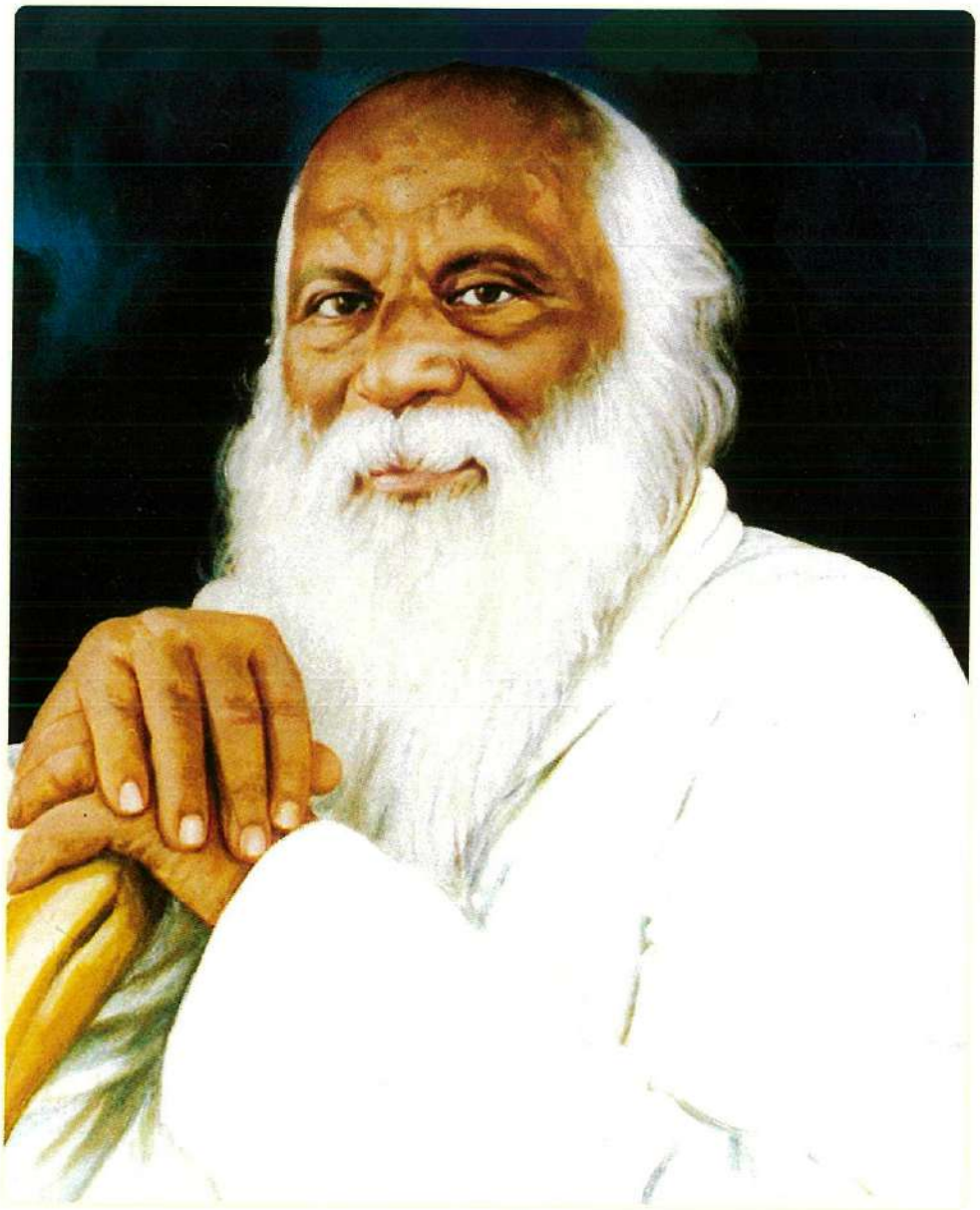

पद्मभूषण

डॉ.कर्मवीर भाऊराव पाटील

(भाऊराव पायगोंडा पाटील)

श्रद्धास्थान

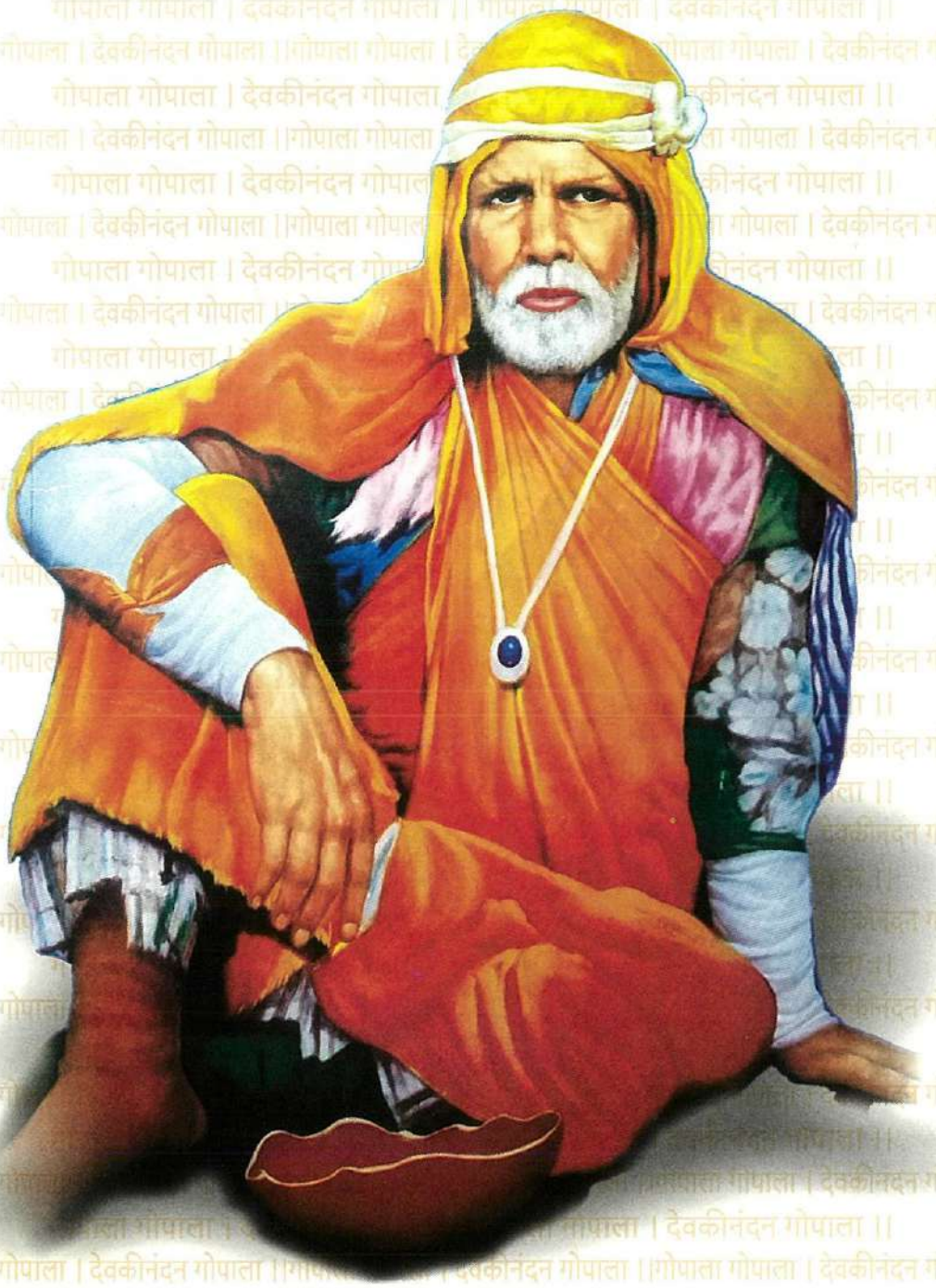

सद्गुरु गाडगे महाराज

(डेबूजी झिंगराजी जाणोरकर

रयत शिक्षण संस्थेचे मान्यवर

आमची प्रेरणा

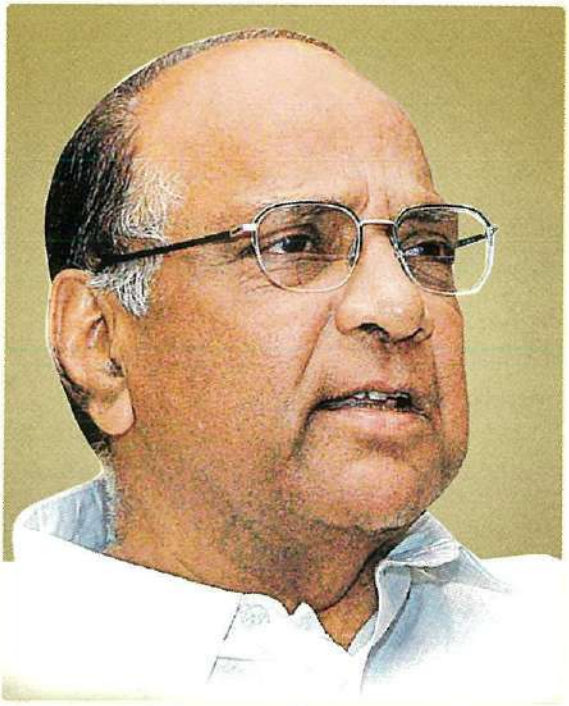

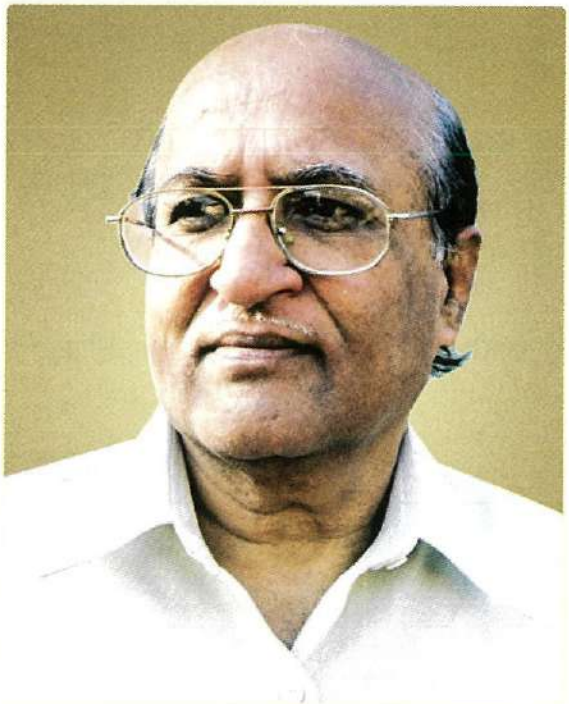

मा.खासदार शरदचंद्रजी पवार

अध्यक्ष, रयत शिक्षण संस्था,
सातारा.

मा.डॉ.अनिल पाटील

चेअरमन, रयत शिक्षण संस्था,
सातारा.

।। कर्मवीर जयंती समारंभ ।।

कर्मवीर जयंती समारंभात मार्गदर्शन करताना समारंभाचे प्रमुख पाहुणे कराड उत्तरचे
मा.आमदार बाळासाहेब पाटील, व्यासपीठावर मान्यवर

कर्मवीर जयंती समारंभात मनोगत व्यक्त करताना
मा.कर्नल संभाजीराव पाटील

कर्मवीर जयंती समरंभात स्वागत प्रास्तविक करताना
मा.प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने

कर्मवीर जयंती समारंभात अहवाल वाचन करताना
कार्याध्यक्षा प्रा.डॉ.नंदिनी रणखांबे

कर्मवीर जयंती समरंभात अध्यक्षीय मार्गदर्शन करताना
मा.ॲड.रविंद्र पवार

महाविद्यालयाचे कर्तव्यदक्ष नेतृत्व आदरणीय प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

नॅक समितीकडून A+ मानांकन मिळाल्याबद्दल रयत शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा.शरद पवार यांचे प्रमुख उपस्थितीत महाविद्यालयाचा सत्कार करतांना मा.डॉ.पतंगराव कदम, चेअरमन मा.अनिल पाटील

'सदगुरु' नियतकालिकाचे संपादक मंडळ

पद्मभूषण कर्मवीर भाऊराव पाटील राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन प्रश्नमंजूषा स्पर्धा द्वितीय क्रमांक प्राप्त कु.मिनाज मुल्ला, रविकांत पाटील, मा.प्राचार्यांचे समवेत

प्रज्ञावंत

२०१७-२०१८ सन्माननीय निवड/पुरस्कार/पीएच.डी./ नेट-सेट उत्तीर्ण/ग्रंथलेखन/आंतरराष्ट्रीय पेपरवाचन/

प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
शिवाजी विद्यापीठ अधिसभेवर (सिनेट) बिनविरोध निवड

प्रा.डॉ.अरुणा शिंदे
मानसशास्त्र शिवाजी विद्यापीठ अभ्यास मंडळावर निवड

प्रा.विजय पाटील

प्रा.सौ.एम.वंदना किशोर

प्रा.भगवान द. मोहिते

प्रा.डॉ.रमेश पां. पोळ

श्री.राहुल माने

प्रा.सौ.अरुणा पाटील

महाविद्यालयीन विकास समितीवर निवड

प्रा.डॉ.सुहास कांबळे
पी.एच.डी., वनस्पतीशास्त्र शिवाजी विद्यापीठ कोल्हापूर

प्रा.नागनाथ बनसोडे
नेट पास, कॉमर्स

प्रा.रतन तडाखे
सेट पास
तत्वज्ञान

प्रा.सौ.स्मिता पुजारी
सेट पास, कॉमर्स

प्रा.राजेंद्र इंगोले
हिंदी साहित्य समाज और मध्यम ग्रंथ लेखन

डॉ.महिपती शिवदास
दामोदर खडसे का सृजन संसार ग्रंथ लेखन

प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
(हिंदी) कालिकत, आंतरराष्ट्रीय परिषद पेपर वाचन

प्रा.सौ.ए.एस.साळुंखे
(रसायनशास्त्र) हडपसर आंतरराष्ट्रीय परिषद पेपर वाचन

प्रा.डॉ.यु.बी.मोरे
(रसायनशास्त्र) आंतरराष्ट्रीय परिषद पेपर वाचन/प्रकाशन

प्रा.व्ही.डी.पाटील
(रसायनशास्त्र) कोल्हापूर

प्रा.डॉ.अंकुश जाधव
(शिक्षणशास्त्र) औरंगाबाद

प्रा.सौ.एस.एस.गोडसे
आंतरराष्ट्रीय पेपर प्रकाशन

प्रा.सचिन जाधव
(हिंदी) पुणे

श्री.संदिप चौरे
नेट पास (समाजशास्त्र) विद्यार्थी

आर्या जाधव
नेट पास (समाजशास्त्र) विद्यार्थीनी

शारदा साठे
केंद्रिय औद्योगिक सुरक्षा दलात निवड

आकाश पाटील
आर्मीमध्ये निवड
जून २०१७

अक्षय घाडगे
आर्मी टेक्नीकलमध्ये निवड जून २०१७

आकाश सावंत
आर्मी टैंकमध्ये निवड जून २०१७

शिवराज पाटील
सीआरपीएफ मध्ये निवड फेब्रु.२०१७

विशाल सुळे
नेव्हीमध्ये निवड ऑक्टो. २०१७

अनिकेत चव्हाण
सोल्जरमध्ये निवड

बॅ.पी.जी.पाटील स्पर्धा परिक्षा केंद्रास युपीएससीचे जॉईंट डायरेक्टर डॉ.के.के.जाधव यांची भेट

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगामार्फत राज्य उत्पादन शुल्क उपनिरीक्षकपदी निवड सायराबानू इनामदार, रोहित पाचाडे, प्रा.आर.बी.पाटील, प्रा.एस.एन.शिंदे

विशाल बाबर याची तलाठीपदी निवड झालेबद्दल सत्कार

रोहित बागल - इंडियन नेव्हीमध्ये निवड झालेबद्दल सत्कार

संपादकीय

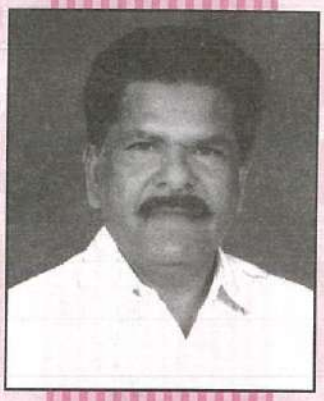

नियतकालिक म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या साहित्यिक कलेचा अविष्कार होय. महाविद्यालयीन जीवनात विद्यार्थ्यांचा सर्वांगिण विकास होणे गरजेचे असते म्हणून ज्ञान दाना बरोबर वक्तृत्त्व, कला, क्रीडा, साहित्यिक आविष्कार इत्यादी कला कौशल्य अंगी बाळगून भावी जीवन सुखी संपन्न बनविण्याचा हा एक प्रयत्न असतो. म्हणून विद्यार्थ्यांनी अशा कला वाढविणाऱ्या विविध स्पर्धेच्या मध्ये मोठ्या प्रमाणात सहभाग घेतल्यास विजयातून तर यश मिळतच असते पण अपयश जरी आले तरी त्यातून बऱ्याच गोष्टी शिकता येतात. अपयशी झालेल्यांना फार मोठा अनुभव अनुभवास येतो.

'सद्गुरु' नियतकामध्ये शिवाजी विद्यापीठाच्या सूचनेप्रमाणे अधिकाअधिक साहित्य प्रकार जोपासन्याचा प्रयत्न बिंब विभागात केलेला आहे. 'बिंब' विभाग पदवी स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी आहे तर 'प्रतिबिंब' हा भाग पद्वीपूर्व व पदव्युत्तर वर्गात शिकणाऱ्या साहित्यिक लेखक विद्यार्थ्यांच्यासाठी आहे. ही विद्यार्थ्यांना साहित्य लेखनाची एक फार मोठी संधी महाविद्यालयीन जीवनात मिळत असते. यातून उद्याचे श्रेष्ठ कवी, कादंबरीकार, कथाकार, नाटककार घडतात त्यांच्या सुप्त गुणांना वाव मिळत असतो. उद्याचे ते नाटककार साहित्यकार असतात म्हणूनच महाविद्यालयीन जीवनात विद्यार्थ्यांनी आपल्या प्रतिभा शक्तिला चालना देण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज शिवाजी विद्यापीठाच्या सांगली, सातारा, कोल्हापूर जिल्ह्यात सर्वात सर्वच बाबतीत आघाडीचे कॉलेज आहे. एप्रिल २०१७ मध्ये झालेल्या नॅक मानांकनात भारतात सातवे, महाराष्ट्रात दुसरे तर शिवाजी विद्यापीठाच्या परिक्षेत्रात प्रथम आलेले आहे. ३.६३ सी.जी.पी.ए मिळवून अव्वल ठरलेले आहे. त्यामुळे सातत्याने वर्षभर सुरु असणाऱ्या वेगवेगळ्या कार्यक्रमा बाबतचे, अग्रणी महाविद्यालयाच्या अनुशंघाने, वेगवेगळ्या विभागातील विद्यार्थीपूरक शैक्षणिक कार्यक्रमाची माहिती सर्व विद्यार्थी, पालक व समाजातील सर्वांना कळावी म्हणून 'सद्गुरु' च्या माध्यमातून पोहचविण्याचा आमचा हा प्रयत्न असतो.

'सद्गुरु' नियतकालिक आपल्या हातात देताना मनस्वी खूप आनंद होत आहे. परंतु याच्यात माझी भूमिका काहीच नाही मी केवळ निमित्त आहे. मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने यांचे मार्गदर्शन व माझे सर्व विभागीय संपादक, सहसंपादक, साईश्रद्धा प्रिंटर्स त्यांचे सर्व सहकारी या सर्वांच्या मुळेच हा अंक आकार घेऊ शकला म्हणून मी त्या सर्वांच्या ऋणात राहणे पसंद करत आहे.

धन्यवाद, जय कर्मवीर, जय महाराष्ट्र

प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
प्रमुख संपादक

भावपूर्ण श्रद्धांजली

रिमा लागू	:	मराठी चित्रपट चरित्र अभिनेत्री
दिलीप चित्रे	:	प्रसिद्ध मराठी कवी
प्रा.सुधीर तोरडमल	:	प्रसिद्ध चरित्र अभिनेता
प्रा.द.ना.धनागरे	:	माजी कुलगुरु शिवाजी विद्यापीठ
उमा भेंडे	:	मराठी जेष्ठ अभिनेत्री
इंदुताई पाटणकर	:	सामाजिक कार्यकर्त्या
भिमराव गस्ती	:	मराठी दलित साहित्यकार
चंद्रकांत देवताले	:	स्त्रीवादी हिंदी कवी
शिरिष पै	:	मराठीतील प्रसिद्ध कवयित्री
गौरी लंकेश	:	डाव्या विचार सरणीच्या पत्रकार, कनार्टक
अरुण साधू	:	मराठीतील ज्येष्ठ साहित्यिक
ह.मो.मराठे	:	मराठी साहित्य समीक्षक
कुँवरनारायण	:	हिंदी भाषेतील ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त साहित्यिक
मिल्खासिंह	:	प्रसिद्ध धावपटू भारत
शशी कपूर	:	प्रसिद्ध हिंदी सिनेमा अभिनेता
मनू शर्मा	:	जेष्ठ हिंदी साहित्यिक
ना.स.फरांदे	:	माजी सभापति विधान परिषद
बापू बिरु वाटेगांवकर	:	अन्यायाच्या विरुद्ध लढणारे सामाजिक नेते
रोहित जरग	:	एम.ए.-१ हिंदी चा विद्यार्थी (स.गा.म.कॉलेज)
श्रीदेवी	:	प्रसिद्ध हिंदी सिने अभिनेत्री
डॉ.पतंगराव कदम	:	संस्थापक भारती विद्यापीठ

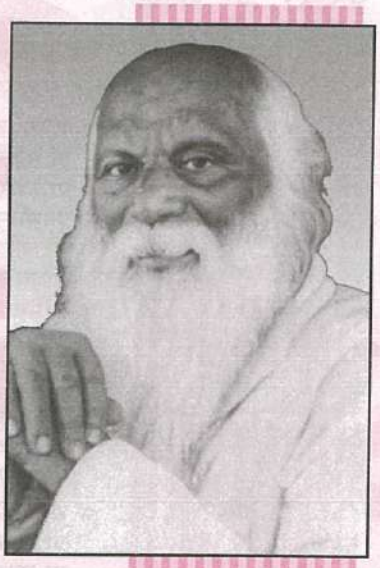

महाविद्यालय विकास समिती

सन २०१७-१८ ते २०२१-२२

COLLEGE DEVELOPMENT COMMITTEE

▪ मा.डॉ.पतंगरावजी कदम	चेअरमन
▪ मा.डॉ.अनिल आप्पासाहेब पाटील	सदस्य
▪ मा.प्रिं.डॉ.भाऊसाहेब किसन कराळे	सदस्य
▪ मा.प्रा.विजय जनार्दन पाटील	सदस्य
▪ मा.प्रा.भगवान दगडू मोहिते	सदस्य
▪ मा.प्रा.डॉ.रमेश पांडुरंग पोळ	सदस्य
▪ मा.प्रा.सौ.मायणेपल्ली वंदना ईश्वरकिशोर	सदस्य
▪ मा.श्री.राहुल चंद्रकांत माने	सदस्य
▪ मा.ॲड.रविंद्र केशवराव पवार	सदस्य
▪ मा.मधुकर गोविंद सावंत	सदस्य
▪ ॲड.सदानंद नारायण चिंगळे	सदस्य
▪ मा.प्रा.विलासराव माणिकराव घोरपडे	सदस्य
▪ प्रेसिडेंट कॉलेज स्टुंडट कौन्सिल	सदस्य
▪ सेक्रेटरी, कॉलेज स्टुंडट कौन्सिल	सदस्य
▪ प्राचार्य, सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड	सचिव
▪ मा.किसनराव बाजीराव पाटील	सदस्य
▪ मा.विठ्ठलराव रघुनाथ जाधव	सदस्य
▪ मा.जितेंद्र हिंदुराव डुबल	सदस्य
▪ मा.अतुल सुभाषराव कदम	सदस्य
▪ मा.फत्तेसिंह धनाजी जाधव	सदस्य
▪ मा.सचिन रामराव पाटील	सदस्य
▪ उपप्राचार्य ज्युनि.कॉलेज, विभाग	सदस्य

प्रगतीच्या पाऊल खुणा

*** पीएच.डी. /नेट/सेट परीक्षा उत्तीर्ण :**

डॉ.सुहास कुंडलिक कांबळे (पीएच.डी., वनस्पतीशास्त्र)
प्रा.तडाखे रतन आनंदा (सेट, तत्वज्ञान)
प्रा.सौ.पुजारी स्मिता रावसाहेब (सेट, कॉमर्स)
श्री.चौरे संदीप वसंत (नेट) (विद्यार्थी समाजशास्त्र)
जाधव आर्या वसंत (सेट) (विद्यार्थी समाजशास्त्र)

*** अभिनंदनीय निवड :**

प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने
(शिवाजी विद्यापीठ अधिसभेवर बिनविरोध)
प्रा.डॉ.अरुण शिंदे (मानसशास्त्र)
(शिवाजी विद्यापीठ अभ्यास मंडळावर बिनविरोध)
प्रा.डॉ.रामदास बोडरे (प्राणीशास्त्र)
(शिवाजी विद्यापीठ अभ्यास मंडळावर बिनविरोध)

*** संस्था/महाविद्यालय विकास समितीवर निवड :**

प्रा.विजय पाटील, रयत शिक्षण संस्थेच्या अभ्यासमंडळावर निवड
प्रा.भगवान दगडू मोहिते, प्राध्यापक प्रतिनिधी, वनस्पतीशास्त्र
प्रा.सौ.एम. वंदना किशोर, प्राध्यापक प्रतिनिधी, वनस्पतीशास्त्र
प्रा.डॉ.रमेश पांडुरंग पोळ, प्राध्यापक प्रतिनिधी, मराठी
शिवाजी विद्यापीठ मराठी परिषदेच्या उपाध्यक्षपदी निवड
प्रा.विलासराव घोरपडे, प्राध्यापक प्रतिनिधी शिवाजी विद्यापीठ
श्री.राहूल माने, शिक्षकेतर सेवक प्रतिनिधी
प्रा.सौ.अरुणा अ.पाटील, आदर्श गुणवंत प्राध्यापक,
छत्रपती शिवाजी कॉलेज सातारा यांच्याकडून

*** आंतरराष्ट्रीय जर्नल-पेपर प्रकाशन/वाचन :**

प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने (रसायनशास्त्र)
प्रा.डॉ.रमेश पोळ, (मराठी)
प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे, (हिंदी)
प्रा.सौ.ए.एस.साळुंखे, (रसायनशास्त्र)
प्रा.डॉ.यु.बी.मोरे, (रयासनशास्त्र)
प्रा.सौ.गोडसे एस.एस., Statistics
प्रा.डॉ.शिवदास एम.जे., (हिंदी)
प्रा.डॉ.अंकुश जाधव (शिक्षणशास्त्र)
प्रा.सचिन जाधव, (हिंदी)
प्रा.डॉ.व्ही.डी.पाटील, (रयासनशास्त्र)

*** ग्रंथ लेखन / संदर्भ ग्रंथ :**

प्रा.इंगोले आर.बी., (हिंदी) साहित्य समाज और माध्यम
प्रा.डॉ.शिवदास एम.जे., (हिंदी) दामोदर खडसे का सृजन संसार

*** शिवाजी विद्यापीठ मेरीट लिस्ट :**

पाटील श्रद्धा संजय (बी कॉम आय.टी)-
प्रथम क्रमांक : १५०१/१८०० पैकी
गायकवाड सुजाता आनंदराव (बी कॉम आय.टी)-
द्वितीय क्रमांक : १३५१/१८००
येळवे संदिप रतन (बी.कॉम.आय.टी)-
तृतीय क्रमांक : १३३०/१८००
कलबुर्गी प्रेरणा अनिल (बी कॉम आय.टी)-
चतुर्थ क्रमांक : १३२६/१८००

*** शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता श्रेणी :**

पाटील श्रध्दा संजय (बी कॉम आय.टी.)
शिवाजी विद्यापीठात ६ वा क्रमांक
लाड प्राजक्ता हेमंत (बी कॉम आय.टी.)
शिवाजी विद्यापीठात ७ वा क्रमांक
साळुंखे शोभा विलास (बी कॉम आय.टी.)
६ वा क्रमांक शिवाजी विद्यापीठात ८ वा क्रमांक
साळुंखे आदिती आबासो (बी कॉम आय.टी.)
शिवाजी विद्यापीठात ९ वा क्रमांक
शिंदे स्वाती अशोक (बी कॉम आय.टी.)
शिवाजी विद्यापीठात १० वा क्रमांक

*** अहिंदी भाषी-हिंदी शिष्यवृत्ती :**

इंद्रजीत मंदरे (एम्.ए.-१) १०,०००/-
साधना कुंभार (एम्.ए.-१) १०,०००/-
स्वप्नाली जाधव (एम्.ए.-१) १०,०००/-
भाग्यश्री जोशी (एम्.ए.-१) १०,०००/-
स्वप्नाली मांडवे (एम्.ए.-१) १०,०००/-
वसुधा भोगे (बी.ए.-१) ५,०००/-

*** शिवाजी विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धा विजेते**

प्राजक्ता सुर्यवंशी बी.ए.३
साक्षात्कार-पुलिस कॉन्स्टेबल, अशोक सुर्यवंशी
वर्षाराणी शिंदे बी.ए.३
Interview An Interview a Policeman

*** शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता शिष्यवृत्ती :**

गणी अरुंधती बाळाप्पा
एम.ए.२ समाजशास्त्र सलग दुसऱ्या वर्षी ही १०,०००/-
प्रा.डॉ.एस.एन.पवार समाजशास्त्र पारितोषिक ५००/-
सत्यशोधक कृष्णाजी रामजी पाटील, कामेरी पारितोषिक - २१५१/-
वाघमारे पूजा शंकर (पदवी समाजशास्त्र)
डॉ.विलास संगवे समाजशास्त्र पारितोषिक ५००/-
सत्यशोधक कृष्णाजी रामजी पाटील, कामेरी पारितोषिक - २५२५/-

*** प्लेसमेंट सेल :**

- आय सी.आय सी बँक
- आय सी.आय सी बँक प्रोड्युन्शियल लाइफ इन्श्युरन्स कंपनी
- Starrise Recuritment Pvt.Ltd.

} २३५ विद्यार्थ्यांची निवड

- Infosys WNS
- TCS Campus to Corporate -

७० तासांचे प्रशिक्षण पदवीच्या ३१४ विद्यार्थ्यांनी केले पूर्ण

*** बॅ.पी.जी.पाटील स्पर्धा परीक्षा केंद्र :**

२ बॅचेस चे आयोजन ५०० लेक्चर्स विद्यार्थी संख्या ५८ मुख्य बॅच पूर्व तयारी (चझडउ) वर्ग १३० लेक्चर्स विद्यार्थी संख्या (८६), २०१७ मध्ये निवड झालेले विद्यार्थी
श्री.रोहित पाचडे- State Excise sub-Inspector
सुप्रिया पवार- State Excise sub-Inspector
सायराबानू इनामदार- State Excise sub-Inspector
विशाल बाबर- तलाठी
श्री.सुहास माने- फायरमन मुंबई महानगरपालिका
श्री.रोहित बागल- इंडियन नेव्ही
शारदा साठे- केंद्रीय औद्योगिक सुरक्षा दलात निवड

Joined Armd Force Army / Navy / Cisf - 2017-18

आकाश पाटील (SUO) - ARMY June - 2017
अक्षय घाडगे (SGT) - ARMY SOL. TECH June 2017
आकाश सावंत (CDT) - ARMY SOL. TECH June 2017
शिवराज पाटील (SGT) - CRPF Feb 2017
विशाल सुळे (CDT) - NAVY (MR)
COOKINS CHILKA Udisa Oct- 2017
अनिकेत चव्हाण (CDT) - SDL

*** युजीसी (UGC) विविध अनुदाने : ९,७५,८००/-**

*** ग्रंथालय विभाग - ग्रंथसंपदा**

सिनिअर कॉलेज ग्रंथ - १,१४,६९१
ज्युनिअर कॉलेज ग्रंथ - २८,९८८
नियतकालिके - ९६
वृत्तपत्रे - १६
सी.डी.ज - ३२९
कॅसेटस - १२०

सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

* प्राध्यापक वृन्द/शिक्षकेतर

सिनिअर कॉलेज - १६०
ज्युनिअर कॉलेज - ९७
व्यवसाय अभ्यासक्रम - १६
बी.सी.एस,बी.सी.ए.,बायोटेक - २९
शिक्षकेतर - ६३+७० = १३३

* राष्ट्रीय सेवा योजना :

सारिका गायकवाड बी.एस्सी.-३ (झूलॉजी) महाराष्ट्र राज्य प्रजासत्ताक दिनसंचालन शिबिरात संचालन कॅप्टन म्हणून निवड
रियाज शेख बी.ए.३ शिवाजी विद्यापीठ राष्ट्रीय सेवा योजनेत उत्कृष्ट स्वयंसेवक म्हणून निवड सातारा जिल्हा प्रथम क्रमांक

* परीक्षा निकाल २०१६-१७

बी.ए.- ३ = ८९.३%	एम.ए. = ८९.१६%
बी.कॉम. ३ = ९८.७%	एम.कॉम. = ९८.२७%
बी.एस्सी. ३ = ७७.६%	एम.एस्सी. = ८१.४४%
बी.सी.एस. ३ = ९५.६५%	बी.सी.ए.-३ = ५९%
बी.कॉम आयटी. ३ = ९८.२७	बायोटेक-३ = १००%
बारावी कॉमर्स = ९९.३८%	एम.सी.व्ही.सी = १००%
बारावी सायन्स = ९७.७७%	बारावी आर्टस् = ९७.७५%

* एच.एस.सी.बोर्ड परिक्षेत सायन्स ९०% च्या पुढे = १७ विद्यार्थी

आदिती पाटील ९४.००%	पृथ्वीराज जमदाडे ९४%
अभिजीत शिंदे ९३.६९%	आदित्य पाटील ९३.२३%
प्रणव पाटील ९२.७७%	कु.गायत्री शिंदे ९२.१५%
कौशिक हसबनीस ९२.१५	वीरेंद्र पाटील ९२.१५%
निलेश निकम ९२%	अनुराग जाधव ९१.३८%
श्रेयस सवाखंडे ९१.०८%	संध्या शेवाळे ९०.७७%
पूजा कुलकर्णी ९०.४६%	महेश पाटील ९०.४६%
अपेक्षा जाधव ९०.३१%	विश्वजित जगदाळे ९०.३१%
गीतांजली कोळेकर ९०.३१%	

* वक्तृत्व स्पर्धा ज्युनिअर :

पंकज माने - वक्तृत्व स्पर्धेतील यशाबद्दल रोट ऍक्ट युथ ॲवार्ड कराड
प्रियांका माने - स्वच्छता मित्र व वक्तृत्व स्पर्धा तालुक्यात प्रथम
रोहित नांगरे - गांधी विचारमंच सातारा जिल्हा प्रथम क्रमांक
अस्मिता पाटील - गांधी विचार मंच सातारा जिल्हा द्वितीय क्रमांक

* वक्तृत्व/वादविवाद-सिनिअर कॉलेज :

विक्रम शिरतोडे (बी.ए.३) शिवाजी विद्यापीठ जिल्हास्तरीय युवक महोत्सव फलटण मराठी वक्तृत्व स्पर्धा तृतीय क्रमांक प्राप्त
रमीझ कावणकर (बी.ए.२) आपटे वाचन मंदिर इचलकरंजी राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धेत तृतीय क्रमांक प्राप्त
रजनीश पांडे (बी.एस्सी १) शिवाजी वि.जिल्हास्तरीय युवक महोत्सव फलटण हिंदी वक्तृत्व स्पर्धा - तृतीय क्रमांक प्राप्त

* विद्यार्थी संख्या - ११५८१

सिनिअर कॉलेज - ६२२५
ज्युनिअर कॉलेज - ५२५६
बी.ए.बी.कॉम., बी.एस्सी., बी.सी.एस., बी.सी.ए., बी.एस्सी., बायोटेक, एम.ए., एम.कॉम., एम.एस्सी., एम.फिल, पी.एच.डी., ज्युनिअर कला, विज्ञान, वाणिज्य, व्यवसाय अभ्यासक्रम

* वसतीगृह विद्यार्थी संख्या :

मुली : ५७८, मुले : २१३

* संस्था संलग्नित अल्पकालीन अभ्यासक्रम :

1. Unarmed Security Guard (3 Month)
2. Food Processing (3 Month)
3. खत व पेस्टीसाईड वापर तंत्र (3 Month)
4. Job Oriented Vocational (2 Month)
   Training Program (Bosch) (2 Month)
5. Certificate Course in Agro Industries (3 Month)

* राष्ट्रीय छात्र सेना मुले :

थोरात सुजित (SUO)
सिनिअर अंडर ऑफिसर म्हणून उत्कृष्ट कामगिरी
पवार विनय (JUO) IGC-RDC
राज्यस्तरीय प्रजासत्ताक दिन कँप औरंगाबाद
ऐश्वर्या माने (SGT) ऑल इंडिया थल सैनिक कँप दिल्ली महाराष्ट्र पथकातून निवड, राज्यस्तरीय आणि नॅशनल गोल्ड मेडल सन्मानित आदर्श विद्यार्थिनी. विजय दिवस (कराड)
चंदनशिवे हर्षदा (JDU) ऑल इंडिया ट्रेकिंग कँप उटी (तामिळनाडू)
पाटील तेजस (SGT) ऑल इंडिया इंटिग्रेशन कँप वल्लम (तामिळनाडू)
हजारे सूरजसिंग (SGT) ऑल इंडिया नॅशनल इंटिग्रेशन कँप सातारा महाराष्ट्राच्या पथकात निवड
डुबल सुशांत (SGT)
राज्यस्तरीय बेसिक लिडरशिप कँप सांगली येथे निवड
लाड अनिकेत (SGT) झी वाहिनी वर 'लागीर झालं जी' मालिकेत सहअभिनेता म्हणून अभिनंदनीय निवड
जाधव प्रेमकुमार (SGT) ऑल इंडिया शिवानी ट्रेल कँप पन्हाळा कोल्हापूर

* राष्ट्रीय छात्र सेना मुली :

एनआयसी कँप सातारा येथे सहभागी
पूजा खोचरे (SGT), **प्रियांका पाटील** (SGT)
ऑल इंडिया ट्रेकिंग कँप उटी येथे सहभागी -
संध्या राणी माने, अश्विनी पावलेकर, किरण सव्वाशे, अश्विनी लावंड, मोहिनी खंडागळे

* क्रीडा विभाग सिनिअर :

अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ स्पर्धेतील खेळाडू
अश्विनी लावंड (बी.कॉम-२) गुरुनानक देव विद्यापीठ अमृतसर येथे रायफल शुटिंग स्पर्धेसाठी शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड
अजिंक्य वडार (एम.ए.-१), **अमोल राठोड** (बी.ए.२)
बाळासाहेब सावंत कोकण कृषी विद्यापीठ दापोली आंतर विद्यापीठ क्रिडा महोत्सव कबड्डी स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड
सुमित घाडगे (एम.ए.१), **सागर पवार** (एम.ए.१),
श्रीधर परब (एम.ए.१) कालिकत विद्यापीठ कालिकत येथे झालेल्या फुटबॉल स्पर्धेकरिता शिवाजी वि. संघात निवड **रणवीर खालकर** याची फुटबॉल संघाच्या कर्णदार पदी निवड
अबोली अवसरे (एम.ए.२) स्वामी, शमानंदतीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड येथे क्रिकेट स्पर्धेकरिता शिवाजी वि.संघात निवड
रणजित पाटोळे (बी.ए.३) गुरुनानक देव विद्यापीठ अमृतसर येथे होणाऱ्या तायकवाँदो स्पर्धेसाठी शिवाजी वि.संघात निवड
पवन माने (बी.एस्सी.१) आंध्रप्रदेश येथे झालेल्या सबज्युनिअर नॅशनल बेस बॉल स्पर्धेकरिता महाराष्ट्र संघाचे प्रशिक्षक म्हणून निवड
प्रमोद काळे (बी.एस्सी.३) राणी दुर्गादेवी विश्वविद्यालय जबलपुर येथे झालेल्या व्हॉलीबॉल स्पर्धेसाठी शिवाजी वि.संघात निवड
अक्षय सुर्वे (बी.ए.३) तुर्कमेनिस्तान येथे झालेल्या नॅशनल नॅशनल ट्रेडिशनल रेसलिंग फेडरेशन स्पर्धेकरिता भारतीय संघात निवड मेजर ध्यानचंद केंद्रीय क्रीडा परिषद तर्फे राष्ट्रीय क्रीडा पुरस्कार

* शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय स्पर्धा खेळाडू :

प्रज्ञा गायकवाड (बी.ए.२) ज्युदो स्पर्धेत तृतीय
हर्षदा चव्हाण (बी.कॉम.१) कुस्ती स्पर्धेत तृतीय
अनिल चव्हाण (बी.ए.१) कुस्ती स्पर्धेत तृतीय क्रमांक सातारा विभागीय कुस्ती प्रथम क्रमांक
हर्षदा मोहिते (बी.एस्सी.३) धनुर्विद्या स्पर्धेत ५० मी.फ्री स्टोक स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक सातारा विभाग सहा विविध स्पर्धेत प्रथम व द्वितीय क्र.

* सातारा विभागीय जलतरण स्पर्धेतील खेळाडू

ओंकार घाडगे (बी.एस्सी.२) २०० मी फ्री स्टाईल ५० मी. ब्रेस्टस्ट्रोक स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक
शैलेश मूळगांवकर (बी.एस्सी.२) ४ १०० मी.मिडले रिले स्पर्धेत प्रथम क्रमांक
मनोज यादव (बी.एस्सी.२) २०० मी.ब्रेस्ट स्ट्रोक द्वितीय क्रमांक
प्रज्ञा लाड (बी.कॉम.१) ५०.मी २०० मी. ४०० मी. फ्री स्टाईल स्पर्धेत प्रथम क्रमांक १०० मीटर बटर प्लाय प्रथम क्रमांक
दिपक शिंगे (बी.ए.३) सातारा विभागीय बॉक्सींग स्पर्धेत तृतीय क्रमांक

गौरव सावंत (बी.ए.२) सातारा विभागीय बॅकींग स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक
स्वप्नील सुतार (बी.एस्सी.२) सातारा वि. बॅकींग स्पर्धेत तृतीय क्रमांक
राजेश्वरी पळसे (बी.एस्सी.३) सातारा विभागीय लांब उडी द्वितीय क्रमांक, उंच उडी प्रथम क्रमांक तिहेरी उडी तृतीय क्रमांक
आस्लम मुजावर (बी.ए.१) सातारा विभागीय मैदानी स्पर्धेत गोळा फेक द्वितीय
ऋषिकेश फडतरे (बी.एस्सी.१)सातारा वि.कुस्ती स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक
आकाश पाटील (बी.एस्सी.१) सातारा वि.कुस्ती स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

* **क्रीडा विभाग ज्युनिअर :**

दिपाली करडे (१२ वी आर्टस्) फ्रान्स मध्ये झालेल्या आंतरराष्ट्रीय मैदानी स्पर्धेत १०० मी मध्ये सहभाग
आकांक्षा पाटील (१२ वी कॉमर्स) फ्रान्स मध्ये झालेल्या आंतरराष्ट्रीय मैदानी स्पर्धेत गोळाफेक मध्ये पाचवा क्रमांक
नेहा पवार (११ वी आर्टस) चंडीगड मध्ये झालेला राष्ट्रीय बेस बॉल स्पर्धेकरिता महाराष्ट्राच्या संघात निवड
अमृता सुतार (११ वी आर्टस) सातारा येथे झालेल्या राज्यस्तरीय बॅडमिंटन निवड चाचणी स्पर्धेत सहभाग
शुभम जाधव (१२ वी आर्टस) नागपूर येथे झालेल्या राज्यस्तरीय मैदानी गोळा फेक भाला मध्ये सहभाग
अवधूत महाडीक, ऋतुजा लादे (१२ वी आर्टस) नागपूर येथे झालेल्या राज्यस्तरीय सॉफ्टबॉल निवड चाचणीसाठी निवड
सोनी शिद्रुक (१२ वी आर्टस) सातारा जिल्हा ॲमच्युअर ॲथलेटीक जिल्हा मैदानी स्पर्धेत ५००० कि.मी. चालणे क्रीडा प्रकारात जिल्हा व विभागीय स्तरावर प्रथम क्रमांक

नजरुद्दीन पटेल (१२ वी आर्टस) फलटण येथे झालेल्या विभागीय कुस्ती स्पर्धेत गोल्ड मेडल
श्वेता नांगरे , अंकिता रामुगडे (११ बी) सांगली येथे झालेल्या विभागस्तरीय शालेय क्रिकेट स्पर्धेकरिता निवड
महेश मांडवे (१२ वी आर्टस) पाटण येथील तालुकास्तरीय वेटलिफ्टिंग स्पर्धेकरिता निवड
स्वप्निल पिसाळ (१२ वी सायन्स) जिल्हा स्तरीय कराटे स्पर्धेत प्रथम क्रमांक तायकवादो स्पर्धेत प्रथम क्रमांक
वैभव सुरवसे (१२ वी आर्टस) **अनिकेत थोरात, प्रतीक मोरे** (१२ वी सायन्स) कराड येथे झालेल्या तालुकास्तरीय तायकवांदो स्पर्धेत प्रथम क्रमांक
श्रद्धा साळुंखे तालुकास्तरीय कुस्ती स्पर्धेत ५१ कि. वजन गटात द्वितीय क्रमांक
सौरंगामिनी माने कराड येथे झालेल्या तालुकास्तरीय कुस्ती स्पर्धेत ५५ कि. वजन गटात प्रथम क्रमांक
ऋतुजा जाधव (११ वी आर्टस) कराड तालुका स्तरीय मैदानी स्पर्धेत थाळीफेक मध्ये द्वितीय क्रमांक ४ x१०० रिले प्रथम क्रमांक
प्रज्ञा दाभाडे (१२ वी आर्टस) कराड तालुकास्तरीय मैदानी स्पर्धेत ५००० मी. चालणे मध्ये प्रथम क्रमांक ४ X१०० रिले ४ x४०० रिले क्रीडा प्रकारात प्रथम क्रमांक

* * *

मराठी विभाग	९ ते ५४
हिंदी विभाग	५७ ते ८४
इंग्रजी विभाग	८७ ते १०६
संस्कृत विभाग	१०९ ते ११६

सारा शहर छान डालने के बाद
मैं इस नतीजे पर पहुँचा
कि इतने बडे शहर में
मेरी सब से बड़ी पूँजी है
मेरी चलती हुई सांस
मेरी छाती में मेरी छोटी सी पूँजी
जिसे रोज मैं थोडा-थोडा
खर्च कर देता हूँ

– केदारनाथ सिंह

सद्गुरु

बिंब

पदवी स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक व कलाविष्कार

फुलं सगळी फुललेली
सकाळी फांदीवर पाहिली
कळी एकही नव्हती राहिली

सद्गुरु

:: विभागीय संपादक ::

प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर

बिंब
मराठी विभाग

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग :

१.	व्यक्तिचित्रण	पतंगराव कदम नावाचं वादळ शांत झालय	आकाश कांबळे, बी.एस्सी-३	९
२.	कथा	शुभमंगल सावधान...	कु.आशा गुरव, बी.ए.-१	१२
३.	व्यक्तिचित्रण	शिरीष पै : हायकूकार	कु.शितल पोळ, बी.ए.-३	१४
४.	प्रवासवर्णन	चला जावूया...पुस्तकांच्या गावाला	कु.मोनिका कदम, बी.ए.-३	१६
५.	वैचारिक	अंधश्रद्धा अर्थात बुवाबाजी-एक समस्या	कु.माधवी पोळ, बी.ए.-३	१९
६.	ललित	यशाचे कुलूप	कु.मानसी चव्हाण, बी.एस्सी.१	२३
७.	चित्रपट परिचय	स्वामी तिन्ही जगाचा...भिकारी	कु.अमृता शिटे, बी.ए.भाग-२	२४
८.	माहितीपर	लेक वाचवा देश वाचवा	कु.किर्ती कदम, बी.एस्सी.-१	२७
९.	संशोधनपर	वस्तू आणि सेवाकर (G.S.T.)	कु.आसावरी बेंदरे, बी.ए.-३	२९
१०.	तत्वज्ञानपर	लोककथेची गंगोत्री : महानुभावीय साहित्य	कु.नेहा ढेकळे, बी.ए.-२	३३
११.	ललित	लोक काय म्हणतील ?	कु.काजल कोळेकर, बी.एस्सी.-१	३५
१२.	चित्रपट समिक्षा	भ्रष्टाचाराच्या हिमनगाचे टोक : फास्टर फेणे	कु.अश्विनी थोरात, बी.ए.-३	३७
१३.	वैचारिक	युवाशक्ती : आदर्श आणि आव्हाने	कु.ऋचा वेदपाठक, बी.कॉम.-२	४०
१४.	आत्मकथन पर	सैनिकाची आत्मकथा	आकाश मोहिते, बी.कॉम-३	४२
१५.	ललित	विचारकरण्यासारखं ... असं काही	कु.प्रतिक्षा गायकवाड, बी.एस्सी.-१	४४
१६.	महितीपर	स्त्रीभ्रूण हत्या...	कु.प्रतिक्षा गायकवाड, बी.एस्सी.-१	४५
१७.	ललित	Love इन केमिकल	कु.कोमल कदम, बी.एस्सी.-३	४६
१८.	ललित	आजची तरुणाई	आकाश कांबळे, बी.एस्सी.-३	४७
१९.	संशोधनपर	आभासी चलनाच्या मृगजळापासून मृगजळापासून सावधान ! (क्रिप्टो करन्सी : आभासी चलनाचे मायाजाल)	कु.प्रज्ञा लाड, बी.कॉम-१	४९

पद्य विभाग :

२.	कोण असतो	कु.आशा देसाई, बी.एस्सी -१	२६
२.	क्षितिज	कु.प्रणाली जाधव, बी.एस्सी -१	३६
३.	पहाट	कु.प्रणाली जाधव, बी.एस्सी - १	३९
४.	पाऊस	कु.माधवी गुरव, बी.एस्सी -१	३९
५.	प्रेमळ शब्द	कु.अश्विनी ताठे, बी.ए.- १	४१
६.	श्वास	संग्राम निकम, बी.एस्सी -३	४३
७.	मायेचा सागर	कु.कोमल मस्कर बी.ए.- २	४६
८.	भावानों आपली शेतीच बरी	सुरज मोहिते, बी.एस्सी -२	५१
९.	पणती वंशाची	कु.दुर्गा शेजवल, बी.ए. - १	५१
१०.	मैत्रीचा ठेवा	शुभम रानभरे, बी.कॉम.-२	५२
११.	अशी माझी मैत्री	कु.ऐश्वर्या सूर्यवंशी, बी.ए.-१	५२
१२.	ती	सुहास पगडे, बी.ए. -२	५३
१३.	बाप	कु.आरती देशामाने, बी.कॉम. -२	५३
१४.	बदल	कु.वसुधा भोंग, बी.ए. - २	५४
१५.	हवेची झुळुक	कु.आशा देसाई, बी.एस्सी - १	५४

अनुक्रमणिका

सद्गुरु

बिंब
मराठी विभाग

व्यक्ति चित्रण

सद्गुरु

पतंगराव कदम नावाचं वादळ शांत झालय

– आकाश कांबळे, बी.एस्सी-३

सोनहिऱ्याच्या साथीने आणि साक्षीने आपले नेतृत्व? फुलवून, दीपस्तंभाप्रमाणे सर्वांना मार्गदर्शन करणारे डॉ. पतंगरावजी कदम साहेब प्रत्येकाला आपला वाटणारा नेता, सर्वसामान्यांच्या मनावर अधिराज्य गाजवणारा. अशा या हिऱ्याने सोनहिऱ्याचे व सोनसळचे नाव जगाच्या नकाशावर आपल्या कार्यकर्तृत्वाने सुवर्णाक्षरांनी कोरून ठेवले.

सोनसळच्या श्रीपतराव व बयाबाई कदम या शेतकरी दांपत्याच्या पोटी ८ जानेवारी १९४५ या दिवशी पतंगराव जन्माला आले. लहानपणी अतिशय खडतर आयुष्य वाट्याला येवूनही त्यावर मात करत शून्यातून विश्व निर्माण करणारा असा हा नेता. या नेत्याला नियतीने तावून सुलाखून खंबीर बनवले. गावात शिक्षणाची सोय नसल्याने पाच किलोमीटर लांब असणाऱ्या शाळेत त्यांना जावे लागे. पुढे ते कुंडलाच्या वसतिगृहात राहून मॅट्रीकची परीक्षा पास झाले. गावातून मॅट्रीक झालेले ते पहिले विद्यार्थी होते. यानंतर त्यांनी कधी मागे वळून पाहिलेच नाही. पुणे विद्यापीठातून त्यांनी कायद्याची पदवी घेतली. तर '१९८० च्या दशकातील शैक्षणिक प्रशासनातील प्रशासकीय समस्या' या विषयावर डॉक्टरेट मिळवली. शिक्षणाचे महत्त्व जाणलेल्या साहेबांनी शिक्षण, राजकारण व समाजकारण या क्षेत्रात आपला ठसा उमटविला. शिक्षण क्षेत्रात आपल्या कामाने हिमालयाची उंची गाठूनही अंगी नम्रता असणारे डॉ.पतंगरावजी कदत साहेब सर्वांसमोर एक आदर्शच होते.

यशवंतराव चव्हाण, वसंतदादा पाटील आणि यशवंतराव मोहिते या त्रिमुर्तीचा आदर्श पतंगरावासमोर होता. संधी मिळताच आपल्या माणसांसाठी भरभरुन केले पाहिजे हे त्यांनी आपल्या कार्याचे ब्रीदच ठरवले. शिक्षणासाठी आपल्याला सोसाव्या लागलेल्या हालअपेष्टा लक्षात घेवूनच गोरगरीबांच्या मुलांना शिक्षण मिळावे यासाठी त्यांची सतत धडपड असायची. ग्रामीण भागातील मुलींना शिक्षण मिळावे यासाठी त्यांची सतत धडपड असायची. ग्रामीण भागातील मुलींना उच्च शिक्षणाची संधी मिळावी या उद्देशाने त्यांनी १७ जुलै १९९० रोजी 'मातोश्री बयाबाई श्रीपतराव कदम कन्या महाविद्यालयाची स्थापना' केली. शिक्षणाबरोबरच राजकीय क्षेत्रातही ते अग्रेसर होते. आमदार, मंत्री म्हणून आपली कारकिर्द गाजवली. एखादी अडचण घेवून कोणीही माणूस त्यांच्याकडे गेला की ते त्याचे काम करणारच मग तो कुठल्याही पक्षाचा असो.

डॉ.पतंगराव कदम व रयत शिक्षण संस्था यांच्यात एक अतूट नाते आहे. कर्मवीर आण्णांना त्यांनी विद्यार्थी दशेत असताना बघितले आणि त्यांच्या जीवनात जणू परिसस्पर्शी झाला. कर्मवीर आण्णांनी सुरु केलेल्या 'कमवा आणि शिका' या योजनेचा फायदा घेवून त्यांनी सातारच्या छत्रपती शिवाजी कॉलेज मध्ये प्रवेश

घेतला. शिक्षण पूर्ण झाल्यावर त्यांनी पुण्याच्या हडपसर येथील साधना महाविद्यालयात शिक्षकाची नोकरीही केली. याच काळात त्यांच्या मनात शिक्षण संस्था स्थापनेचा विचार घोळत होता. ज्या काळात शिक्षण क्षेत्र हे अजिबात उत्साहवर्धक नव्हते, त्या काळात याच क्षेत्रात काम करण्याची जिद्द मनात धरुन या क्षेत्रातच काहीतरी करुन दाखवायचं असं ठामपणे ठरवले. खिशात तीस-पस्तीस रुपये घेवून पुण्यातील सदाशिव पेठेत भारती विद्यापीठाची स्थापना केली. त्यांच्याकडे माणूस पारखी नजर होती. माणसाकडे बघितल, त्याच्याशी दोन शब्द बोलले की लगेच त्यांच्या अंगचे गुण त्यांना जाणवत. अशी एक एक माणसे जमवत त्यांनी ती संस्थेच्या कार्याला लावली व संस्था नावारुपाला आणली. त्यामुळेच त्यांच्या कार्यालयात सतत वर्दळ असे. त्यांनाही आपल्या आवती-भोवती असलेली माणसे आवडायची. प्रत्येकाशी आपलेपणाने बोलून त्याची अडचण समजून घेवून त्याला शक्य असेल ते करण्याचे ते आश्वासन द्यायचे. ते नुसते आश्वासन देवून थांबायचे नाहीत तर ते आपल्या परीने पूर्णही करायचे. जसे कर्मवीर अण्णांनी शिक्षणाची गंगा सर्वसामान्यांच्या चंद्रमौळी झोपडी पर्यंत नेली, तसेच अण्णांचा वसा व वारसा जपणाऱ्या पतंगरावांनी गोरगरिबांच्या मुलापर्यंत शिक्षणाची हीच गंगा नेवून पोहचविली.

डॉ. पतंगराव कदमांनी जशी भारती विद्यापीठाची स्वतंत्रपणे स्थापना केली असली तरी त्यांची रयतशी असणारी नाळ कधीच तुटली नाही. त्यांनी रयतच्या अनेक महाविद्यालांना, शाळांना सढळ हस्ते मदत केली. मॅनेजिंग कौन्सिलच्या एका बैठकीत डॉ.पतंगराव कदमांचे नाव रयतच्या एका शाखेला देण्याचा प्रस्ताव पुढे आला. तेव्हा ते म्हणाले, ''माझ्याकडे जेव्हा काहीच नव्हते. तेव्हा कर्मवीरांनी मला भरारी घेण्यासाठी ज्ञानाचे बळ दिले आहे. त्यामुळे माझे नाव कोणत्याही शाखेस दिले जावू नये.'' असा मनाचा निगर्वीपणा असणारा माणूस आपल्या वागण्या बोलण्यातून आपली खरी उंची दाखवून देतो. पुढे ते रयत शिक्षण संस्थेच्या मॅनेजिंग कौन्सिलचे सदस्य झाले. या महाविद्यालयचे ते नुसते अध्यक्षच झाले नाहीत तर त्यांनी सुसज्ज अशा क्रीडासंकुलाची उभारणी केली. यासाठी त्यांनी एक कोटीपेक्षा अधिक निधी दिला व खेळाची आवड असणाऱ्या एका ॲक्सिडेंटमध्ये गेलेल्या आपल्या मुलाचे अभिजीत पतंगराव कदम असे नावही दिले आणि याचे उद्घाटन प्रसंगी त्यावेळी राष्ट्रपती असणाऱ्या प्रतिभाताई पाटील यांना आणले. या क्रीडा संकुलाच्या माध्यमातून आज असंख्य खेळाडू क्रीडाक्षेत्राच्या नभांगणात चमकत आहेत आणि महाविद्यालयाचे नावही उज्ज्वल करीत आहेत. मनाचा मोठेपणा म्हणजे काय ? हे साहेबांच्याकडे पाहून लक्षात येते. अशीच माणसे कळीकळीवर आपला ठसा उमटवितात.

डॉ.पतंगराव कदम हे अभ्यासू, उत्तम प्रशासक, उत्कृष्ट संसदपटू, कार्यक्षम लोकप्रतिनिधी, उत्तम संघटक, तसेच वक्तृत्व, नेतृत्व व कर्तृत्व या तिन्ही गुणांचा संगम असणारे लोकप्रिय नेते होते. साहेब मदत व पुनर्वसन खात्याचे मंत्री असताना त्यांनी सांगली जिल्ह्यातील दुष्काळी भागात जलसिंचनाची कामे केली. त्यांचा मतदार संघही दुष्काळी भागात मोडतो. तेथे साखळी बंधाऱ्याची योजना राबवून पाणी टंचाईवर मात करण्याचा प्रयत्न केला. म्हैसाळ, टेभू आणि ताकारी योजना मार्गी लावण्यासाठी अथक प्रयत्न करुन ती यशस्वीपणे पूर्ण क्षमतेने चालू केली. 'गतिमान शिक्षणातून समाज परिवर्तन' हेच आपल्या संस्थेचे म्हणजे भारती विद्यापीठाचे ब्रीद ठरवून १८० पेक्षा अधिक शैक्षणिक शाखा सुरु करुन लाखो विद्यार्थ्यांना शिकवून शहाणे करुन सोडले. शिक्षणाचे पवित्र काम असताना ग्रामीण भागातील मुले-मुली शिक्षण घेण्यासाठी त्यांच्या भारती विद्यापीठात गेली आणि त्यांना फी भरताना कुठलीही अडचण आली तर त्या मुलाची फी कमी तरी व्हायची नाहीतर माफ तरी केली जायची. दरवर्षी साधारणपणे पाच कोटी रुपये फीच्या माध्यमातून ते माफ करायचे. यामागे आपण ज्या परिस्थितीतून गेलो याची त्यांना पूर्ण जाणीव होती. दातृत्वाचा हा असणारा त्यांचा गुण विशेष उल्लेखनीय आहे. शैक्षणिक पार्श्वभूमी नसणाऱ्या डॉ.पतंगराव कदम यांनी भारती विद्यापीठाच्या माध्यमातून भारतात शैक्षणिक क्षेत्रात अतिशय दैदिप्यमान अशीच कामगिरी केली आहे.

घरातून राजकारणाची कोणतीच परंपरा नसताना एकेकाळी काँग्रेस विरुद्ध बंडखोरी करुन वांगी भिलवडी मतदार संघातून निवडून आल्यावर आपल्या कर्तबगारीने पक्षात व जनतेच्या मनात आपली जागा निर्माण केली. राजकीय क्षेत्रात मिळालेल्या संधीचा वापर कार्यकर्ते तयार करण्यासाठी आणि माणसं जोडण्यासाठी करायची शिकवण त्यांना बसलेल्या गरीबीच्या चटक्यांनी दिली होती. पतंगराव कदमांनी माणसे गोळा केली आणि कोसळेल्या माणसांना त्यांनी आधारवड बनून पुन्हा उभे राहण्यास मदत केली. प्रत्येक गोष्ट जाहिरपणे बोलणाऱ्या सोहबांनी याबद्दल मात्र नेहमीच मौन पाळले. त्यांनी सार्वजनिक क्षेत्रात केलेले काम हे वाखाणण्याजोगेच आहे. ते लाखोंचे पोशिंदे होते. त्यांनी आपल्या भागाचा तर विका केलाच, त्याचबरोबर कृष्णाकाठही प्रगतीपथावर नेला. त्यांनी आपल्या आयुष्यात पैशाला कधीच अवास्तव महत्त्व दिले नाही. तर त्यांच्या लेखी माणसांना महत्त्व होते.

त्रेपन्न वर्षापूर्वी डॉ. पतंगराव कदमांनी भारती विद्यापीठाची स्थापना करताना त्यांच्या नजरे समोर प्रगती पथावर जाणारा भारत होता. समाज परिवर्तनाची दिशा होती. University is not an I vory tower, It is service center विद्यापीठे हा समाज सेवेसाठी असतात, समाज परिवर्तन हा त्यांचा मूलमंत्र असावा. हाच मूलमंत्र साहेबांच्या मनी मानसी मुरला होता. ज्ञान-विज्ञानाने माणूस सुसंस्कृत व्हावा. हा खरा परिवर्तनाचा उद्देश असतो. असेच शिक्षण आपण मुलांना दिले पाहिजे. ही दूरदृष्टी पतंगरावांना असल्यामुळे भारती विद्यापीठाची स्थापना हे क्रांतीदर्शी पाऊल होते.

सद्गुरु गाडगे महाराज महाविद्यालयाबद्दल साहेबांच्या मनात एक आपुलकी एक जिव्हाळा होता. साहेब महाविद्यालयाच्या सर्व कार्यक्रमामध्ये आवर्जून उपस्थित राहत. महाविद्यालयात घडणाऱ्या सर्व घटनांवर त्यांचे बारीक लक्ष असायचे. महाविद्यालयाच्या प्रगतीची चौकशी करायचे. आणि पाठीवर कौतुकाची थापही द्यायचे. काही कामानिमित्ताने ते महाविद्यालयात यायचे तेव्हा नेहमी म्हणायचे, ''मला सर्व प्राध्यापकांशी बोलायचे आहे. एक दिवस वेळ काढून मी येणार आहे''. पण ही साहेबांची इच्छा अपुरीच राहिली.

आपल्या प्रचंड इच्छाशक्तीच्या बळावर त्यांनी भारती विद्यापीठाचा विस्तार आंतराष्ट्रीय स्तरापर्यंत केला. सोनहिरा साखर कारखाना, सूत गिरणी, दूध संघ, पोल्ट्री, सहकारी बँका यांच्या उभारणीतून त्यांनी सर्वसामान्यांचे जीवन समृद्ध केले. त्यांनी संस्था उभ्या करताना त्या ज्या परिस्थितीत उभ्या केल्या, प्रसंगी रात्रीचा दिवस केला. सत्तेवर नसतानाही त्यांनी मंत्रालयाचे खेटे घातले. तर मंत्रीपदावर असताना स्वत: फायली हातात घेवून सहकारी मंत्र्याच्या - सचिवांच्या कडून क्लिअर करुन घेतल्या.

अजातशत्रू असणारे आणि सर्वांना सोबत घेवून नेहमी काम करणारे डॉ. पतंगराव कदम यांनी शिक्षण क्षेत्रात अमूलाग्र परिवर्तन घडवून आणले. शिक्षण-राजकारण-सहकार अशा प्रत्येक क्षेत्रात आपला अमिट ठसा उमटविला. प्रत्येक काम हसत खेळत करण्याची हातोटी. कधीच कोणत्या गोष्टींचा ताण त्यांच्या चेहऱ्यावर दिसत नसे. जिल्हयात व राज्यात भान ठेवून योजना आखणारा आणि बेभान होवून त्यापूर्ण करणारा नेता अशी त्यांची ओळख. त्यांनी आपल्या कार्यातून समाजातील सर्व घटकांना न्याय दिला. अशा उमद्या मनाचे व शून्यातून विश्व निर्माण करणारे साहेब कोणाशी न बोलताच अनंताच्या प्रवासला निघून गेले. यावर आजही विश्वास बसत नाही. शेवटी एवढेच म्हणावेसे वाटते.

''साहेब तुमच्या आभाळभर आठवणी
आमच्या मनात सदैव राहतील.
तुमची वाणी आमच्या मनात
सदैव रुंजी घालत राहिल.''

* * *

शुभमंगल सावधान...

कु.आशा गुरव, बी.ए.-१

कुसूम आणि शरद आपल्या संसारात सुखी होते. अजय, अतुल आणि अबोली ही त्यांच्या संसारवेलीवर उमललेली फुले. या फुलांना बहरण्यासाठी कुसूम आणि शरद ने चांगल्या संस्काराचे खत पाणी घातले होते. अजय इंजिनियर तर अतुलने सी.ए. केले होते. अबोलीनेही एम.कॉम, एम.बी.ए. केले होते. अजय एका सॉफ्टवेअर कंपनीत नोकरीला होता. त्याला पगारही पाच आकडी होता. त्याचे त्याच्याच कंपनीत नोकरी करणाऱ्या आरतीवर प्रेम होते. आरती ही अनाथश्रमात लहानाची मोठी झाली होती. आपल्या अजयच्या प्रेमापुढे कुसूम आणि शरद झुकतात आणि आरतीला सून बनवून घरी आणतात. आरती ही प्रथम प्रथम घरातल्या सर्वांना आपलेसे करते. घरातल्या प्रत्येकाची काळजी घेते. घर आणि नोकरी व्यवस्थित सांभाळते. कुसूम आणि शरद यांनाही मान आणि आदर देते. त्यांच्या मनात आपल्या बद्दल स्थान निर्माण करते आपल्या धाकट्या दिराला भावाप्रमाणे व अबोलीला बहिणी-प्रमाणे सांभाळते.

''या एकाकी जीवनाचा शरदला अगदी उबग आला. आणि एका बेसावध क्षणी शरद लग्नाला तयार झाला. मुलांनी शरदचे नाव ७५ व्या वर्षी वधूवर सुचक मंडळात नोंदवले. तीस वर्षाच्या मीनाने हे स्थळ म्हणून पसंत केले. मीनाच्याही घरची गरीबी असल्याने मीनाने शरदच्या स्थळाला आपणहून होकार दिला.''

अतुलचे लग्न करण्याचा घरात विषय सुरू होतो. अतुलचे नांव वधूवर सुचक मंडळात नोंदवतात राधाचे स्थळ अतुलसाठी सांगून येते. श्रीमंत घरातली राधा-अनुराधा बनून अतुलच्या घरी गृहलक्ष्मी बनून येते. कुसूम आणि शरदचा संसार सर्वार्थांनी बहरत असतो आता ते जावयाचा शोध घेऊ लागतात अबोली नावाप्रमाणेच अबोल होती. तिनेही आपला जोडीदार निवडला होता पण घरात सांगायला घाबरत होती. तिने मोठी वहिनी आरतीच्या मदतीने घरात आपल्या प्रेमाचा कबुली जबाब दिला. तिचे प्रेम असणाऱ्या विनयला चांगली नोकरी नव्हती. त्याचे शिक्षणही बारावीच्या पुढे झाले नव्हते. त्यामुळे कुसूम व शरदला हे लग्न मान्य नव्हते. त्यामुळे कुसूम व शरदला हे लग्न मान्य नव्हते. पण अबोलीच्या प्रेमापुढे त्यांना हार मानावी लागली. लग्न झाल्यावर अबोलीला तिच्या सासरच्या माणसांनी न स्वीकारल्या-मुळे ती व विनयही आता माहेरीच राहू लागले. आणि इथेच गोकुळासारखा भरलेल्या घराला दृष्ट लागली.

आरती आणि अनुराधा यांच्यात छोट्या छोट्या गोष्टीवरुन खटके उडू लागले. डोळ्यात गेलेल्या कुसळाने मुसळाचे रुप धारण केले आणि व्हायचा तोच परिणाम झाला. दोघे भाऊ वेगळे झाले. त्या दोघांच्यात असणारा

आपुलकीचा धागा कमकुवत बनत गेला. या दरम्यान अबोलीलाही चांगली नोकरी लागली व तिनेही आपला संसार थाटला. पण अबोलीची होणारी ओढाताण बघून कुसूम आणि शरदचा जीव तीळतीळ तुटायचा दोन मुलांचं वेगळ होणं आणि मुलीची संसार करताना होणारी तारेवरची कसरत बघताना कुसूम मनातून तुटत होती. तिची तब्बेत खालाऊ लागली आणि एक दिवस तिने या जगाचा निरोप घेतला.

कुसूमच्या जाण्याने सर्वात जास्त धक्का शरदला बसला. तो जगण्याची उमेद हरवून बसला. चौदा दिवस मुला नातवंडांनी भरलेले घर चौदावा झाल्यावर हळू हळू रिकाम झालं. प्रत्येकानं काढता पाय घेतला वडिलांची जबाबदारी कुणालाच नको होती. जो तो आपल्या घरसंसारात रमला होता. आपल्या संसारात वडिलाचं ओझ प्रत्येकाला वाटत होत. प्रत्येक जण आपली जबाबदारी दुसऱ्यावर ढकलत होते. सुरूवातीला मान आणि आदर देणारी आरती आता पदोपदी शरदचा अपमान करत होती. अनुराधा तर पहिल्यापासूनच यासगळ्या पासून लांब होती आणि अबोला आपल्या संसारात वडिलांची जबाबदारी घ्यायची नव्हती. पण तिला नाही म्हणणे जीवावर आले होते. तिने वडिलांना आपल्या घरी नेले. पण तिच्या मुलांचे व शरद आजोबांचे जमेना. छोट्या छोट्या गोष्टीवरुन घरात खटके उडू लागले. घरातली शांतता भंग पावू लागली आणि एक दिवस विनयने शरदला घराबाहेर काढले.

अपमानीत झालेला शरद आपल्या जुन्या राहत्या घरी येऊन राहू लागला. हे अजय आणि अतुलला कळूनही त्यांनी या गोष्टीकडे सोईस्करपण दुर्लक्ष केले. कारण त्यांनाही आपल्या संसारात शरदची जबाबदारी नको होती. शरद तब्बेतिने धडधाकट होता. पैशाचीही त्याला काळजी नव्हती पण घरातला एकटेपणा त्याला खायला येई. छोट्या छोट्या गोष्टींसाठी त्याला दुसऱ्यावर अवलंबून राहावे लागे. हाच एकटेपणा व परावलंबी जीवन शरदला नकोसे वाटू लागले. आजूबाजूच्या लोकांनी शरदला दुसऱ्या लग्नाचा सल्ला दिला. प्रथम शरदला हे ऐकून कसंतरीच वाटलं. त्याला कुसूमची प्रकर्षाने आठवण येऊ लागली. तिने आपल्यासाठी केलेला त्याग, तिने संसारासाठी खाल्लेल्या खस्ता आठवून डोळे भरुन येऊ लागले. डोळ्यांची झड काही केल्या थांबेना.

या एकाकी जीवनाचा शरदला अगदी उबग आला आणि एका बेसावध क्षणी शरद लग्नाला तयार झाला. मुलांनी शरदचे नांव ७५ वर्षी वधूवर सुचक मंडळात नोंदवले. तीस वर्षाच्या मीनाने हे स्थळ म्हणून पसंत केले. मीनाच्यासाठी घरची गरीबी असल्याने मीनाने शरदच्या स्थळाला आपणहून होकार दिला. ही बातमी जेंव्हा अजय, अतुल आणि अबोलीला समजली तेंव्हा ते शरदला यापासून परावृत्त करण्यासाठी अटोकाट प्रयत्न करू लागले. त्यांना वडिलांची काळजी नव्हती तर त्यांचा पैसा आपल्याला मिळणार नाही याचीच चिंता वाटत होती. पण शरद आता मागे हटायला तयार नव्हता त्याच्याशी मुलांनी संबंध तोडून टाकले. गावातील मुले व वधुवर सुचक मंडळातील माणसांनी शरद कडून पैसे घेऊन लग्नाची तयारी केली.

शरदनेही आपल्या होणाऱ्या बायकोला पंचवीस-तीस तोळ्याचे नवे दागिने केले. तिच्या आवडीने लग्नाची सारी तयारी केली. मीनाला पाहिजे तशा साड्या घेतल्या. एका गोरज मुर्हूतावर ७५ वर्षाच्या शरदचे ३० वर्षाच्या मीनाशी लग्न लागले. शरद आणि मीनाचा संसार सुरू झाला. शरद आणि मीनाच्या विचारांचा मेळ बसेना. त्या दोघांचे सारखे भांडण होवू लागले. मीना समोर इच्छांचे उत्तुंग आकाश होते. तर शरद वयाने वृध्दात्वाकडे झुकल्याने त्यांच्या विचारातही अंतर पडत होते. मीनाचे मन आता या संसारात रमेना. तिने आपल्या आयुष्याचा निर्णय घेतला. शरद रात्री झोपलेला असताना घरातील पैसे व तिला घातलेले दागिने घेऊन ती निघून गेली. सकाळी जेव्हा हे शरदच्या लक्षात आले तेव्हा त्याला धक्का बसला. नैराश्याने त्याचे मन व्यापले. आणि यातच त्याने विहीरीत उडी मारुन आपले जीवन संपवले.

* * *

शिरीष पै : हायकूकार

– कु.शितल बबन पोळ, बी.ए.-३

सरडा झाडावर
श्वास रोखून बसलेला
झाडासारखाचे हिरवा झालेला

या 'हायकू' कवितेच्या ओळी ज्यांना तंतोतंत लागू पडतात. अशा हायकूकार शिरीष पै, जपानी काव्यप्रकार 'हायकू' हा मराठीत रूजवण्याचे श्रेय सर्वस्वी त्यांच्याकडे जाते. आईकडून सौंदर्याचा वसा व वडिलांकडून साहित्याचा वारसा घेऊन जन्माला आलेली शिरीष, सर्वार्थाने वडिलांचे नाव उज्ज्वल करणारी अशीच ठरली. विद्येचे माहेर घर पुणे शहरात १९२९ च्या १५ नोव्हेंबरला त्यांचा जन्म झाला. Writer and Fighter of Maharashtra अशी ज्यांची ओळख महाराष्ट्रातच नव्हे तर संपूर्ण जगाला आहे. अशा प्र.के. अत्र्यांची ही कन्या. हिला बालपणी साहित्यिक संस्काराचं बाळकडूच मिळालं आणि म्हणतात ना 'बाळाचे पाय पाळण्यात दिसतात' तसेच शिरीषने वयाच्या नवव्या वर्षी पहिली निसर्गकविता लिहली.

झाडावरती वेलीवरती हिरवी ही पाने
तरूणपणाचे लाल मनोहर गाती हे गाणे

पहिल्या हायकू नंतर शिरीष ताईंनी कधी मागे वळून पाहिलेच नाही. जीवनाच्या अंतापर्यंत हायकूने त्यांची पाठ सोडली नाही. हायकू हेच त्यांचे जगणे, जीवन व स्वभाव बनला. त्यांच्या मनातला प्रत्येक विचार, जगलेला प्रत्येक क्षण, टिपलेले प्रत्येक दृश्य त्यांनी हायकूतून व्यक्त केले.

आणि ती 'बालिका दर्पण' नावाच्या शाळेच्या मासिकातून छापून आली. याच दरम्यान पहिली कथा ही लिहली ती 'खेळगडी' या मासिकातून छापून आली. तिला पहिले बक्षिसही मिळाले. तेव्हा अत्रे मुंबईला होते. त्यांना जेव्हा ही बातमी कळली तेव्हा त्यांनी आपल्या लाडक्या नानीला पत्र लिहले. त्या पत्रात ते म्हणतात, ''नानी तू लिही लिही... लिंहितच रहा मोठी लेखिका हो'' हा वडिलांचा मिळालेला आशीर्वाद. पुढे शिरीष ताईच्या जीवनात खरा ठरला.

लेखनाचा समृद्ध वारसा जरी वडिलांकडून मिळाला असला तरी त्यांनी अभ्यासाने व सततच्या चिंतनाने त्यांनी आपली खास शैली निर्माण केली. कविता, कथा, ललित लेखन, बालसाहित्य, नाटक अशा साहित्याच्या सर्वच क्षेत्रात त्यांनी मुक्त संचार करून आपला वेगळा ठसा उमटविला. शिरीष ताईचे शिक्षण जरी कायद्याचे (L.L.B) झाले असले तरी साहित्याने त्यांचे संपूर्ण आयुष्य बदलून टाकले शिरीष पै नावाला एक वलय प्राप्त झाले. पण त्या म्हणतात, ''मी लेखिका झाले, कवयित्री झाले. पण मला माझ्या या ओळखीपेक्षा लोकांनी आचार्य अत्र्यांची मुलगी याचं नावानं कायम ओळखावं, असं मला आजही वाटतं'' आपल्या वडिलांचा सार्थ अभिमान त्यांना होता. हिमालयासारखे व्यक्तिमत्व असणारे अत्र्यांसारखे वडील 'लाभूनही त्यांच्या वागण्या बोलण्यात एक साधेपणा होता. सावळा, गोल, प्रसन्न चेहरा, उंचपुरा बांधा, कपाळावर मोठ

कुंकू लावलेल्या शिरीष ताई म्हणजे अफाट शक्ती असलेला खळखळता प्रवाह.

चर्चगेटच्या गव्हरमेंट कॉलेजमध्ये शिक्षण घेत असताना वेळ मिळेल तेव्हा ते 'नवयुग' च्या कार्यालयात येऊन बसत. L.L.B करत असताना त्यांची ओळख व्यंकटेश पै यांच्याशी झाली. शिरीष ओळखीचे रूपांतर प्रेमात झाले. आणि त्यांनी लग्न केले. शिरीष अत्रेची आता शिरीष पै झाली. शिरीष ताईचे शिक्षण पूर्ण होताच 'नवयुगच्यां संपादक पदाची जबाबदारी समर्थपणे पेलली.

१९६९ साली अत्रे हे काळाच्या पडद्याआड गेले. मागोमाग आईही गेली. आणि १९८३ साली पती व्यंकटेश पै यांचे निधन झाले. नियतीने आघातावर आघात करून जणू शिरीष ताईंची परीक्षाच आरंभली, मायेची सावली हरवली, प्रेमाने साथ सोडली, करण्यासारखे कोणतेच काम नव्हते. जीवनात एकाकीपणा अनुभवाला येऊ लागला अशा वेळी त्या स्वत:च्या खोलीतील खिडकीशी खुर्ची टाकून शून्य मनाने बाहेर बघत बसायच्या. त्यावेळी त्यांचे सोबती असायचे बाहेरची झाडे, पक्षी, फुले, फळे, पाखरे, तारे, वारे, ढग आणि अशा एकांत क्षणी अचानक त्यांना 'हायकू' सुचला

केव्हापासून करतोय काव काव
खिडकीवरला एकाकी कावळा
भरुन आलाय त्याचाही गळा

त्या खिडकीशी बसल्या असताना एक कावळा नेहमीप्रमाणे कर्कशपणे नव्हे तर व्याकूळपणे ओरडताना ऐकू आला. आणि मला वाटले अरे हा तर माझ्याच मनातील भावना आपल्या ओरडण्यातून व्यक्त करत नाही ना ?

'हायकू' हा जपानी काव्यप्रकार आहे. अवघ्या तीन ओळीची असणारी ही कविता. हा काव्यप्रकार प्रामुख्याने निसर्गाशी संबंधित असतो. इतरही विषय याला व्यर्ज नाहीत निसर्गात घडणारी एखादी वैशिष्ट्यपूर्ण घटना घडताना कवी पाहतो. आणि त्या घटनेशी आपल्या जीवनाचा काहीतरी निकटचा संबंध असल्याचे हायकूकाराला जाणवते. मग हायकूकार त्या निर्सगातील घटनेचे उद्‌गारात्मक अल्पाक्षरी चित्र काढतो. आणि ते शब्दचित्र वाचताना नेमके हेच आपल्या जीवनातही कधीतरी घडले आहे असे वाचणाऱ्याला वाटत राहते.

पहिल्या हायकू नंतर शिरीष ताईंनी कधी मागे वळून पाहिलेच नाही. जीवनाच्या अंतापर्यंत हायकूने त्यांची पाठ सोडली नाही. हायकू हेच त्यांचे जगणे, जीवन व स्वभाव बनला त्यांच्या मनातला प्रत्येक विचार, जगलेला प्रत्येक क्षण, टिपलेले प्रत्येक दृश्य त्यांनी 'हायकू'तून व्यक्त केले हायकूच्या संत असणाऱ्या बाशोप्रमाणे शिरीषताई ही रोज 'हायकू' लिहीत राहिल्या. त्यांच्या स्वभावात असणारे मार्दव दिसेल ते सुंदर टिपण्याचे उपजत वृत्ती त्यांच्या 'हायकू'मधून सतत प्रत्याला येते. नियतीने केलेल्या आघातून ते आघात सोसण्यातून आलेली खिन्नता त्यांच्या व्यक्तिमत्वातून जाणवत राहते. परिवर्तन हा जीवनाचा स्थायीभाव असतो. मग ते साहित्यातले का असेना –

हृदय अर्पण करतात, ती माणसं निरळीच असतात.
जशी हसतात फुलं, पूर्ण उमलतात, उधळतात गंध,
गळून पडतात.
नियतीच्या सहज स्वीकार हृदय देणारेच करतात
ज्याची दारे बंद होतात त्यांनाही आपले हृदय देतात

शिरिषताई अशाच होत्या. त्यांनी काव्यातील फक्त हायकूच लिहले असे नाही तर बालकविताही लिहल्या व भावकविताही

दोन काळे डोळे लबाड की भोळे
नकटं नकटं नाक त्याचा केवढा दिमाख

ही त्यांची प्रसिद्ध असणारी बालकविता

त्यांच्या काव्याच्या छंदाने त्यांचा एकांत दूर केला. त्यांना दु:खातून सावरायला मदत केली म्हणूनच त्या म्हणतात. 'हायकू' हा एक उद्‌गार आहे. जीवनाचे दर्शन त्यामध्ये आहे. तीन ओळीच्या या कवीतेत पहिला व शेवटचा ओळीत यमक साधणे अशी रचना असते. उतुंग व्यक्तिमत्व असणाऱ्या शिरिषताईंनी जीवनातील अनेक चढउतार पार करत यशाचे शिखर गाठलं अशा शिरिष ताईबद्दल सदानंद मोरे म्हणाले, 'जशी अत्रेंनी मराठी साहित्याला 'झेंडुची फुले' देऊन कवितेची देणगी दिली तशी शिरीष पै यांनी 'हायकू' ची मराठी साहित्याला देणगी दिली?' अशा शिरीष पै वयाच्या ८८ व्या वर्षी २ सप्टेंबर २०१७ला आपल्यातून निघून गेल्या.

* * *

प्रवास वर्णन

सद्गुरु

चला जावूया... पुस्तकांच्या गावाला !

– कु.मोनिका कदम, बी.ए.-३

प्रवास करायला कोणाल आवडणार नाही अहो ! हे काय विचारण झालं ? सर्वांना प्रवास करायला आवडतेच मला विचाराल तर मी म्हणेन माझ्या आयुष्यामधला अविस्मरणीय प्रवास म्हणजे पुस्तकांच्या गावचा प्रवास. 'भिलार' हे ते गाव खरं तर याला स्ट्रॉबेरीचं गाव म्हणून ओळखलं जातं हे मी ऐकून होते. अनेकदा मी या स्ट्रॉबेरीच्या गावाबद्दल वर्तमानपत्रांमधून वाचले ही आहे. आमच्या सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज मधील मराठी विभागाने एकदिवसीय सहलीचे नियोजन केले. आम्हाला सांगण्यात आले 'भिलार' या पुस्तकांच्या गावाला जायचे आहे. मला तर एवढा आनंद झाल की काही विचारु नका. मुळातच वाचनाची आवड असल्यामुळे ही पुस्तकांच्या गावाची सहल म्हणजे माझ्या दृष्टीने दुग्धशर्करा योगच होता. कधी एकदाचा तो दिवस उगवतो असे मला झाले होते. माझ्या मित्रमैत्रिणींमध्ये काय घ्यायचे याबद्दल चर्चा होवू लागली. आम्ही तयारीला लागलो.

आम्ही सर्वजण ज्या दिवसाची आतुरतेने वाट पहात होतो, अखेर तो दिवस उगवला. ठरलेल्या वेळेप्रमाणे स. ७.३० पर्यंत सर्वजण कॉलेज कॅम्पसमध्ये जमू लागलो वेळेत न येणाऱ्या मुलांशी आमच्या मराठी विभागाचे प्रमुख प्रा.डॉ.रमेश पोळ भ्रमणध्वनीवरुन संवाद साधत होते. आम्हाला घेवून जाणारी मिनी बस तर केव्हाचीच येवून उभी होती. सर्वजण जमल्यानंतर आम्हा मुलांची मॅडमनी हजेरी घेवून सर्वांना बसमध्ये बसण्यास सांगितले आम्ही एक-एक करुन बसमध्ये बसलो प्रत्येकालाच खिडकीजवळ बसण्याची उत्सुकता होती. पस्तीस विद्यार्थी आणि पाच प्राध्यापक असे आम्ही सर्वजण होतो. कॉलेजच्या प्राचार्यांच्या हस्ते श्रीफळ वाढवून एकदाची गाडी सुरु झाली

वाचनाचे ज्ञान समृद्ध होते. पुस्तकं आयुष्याला वळण लावतात. अनुभव, विचार बळकट करतात. त्यासाठी सतत वाचन हवं. मधमाशी होवून ज्ञानाचे मधूकण गोळा करत राहूया .....

बाप्पा मोरया ..... च्या गजरामध्ये ८.१५ वाजता गाडी कॉलेज गेटमधून बाहेर पडली. आमची गाडी कराड-मसूर-उंब्रज मार्गे-सातारा अशी धावू लागली. मराठी विभागातील प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर, डॉ.अर्चना चव्हाण या बसमध्ये मागच्या बाजूस व डॉ.कोमल कुंदप व प्रा.सुचिता औंधकर या व डॉ.रमेश पोळ सर पुढे बसले होते दंगामस्ती करता करता गाण्यांच्या भेंड्यांना सुरूवात झाली. आमच्या सरांनी व मॅडमनी देखील आमच्या भेंड्यांमध्ये सहभाग घेतला सर्वांना खूपच आनंद झाला. माझे मन मात्र गाडीच्या पुढे पुस्तकांचा गाव भिलारच्या दिशेने धावत होते. सातारमधून आमची गाडी पोहोचली ती वाई या ठिकाणी कोणत्याही शुभ कामाची सुरूवात श्री गणेशाच्या पूजनाने करतो तसेच आमच्या सहलीमधले पहिले ठिकाण वाईचा ढोल्या गणपती. हे इथलं जागृत देवस्थान कृष्णाकाठावर असणाऱ्या मंदिरातील भव्य-दिव्य अशा गणपतीचं दर्शन घेवून जवळच्या वाहत्या कृष्णामाईला साक्षी ठेवून आम्ही पुढे वाईतीलच 'मराठी विश्व कोश कार्यालयास' भेट दयायला गेलो. जुन्या काळातील ती ईमारत पाहून आजही तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी यांच्या महान कार्याची जाणीव होते. विश्वकोश निर्मितीमंडळ त्यांनी नावारूपाला आणण्याच महत्वाचं काम केलेलं आहे. दोनमजली असणाऱ्या या ईमारतीमध्ये विश्वकोशाचे दुर्मिळ खंड, तसेच अनेक संदर्भ ग्रंथांनी भरलेली कपाटे आहेत. पुस्तकांनी खचाखच

भरलेली कपाटे पुस्तके म्हणजे जणू काही ज्ञानगंगा आमच्या सभोवार आहे. तिथल्या सरांनी आम्हाला विश्वकोश कसे पहायचे याबद्दल माहिती दिली. येथूनही आमचा पाय निघत नव्हता पण आम्हाला पुस्तकांच्या गावात पोहोचायचं होतं.

वाईमधून निघून भिलारच्या दिशेने आमची गाडी धावू लागली महाबळेश्वर आणि पाचगणीच्या मध्ये 'भिलार' हे गाव आहे. सर्वांनी घरातून आणलेल्या कोरड्या खाऊच्या पिशव्या सोडल्या एकमेकांना देत घेत हास्यविनोद करत आम्ही सर्वजण भिलार गावची जणू प्रतीक्षाच करत होतो. आणि एकदाचे आमच्या गाडीने 'पुस्तकाचं गाव भिलार' या कमानीतून प्रवेश केला सगळीकडे झाडी, डोंगर, निळंभोर आकाश मनाला भुरळ घालत होतं निसर्गाच्या आणि डोंगराच्या कुशीत वसलेलं हे 'भिलार' गाव मला गाण्याच्या दोन ओळी आठवल्या.

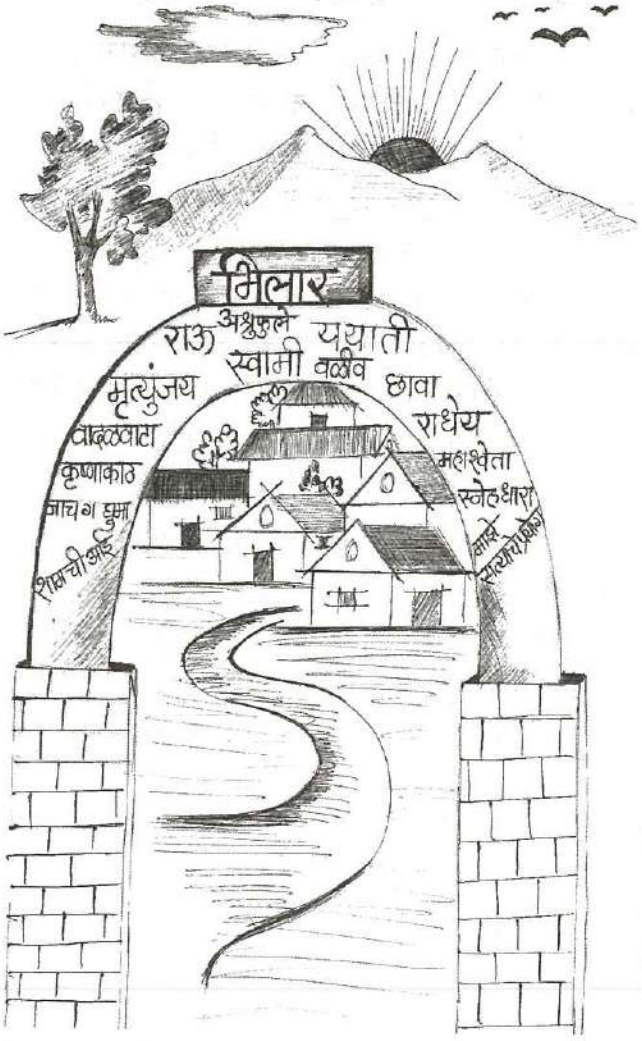

''हिरवा निसर्ग हा भोवतीने

जीवन सफर करा मस्तीने .....''

या ओळी गुणगुणत असतानाच अचानक गाडी थांबली आम्ही गावात पोहोचलो होतो. आम्ही पुस्तकांना भेटायला व पुस्तके आम्हाला भेटायला जणू अधीर झाली होती. सातारा जिल्ह्यातील 'भिलार' हे छोटसं गाव पण वाचन चळवळ समृद्ध करणारं पहिलं पाऊल उचलल त्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने केलेल्या प्रयत्नांमुळे ही चळवळ सफल झाल्याचे समजले होते. खर तर या गावाला भेट देणं हे आमच भाग्यच म्हणाव लागेल विचारांची तंद्री भंग पावली ती भूकेने सुखाचा मार्ग थेट पोटातून जातो.

प्रवासकरुन सर्वांच्याच पोटात भुकेने कावळे ओरडत होते. भिलार गावातील हनुमान मंदिरालगत असणाऱ्या व्यायाम शाळेच्या हॉलमध्ये आम्ही सर्वजण जेवण करण्यासाठी पोहोचलो. सर्वजण गोलाकार बसलो. प्रत्येकाचे जेवणाचे डबे उघडले गेले. डब्यातून वेगवेगळे पदार्थ डोकावत होते, त्याचबरोबर त्यांचा वास दरवळत होता. खाद्य पदार्थांची देवाणघेवाण सुरु झाली. आणि हातातोंडाची एकच घाई उडाली. हास्य विनोद करीत एकदाचे जेवण आटोपले. भरल्या पोटाने उत्साही मनाने तेथून बाहेर पडलो. पण मन मात्र रितेच होते. ते तर पुस्तकांना भेटल्यावरच भरणार होते. रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला टुमदार घरे, झाडे वेलींनी सजलेली अंगणे आणि आश्चर्य म्हणजे घरांच्या भिंती साहित्याच्या भाषेच्या नक्षीदार रंगरंगोटीने सजलेल्या वा ! काय रूपंड होत घराघरातचं. तीन ते साडेतीन हजार लोकसंख्या या गावात असेल. निसर्गाच्या सहवासात आणि डोंगराच्या कुशीत वसलेल हे गाव खरं तर या स्ट्रॉबेरीच गाव म्हणून पहिली ओळख होतीच इथला शेतकरी स्ट्रॉबेरीचे मळे पिकवतो एप्रिल महिन्यामध्ये सलग तीन दिवस स्ट्रॉबरी महोत्सव असतो. अनेक देशी-विदेशी पर्यटक स्ट्रॉबेरीचा आस्वाद घ्यायला इथे येतात. २००६ सालचा 'आदर्श गाव' पुरस्कारही या गावास मिळालेला आहे. एवढच नाही तर तंटामुक्त गाव हा पुरस्कार ही या गावास मिळाला आहे. असं हे विविध पुरस्काराने, गुणगौरवाने नटलेले हे गाव देशाच्या नकाशात पुन्हा आपली

नव्याने ओळख करुन देतं आहे, 'भारतातील पहिलं पुस्तकाचं गाव भिलार' अशी.

भिलार गावामध्ये एकूण २५ ठिकाण अशी आहेत की जिथे ही पुस्तक ठेवलेली आहेत. त्यामध्ये देऊळ, घरे यामध्ये यांना जेव्हा आम्ही भेटी दिल्या तेव्हा कविता, कथा, कादंबरी, संतसाहित्य, बालसाहित्य, विज्ञानसाहित्य, लोकसाहित्य, स्त्रीसाहित्य, ललित गद्य, वैचारिक, विनोदी साहित्य, विविध कला विषयक, दिवाळी अंक, नियतकालिके

बापरे राहिल नाही ना काही ? अशा सर्व साहित्य प्रवाहांनी समृद्ध असणारी ही ठिकाणं यापैकी प्रत्येक घराच्या पुढच्या भिंती वर घरामध्ये जे साहित्य आहे त्याला अनुसरुन रंगरंगोटी केलेली अगदी सचित्र. त्यामुळे घरामध्ये प्रवेश करतानाच मन प्रसन्न व्हायचं. इथे वाचकांनी 'सेल्फ सर्व्हिस' या धर्तीवर आपणास हवे ते पुस्तक घ्यायचे तिथे वाचनास बसण्याची सोयही उत्तम आहे खुर्च्या, टेबल तर कुठे आलिशान सोफासेट. आरामात बसा आणि शांतता तर विचारुच नका ? प्रत्यक्ष विद्येची देवता सरस्वतीचाच या भिलार गावामध्ये सहवास आहे. अस पुस्तकांनी व शांतेतेनं भारलेलं हे वातावरण आणि त्यातच वाचनप्रिय आम्ही वाचक हे सगळच अफलातून होतं. मित्रांनो खरं तर आपल्यापैकी कुणी डॉक्टर, वकील, उद्योजक, शिक्षक, होईल पण वाचन ही आपली संस्कृती मात्र आपण जपण्याचा आजच संकल्प करूया बर ! न जाणो यातून एखादा साहित्यिक जन्म घेईल. 'वाचाल तर वाचाल' असे आपल्याला अनेक वेळा सरांनी सांगितले आहे. वाचनाने ज्ञान समृद्ध होते, पुस्तकं आयुष्याला वळण देतात, अनुभव, विचार, बळकट करतात. त्यासाठी सतत वाचन हवं मधमाशी होवून ज्ञानाचे मधूकण गोळा करत राहूया. निश्चितच आपल्याकडे एकदिवस ज्ञानरुपी मधाच पोळ निर्माण होईल जे कधीही न संपणारं हा गोड ठेवा इतरांनाही देवूया. खरं तर आज मोबाईल, इंटरनेट, मीडियाच्या या जगामध्ये वाचन संस्कृती लोप पावत चालल्याचे दृष्टीस पडू लागले आहे. ही संस्कृती टिकवणं सर्वस्वी आपल्या हातामध्ये आहे. ज्ञानाचं शब्दांचं महत्त्व आमच्या संतांनीही सांगितलेलं आहे संत तुकाराम म्हणतात –

'आम्हा घरी धन शब्दाचीच रत्ने .....'

पुस्तकांच्या या दुनियेत वावरताना दिवस कधी गेला हे कळलच नाही. या पुस्तकांच्या गावाला प्रत्येकाने भेट द्यावी असेच हे गाव आहे. या गावातील गावकऱ्यांच आदरातिथ्य, त्यांच्या भाषेतील गोडवा स्ट्रॉबेरीच्या फळासारखाच आहे. आधी स्ट्रॉबेरीसोबत पुस्तकांचाही आस्वाद हवा ! भिलार या गावाला अनेक मान्यवरांनी भेटी दिल्या आहेत एवढेच नव्हे इथे ही मंडळी मुक्कामी या पुस्तकांच्या दुनियेत राहिली आहेत. इथे राहण्याची देखील सोय आहे बरं का ? वाचनाची आवड जोपासणारे माजी कृषी मंत्री मा. शरद पवार, मंगेशकर घराणं हेही इथं येवून गेलं आहे. मग काय तुम्हीही ठरवताय ना ? या सुट्टीत 'भिलार' या भारतातील पहिल्या पुस्तकांच्या गावालाच सहल काढायची ते. हे गाव तुमच स्वागत करायला तुम्हाला पुस्तक दयायला सज्जच आहे.

पुस्तकाच्या गावातून आता घरी परतण्याची वेळ झाली होती. पाय गाडीच्या दिशेने चालत होते पण मन कांही केल्या या सुंदर सुंदर पुस्तकांच्या रंगबेरंगी दुनियेतून घरी जायला तयारच नव्हत पण वेळेच्या नियोजनानुसार आम्ही भिलार मधून परतीच्या प्रवासाला सुरूवात केली. भिलार–वाई–सातारा–मसूर मार्गे पुन्हा कराड येथे आलो पण सोबत येताना जेवढे म्हणून आनंदाचे क्षण, पुस्तकांच्या सुखद आठवणी घेवूनच आलो होतो. या आठवणी म्हणजे माझ्यादृष्टीने तर अविस्मरणीय क्षण. हे मनाच्या कुपीत बंदिस्त करुन ठेवले आहेत आणि माझ्या जवळच्या नातेवाईकांसमोर मित्र मैत्रिणीसमोर हवी तेव्हा आठवणींची ही कुपी मी उघडेन त्यांनाही पुस्तकांच्या भिलार या गावाचं महत्त्व सांगेन. वाचन चळवळ, आपली संस्कृती जागृत ठेवण्याचं काम मी करणार आहे. मग हा माझा मला आलेला अविस्मरणीय अनुभव तुम्हीही घ्या, केव्हा जाताय पुस्तकांच्या गावाला भिलारला ...!

* * *

अंधश्रद्धा अर्थात बुवाबाजी - एक समस्या

- कु.माधवी पोळ, बी.ए.-३

भारत हा परंपराप्रिय देश आहे. धर्म, संस्कृती मुळे जगाच्या पाठीवर तो आगळा वेगळा देश ठरतो. धर्म आणि धर्माच्या भोवती असणारी अनेक वलये ही अत्यंत महत्त्वाची बाब आहे. आणि म्हणूनच धर्माच्या जोडीने येणाऱ्या साधुसंतांना या भूमीत अनन्यसाधारण असे स्थान आहे.

''साधुसंत येती घरा

तोचि दिवाळी दसरा''

असे आपणाकडे म्हटले जाते. भारत ही साधुसंतांची भूमी आहे. संत म्हणून जी व्यक्ती आपल्या नजरेसमोर येते ती सज्जन, चारित्र्यवान, सदाचारी, परोपकारी, धर्मसाधना करणारी अशी असते. उत्तर भारतात निगुर्ण उपासना करणाऱ्याना संत म्हणतात. तर आपल्याकडे सगुण व निगुर्ण अशी दोन्ही प्रकारची उपासना करणाऱ्याना संत म्हणतात. संत हे समाजाला सत्, चारित्र्य, सदाचाराची शिकवण देतात. समाजाची प्रगती करतात. म्हणूनच आपणाकडे संतांना सज्जन म्हटले जात होते. संतांच्या ठिकाणी नित्य श्रद्धा असायची.

प्राचीन काळापासून जशी संतांची परंपरा आपणाकडे आहे तशीच अंधश्रद्धेची, बुवाबाजीची परंपरा पण आहे. प्रत्येक कालखंडातील प्रत्येक संतांनी आपल्यापरीने ही समाजातील अंधश्रद्धा नष्ट करण्याचा प्रयत्न केला. त्यासाठी अभंगाची निर्मिती केली. कीर्तने, प्रवचने केली. तरीही समाजपरिवर्तनानुसार समाजातील ही अंधश्रद्धा आपणाला बदलताना दिसते. आज २१ व्या शतकात सुद्धा आपणाला या अंधद्धेच्या विळख्याने अडकून ठेवले आहे.

* **अंधश्रद्धा स्वरुप –सत्य नाकारते ती अंधश्रद्धा.**

असे असतानाही ही अंधश्रद्धा आजही समाजात आपले अस्तित्व टिकवून आहे. मग अंधश्रद्धा म्हणजे नेमके काय ? असा प्रश्न साहजिकच आपणाला पडतो श्रद्धा व अंधश्रद्धा यामध्ये नेमका फरक कोणाला ? हे ही पाहणे आवश्यक आहे तसच आपणास अंधश्रद्धेचा अर्थ कळू शकेल. अंधश्रद्धा ही

श्रद्धा ही संकल्पना विस्तृत आहे. अमूर्त आहे. तिचा भावनेशी संबंध आहे. हीच श्रद्धा कधी अंधश्रद्धेमध्ये परावर्तीत होते ते कळत नाही. श्रद्धेचा अतिरेक होणे म्हणजेच अंधश्रद्धा. अंधश्रध्देच्या विरोधी श्रद्धा आहे. म्हणूनच अंधश्रद्धाही सामूहिक पातळीवरील प्रक्रिया आहे.

एक प्रक्रिया आहे, असे म्हटले जाते. ही प्रक्रिया अनेक कारणांनी होत असते. म्हणून अंधश्रद्धेच्या बद्दल असे म्हटले जाते की, ''जी गोष्ट मूळातच खरी नसतानाही तिच्यावर विश्वास ठेवणे, ती आहे असे मानणे म्हणजेच अंधश्रद्धा होय.''

श्रद्धा व अंधश्रद्धा यात पुसटशी सीमारेषा आहे. यादोन्ही प्रक्रिया शब्दप्रामाण्याशी निगडीत आहेत. श्रद्धा-अंधश्रद्धा-विश्वास या परस्परपूरक संकल्पना आहेत. त्या एकमेंकीशी निगडीत आहेत. त्या एकमेंकीवर अवलंबून आहेत. विश्वास म्हणजे एका अर्थात प्रेम. जिथे प्रेम आहे तिथे विश्वास असतोच आणि जिथे विश्वास निर्माण होतो तर कधी विश्वासातून प्रेम. पण या दोन्हींमध्ये पण श्रद्धा असतेच असते.

श्रद्धा ही विश्वासाच्या सर्वात वरच्या पातळीवर असते. अशी श्रद्धा असण्यासाठी प्रेम आवश्यक असते. श्रद्धेशिवाय माणूस जगूच शकत नाही. ही श्रद्धा-विश्वास-प्रेम प्रत्येकाच्या जीवनात महत्त्वाची असते. याशिवाय मानवी जीवनाची कल्पनाही करता येणार नाही. श्रद्धा-विश्वास-प्रेम आहे म्हणून मनुष्यप्राणी इतर प्राण्यांपासून वेगळा आहे. श्रद्धा ही केवळ ईश्वर व भक्त यांच्याशी निगडीत नसते तर ती मनुष्यांशी निगडीत असते. नित्याच्या जीवनामध्ये प्रत्येक व्यक्ती हा शब्द वापरत असतो. श्रद्धा म्हणजेच विश्वास. विश्वास हा अटळ असतो. एखाद्या गोष्टीबद्दल खात्री असते, तेव्हाच आपण विश्वास आहे असे म्हणतो. आणि असा विश्वास प्रेमातून निर्माण होतो. म्हणून विश्वास कायम असतो. आणि श्रद्धा बदलत असते. जे त्रिकालाबाधीत सत्य असते त्याला विश्वास म्हणतात. उदा. जन्म, मृत्यू. आणि जे काही काळापूरते सत्य असते त्याला श्रद्धा म्हणतात.

वरीलप्रमाणे श्रद्धा ही संकल्पना विस्तृत आहे. अमूर्त आहे. तिचा भावनेशी संबंध आहे. हिच श्रद्धा कधी अंधश्रद्धेमध्ये परावर्तीत होते ते कळत नाही. श्रद्धेचा अतिरेक होणे म्हणजेच अंधश्रद्धा. अंधश्रद्धेच्या विरोधी श्रद्धा आहे. म्हणूनच अंधश्रद्धाही सामूहिक पातळीवरील प्रक्रिया आहे. अंधश्रद्धेची व्याख्या पुढीलप्रमाणे स्पष्ट करता येईल.

१) ''वैज्ञानिक दृष्टिकोणातून सिद्ध करण्यास असमर्थ असणारी गोष्ट म्हणजे अंधश्रद्धा.''

२) ''कार्यकारणभाव स्तरावर सिद्ध करण्यास असमर्थ असणारी गोष्ट म्हणजे अंधश्रद्धा.''

३) ''एखादी गोष्ट सिद्ध करता येत नाही पण असिद्ध करता येते (म्हणजे त्या गोष्टीचे अस्तित्व नाही) असे सिद्ध करता येते तिला अंधश्रद्धा म्हणायचे.''

अशी ही अंधश्रद्धा समाजाला सातत्याने पोखरत असते. समाजाला अधोगतीला नेत असते. संतांनी या अंधश्रद्धेच्या आहारी जाणाऱ्या समाजाला थांबवण्याचा प्रयत्न प्रत्येक कालखंडात केलेला आहे. या अंधश्रद्धेची ही प्रक्रिया मानसिक स्वरुपाची असून ती मानवी मनामध्ये अनेक कारणांनी निर्माण होते. ही अंधश्रध्दा निर्माण होण्यामागे कोणती कारणे आहेत हे पाहणे आवश्यक आहे.

*** अंधश्रद्धा निर्मितीची कारणे –**

मानवी मन हे असंख्य ज्ञात, अज्ञात, मूर्त, अमूर्त कल्पनांना आपल्या कल्पनेत (मनात) जन्म देत असते. ती माणसाची एक सहजप्रेरणा आहे असे म्हटले जाते. कल्पनेतून मग तो आपल्याला हवी असलेली सृष्टी प्रत्यक्षात साकारात असतो. पण मानवी मनात अशा काही अमूर्त गोष्टी आहेत की त्या सिद्ध करता येत नाहीत पण नाकारता येत नाहीत. उदा. देव, परमेश्वर. आणि ज्यागोष्टी अस्तित्वात आहेत पण सिद्ध करता येत नाहीत पण असिद्ध करता येतात ती म्हणजे अंधश्रद्धा. ही अंधश्रद्धा निर्मिण होण्यामागे कोणती कारणे आहेत हे अनेकांनी अभ्यासले. ती कारणे पुढीलप्रमाणे स्पष्ट करता येतील.

१) श्रद्धेचा अतिरेक होणे.

२) मानवी मनामध्ये असणारी अनेक अमूर्त घटकांबद्दलची भीती.

३) मानवी मनाचा कमकुवतपणा.

४) स्वत:वर विश्वास नसणे. आत्मविश्वासाचा अभाव.

५) वैज्ञानिक दृष्टिकोनाचा अभाव असणे.

६) अज्ञान, अडाणीपणा ही प्रमुख कारणे आहेत.

७) रुढी, परंपराप्रिय समाज. यांचा समाजात असलेला अतिरेकीपणा.

८) विचारांचा कमकुवतपणा.

९) चमत्कार, अद्‌भूतता याकडे मानवी मनाचा असणार कल.

१०) आजच्या चंगळवादी युगात कमी कष्टात, कमी वेळेत झटपट श्रीमंत होण्याची लालसा.

ही अंधश्रध्दा निर्माण होण्याची कारणे समाजामध्ये आपणाला दिसून येतात. अंधश्रद्धा ही जरी सिद्ध करता येत नसली तरी तिचे अस्तित्व आपण सिद्ध करु शकतो. ती संपूर्णत: नष्ट करु शकतो.

*** बुवाबाजी व अंधश्रद्धा परस्परसंबंध –**

अंधश्रद्धा ही प्रत्येक देशात जरी असली तरी प्रत्येक देशात तिचे स्वरुप भिन्न-भिन्न आहे. भारतासारख्या दैववादी, परंपराप्रिय समाजात तिचे अस्तित्व अफाट, सर्वदूर पसरलेले आहे. भारताच्या प्रगतीला ही अंधश्रद्धा मारक ठरत आहे. याच अंधश्रद्धेचा फायदा अनेक ढोंगी लोक स्वत:च्या स्वार्थासाठी नेहमीच करत असतात. धर्म, परंपरा, रुढी यांना जीवनात अनन्यसाधारण महत्त्व असणाऱ्या भारतीय समाजात ही अंधश्रध्दा एक आक्रळविक्राळ रुप घेवून उभी आहे. ह्या देशातील माणूस कितीही शिकलेला असला तरी धर्माच्या, रुढीच्या नावाखाली तो भरडला जात असतो. हे ज्यांना माहित आहे ती व्यक्ती राजरोसपणे बुवा होण्यास सिद्ध झालेली असते. ''भारतात कोणतीही व्यक्ती 'देव' बनू शकते. मला सिद्धी प्राप्त झाली आहे असे म्हटले की ती व्यक्ती आपोआपच मोठी होते.'' या ढोंगी साधून बद्दल ज्ञानेश्वर माऊली म्हणतात की,

''ऐसे कैसे वेडे जन । जया न कळे भगवान ।

माया मोहीचीया पाठी । जन होती दु:खी कष्टी''।।

अर्थ – माऊली म्हणतात, हे सर्व लोक वेडे आहेत. ज्यांना भगवंत कधीच कळला नाही. भगवंताचे स्वरुप सर्व चराचरात आहे. पण हे अंधद्वेपायी भरकटलेले आहेत. त्यांना काय सांगून कळेना. जन्माला येऊन जन्माचे सार्थक करणे त्यांना जमलेले नाही.

बुवाबाजी आजही समाजात मोठ्या प्रमाणात पसरत असलेली किड आहे. या बुवांना पूर्वी बाबा, महंत, मांत्रिक, तांत्रिक असे शब्द वापरले जात होते. काळानुरुप आता या शब्दांत ही बदल झाला आहे. काळ बदला तसे शब्द ही बदलेले आपणाला दिसून येतात. आता स्वामी, महात्मा, गुरुजी, महाराज, सद्‌गुरु व बाबा इ. समाजाच्या आधुनिक जीवनपद्धती नुसार 'हायटेक' सुधारीत शब्द वापरले जातात. या लोकांनी मानसशास्त्राचा, विज्ञानाचा गाढा अभ्यास केलेला असतो. लोकांच्या वर्तनवादाचा यांचा अभ्यास चांगला असतो. धर्मानुसार, जातीनुसार त्या त्या समाजाची असणारी मानसिकता यांनी अभ्यासलेली असते. या साऱ्याचा वापर करुनच ते समाजामध्ये स्वत:ला नावारुपाला आणतात.

भारतीय लोकांची मानसिकता, त्यांची रुढी, परंपराप्रियता ज्यांनी ज्यांनी ओळखली त्यांनी त्यांनी धर्माच्या-श्रद्धेच्या नावाखाली लोकांची केलेली फसवणूक सर्वश्रूत अशीच आहे. आज आपण वैज्ञानिक युगात इतकी प्रगती केली असतानाही आपणाला हा बुवाबाजीचा प्रश्न सोडवता येत नाही. भारताच्या प्रत्येक प्रांतात असे स्वामी आपपल्या भक्तांना लुबाडताना दिसतात. पूर्वीच्या पेक्षाही आजच्या समाजाची अवस्था वाईट आहे. कारण पूर्वी स्त्रियांच्या शोषणाचे प्रमाण इतके वाढले नव्हते तितके आज प्रकर्षाने वाढलेले आपणाला दिसून येते. ते या बुवाबाजीमुळेच. बुवाबाजी ही समाजाला पोखरत चालेली आहे. समाजाला अंधश्रद्धेच्या विळख्यात नेणाऱ्या या ढोंगी, पाखंडी लोकांना 'स्वामी', 'महाराज', 'सद्‌गुरु' अशा मोठमोठ्या उपमा देवून आपण त्या शब्दांचा अपमान तर करत नाही ना ? अशा पद्‌व्या देण्याइतपत खरंच ते मोठे आहेत का ? हा एक अत्यंत महत्त्वाचा प्रश्न नेहमीच आपणाला पडत असतो. हे लोक खुनापासून वेश्या व्यवसाय, बलात्कार, देशद्रोह इ. भयंकर गुन्हे करत असूनही त्यांना स्वामी का म्हणावे ? असा प्रश्न उपस्थित होतो.

धर्माच्या नावाखाली अधर्माचे हे सौदागार भारतामध्ये असंख्य आहेत. आजच्या काळात अगदी सध्याच्या परिस्थितीत गुरमीत राम रहीम सारखा स्वत:ला फार मोठा स्वामी म्हणून घेणारा ढोंगी समाजासमोर खऱ्या स्वरुपात आणला गेला. त्याच्याभोवती असणारे खोटे वलय फाडून

टाकून समाजासमोर त्याचा खरा चेहरा आणला गेला. तो एक बलात्कारी आहे, असंख्य कोटीची मालमत्ता त्याच्याकडे सापडली आहे, आर.डी.एक्स, बेकायदेशीर शस्त्राचा साठा, खून, बलात्कार, स्त्रियांचे लैंगिक शोषण इ. अनेक आरोप त्याच्यावर आहेत. त्याचे गुन्हे सिद्ध झाले तरीसुद्धा त्याच्या समर्थकांनी त्याला सोडावे म्हणून निदर्शने केली. चाळीसपेक्षा जास्त लोक मृत्यू पावले. ही आजच्या समाजाची चिंतनशील बाब आहे.

भारतामध्ये आपणाला असे असंख्य भेटतील. पुण्यात गेल्यावर्षी प्रसिद्ध झालेला सध्या जेलमध्ये असणारा 'आसाराम बापू' अध्यात्म क्षेत्रात स्वत:ला सिद्धपुरुष म्हणून घेत होते. मुळचे गुजरातचे असणारे हे 'बापू' सत्संगाबरोबर आयुर्वेदिक वस्तुंची ही निर्मित करत. यासाऱ्या मागे बलात्कार, लैगिंग छळ, बेकायदेशीर बनेक बाबी इ. साऱ्यांचा समावेश होता. इच्छाधारी संत स्वामी भीमानंद महाराज. आपण साईबाबाचे अवतार असल्याचे सांगतात. पण दिल्ली येथे पूर्वी एका पंचतारांकित हॉटेलमध्ये सुरक्षा रक्षकाचे काम करीत होते. नंतर त्यांनी मसाज पार्लर च्या नावाखाली वेश्या व्यवसाय सुरु केला. इ.स. १९७७ ला यासाठी तुरुंगातून शिक्षा भोगून आल्यावर आपला अवतार बदलला व 'स्वामी' झाले. सध्या जेलमध्ये अनेक गुन्ह्याबद्दल शिक्षा भोगत आहेत. स्वामी सदाचारी. तत्कालीन काळातील पंतप्रधानाकडे पुजारी असल्याचे सांगून अनेकांना लुबाडले. स्वत:ला स्वामी म्हणून घेत दरबार भरवू लागले. संपत्तीसाठी पत्नीची हत्या केली. यासाठी सध्या जेलमध्ये जन्मठेपेची शिक्षा भोगत आहेत.

ही झाली पुरुषमंडळी. या बुवाबाजीच्या चक्रात स्त्रियांही सहभागी आहेत. अनेकिंनी आपण देवीचे रुप आहोत असे सांगून साध्वी स्त्रिया झाल्या आहेत. उदा. 'राधेमाँ'. आपण साक्षात देवीचे रुप होत असे सांगून साडी, अलंकार, मेकअप् ती करत असते. यावर भाष्य करण्यासाठी समाजातील या प्रवृत्तींना थांबवण्यासाठी मधल्या काळात काही मालिका ही यावर निघालेल्या होत्या.

*** अंधश्रद्धेवरील उपाय –**

बुवाबाजीच्या या व्यापारात नावाची यादी खूप मोठी आहे. स्वामी परमहंस नित्यानंद, कृपाळू महाराज, संतोष माधवन, बाबा रामपाल, स्वामी प्रेमानंद इ. अनेक मंडळी या क्षेत्रात आहेत. या साऱ्यांनी मानवी स्वभावाचा, मानसिकतेचा सूक्ष्म अभ्यास केला आहे. लोकांना काय हवे हे त्यांनी ओळखले आहे. चमत्कार, अद्‌भूता याकडे लोक आकर्षित होतात. मानवी मनात भीती ही असतेच. या भीतीपोटी आपण काहीही मिळवू शकतो हे त्यांनी ओळखलेले असते. मुळात हे बुवा विषयवासनेने बरबटलेले असतात. यासाठी तुकाराम महाराज आपल्या एका अभंगात म्हणतात की,

रज तम सत्व आहे ज्याच्या अंगी

तो या जगी वाया गेला.

इतके स्पष्ट सांगून ही आपण या षड्रिपूपासून लांब जावू शकत नाही. उलट त्यामध्ये अधिकाअधिक गुरफटत जात आहोत. संत म्हणजे या सहांचा अंत करणारा तो संत हे कधी कळणार आजच्या समाजाला. 'संत' या शब्दांचा अर्थ माहित नाही असा प्रत्येकजन आज संत म्हणून घेत आहे. ही आधुनिक भारतीय समाजाची फार मोठी शोकांतिका आहे.

आधुनिक काळातील ही अंधश्रद्धा अर्थात बुवाबाजी कमी करण्यासाठी प्रत्येकाने आधी स्वत:वर विश्वास ठेवायला हवा. भौतिक वस्तूचा हव्यास, संपत्तीचा अट्टाहास कमी करायला हवा. नितीमूल्याचा अंगीकार करायला हवा. चंगळवादाच्या नावाखाली जी पाश्चात्य संस्कृती आपण अंधपणाणे आत्मसात केली आहे ती नष्ट करायला हवी. स्वत:च्या अपयशाला स्वत:हा जबाबदार आहे हे कबूल करायला हवे. कारण आपण अनेक वेळा या अपयशाला घाबरुन अंधश्रद्धेच्या विळख्यात सापडत असतो. कष्टाविना फळ नाही हे लक्षात ठेवले पाहिजे. असे केले तर उद्याचा आधुनिक भारत निश्चितच या बुवाबाजीच्या विळख्यातून बाहेर पडून सुजलाम सुफलाम होईल यात अजिबात शंका नाही.

* * *

यशाचे कुलूप

– कु.मानसी चव्हाण, बी.एस्सी.१

खर म्हटलं तर यश हे एक प्रकारच कुलूपच आहे. ज्याची चावी फक्त प्रयत्नच आहेत. हे जर कुलूप उघडायचे असेल तर अपार प्रयत्न करावे लागतील व कठीण मेहनत करावी लागेल. म्हणतात ना.

''कोशीश करनेवालोंकी कभी हार नही होती.''

आपल्या कामात प्रयत्नांची जोड असेल तर ह्या जगात कोणतीच गोष्ट अशक्य नाही. उदा. एक प्रविण नावाचा मुलगा असतो तो दहावीत होता. दहावी म्हणजे आपली अग्निपरीक्षाच ! असं त्याला वाटत असे. त्याची चाचणी परीक्षा होते. त्याला फार मार्क्स कमी पडतात. तो खूप दुःखी होतो. सरांना तो भेटतो व म्हणतो, सर मी प्रयत्न करतो तरी मला यश का मिळत नाही. सर म्हणतात

''यदि किसी राह पर चलते समय
आपके सामने एक भी समस्या ना आए.
तो समझ लेना आप गलत राह पर चल रहे हो''

आपल्या आयुष्यात अडथळे येतच असतात. पण त्या अडथळ्यांना संकट न मानता जो धीटाईने पुढे जातो. तोच खरा यशस्वी होतो. अपयश येतच असतं. त्याचा सामना करणे गरजेचे आहे. प्रयत्न केल्यानंतर यश हे मिळतचं तू मनापासून चांगला अभ्यास कर. नक्कीच चांगले मार्क्स पडतील. तेव्हापासून प्रविणने अभ्यासाला सुरूवात केली व तो बोर्ड परीक्षेत पहिला आला. त्याला खूप आनंद झाला. त्याचा आनंद गगनात मावेनासा झाला. अशी असतात मुले अपयशाकडून यशाकडे जाणारी.

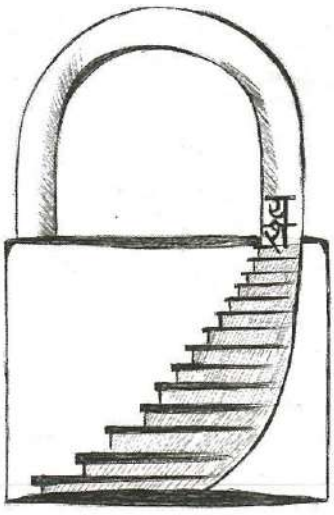

माणसाने प्रयत्न करत राहिलं पाहिजे यश हे नक्कीचं मिळंत ज्याप्रमाणे मुंगी सतत भिंतीवर चढण्याचा प्रयत्न करते कितीतरी वेळा खाली पडते पण ती अपयशाने खचून न जाता पुन्हा जोमाने प्रयत्न करते. शेवटी वर चढतेच. त्याप्रमाणे आपलही आहे. आपण एका प्रयत्नात हार न मानता पुन्हा प्रयत्न करुन यश संपादन करावं.

प्रयत्न करत राहिलं पाहिजे. यश हे नक्कीच मिळत. ज्याप्रमाणे मुंगी सतत भिंतीवर चढण्याचा प्रयत्न करते. कितीतरी वेळा खाली पडते. पण ती अपयशाने खचून न जाता पुन्हा जोमाने प्रयत्न करते. शेवटी वर चढतेच. त्याप्रमाणे आपलही आहे. आपण एका प्रयत्नात हार न मानता पुन्हा प्रयत्न करुन यश संपादन करावं.

एडिसनयाने बल्बचा शोध लावण्या–साठी खूप प्रयत्न केले. एकदा प्रयत्न केला. यश आलं नाही. दुसऱ्यांदा केला तरी ही नाही. असे १००० प्रयत्न केले. शेवटी १००१ व्या प्रयत्नाला यश आलं व बल्बचा शोध लागला. एडिसन हा सर्वांपुढे आदर्श मानण्यासारखाच आहे. एडिसनप्रमाणे सर्वांनी सतत प्रयत्न करत राहिल पाहिजे. यश येईपर्यंत कठीण मेहनत घेतली पाहिजे. असं केल तर नक्कीच यशस्वी होवू.

ज्याप्रमाणे प्रविणला, एडिसनला यश आले. त्याप्रमाणे प्रत्येकाला यावे. प्रयत्नांची चावी लावली तर यशाचे कुलूप नक्कीच उघडते. प्रयत्नांची चावी खूप महत्त्वाची आहे.

* * *

चित्रपट परिचय

स्वामी तिन्ही जगाचा... भिकारी

– कु. अमृता शिटे, बी.ए.भाग-२

करु काय सुचेना अश्रू कोणी पुसेना
हा तुझा अबोला मला सोसवेना
तू जीव प्राण माझे, तू सर्वभान माझे
तुझ्या एका हाकेसाठी झुरे जीव माझा आई .....

या सोनू निगम यांच्या गीताने नायकाच्याच नाही तर सर्वांच्याच आयुष्यातील आईचे स्थान किती महत्त्वाचे आहे हे सांगितले आहे.

प्रत्येक व्यक्तीच्या जीवनात आईचे स्थान अनन्यसाधारण असे आहे. ज्याप्रमाणे नायकाच्या मनात आईला प्रथम स्थान असते. आई आपल्या मुलासाठी प्रसंगी काहीही करु शकते. पण आपण आपल्या आयुष्यात आपल्या आईसाठी काय करु शकतो ? या प्रश्नाचे उत्तर आपल्याला 'भिकारी' या चित्रपटातून मिळते. असे म्हणतात की, देवाने प्रत्येक व्यक्तीच्या आयुष्यातील आपली कमी भरुन काढण्यासाठीच आईची निर्मीती केली. ज्याप्रमाणे आईच्या आयुष्यात सगळ्यात वरचे स्थान आपली मुले असतात. त्याचप्रमाणे प्रत्येक मुलाच्या आयुष्यात आईला सर्वात वरचे स्थान असल्याने दिसून येते. पण या चित्रपटातून नायकाच्या दृष्टीने आईला असलेले स्थान पाहताना आपल्याला आपल्या आईच्या प्रेमाची जाणीव झाल्याशिवाय राहणार नाही.

असं म्हणतात, स्वामी तिन्ही जगाचा आईविना भिकारी हे खरचं आहे. 'भिकारी' या चित्रपटात या वाक्याचा उलगडा केल्याचे दिसून येते. गणेश आचार्य हे चित्रपटाचे दिग्दर्शक यांनी उत्कृष्टपणे या चित्रपटाचे नाव हे स्वामी तिन्ही जगाचा ..... भिकारी असे जाहिरातीत पाहताना सगळ्यांनाच या चित्रपटाविषयी उत्सुकता लागली. या चित्रपटात नेमके काय आहे ? काय विषय आहे या चित्रपटाचा ? असे प्रश्न अनेकांना पडले.

आई आणि मुलगा यांचे नाते काय असते हे या चित्रपटात पहायला मिळते सम्राट (स्वप्नील जोशी) हा या

आपण अनेक ठिकाणी अनेक प्रकारचे भिकारी पाहतो. मग ते भिकारी हे पोट भरण्यासाठी धडपड करणारेच असावे असे नाही. माणसाला आज अनेक गोष्टी मिळविण्यासाठी धडपड करावी लागते. माणूस नेहमी अशा गोष्टींच्या शोधात असतो की, ज्याचे त्याच्या जीवनात काहीही महत्त्व नाही.

चित्रपटाचा नायक असल्याचे दिसते. प्रत्येक आई आपल्या मुलांना सांभाळते. तिचा हाच प्रयत्न असतो की, आपल्या मुलाला कोणत्याही प्रकारचा त्रास होऊ नये त्याला जगातील

सर्व सुखांचा उपभोग घेता यावा. त्याचप्रमाणे या चित्रपटातील नायकाची आई शारदादेवी याही त्यांचा मुलगा सम्राट याला खूप शिकवतात. खूप कष्टातून त्याला घडवतात. त्याला शिक्षणासाठी परदेशात पाठवतात. स्वत:ची कंपनी उघडून नावारुपाला आणतात शिक्षण पूर्ण करुन नायक परदेशातून आल्यावर कंपनीची जबाबदारी त्याच्यावर सोपवतात. आज आपल्या सर्वांच्याच आयुष्यातही असच काहीसं घडतं. आई-वडील आपली सगळी स्वप्न पूर्ण करतात. आणि जेव्हा आई-वडिलांना सांभाळायची आपली वेळ येते तेव्हा सोईस्करीत्या आपण हात झटकतो. आज अनेक ठिकाणी वृद्धाश्रम पहायला मिळतात. या चित्रपटामधून आई म्हणजे काय ? तिच आपल्या आयुष्यातील स्थान काय ? याची उत्तरे मिळतात. दिग्दर्शकांनी हा चित्रपट तयार करताना आपल्या जगातील आजचे वास्तव दाखवले आहे. त्यांचा हा प्रयत्न खूपच सुंदर असल्याचे दिसते.

चित्रपटातील नायकाच्या आईला जेव्हा खूप मोठा अपघात होतो व ती कोमात जाते. जन्म-मृत्यूच्या सीमेवर ती उभी असते. तेव्हा नायक मनातून खूप खचतो. याचे चित्रण अगदी मनाचा ठाव घेणारे आहे. नायक त्याच्या आईला वाचवण्यासाठी वाटेल ते प्रयत्न करतो. पण त्याचा काहीही उपयोग होत नाही. तो जेव्हा एका देवळात जातो. तेथील गुरुजी त्याला एक प्रश्न विचारतात की, तू तुझ्या आईसाठी काय करु शकतोस ? तेव्हा नायक उत्तरतो की, काहीही जीवही देवू शकतो. यावर गुरुजी म्हणतात भिकारी होऊ शकशील का ? त्यावर नायक निप्रश्न होतो. त्याला वाटते की, मी एवढ्या ऐश आरामात जगलो असताना मी भिक कशी मागू , पण तरीही तो प्रयत्न करतो. ४८ दिवस तो भिकारी बनतो. त्या ४८ दिवसात त्याला खूप संघर्ष करावा लागतो. यातून त्याचे त्याच्या आईवरील प्रेम, निष्ठा दिसून येते.

'भिकारी' या चित्रपटात अनेक प्रकारच्या व्यक्तिंच्या मानसिकता पहायला मिळतात. ज्यांना आपल्या स्वार्थापुढे काहीच दिसत नाही. 'भिकारी' चित्रपटातील नायकाच्या मामाची भूमिका करणाऱ्या सयाजी शिंदे यांची विकृत मनोवृत्ती ही खूपच विचार करायला लावणारी आहे. आपल्या समाजात खरचं अशा वाईट प्रवृत्तीची माणसे पहायला मिळतात. सयाजी शिंदे यांची व्यक्तीरेखा म्हणजे त्यांना आपल्या पैशासमोर काहीही दिसत नाही. प्रसंगी ते आपल्याच भाचाच्या म्हणजेच नायकाच्या जीवावर उठतात त्याला जीवे मारण्याचा प्रयत्न करतात. खरचं आपल्या आजूबाजूला आपल्याला अशा प्रवृत्तीची अनेक लोक पहायला मिळतात. ज्यांना स्वत:चा फायदा, स्वत:चा स्वार्थ यापुढे जगाची काहीच पडलेली नसते. आपणही समाजाचा एक घटक आहोत हे ते विसरुनच जातात. दिग्दर्शकाने चित्रपटात दाखवलेली ही व्यक्तीरेषा प्रेक्षकांना विचार करायला लावणारी आहे.

माणूस आपल्या आयुष्यात जो 'मी' होवून जगत असतो, तो 'मी' नक्की काय ? कारण माणूस एकटा कधीच राहू शकत नाही कारण माणूस हा समाजशील प्राणी आहे. त्याला समाजाची गरज आहे. हे दिग्दर्शक आपल्याला उत्कृष्टपणे दाखवतो. या चित्रपटातील गाणी ही खूपच अर्थपूर्ण आहेत. 'आई' या गीताने तर प्रेक्षकांची मने जिंकलेली दिसतात. आणि याच चित्रपटाच्या 'आई' या गीताने आशय स्पष्ट केल्याचे दिसते. अजय गोगावले यांच्या गायकीने रसिक श्रोते तृप्त होतात. आणि त्यांच्यावर या गीताचा प्रभाव पडतो. नायक स्वप्नील जोशी यांची भूमिका ही थोडीशी हटके असल्याची दिसून येते. त्याने केलेला संघर्ष हा प्रेक्षकांचे लक्ष वेधून घेतो. ४८ दिवसांपैकी पहिल्या दिवशी त्याला भिकारी भेटतात ते त्याला आपल्यासोबत घेऊन जातात. तेथील परिस्थिती, ती जागा पाहून त्याला थोडी किळस वाटते पण त्यांचे आयुष्य कसे आहे याबद्दल त्याला जाणीव होते व ती आपल्यालाही व्हावी हाही दिग्दर्शकाचा प्रयत्न असला पाहिजे. तेथील स्त्रीयांवरील अत्याचार, लोकांचा त्यांच्याकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन यावरुन दिग्दर्शन आपल्याला समाजातील भिकारी या गटाची ओळख करुन देतो. नायक जेव्हा ते जीवन जगत असतो तेव्हा त्याची ओळख मधू (रुचा इनामदार) या चित्रपटाच्या नायिकेशी होते. मग थोडा प्रसंग त्याच्या प्रेमकथेशी संलग्न आहे. नायिकेला त्याचा स्वभाव खूपच आवडतो व ती त्याच्या प्रेमात पडते.

आपल्या आयुष्यात ज्याप्रमाणे अनेक वाईट लोकांशी संपर्क येतो, त्याचप्रमाणे दिग्दर्शकांनी या चित्रपटात अशा वृत्तीच्या लोकांची ओळख करुन दिली आहे. म्हणजेच खलनायक सयाजी शिंदे यांनी ही भूमिका साकारली आहे. तो पैशासाठी कोणत्या थराला जातो. एका गुंडाकरवी नायकाला मारायचा प्रयत्न करतो. पण नायक या सगळ्या संघर्षाचा सामना करतो. एकदा एक प्रसंग असा येतो की,

त्या क्षणी त्याला स्वत:च्या अस्तित्वाची जाणीव होते तेव्हा त्याला समजते की आपण जे आहोत ते फक्त आपल्या आईमुळे नाहीतर आपण फक्त एक भिकारी आहोत. अशा अनेक प्रसंगातून त्याला स्वत:च्या अस्तित्वाची जाणीव झाली आहे असे दिसते.

आपण अनेक ठिकाणी अनेक प्रकारचे भिकारी पाहतो मग ते भिकारी हे पोट भरण्यासाठी धडपड करणारेच असावे असे नाही. माणसाला आज अनेक गोष्टी मिळवण्यासाठी धडपड करावी लागते. माणूस नेहमी अशा गोष्टींच्या शोधात असतो की, ज्याचे त्याच्या जीवनात काहीही महत्त्व नाही. जसे की, पैसा. आपण रस्त्यावर जे भिकारी पाहतो. तो आपल्या पोटाची खळगी भरण्यासाठी पैशाची अपेक्षा ठेवतात. पण आज आपल्याला अनेक प्रकारचे भिकारी पहायला मिळतात ज्यांना आयुष्यात सर्वकाही मिळालेले असतानाही ते भिकारीच असतात. अनेक मोठे लोक आपला वेळ आणि पैसा ही आपली व दुसऱ्याची तुलना करण्यातच घालवतात त्यांच्या लेखी परिवार नाते संबंध यांना शून्य किंमत असते. 'भिकारी' चित्रपटातही आपल्याला अशा व्यक्तीरेखा पहायला मिळतात ज्यांच्या आयुष्याचा दृष्टिकोनच पैसा मिळवणे ऐवढाच आहे. आणि हे वास्तव आयुष्यात आपल्याला अशा व्यक्तीरेखा पहायला मिळतात. ज्यांच्या आयुष्याचा दृष्टिकोनच पैसा मिळवणे ऐवढाच आहे. आणि हे वास्तव आपल्याला अनेक स्तरावर पहायला मिळते आणि हेच सर्वात मोठे भिकारीपण आहे.

हा चित्रपट आजच्या तरुण पिढीला आदर्श ठरतो कारण मुलं आपल्या आयुष्यातील आई-वडिलांच स्थान विसरतात. पण खरचं आई शिवाय आपण अपूर्ण असतो हे आपल्याला समजत नाही. ती असते म्हणून आपल्या अस्तित्वाला किंमत असते. आपला समाज जे विसरत चालला आहे. आई आपल्यासाठी काय करते हे सगळ्यांना माहित आहे. पण आपण काय करु शकतो तिच्यासाठी हे या चित्रपटातून आपल्याला समजते. अनेक मुलं बायको आली की आई-वडिलांना विसरतात. त्यामुळेच तर वृद्धाश्रम यासारख्या संस्था अस्तित्वात आल्या. खरच आपण ऐवढे आपल्या आयुष्यात मग्न झालोय का ? की, आपल्याला आपल्याच आई-वडीलांचा विसर पडायला लागला आहे. जर आपण लहान असताना त्यांनी आपल्याकडे दुर्लक्ष केले असते तर आपल्या अस्तित्वाला काहीच किंमत राहिली नसती. हेच आपण विसरतो. खरचं आज जगात हीच वास्तवता आहे आणि तिचे चित्रण दिग्दर्शकाने मांडण्याचा उत्कृष्ट प्रयत्न केला आहे. स्वप्नील जोशी यांच्या अभिनयाने आपल्याला आपण खूप मोठी चूक करतोय याची जाणीव झाल्याशिवाय राहत नाही. आई ही मुलांसाठी काय असते याची जाणीव दिग्दर्शकांनी करुन दिली आहे.

नायकाच्या त्या ४८ दिवसाच्या संघर्षातून तो त्याच्या आईचे प्राण वाचवतो. या चित्रपटातून आई या शब्दाचा अर्थ, तिचे आपल्या आयुष्यातील स्थान, महत्त्व आपल्याला समजते. 'भिकारी' चित्रपटातील शेवटचे वाक्य हे प्रेक्षकांच्या मनात घर करुन राहते ते म्हणजे, ''आईविना भिकारी होण्यापेक्षा आईसाठी भिकारी झालो तर चालेल.'' आणि याच वाक्यातून संपूर्ण चित्रपटाचा सार आपल्या लक्षात येते. त्यामुळे 'स्वामी तिन्ही जगाचा आईविना भिकारी' यापेक्षा स्वामी तिन्ही जगाचा आईसाठी भिकारी हे दिग्दर्शकांनी अत्यंत सुंदर रितीने सांगितले आहे. त्यामुळे 'भिकारी' या चित्रपटाने प्रेक्षकांच्या मनावर अधिराज्य गाजवले आहे. सर्व तरुण पिढीने हा चित्रपट आवर्जून पहावा असाच आहे.

* * *

कोण असतो

जो - तो आपल्या जागी
योग्य असतो
मग घडणाऱ्या गोष्टींचा
करविता कोण असतो ?
काळ हा सर्वांवर उपाय आहे
मग त्या त्या वेळेस
औषध कोण असतो ?
मन आणि बुद्धी यामध्ये
युद्ध चालू असतं
पण हरवणाऱ्याचा दोष काय असतो
प्रसंगानुसार माणसाला
बदलावे लागते
मग न बदलण्याचे भाग्य काय असतं ?

- कु.आशा देसाई, बी.एस्सी -१

लेक वाचवा देश वाचवा

– कु.किर्ती कदम, बी.एस्सी.-१

''जन्म असो माळावरती
अथवा शाही उदयानात
प्रत्येक कळीला हक्क आहे
फुल म्हणून फुलण्याचा
तिच्यासाठी तिष्ठत असतो
एक किरण सूर्याचा .....''

''मला यावेसे वाटते या सुंदर धरणीवरी, मला जन्म घ्यावासा वाटतो या आईच्या पोटी, पण कशी येवू वरती या लाख संकटातूनी, हाच प्रश्न पडतो मला सामाजिक समस्येतूनी.''

बी जन्माला येते, मातीमध्ये रुजते, मोठे होते आणि आपण त्या झाडाखाली विश्रांती घेतो आपलं मन तृप्त होतं पण त्याचवेळी आपल्या मनात असा प्रश्न येतो की, हे झाड जन्माला येण्यापूर्वी मेले असते तर आज आपण तो सुखाचा अनुभव घेतला. तो घेता आला असता का ?

हे सांगण्यामागचा उद्देश हाच की, आज समाजामधे स्त्रीभ्रूण हत्या वाढतच आहेत. हे योग्य आहे का ? का त्या निष्पाप जीवाला जन्म घेण्या-आधीच मारत आहात ? तिचा दोष काय ? ती फक्त मुलगी आहे म्हणून ? आपल्याकडे असा समज आहे की, मुलगा म्हणजे म्हातारपणाची काठी आणि मुलगी म्हणजे परक्याचे धन,

''लडकियाँ हम लडकियाँ
पढ लिखकर हम लडकियाँ
शिक्षा का अवसर पाए तो
हम आगे ही आगे बढे''

बालपणीपासून मुलगी आणि मुलगा यात भेदभाव केला जातो.

हा पृथ्वीचा ग्लोबल गोल फिरेल तुझ्या भोवती असा दिवस रंगवायचा आहे, मला माझ्या हातांनी एका ऐतिहासिक पानावर बाई वाट पाहते आहे मी त्या दिवसाची

मुलांना दिली जाणारी खेळणी सुद्धा न्यूनगंडाची भावना निर्माण करतात. मुलांना मोटार, विमान तर मुलींना बाहुली दिली जाते. स्त्री हे व्यक्तित्व नव्हे ते एक खेळण आहे याची जणू ही शिकवणच आहे. घरात सती सावित्री, पार्वती, सीता यांच्या गोष्टी सांगितल्या जातात. सावित्री पतिव्रता होती हे नेहमी मनावर बिंबवले जाते. पण तिचा कणखरपणा, जिद्द याचे कौतुक करत नाही. स्त्रीची प्रतिष्ठा फक्त वीर पत्नी किंवा वीरमाता नाही तर ती वीर होण्याइतकी आहे.

''शिवाजी शिवाजी सब कोई कहे,
जिजाऊ कहे न कोई
अगर जिजाऊ एक बार कहे,
तो घर घर में शिवाजी होये ।।''

किती मोजक्या शब्दात जिजाऊ माता यांची स्तुती केली आहे. आज सर्वजण शिवाजी, शिवाजी म्हणतो मात्र त्या शिवाजीला जन्म देण्याऱ्या जिजाऊचा उल्लेख फक्त पुस्तकातच करतो.

''जिजाऊ
तुम्ही नसता तर
अंगणामध्ये फुलली नसती तुळस
तुम्ही नसता तर.
मंदिराचे दिसले नसते कळस''

जिजाऊंनी तर शिवबांना स्वराज्याचं तोरण बांधण्यास सांगितले नसते तर आज मुघल साम्राज्य निर्माण झाल

असतं मात्र ते होवू नये यासाठी जिजाऊंनी आपलं सर्वस्व पणाला लावलं व मराठी साम्राज्य निर्माण केलं.

स्त्री आई म्हणून हवी असते, बायको म्हणून ..... प्रेयसी म्हणून ..... बहीण म्हणून हवीहवीशी वाटते. मग मुलगी म्हणून का नको ? स्त्रीच्या नात्याला अनेक पदर असतात ती मुलगी म्हणून जन्माला येते. लहानाची मोठी होताना तिला जर भाऊ झाला तर तिला बहीण म्हणतात. तिला आणखी एक नातं लागतं. ती तारुण्यात पाऊल ठेवते तेव्हा ती कोणाची मैत्रिण किंवा प्रेयसी होते. लग्नानंतर ती पत्नी म्हणजे अर्धांगिणी होते. नंतर मूल झाल्यावर आई होते. मग मावशी, काकी, मामी, जाऊ, नणंद, आजी अशा अनेक व नवनवीन नात्याने आपण तिला ओळखतो मात्र मुलगी म्हणून जर का स्त्रिचा जन्म झाला तर आपण तिचा त्याग करतो ते म्हणतात ना आईची मांडी हे बाळाचं पहिलं व्यासपीठ असतं. परंतु स्त्रीच्या गर्भाशयात असणाऱ्या गर्भाचे निदान सोनोग्राफीद्वारे केले जाते व त्याचा थेट संपर्क जनतेशी झाला पण त्याचा दुष्परिणाम आपणाला पहावयास मिळतो. सोनोग्राफी सेंटर चालक व स्त्री रोगतज्ञ यांच्या युक्तीमुळे मुलीची गर्भाशयातच हत्या केली जाते. परंतु प्रत्येक क्षेत्रात आज स्त्रीया पुरूषांच्या बरोबरीने आहेत.

''हा पृथ्वीचा ग्लोबल गोल फिरेल तुझ्याभोवती
असा दिवस रंगवायचा आहे, मला माझ्या हातांनी
एका ऐतिहासिक पानावर
बाई वाट पाहते आहे मी त्या दिवसाची''

स्त्री क्षणाची पत्नी आणि अनंत काळाची माता असते. आजच्या काळात मात्र ही माता तिच्यात गर्भातल्या बालीकेचा काळ ठरू पाहत आहे. दूरदर्शनवर, वर्तमानपत्रात, रेडिओ यावर अनेक बातम्या येतात की, मुलींचे प्रमाण हे कमी झाले आहे. १००० पुरूषांमागे फक्त ९२७ स्त्रिया आहेत.

अहो ! विचार करा यातील ९२७ मुलांची लग्न होणार आणि बाकीच्या ६३ मुलांशी कोण लग्न करणार ?

''सुशिक्षितांनी केला तंत्रज्ञानाचा गैरवापर
कोणावर फोडणार स्त्रिभ्रूण हत्येचे खापर
तमाम मातापित्यांनो, आताच घाई करा
आपल्या बाळराजासाठी वधूराणी आरक्षित करा''

आपण म्हणतो,

''मुलगा म्हणजे वंशाचा दिवटा
आणि मुलगी म्हणजे पोटाला चिमटा''

खरंच मुली अशा असतात का ? तिला तुम्ही परक्याच्या घरी पाठवता पण तिची माहेरची ओढ माया कमी झालेली नसते. आई-वडिलांनी आपल्यासाठी घेतलेल्या कष्टाची जाण ज्यांना तुम्ही वंशाचा दिवा म्हातारपणाची काठी म्हणता कृतघ्न करंटे मात्र वृद्धाप काळात आपल्या आई वडिलांना वृद्धाश्रमात पाठवतात. त्यांना मात्र आई-वडिलांच्या कष्टाची मायेची जाणीव नसते.

''मैं बालिका हू मैं बालिका हू,
इस धरती की दिवाणी''

आज मुलगा झाला की, आपण असे काही पेढे वाटत असतो. जसे काही आपल्याला कुबेराचा खजिनाच सापडला आहे. त्या पेढ्यांचे बिलही दवाखान्याच्या बिलापेक्षा दुप्पट होते. आणि मुलगी झाली तर गावातून माना खाली घालून चालता, जसा काही तुम्ही एखादा गुन्हाच केला आहे.

बेटी में बेटी सहारा बनूँगी
आसमान में चमका सितारा बनूँगी

मुलींना जन्म द्या तिला हे उतुंग जग पाहू द्या विचार करा, मुलीच नसत्या तर आपले अस्तित्व तरी असते का ? तिला उंच भरारी घ्यायची आहे. भरारी घेण्याअगोदर तिचे पंख कापू नका.

''गर्भातच खुडू नका ही कळी
जगू द्या, उमलू द्या, फुलू द्या
थोड प्रेम मलाही द्या .....''

समस्त जगाला आपल्या रक्तामांसाचे शिंपण करुन वाढविणाऱ्या, अमृततूल्य दूध पाजून पोषण करणाऱ्या, मायेची पाखर घालणाऱ्या स्त्रीचे अस्तित्व हे मानव जगताचा अधिकार आहे. हे लक्षात न घेतल्यास भीषण सामाजिक प्रश्नांना तोंड द्यावे लागेल हे तोंड द्यावे लागेल हे निश्चितच!

''एक कळी ही अशी संपली
उमलण्याआधीच खुडून गेली
एका वंशाच्या दिव्यासाठी
एक पणती विझून गेली''

* * *

वस्तू आणि सेवाकर (G.S.T.)

– कु.आसावरी सुभाष बेंदरे, बी.ए.-३

कर हा सरकारच्या उत्पन्नाचा महत्त्वाचा मार्ग असतो. सरकार देशातील व्यक्ती, संस्था, वस्तू आणि सेवांचे उत्पादन, वितरण, विक्री, उपभोग यावर विविध कर लावून, त्याची आकारणी करुन सरकार महसूल गोळा करते. याचे वेगवेगळे सामाजिक व आर्थिक परिणाम समाजावर होत असतात. याचा संबंध करदात्याशी व कर देण्याच्या प्रक्रियेशी असतो.

कराचे दोन प्रकार आहेत. प्रत्यक्ष कर आणि अप्रत्यक्ष कर जेव्हा 'कराघात आणि करभार एकाच व्यक्तीवर पडतो, तेव्हा त्याला प्रत्यक्ष कर म्हणतात' तर अप्रत्यक्ष कर म्हणजे 'जो कर कायदेशीर देण्याची जबाबदारी एकाची असते; पण तो अंशत: किंवा पूर्णत: दुसरीच व्यक्ती भरत असते. म्हणजेच ज्या करपद्धतीत कराचा संपूर्ण भार दुसऱ्या व्यक्तीवर पडतो, त्याला अप्रत्यक्ष कर म्हणतात'.

कोणत्याही कराची सुरुवात करताना सरकारला काही

G.S.T. लागू झाल्यास सर्वाधिक फायदा हा सामान्य नागरिकांना होईल. कारण हा कर लागू झाल्यावर देशभरात सर्व वस्तूंचे दर समान असणार आहेत. नागरिकांना स्वस्त माल खरेदी करण्यासाठी दुसऱ्या शहरात जाण्याची गरज भासणार नाही. सर्वसामान्य नागरिकांचा वेळ व पैसा दोन्हीही बचत होण्यास मदत होईल.

बाबी विशेषत्वाने लक्षात घ्याव्या लागतात. अर्थशास्त्राचे प्रणेते ॲडम स्मिथ यांनी या विषयीची चार तत्त्वे व चार कसोट्या सांगितल्या आहेत. त्या अशा कर न्याय असला पाहिजे, श्रीमंतांपेक्षा गरीबांवर करभार कमी पडला पाहिजे, करसंकल्पना, कराचा दर, कर भरण्याचे स्थान या गोष्टी संबंधित निश्चितता असावी, कर भरणे करदात्यांना सोईस्कर असावे. तर आधुनिक अर्थशास्त्रज्ञांनी उत्पादकता, लवचिकता आणि विविधता या कसोट्या सांगितल्या.

दुसरी अर्थक्रांती म्हणून G.S.T. कडे पाहिले जाते. वस्तू आणि सेवाकर लागू झाल्यानंतर केंद्र सरकार आणि राज्य सरकार आकारत असणारे जवळजवळ सतरा अप्रत्यक्ष कर रद्द होऊन त्याऐवजी एकच कर आकारला जाईल. हा कर तीन प्रकारचा असेल.

जगामध्ये वस्तू आणि सेवाकर मूल्यवर्धित कर म्हणून ओळखला जातो. १९५४ मध्ये हा सेवाकर स्वीकारणारा फ्रान्स हा पहिला देश आहे. आज संपूर्ण जगातील १६४ देशांनी हा कर स्वीकारला असून आशिया खंडातील १८, युरोप खंडातील ५१, ओसोनियामधील ८, अफ्रिका खंडातील ४६, दक्षिण अमेरिकेतील १२, कॅरेबियन सेंट्रल अमेरिकेतील १८ व उत्तर अमेरिकेतील एका देशात ही कर प्रणाली लागू झाली आहे. २००६-२००७ साली

असलेल्या अर्थमंत्री पी. चिदंबरम यांनी भारतात वस्तू व सेवाकर १ एप्रिल २०१० पासून लागू करण्याचे संकेत दिले. नोव्हेंबर २००९ मध्ये आर्थिक समितीचा वस्तू आणि सेवाकरावरील चर्चात्मक पेपर सादर केला गेला. जून २०१३ मध्ये G.S.T. चा आराखडा तयार केला गेला व ऑगस्ट २०१३ मध्ये सरकारला अहवाल सादर केला. डिसेंबर २०१५ मध्ये केंद्र सरकारने १२२ वी घटना दुरुस्ती विधेयक वस्तू व सेवाकरा संबंधिचे संसदेत सादर केले. ३ ऑगस्ट २०१६ या दिवशी ते विधेयक राज्य सभेमध्ये बहुमताने मान्य करण्यात आले.

*** G.S.T. ची संकल्पना :**

(Goods and Services Tax-GST)

करप्रणाली सुधारण्याच्या दृष्टीकोनातून हे बिल फारच महत्त्वाचे आहे. २००६-०७ च्या अंदाजपत्रकात काँग्रेसच्या राजवटीत प्रथम G.S.T. चा उल्लेख केला गेला होता.

G.S.T. हा एक अप्रत्यक्ष कराचाच एक प्रकार आहे. हा कर गुड्सचे उत्पादन, विक्री, आयात आणि सेवा या सर्वावरील राष्ट्रीय पातळीवरील सर्वसमावेशक अप्रत्यक्ष कर असेल निर्यात आयकर आणि कॉर्पोरेट TAX या कराच्या कक्षेच्या बाहेर आहेत. केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारे जे निरनिराळे अप्रत्यक्ष कर लावतात. त्या सर्व करांची जागा G.S.T. घेणार आहे. सध्या VAT (VALUE ADDED TAX) एक्साईज आणि सर्विस TAX असे तीन कर लावण्याऐवजी एकच G.S.T. हा कर लावला जाईल.

G.S.T. १ जुलै २०१७ पासून लागू करण्यात आला आहे.

G.S.T. संदर्भात असलेल्या या शब्दाचा अर्थ सर्वसामान्य लोकांना नेमका माहित नाही. G.S.T. बद्दल सामान्य लोकांना अधिक सोप्या पद्धतीने सांगण्यासाठी अभिनेत्री पल्लवी जोशीने अगदी साधं उदाहरण दिलयं. ते उदाहरण म्हणजे प्रत्येकाला पटेल देखील. या G.S.T. ला नेमका विरोध का आणि कोण करतंय ? हे देखील कळेल.

उदा. आज चिंटूचा वाढदिवस आहे. त्यासाठी त्याने चॉकलेटचा पुडा घेतला व तो शाळेत जायला निघाला. घरातून निघताच त्याला त्याचा मित्र टिंकू व त्याची आई रश्मी भेटते. चिंटूचा मित्र त्याला वाढदिवसाच्या शुभेच्छा देतो व त्याची आईही त्याला शुभेच्छा देते तेव्हा चिंटू त्यांना चॉकलेट देतो त्यानंतर तो शाळेत जातो. त्याचे बाबा त्याला सोडून येताना शुभेच्छा देतात हे त्याचे वॉचमनकाका ऐकतात आणि लगेच त्याला शुभेच्छा देतात. चिंटू त्यांनाही एक चॉकलेट देतो. वर्गात गेल्यावर मॅडम सर्वांना सांगतात आज चिंटूचा वाढदिवस आहे आणि तो सर्वांना दोन-दोन चॉकलेटस् देणार आहे. मग चिंटू सर्वांना चॉकलेट वाटतो. त्यावेळी टिंकूला अजून दोन चॉकलेट मिळतात पण चिंटूचा जीवलग मित्र आलेला नसतो. त्यामुळे त्याला काहीच भेटत नाही. मग शाळेच्या प्राचार्यांनी नियम काढला की ज्याचा वाढदिवस असेल त्याने चॉकलेट पुडा प्राचार्याकडे नेऊन द्यायचा मग ते सर्वांना समान चॉकलेट वाटतील.

G.S.T.पण असाच आहे. यामध्ये चिंटूने काय केले टिंकू व त्याची आई रश्मी यांना Local Tax दिला. वॉचमन काकांना Entry Tax दिला. टिंकूला डबल चॉकलेटमुळे Search Tax दिला. व सर्वांना Service Tax दिला. पण प्राचार्यांच्या नियमानुसार त्याला फक्त एकच Service Tax भरावा लागेल.

G.S.T.करप्रणाली देशात लागू केल्यानंतर प्रत्येक वस्तू किंवा सेवेसाठी एकच कर भरावा लागणार आहे. याचा अर्थ वॅट, एक्साईज आणि सर्व्हिस टॅक्सच्या जागी एकच टॅक्स द्यावा लागणार आहे. G.S.T. लागू झाल्यानंतर केंद्र सरकारला एक्साईज ड्युटी, सर्विस टॅक्स या माध्यमातून मिळणारा कर बंद होणार आहे. राज्यांना मिळणारा व्हॅट, मनोरंजन कर, लक्झरी टॅक्स, लॉटरी टॅक्स, एंट्री टॅक्स आदी टॅक्स बंद होणार आहेत.

G.S.T. लागू झाल्यास सर्वाधिक फायदा हा सामान्य नागरिकांना होईल. कारण G.S.T. लागू झाल्यानंतर देशभरात सर्व वस्तूंचे दर समान असणार आहेत. मग ती कोणत्याही राज्यात खरेदी केली तरी त्यामुळे नागरिकांना स्वस्त माल खरेदी करण्यासाठी दुसऱ्या शहरात जाण्याची गरज भासणार नाही. त्यामुळे सर्वसामान्य नागरिकांचा वेळ व पैसा दोन्हीची बचत होण्यास मदत होईल.

* **G.S.T. चे फायदे :**
* कर भरणे सोपे जाईल. कर भरण्याच्या आकारण्याच्या पध्दतीत सहजता आणि सुलभता येईल.
* कराची चोरी किंवा कर न भरणे किंवा कमी भरणे कमी होईल.
* देशाचे उत्पन्न वाढेल. प्रगतीचा वेग वाढेल.
* संपूर्ण देशात समान खरेदी करण्यासाठी एकच कर G.S.T. आणि एकाच दराने कर द्यावा लागेल. पूर्ण देशांत एकाच किंमतीला एक प्रकारचे सामान खरेदी करता येईल. तुम्ही मुंबईला घ्या, दिल्लीला घ्या नाहीतर कोलकत्त्याला घ्या एकाच किंमतीला मिळेल.
* वेगवेगळ्या प्रकारचे कर भरण्यापासून सुटका होईल. करवसुली, कर आकारणी, कर चुकवेगिरी, यामध्ये होणारे वादविवाद, हेराफेरी बंद होईल. एकाच व्यक्तीला किंवा संस्थेला एकाच गुड्स साठी अनेक ठिकाणी वेगवेगळे कर देणे भाग पडते हे थांबेल. एकदा G.S.T. भरला की झाले. G.S.T. मुळे TAX-STRUCTURE सोपे आणि कार्यक्षम होईल. त्यामुळे सरकारकडे करापोटी जमा होणारी रक्कम वाढेल आणि वस्तूंच्या किंमती कमी होतील.
* TAX च्या रचनेत पारदर्शकता येईल. राज्यांना मिळणाऱ्या VAT एनटरटेनमेंट कर, लक्झरी कर, एन्ट्री कर, लॉटरी कर आणि राज्य आकारीत असलेल्या विक्री कर बंद होतील. सामान खरेदी करताना किंवा कोणत्याही वस्तुंचा आस्वाद घेताना एकूण सर्व मिळून ३०% ते ३५% कर द्यावा लागतो. तो २०% ते २५% इतका द्यावा लागेल.
* त्याचवेळी भारताच्या प्रगतीचा दर १% ते १.५% ने वाढेल.
* हा G.S.T. कर वस्तू आणि सेवा या दोन्हीवर लावला जाईल.
* कर वाचवण्यासाठी कंपन्या आपली उत्पादने राज्यातल्या राज्यातच विकत असत. राज्याबाहेर उत्पादने विकल्यास सेन्ट्रल सेल्स कर आणि एन्ट्री कर लागत असे. कारण हे कर उत्पादनाच्या वेळेस किंवा ट्रेडिंगच्या वेळेला लावले जात नाहीत. चांगली उत्पादने जी देशाच्या एका भागात मिळतात ती देशात सर्वत्र मिळायला लागतील. त्यामुळे ग्राहकांना निवड करायला जास्त वाव मिळेल तसेच कंपन्यांचे मार्केटही सर्व देशभर वाढेल.
* गुड्स आणि सेवा ज्या वेळेला एकत्र पुरवल्या जाता त्यासाठी आता एकच G.S.T. लावला जाईल.
* G.S.T. अंतर्गत विविध प्रकारच्या गुड्सचे वर्गीकरण सोपे आणि साधे केले आहे. यामुळे कर लावण्यासाठी कोणत्याही गुड्सचे वर्गीकरण वादग्रस्त ठरणार नाही.
* Retail सेक्टर आणि Lease रेटंल आणि इंव्हेनटरी खर्च कमी होईल.
* भरलेल्या G.S.T. साठी सप्लाय चेन मधील घटकांना क्रेडीट देणे सोपे होईल.
* G.S.T. मुळे असंघटित उदयोगही कराच्या जाळ्यात येईल. त्यामुळे सरकारचे उत्पन्न वाढेल आणि संघटीत आणि असंघटीत क्षेत्रातील दरी कमी होईल. संघटीत क्षेत्राला जास्त लेव्हल प्लेयिंग फिल्ड मिळेल.
* **G.S.T. पास होण्यात विरोधी पक्षाच्या हरकती आहेत :**

एका राज्यांतून दुसऱ्या राज्यात माल जाताना १% ज्यादा कर राज्ये लावू शकतील अशी G.S.T. मध्ये तरतूद आहे ती वगळण्यात यावी.

१८% ही G.S.T. कराची कमाल मर्यादा असावी. आणि ती घटनेमध्ये नमूद करावी.

G.S.T. बाबतीत असलेले वादविवाद सोडवण्यासाठी स्वतंत्र यंत्रणा स्थापन करण्यात यावी. कायदेशीर अडचणी आहेत त्याकडे सरकार दुर्लक्ष करीत आहे.

या सुचना सरकारने मान्य केल्या आहेत. पण G.S.T.चा कमाल दर १८% घटनेत नमूद करण्याला मात्र सरकारचा विरोध आहे.

* **G.S.T. चा परिणाम :**

विविध राज्ये एकाच वस्तूवर वेगवेगळ्या दराने कर लावत असत. त्यामुळे एकाच वस्तूची वेगवेगळ्या राज्यांत वेगवेगळी किंमत असे. परंतु आता असे होणार नाही कारण

राज्ये आकारत असलेले विविध कर रद्द झाल्यामुळे राज्यांच्या करापासून मिळणाऱ्या उत्पन्नांत बरीच घट होईल. असे राज्य सरकारला वाटते. त्यामुळे G.S.T. लागू होण्याच्या सुरूवातीच्या काळात राज्य सरकारांना बऱ्याच सवलती देण्यात येतील. प्रत्येक राज्यसरकारला कराच्या उत्पन्नात येणारे नुकसान केंद्र सरकार ५ वर्षेपर्यंत राज्यांना देईल. G.S.T. लागू झाल्यामुळे लॉजिस्टिक इ.कॉमर्स, ॲटोमोबाईल, FMCG एन्टरटेनमेंट या क्षेत्रातील कंपन्यांना फायदा होईल.

ज्या कंपन्यांच्या मालाची आंतरराज्यीय वाहतूक होते आणि माल एका गोदामातून दुसऱ्या गोदामात, एका शहरातून दुसऱ्या शहरांत वाहतूक होते. त्यांच्या या वाहतुकीवर लागणाऱ्या करात बचत होईल कराची रक्कम ठरवणे, कर जागोजागी भरणे, तसेच त्यांच्या पावत्या सांभाळून ठेवणे हे सर्व कागदपत्रांचे काम कमी होईल. तसेच प्रत्येक टोल नाक्यावर टोल भरण्यासाठी लांबच लांब रांग लागणे कमी होईल. तसेच यामुळे होणारी वाहतूकीची कोंडी कमी होईल. त्यामुळे मालाची ने आण करण्याच्या वेळात बचत होईल. यामुळे कंपन्यांनी कमी इंव्हेनटरी ठेवावी लागल्यामुळे एकूण खर्चात बचत होईल. विविध क्षेत्रातील कंपन्या ज्यांना G.S.T. मुळे फायदा होईल या खालीलप्रमाणे

*** लॉजिस्टिक :**

TCL, VRL, SNOWMAN, गती गेटवे, ALL CARGO, डीस्ट्री पार्क, कंटनेर कार्पोरेशन लॉजिस्टिकचे ऑऊटसौर्सिंग करा ALL CARGO. फायदेशीर आणि सोपे होईल. त्यामुळे लॉजिस्टिक कंपन्याचा बिझनेस वाढेल

FMCG : ब्रिटानिया बाटा, एक्साईड, अमर राजा, इमामी, डाबर, GODFREY फिलिप्स, ITC, RELAXO, INDAG रब्बर, ज्योती, पेटंस्, टाईल्स उत्पादन करणाऱ्या कंपन्या या कंपन्यांना G.S.T. चा थेट फायदा झाला नाही तरी कमी वेअर हॉउस खर्च, अधिक कार्यक्षम सप्लाय चेनचे नियोजन आणि योग्य इंव्हेनटरी नियोजन यामुळे अप्रत्यक्ष फायदा होईल.

*** प्लास्टिक उद्योग :**

या उद्योगात असंघटीत क्षेत्र जास्त आहे. त्यामुळे असंघटीत क्षेत्रातील उद्योजक डीलर्सना जास्त मार्जिन देत असत. आता G.S.T. मुळे ते कराच्या जाळ्यात आल्यामुळे पूर्वीइतके मार्जिन देऊ शकणार नाहीत. याचा फायदा PLASTIBEND सारख्या कंपन्यांना होईल.

*** ऑटो :**

मारुती, महिंद्रा, VST, एस्कॉर्टस या क्षेत्राला थेट फायदा होईल. सध्या एक्साईज आणि VAT मिळून जेवढी रक्कम द्यावी त्यापेक्षा कमी रक्कम G.S.T. म्हणून द्यावी लागेल.

*** एन्टरटेनमेंट :**

डिश टी व्ही, PVR, INOXLEISURE BOX रेव्हेन्यू प्रमाणे कर आकारतात. हा कर प्रत्येक राज्यात वेगवेगळ्या दराने आकारला जातो. हा कर लावताना १००% ऑक्यूपन्सी गृहीत धरली जाते. त्यामुळे या कंपन्यांचा G.S.T.मुळे फायदा होईल.

*** पुढे काय**

G.S.T. हा फिस्कल रिफॉर्मचा एक टर्निंग पॉईंट आहे. करप्रणाली सोपी झाल्यामुळे कराचे प्रशासन सोपे आणि पारदर्शक होईल. परंतु ही एक करप्रणालीतील सुधारणा असल्यामुळे याचे फायदे मिळण्यास वेळ लागेल. परंतु G.S.T. विधेयक मंजूर होण्यासाठी संसदेच्या दोन्ही सदनामध्ये २/३ नसल्याने रखडलेले G.S.T. विधेयक पावसाळी अधिवेशनात मंजूर करण्यासाठी सरकारच्या सर्व आघाड्यांवर निकराचा प्रयत्न चालू आहे.

*** करांची टक्केवारी :**

० %	दुध, मांस, सिंदूर
१८ %	पनीर, भाजीपाला, सेंट, मिनरल वॉटर, स्टील, कॅमेरा
१२ %	अगरबत्ती, ॲनिमल फॅट
२८ %	ॲटोमोबाईल्स, एटीएम, शैम्पू इ.

* * *

लोककथेची गंगोत्री : महानुभावीय साहित्य

– कु.नेहा ढेकळे, बी.ए.-२

मराठी भाषा ही नवव्या दहाव्या शतकात महाराष्ट्री अपभ्रंशापासून निर्माण झाली आणि तिच्यावर संस्कृत भाषेचा फार खोलवर ठसा आहे, आणि तिचे साहित्यरुप बहरले ते बाराव्या शतकाच्या उत्तरार्धात. सुरुवातीचे हे साहित्यरुप मूलत: आध्यात्मिक आणि सांप्रदायिक होते. त्या काळात महाराष्ट्रात दोन संप्रदाय प्रभावी होते व त्यांनीच मराठी साहित्याला भरीव स्वरुप दिले. वारकरी संप्रदाय आणि महानुभाव संप्रदाय या दोन संप्रदायांनी मराठी गद्य आणि मराठी पद्य यांची परंपरा सुरु केली. पैकी वारकरी संप्रदायाने काव्यनिर्मिती करुन प्राचीन आर्ष महाकाव्या-तील आणि पुराणग्रंथातील तत्त्वज्ञान आणि कृष्णलीला आख्यानरुपाने आणि गोष्टीरुपाने काव्यमाध्यमातून साक्षात केली. उलटपक्षी महानुभाव सांप्रदायिकांनी गद्यनिर्मिती आणि काव्यनिर्मितीही केली. पैकी गद्याचे दोन प्रवाह दिसतात. एक म्हणजे शास्त्रीय गद्याचा व दुसरा म्हणजे ललित गद्याचा. शास्त्रीय गद्यात भाष्ये, महाभाष्ये, वार्तिक, लक्षणबंद, आचारस्थळ, आचार विचार मालिका, टीपग्रंथ यांची निर्मिती झाली व गद्याचा दुसरा प्रवाह म्हणजे दलित गद्याचा. त्यात मराठीतील पहिली लघुकथा आकारास आली आणि तिचे कथाकार होते चक्रधर स्वामी. कथाकथनाच्या प्रयोगातून या कथा भक्तांना सांगितल्या गेल्या. या सर्व कथा 'लीळाचरित्र' या महानुभाव पंथाच्या आदिग्रंथातून निर्माण झाल्या. या ग्रंथाची निर्मिती शके १२०० मध्ये झाली व हा ग्रंथ महानुभाव साहित्याची गंगोत्री ठरला. कारण याच ग्रंथातून सूत्रपाठ, दृष्टान्तपाठ, अज्ञातलीळा, 'रत्नमाला स्त्रोत्र' इ. ग्रंथ पुढे रचले गेले. या ग्रंथात चक्रधरांचे जीवनचरित्र जसे आले आहे त्याचप्रमाणे त्यांनी केलेले परिभ्रमण आणि महानुभाव पंथाची स्थापनाही या ग्रंथात तत्त्वज्ञान आणि आचारधर्म यांच्या साह्याने आलेली आहे.

लोककथांपेक्षाही ही लोककथा मराठीतील पहिली लोककथा आहे. कावळ्या चिमणीची गोष्ट लोकचरित्रातील मानदंड ठरला आहे. तेव्हापासून ही लोककथा लिखित स्वरुपात, आद्य स्वरुपात लघुकथा म्हणून मान्यता पावल्यामुळे मराठी लोककथेचा प्रारंभ ठरते.

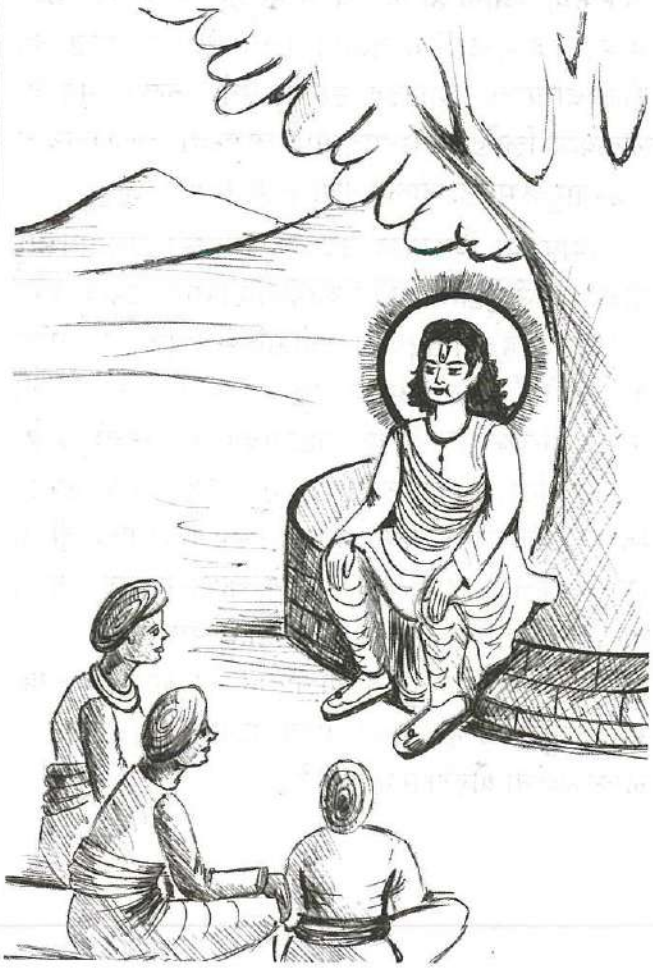

लोककथा आणि पंचतंत्रासारख्या काही कथा 'लीळाचरित्रा'त आल्या आहेत. परंपरेने बरीच पुरातन असणारी कहाणी देखील 'लीळाचरित्रांत आढळते. ही कहाणी श्रीचक्रधरांनी एका मुलीला 'उगी' करण्यासाठी सांगितलेली आहे. मूळ प्रसंग आणि कहाणी अशी :

''तव धनाई : गोसावियाची श्रीमूर्ती गौरवर्ण देखिले : मग म्हणति गोसावियांची श्रीमूर्ति हळदि उटिली म्हणौनि गौर झाली : तर ते हळदि माझां अंगी लावा की : म्हणौनि आळि घेतली : काहि केल्या संवरतिना : मग सर्वज्ञे म्हणितले : बाई : तया बाईया हे तुम्हा कहाणी सांगेल : आली : पासि घेतली : साळेचे घर मेणाचे कावळ्याचे घर सेणाचे : पाउसाळा कावळ्याचे घर पुरे जाये : साळेचे वाचे : मग उगीच राहिली:''

('लीळाचरित्र' पूर्वार्ध भाग १ तुळपुळे प्रत पृ. १३)

या कथेचा विशेष असा की, इतर लोककथां पेक्षाही ही लोककथा पेक्षाही ही लोककथा मराठीतील पहिली कथा आहे. त्यामुळे 'कावळ्या चिमणी' ची गोष्ट हा लीळाचरित्रातील मानदंड ठरला आहे. तेव्हापासून ही लोककथा लिखित स्वरूपात आद्य लघुकथा म्हणून मान्यता पावल्यामुळे मराठी लोककथेचा प्रारंभ ठरते.

आपल्या शिष्यांना उपदेश करतांना प्रसंगानुसार श्रीचक्रधरांनी दृष्टान्तादाखल काही गोष्टी सांगून उपदेश स्पष्ट केला आहे. हे दृष्टान्त त्यांनी कधी सविस्तर सांगितले आहेत तर कधी 'अमूक अमूक दृष्टान्त सांगितला' अशी 'लीळाचरित्रकारां' नी या गोष्टीबाबत नोंद केली आहे. (लीळाचरित्र, नेने प्रत उत्तरार्ध पृ. ८७, ९९, १००, २५८) म्हणजे ज्या कथा तात्पर्यासह सहज समजण्याजोग्या होत्या त्याचा फक्त उल्लेख करुन अन्य कथांचे मात्र त्यांनी तात्पर्यार्थासह विषदीकरण केले आहे असे दिसते. अशा दृष्टान्तांचे पुढे 'दृष्टान्तपाठ' या नावाने संकलन झाले आहे. या दृष्टान्तातील मूळ कथा यादव काळात रुढ असलेल्या लोककथांची थोडीफार माहिती देऊ शकतात.

पुढील दृष्टान्त पाहा :

''गावी हस्ती आला :

तेथ जात्यंध हस्ति पाहो गेले :

एके पावो देखिला : एके सोंड देखिली :

एके पाठी देखिली : एके पोट देखिले :

एके पुस देखिले : मग एकमेका संवादिती :

आरे, तुवां हस्ती देखिला :

पावों देखिला तो म्हणे हस्ती खांबासारिखा :

सोंड देखिली तो म्हणे हस्ती मुसळासारिखा :

कानु देखिला तो म्हणे हस्ती सुपासारिखा : ...

ऐसे एकमेकां उपरोधिती :

तयांमध्ये डोळसु असे तो म्हणे हा हस्तीचा एकु एकु अवयवु :

ऐसा अवयवी युक्त तो हस्ती :

लोककथा आणि नीतिकथा यादवकालात रुढ होत्या हे 'लीळाचरित्रांत' आलेल्या वरील दोन कथांच्या आधाराने सहजच सिद्ध होते. विशेषत: दृष्टान्तदाखल देण्यात आलेल्या 'लीळाचरित्रा'तील काही कथा सविस्तर न येता त्यांचा केवळ उल्लेख होतो ही बाब अधिक महत्वाची आहे. श्रीचक्रधरांच्या लहानसहान हालचालींचे श्रद्धेने वर्णन करणारा या चरित्राचा संकलक माहीमभट्ट श्रीचक्रधरांनी सांगितलेल्या काही कथांचाच तेवढा संक्षेप करील हे संभवनीय वाटत नाही.

माहीमभट्टाचे 'लीळाचरित्र' अनेक साहित्यगुणांनी नटलेले असले तरी त्याच्या या ग्रंथाचा घाट मात्र प्रचलित लोककथेचाच आहे असे दिसून येते. महानुभावीय साहित्य हा साहित्यातील या दृच्छ योग नसून रुढ कथात्मक पद्धतीस धर्म प्रेरणेने दिलेला तो आकार आहे हेच खरे. ग्रंथाची भाषा व्यवहारात रुढ असलेल्या बोलीसारखी वाटते. वाक्यरचना देखील तशाच प्रकारची आहे. सारांश या ग्रंथात लेखकाने व्यावहारिक बोली योजली असून समकालीन पंडिती परंपरेत मात्र त्या काळातील शिष्टांची भाषा किंवा ग्रांथिक भाषा योजलेली आहे. स्वत: माहीमभट्ट हा संस्कृत भाषेचा थोर पंडित होता हेही या ठिकाणी लक्षात ठेवले पाहिजे. ***

ललित

लोक काय म्हणतील ?

– कु.काजल कोळेकर, बी.एस्सी.-१

लोक, समाज, People हे शब्द दिसायला जरी लहान असले तरी आपल्या जीवनाचा अविभाज्य घटक बनले आहेत.

भारतीय संस्कृतीत समाजाला महत्व आहे की व्यक्तीला महत्व आहे ? समाजासाठी व्यक्ती आहे, पण आता व्यक्तीसाठी समाज बनला आहे ! आज आपण ऐवढे आंधळे झालो आहोत, की समाजाच्या योग्य आणि अयोग्य अशा दोन्ही विचारांच्या बेड्या आपल्या पायात बांधून घेतल्या आहेत.

समाजाच्या अशाच काही बुरसटलेल्या रूढी, परंपरांनी आपल्या विचारांना, कृतींना अशाच एका मानसिकतेचे कुंपण घातले आहे आणि ते म्हणजे,

''लोक काय म्हणतील ?''

आपल्या समाजाचे आपल्यावर अनेक उपकार आहेत. आपण आपल्या समाजाचे काहीतरी देणे लागतो. पण हाच समाज जर अन्यायाविरुद्ध आवाज उठवायला घाबरत असेल तर याविरुद्ध त्यांची मानसिकता बदलणे आपले कर्तव्य आहे. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे – आज आपल्या देशात मुलींवर अनेक अत्याचार होत असतात. त्यामधील फक्त १०% लोक यावर आक्षेप घेतात आणि उरलेले ९०% लोक याच मानसिकतेत असतात की,

लोक काय म्हणतील ?

जर आपण आपली मानसिकता बदलली तर देशातील प्रत्येक तरुण हा 'शिवाजी महाराज' व प्रत्येक मुलगी 'झाशीची राणी' बनू शकते होय ना ?

जरी आपण म्हणतो की,

'' अन्याय सहन करण्यापेक्षा, अन्याय होताना पाहणे,
व गप्प बसणे हा सर्वात मोठा गुन्हा आहे !''

तरीही आपल्या मनात पहिला विचार येतो तो म्हणजे मग

साने गुरुजी म्हणतात –एक हात भू नांगरणे, शत व्याख्यांनाहूनी थोर. एक हात खादी विणणे, मंत्रजपाहूनी ते थोर. एक वस्त्र वा रंगविणे, तव पांडित्याहूनी थोर. शेतकरी तसे विणकरी, तसे रंगारी बना देशाचे आळशी न कुणी कामाचे, यापुढे

''लोक काय म्हणतील ?''

विद्यार्थ्यांच्या जीवनात तर समाज हा अविभाज्य घटक आहे. त्याला किती गुण मिळायला पाहिजेत यापासून ते त्याने आयुष्यात काय बनलं पाहिजे याचे ओझे तो वाहत असतो.

देवाने कोणता रंग

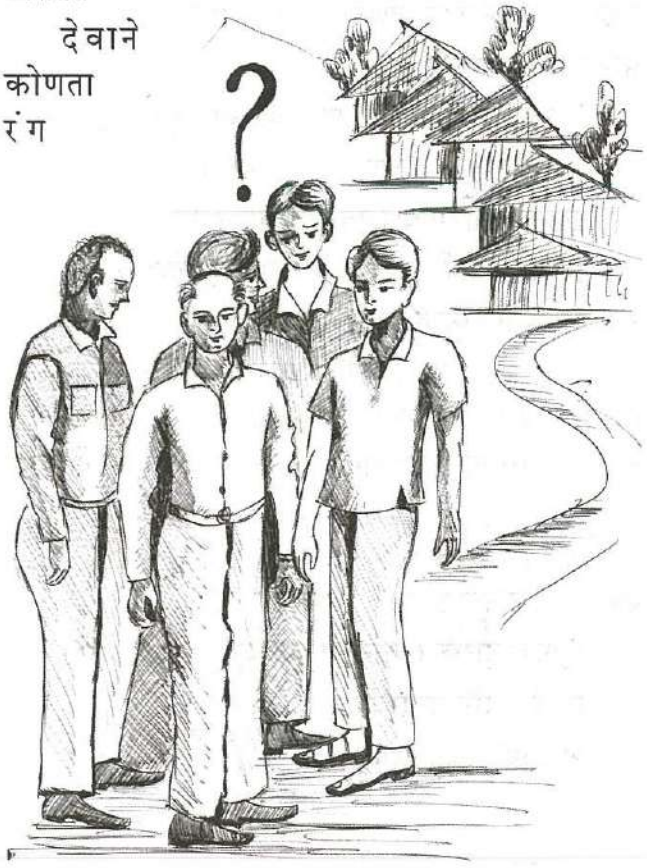

देऊन मला पाठविले आहे ? कोणता गुणधर्म देऊन मला पाठविले आहे ? कुहू करणे हो कोकिळाचा जीवनरंग आहे. मधुर सुगंध देणे हा गुलाबाचा जीवनधर्म आहे. माझ्यातून कोणता रंग, कोणता गंध बाहेर पडणार ? कोणत्या रंगाचा विकास मला करावयाचा आहे ? याचा विचार आपण कधीच करत नाही.

मग संगतीताची आवड असणाऱ्या मुलाला आकडे-मोड करणाऱ्या शिक्षकाकडे नेऊन काय फायदा ?

अपयश हाती आल्यावर मग आपल्या मनात येणारा पहिला विचार म्हणजे आता,

'लोक काय म्हणतील ?'

आणि मग आपल्याजवळ निराशेतून येतो मार्ग म्हणजे, आत्महत्या ! Stress बेरोजगारी ही लोकांची बनलेली एक मानसिकताच आहे. देशात रोजगारांची कमी नाही, कमी आहे ती म्हणजे विचार बदलणाऱ्यांची. देशात शेतीकडे वळणारा तरुण वर्ग खूप अल्प आहे. जरी भारत कृषीप्रधान देश असला तरी शेतीलाच आपल्या समाजाने दुय्यम स्थान दिले आहे. मग एखाद्या सुशिक्षित तरुण शेतीकडे का वळेल ? 'लोक काय म्हणतील ? होय ना !

साने गुरुजी म्हणतात –

''एक हात भू नांगरणे, शत व्याख्यांनाहूनी थोर
एक हात खादी विणणे, मंत्रजपाहून तें थोर
एक वस्त्र वा रंगविणे तव पंडित्याहून थोर
शेतकरी तसे विणकरी, तसे रंगारी बना देशाचे
आळशी न कुणी कामाचे, यापुढें ।।

स्वत्य स्वत:च्या विचाराने जगायला शिका. स्वत:च्या स्वप्नांना भरारी द्या समाजाच्या चुकीच्या मानसिकतेच्या, रूढी, परंपरांच्या बेड्या झुगारुन द्या व आकाशात उंच भरारी घ्या !

Because 'This is your life & your Rule'
एक नेहमी लक्षात ठेवा – ''रुक जाना नहीं

तू कहीं हारके । काँटो पे चलके
मिलेंगे साँए बहार के ।
ओ राही, ओ राही ।

* * *

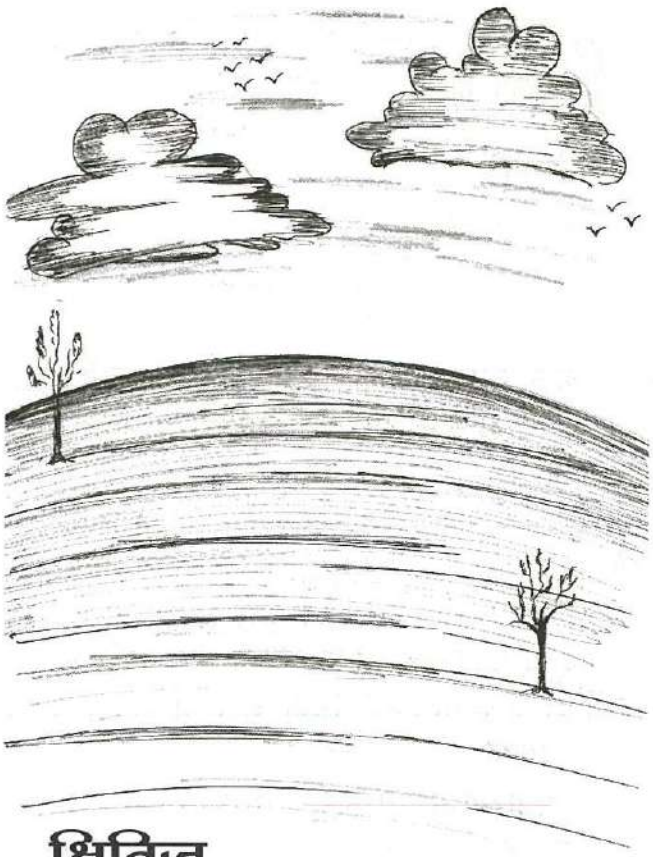

क्षितिज

त्या क्षितिजावर जाईन केव्हा
त्या क्षितिजापाशी पोहचेन तेव्हा
प्रयत्नाची झुंगड घालून उराशी
साद घालून जाईन क्षितिजापाशी
अजून खूप दूरवर आहे क्षितिज
दिसत आहे तेजस तेजस
कधीतरी पोहचेन मी ही
त्या दूरवर दिसणाऱ्या क्षितिजापाशी
अजून खूप दुरावा आहे
क्षितिज टेकाडावर आहे
मी ही क्षितिजावर पोहचेन
त्या टेकडीवन साद घालेन
सर्वांना धन्यवाद देईन
खरचं पोहचेन कधीतरी क्षितिजापाशी .....

– **कु.प्रणाली जाधव,** बी.एस्सी –१

चित्रपट समीक्षा

भ्रष्टाचाराच्या हिमनगाचे टोक : फास्टर फेणे

– कु. अश्विनी थोरात, बी.ए.-३

माणूस हा ज्ञानातून शिकत असतो. ज्ञान ही अशी गोष्ट आहे जी कोणी सांगून, समजावून समजत नाही. तर प्रत्यक्षात त्या गोष्टीचा अनुभव घ्यावा लागतो. ज्ञान हे काही फक्त पुस्तकचं वाचून मिळतं अशातला भाग नसतो. तर काही वेळा माणसं वाचणं, चित्रपट पाहणं, विविध भागांमध्ये पर्यटन करण त्यातून अनुभव घेणं यातून आपल्या ज्ञानामध्ये भर पडत असते. याच गोष्टीतून माणूस शिकत असतो. असाच एक बरा वाईट अनुभव

फास्टर फेणे हे मागच्या पिढी-तील रहस्यकथांची आवड जोपासणारे पात्र निवडून त्याचे चित्रपटातून सादरीकरण करण्याचा व त्याद्वारे शिक्षण क्षेत्रातील भ्रष्टाचाराच्या खोल रसातळातले दार उघडण्याचा यशस्वी प्रयत्न या चित्रपटामध्ये करण्यात आला आहे. शिक्षण-व्यवस्थेमध्ये असणाऱ्या त्रुटींवर केलेली टीका या चित्रपटात आपणास दिसून येते.

पूर्वी आचार्यांच्या सानिध्यात राहून शिष्य आपल्या शिक्षणाची भूक भागवत असे आपल्या ज्ञानाचा वापर इतर लोकांच्या हितासाठी कसा होईल याचा विचार करत असे. परंतु आजचा काळ बदलला आहे. शिक्षण व्यवस्थेतील

३०-४० लाख रुपये डोनेशन भरुन कॉलेजमध्ये ॲडमिशन करुन देणारे दलाल, त्यांच्या माध्यमातून दर्जेदार शिक्षणाच्या नावाखाली विद्यार्थ्यांची व पालकांची लूट करणारे संस्था संचालक आणि त्या दलालांना मदत करणारे, स्वत:चा स्वार्थ साधण्यासाठी प्रामाणिक विद्यार्थ्यांचा बळी घेणारे शिक्षक. या सर्वांचाच या शिक्षण व्यवस्थेच्या बाजारीकरणामध्ये हातभार दिसून येतो.

प्रत्येक घटक शिक्षणाकडे जनहिताच्या नव्हे तर स्वहिताच्या भूमिकेतून पाहू लागला आहे. चित्रपटातील शिक्षक दलाल अंधारेचे एक वाक्यच बरचं काही सांगून जातं. " आज स्टुडंटला एज्युकेशनची गरज नसून एज्यकेशनला स्टुडंटची गरज आहे."

आज शिक्षण व्यवस्थेमध्ये विद्यार्थी कोणते शिक्षण घेतो ? कोणते ज्ञान आत्मसात करतो ? याचा कोणाला सोयरंसुतक नसतं. सोयरंसुतक न बाळगता कोणत्या पदवीसाठी कोणता विद्यार्थी आपल्याला किती लाख देईल. याचा हिशेब करुन शिक्षण संस्थांची दुकाने चालवण्याऱ्या स्वयंघोषित शिक्षण सम्राटांचे खरे स्वरुप या चित्रपटाव्दारे अनपेक्षित भूतासारखे समोर येते.

या शिक्षण संस्था डिग्र्या विकणारी दुकाने बनल्या आहेत. एखादी डिग्री घेवून तिचा वापर समाजहितासाठी करण्यापेक्षा तिचा वापर करुन आपल्यालाच किती धन दौलत मिळेल याचा आज विचार केला जात आहे.

फास्टर फेणे हा एक मेडिकलचा विद्यार्थी. परीक्षा देण्यासाठी पुण्यात येतो. परीक्षेस जाताना अनोळखी तरुणाशी परिचय होतो. दोघेही परीक्षा देतात. परंतु नंतर

फेणेला त्या तरुणाच्या आत्महत्येची बातमी वृत्तपत्रातून समजते. त्यावेळी तो अस्वस्थ होतो. त्याच्या आत्महत्येचे कारण शोधण्यासाठी तो बाहेर पडतो. आणि एकापेक्षा एक अशी भीषण सत्ये त्याच्यासमोर येत जातात. त्याच्या मित्राने आत्महत्या का केली ? याचा शोध, त्या गोष्टीच्या मुळाशी जाण्याची त्याची धडपड आणि त्यातून त्याला ज्या सत्याचा शोध लागला तो कल्पनेपेक्षाही भयंकर दिसून येतो.

३०-४० लाख रुपये डोनेशन भरुन कॉलेजमध्ये ॲडमिशन करुन देणारे दलाल. त्याच्या माध्यमातून दर्जेदार शिक्षणाच्या नावाखाली विद्यार्थ्यांची व पालकांची लूट करणारे संस्था संचालक आणि त्या दलालांना मदत करणारे स्वत:चा स्वार्थ साधण्यासाठी प्रामाणिक विद्यार्थ्यांचा बळी घेणारे शिक्षक. या सर्वांचाच या शिक्षण व्यवस्थेच्या बाजारीकरणामध्ये हातभार दिसून येतो. फक्त शिक्षकांचा किंवा संचालक किंवा त्या दलालांचाच हात या व्यवस्थेत नसून पैसे देवून डिग्री विकत घेणारे पालक व विद्यार्थीही तितकेच या गोष्टीसाठी कारणीभूत ठरताना दिसून येतात.

बक्कळ आर्थिक मोबदला देणारे शिक्षण मिळण्यासाठी आपल्या गडगंज संपत्तीचा वापर करुन आपल्या पाल्याला डिग्री मिळवून देणारे पालक व त्याचवेळी दुसरीकडे मरमर कष्ट करुन शिकवणारे पालक आणि पाठीचा कणा मोडेपर्यंत बुडाल फोड येईपर्यंत १२-१२ तास १५-१५ तास अभ्यास करुन गुणवत्ता यादीत येणारा तो फास्टर फेणेमधला विद्यार्थी ज्याने आत्महत्या केली नसताना देखील असे जाहीर करणारी आपली शिक्षण व्यवस्था.

यामध्ये दोष द्यायचा कोणाला विद्यार्थ्यांना, पालकांना, शिक्षकांना कि संचालकांना ? या व्यवस्थेच्या बाजारीकरणास कारणीभूत कोण ? माणसाच्या मनातील विकृतीची भावना. स्वत:च्या स्वार्थांसाठी माणसाने कोणत्या पातळीपर्यंत खाली यावं याच भान ज्याचं त्यानं राखल पाहिजे. कोणी सांगून समजावून या गोष्टी कळत असत्या तर ही वेळ आपल्यावर आलीच नसती.

या चित्रपटामधील फास्टर फेणेची ती धडपड अन्यायाविरुद्ध झगडण्याची ताकद, आपण जेव्हा चूक करत नाही तेव्हा कशाचीही भिती वाटण्याचे काहीच कारण नाही. जर तो या चालू असणाऱ्या चक्रास तोडण्यासाठी तयार झाला नसता किंवा त्या चक्रास घाबरुन बाहेर पडून घाबरुन घरी परतला असता, तर जे सत्य बाहेर पडले ते तसेच चालू राहिले असते आणि या शिक्षणाचा बाजार पुढेही चालूच राहिला असता.

या चित्रपटामध्ये आधुनिक युगातील तंत्रज्ञानाचा अत्यंत सुंदररित्या वापर केलेला आपणास दिसून येतो. Whatsapp, Facebook, Internet चा वापर सत्याचा उलघडा करण्यासाठी करण्यासाठी केलेला दिसून येतो. आजच्या तरुणांपुढे देखील अशीच आव्हाने आहेत. हा सगळा गोंधळ झाला तो फक्त फास्टर फेणे या चित्रपटापुरताच मर्यादित आहे का ? परंतु अशा कितीतरी शोषणव्यवस्था त्यांच्या कुरुप अंतरंगासहित समाजात राजरोस नांदत आहेत त्या ठिकाणी सुरू असणारे हे शिक्षण बाजारीकरणाचे चक्र थांबविण्यासाठी प्रत्येक ठिकाणी अशा फास्टर फेणेची गरज आपल्याला दिसून येते. परंतु जो या चक्रास घाबरुन गेला त्याला कधीही सत्य उमगणारच नाही.

व्यक्ती कधीही वाईट नसतो. वाईट असते त्याची वेळ. वाईट असताच त्याचे विचार. ते व्यक्तीस वाईट वागण्यास प्रवृत्त करत असतात. दोष यामध्ये कोणा एकास देता येणार नाही. या व्यवस्थेसाठी शासन यंत्रणेसच दोष देवून चालणार नाही, तर या गोष्टीस शिक्षक, विद्यार्थी, पालक, संचालक आणि दलाल हे देखील तितकेच कारणीभूत असतात.

हल्लीच्या शिक्षणाचा मूळ उद्देशच नष्ट झाला. ज्ञानार्जन करणे हा उद्देश नष्ट होवून शिक्षणाचे बाजारीकरण वाढतच चालले आहे. याच्या विरोधात कोण जाणार ? मी ? तुम्ही ? आपण ? कोण जाणार ? ज्याला अन्याय सहन होत नाही तो नक्कीच या गोष्टीवर विचार करेल.

या चित्रपटाच्या प्रदर्शनापूर्वी दूरदर्शनवरुन दूरचित्र-वाहिन्यांवरुन ज्या पद्धतीने जाहिरात करण्यात येत होती व फास्टर फेणे या पात्राचा प्रेक्षकांना जो पूर्वपरिचय होता त्यावरुन हा एक रहस्यपट असावा अशी त्यांची धारणा होते. प्रत्यक्ष चित्रपटाची सुरूवात पाहतानाही एका खुनाचा शोध असाच चित्रपटाचा कथा विषय वाटतो. पण खुनाचा शोध चालू केल्यानंतर ज्या बाबी समोर येत जातात त्या पाहिल्यानंतर सूज्ञ प्रेक्षकांना खरा प्रकार कळतो. रहस्याचा शोध हा चित्रपटाचा मुख्य हेतू नसून शिक्षण व्यवस्थेतील

भ्रष्टाचाराचे ओंगळवाणे अंतरंग दाखवणे हाच हेतू साध्य करण्यासाठी दिग्दर्शकाने चित्रपटाला रहस्यपटाचे आवरण चढवले आहे. हेही जाणकारांच्या लक्षात येते. वेगवान कथानकामुळे चित्रपट प्रेक्षकांना शेवटपर्यंत खुर्चीला खिळवून ठेवतो. अमेय वाघचा फास्टर फेणे वरकरणी निरागस पण प्रत्यक्ष कृतीच्या वेळी मानसिक कणखरपणाचा प्रत्यय देतो.

गिरीष कुलकर्णींनी साकारलेले शिक्षण दलाल, शैक्षणिक भ्रष्टाचाराचा कुरुप चेहरा अत्यंत भेदक पद्धतीने प्रेक्षकांसमोर आणतो. या दोघांच्या लढाईत इतर पात्रांना कथानकामध्ये व चित्रपटामध्येही फारसा वाव नाही. त्यामुळे ती लक्षातही रहात नाहीत.

* * *

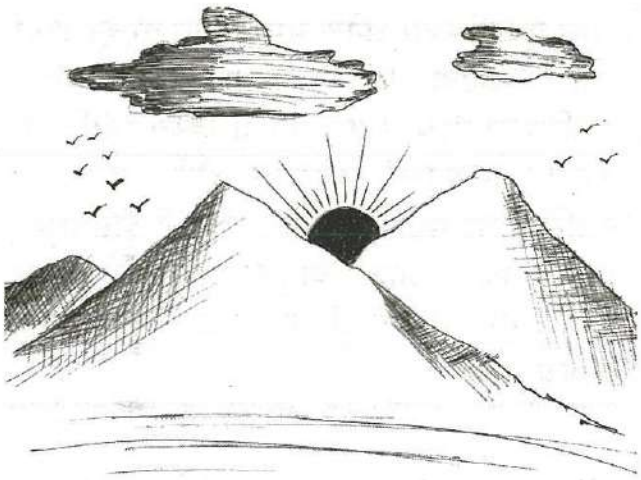

पहाट

सोवळे वस्त्र नेसूनी आली पहाट
पक्ष्याचा झाला किलबिलाट

पश्चिम दिशेने दिली चंद्राला रजा
पूर्वेने दिली सूर्याला सजा
सजा अशी की दिवसभर राहिचे तळपळत
पूर्वेकडून पश्चिमेकडे जायचे पळत पळत

धरित्रीच्या सेवेसाठी उठले गावकरी
हरिच्या सेवेसाठी उठले वारकरी
झाडेही प्रसन्न झाली
अन् पक्ष्याची वरात आली.

फुलाच्या पाकळ्या पाहतात डोकावून
गवतही दवबिंदू झाडतात वाऱ्यासंगे उडून उडून
चारही दिशा प्रसन्न झाल्या
पहाटेच्या स्वागतासाठी सजल्या धजल्या

–कु.प्रणाली जाधव, बी.एस्सी – १

पाऊस

पाऊस पडतो रानात
निसर्गातल्या पानात,
पाऊस नदी नाल्यात
पाऊस बांध बंधाऱ्यात
पाऊस जमिनीवर न पडून पडून
तर मग शेतकरी दमणार रडून रडून
पाऊस एक अनमोल रत्न
त्याला द्यावा भारतरत्न
पाऊस पडतो ढगामधून
धावा धावा ठोका धूम
पाऊस पडतो मुसळधार
रान होईल हिरवेगार
या मुलांनो पावसात भिजा
नंतर घरात कांदेभजी खा

– कु.माधवी गुरव, बी.एस्सी –१

युवाशक्ती : आदर्श आणि आव्हाने

– कु.ऋचा वेदपाठक, बी.कॉम.-२

युवा स्यात्साधुयुवाध्यायक :
आशिष्ठा द्रढिष्ठा बलिष्ठा : त्सयेयं पृथिवी सर्वा वितस्य पूर्णा स्यात्।

उपनिषदकार अशा शब्दांत युवाशक्तीचे वर्णन करतात. यामध्येही सदाचारी, सुसंस्कृत, चपळ, खंबीर, बलवान, धनधान्याने समृद्ध अशा युवानचे वर्णन केले आहे. स्वामी विवेकानंद प्रभृती, विभूंतीनी-देखील युवाशक्तीचे सामर्थ्य ओळखून राष्ट्राच्या कार्यासाठी त्यांना साद घातली आहे. आजचा युवक निश्चितच उत्साही आहे. परंतु पुष्कळदा असही वाटतं. आजची तरुणाई विधायक कार्यासाठी का बरं पुढे येत नाही ? याचा शोध कोण घेणार ? त्यांना साद घातली आहे. आजच्या जगाला विकसित करणारा एकमेव सक्षम घटक म्हणून तरुणाईकडे पाहिले जाते. आजची युवापिढी ही उद्याची मार्गदर्शक पिढी असेल. त्यामुळे या युवापिढीने काही आदर्श डोळ्यासमोर ठेवून काही मूलभूत आव्हाने पेलणे आवश्यक आहे.

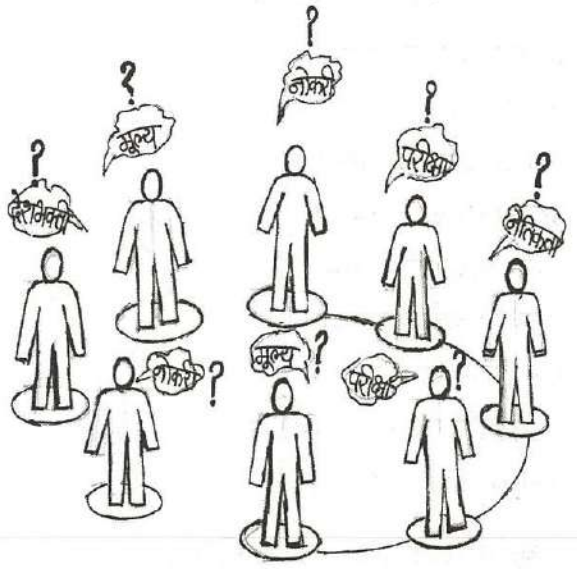

आज युवकांसमोर अनेक समस्या आ वाचून उभ्या आहेत. वाढती बेकारी, गुन्हेगारी, दहशतवाद, अनैतिकता याचं प्रमाण पाहता खरचं परिस्थिती गंभीर असल्याची जाणीव होते. परंतु या परिस्थितीवर मात करणे हेच युवा पिढीसमोरील प्रथम आव्हान आहे. त्यामुळे आज ज्या वाटेवर आपण चाललोय ती नैतिक की अनैतिक हे बघणे गरजेचे आहे.

आपण युवक म्हणून काही सामाजिक जबाबदारी आपल्यावर आहे, समाज परिवर्तनाच्या कार्यात आपल्याला विशेष स्थान आहे. ही जाणीव युवापिढीने ठेवणे गरजेचे आहे. आज युवकांसमोर अनेक समस्या आ वासून उभ्या आहेत. वाढती बेकारी, गुन्हेगारी, दहशतवाद, अनैतिकता याचं प्रमाण पाहता खरचं परिस्थिती गंभीर असल्याची जाणीव होते. परंतु या परिस्थितीवर मात करणे हेच युवापिढी समोरील प्रथम आव्हान आहे. त्यामुळे आज ज्या वाटेवर आपण चालतोय ती नैतिक की अनैतिक हे बघणे गरजेचे आहे. तंत्रज्ञान व इंटरनेट क्षेत्रातील विकासामुळे युवापिढी या क्षेत्राकडे अधिक ओढली आहे. इंटरनेट म्हटलं की Facebook, Whatsapp, Twitter हे आलचं. मात्र या सर्वांचा वापर करताना तरुणाईला कशाचही भान राहत नाही. दिवसातील बराच वेळ अशा गोष्टीतचं वाया जातो. त्यामुळे हे सोशल नेटवर्किंगसुद्धा युवापिढीसाठी मोठ आव्हान ठरतयं. त्यामुळे सोशल नेटवर्किंगचा नेमका आणि मर्यादित वापर करणे आवश्यक आहे.

देशाच्या सर्वांगीण विकासासाठी युवाशक्ती महत्वाची ठरते. तसेच युवकांच्या हातून राष्ट्रउभारणीचे महत्वपूर्ण कार्य

अपेक्षित आहे. युवाशक्ती हीच देशाची महाशक्ती आहे. शहीद भगतसिंग एके ठिकाणी म्हणतात, ''यौवनकाल हा मानवी आयुष्यातील वसंत ऋतू आहे. तारुण्याच्या प्राप्तीने माणूस बेभान होतो. हजारो प्याले झोकल्यासारखी नशा चढते. युवकाने ठरवले तर तो काहीही करु शकतो. नक्कीचं हे खरं वाटतं. तरुणाला देशात सुराज्य बनविण्यासाठी बदल हवा आहे. म्हणून इथे राजकारण तरुण होतयं. परंतु भ्रष्टाचार मुक्त राजकारणाचे आणि निकोप समाज निर्माण करण्याचे आव्हान आजच्या युवापिढीला पेलावयाचे आहे.

प्रत्येक माणूस हा आपल्यातचं एक आदर्श बनत असतो. एका प्रसिद्ध वाक्यामध्ये सांगायचे म्हटले तर, We don't need follwoers, we need ideals. पण तरीसुद्धा मान्यता पावलेली आदर्श व्यक्तिमत्व नेहमीच आपल्याला उपयुक्त ठरतील. भारतीय युवकांच्या दृष्टीने मर्यादापुरुषोत्तम श्रीराम, युगंधर श्रीकृष्ण, स्वराज्य संस्थापक छत्रपती शिवराय, स्वामी विवेकानंद, डॉ. विक्रम साराभाई व अगदीच अलीकडल्या काळातील म्हटले तर डॉ.ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांचा उल्लेख होईल. यांनाच आदर्श का मानावे ? तर याचे कारण म्हणजे त्यांचे नुसते ज्ञानच प्रचंड आहे असे नाही तर त्यांची नैतिकता व सखोल विचार करण्याची प्रवृत्ती, साधे जीवनमान, उच्च विचारसरणी, जीवनाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन, निस्वार्थी भावना, आपण समाजाचे, देशाचे काहीतरी देणे लागतो ही भावना हे त्यांच्या व्यक्तीमत्त्वाच्या अनेक पैलूंपैकी काही पैलू आहेत. म्हणून असे आदर्श प्रत्येक युवकांपर्यंत पोहोचणे व युवकांनी त्यांचे आदर्श रुजवणं व सुजाण राष्ट्र निर्माण करणे अपेक्षित आहे.

काही आदर्श डोळ्यासमोर ठेवून व समोर येणाऱ्या आव्हानावर मात करत जेव्हा तरुणांना त्यांच्या ध्येयाने पछाडले जाईल. संकटांना सामोरे जाण्यासाठी निधडी छाती निर्माण होईल. आकाशाला गवसणी घालण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या अंगी येईल. त्यावेळी उज्ज्वल भारतवर्षाची निर्मिती होऊ शकेल. यासाठी युवकांना जागृत करणं व त्यांच्या इच्छाशक्तीला प्रबळ चालना देणे नैमित्तीक आहे. युवापिढीला ध्येयवादी व आदर्शवादी बनविण्याची ताकद त्यांच्या इच्छाशक्तीच्या विकासात आहे. युवकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी एका कवीने युवाशक्तीला पुढील ओळीत साद घातली आहे –

ध्येयाच्या वेदना मनाला होऊ दे
वार तुझ्या प्रत्येक क्षणास होऊ दे,
अशक्य सुद्धा म्हणेन शक्य आहे.
इतका गर्व तुझ्या बुद्धीच्या मी पणास होऊ दे ।

* * *

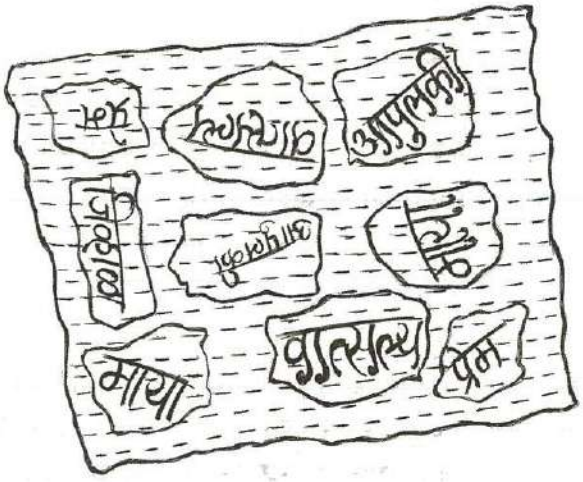

प्रेमळ शब्द

आयुष्यातला सोनेरी दिवस केव्हाच मावळला
केव्हातरी कुठेतरी तुमच्या आठवणीत आठवला

तुम्ही गेले सोडून दु:ख झाले मनाला
केले पोरके आता आयुष्यभरासाठी आम्हाला

प्रेमळ चार शब्दांनी हाक कोणी मारेना
जिव जळतो खूप मात्र जिव कोणी लावेना

अन्याय आमच्यावर समाज कितीतरी करतोय
सहन करता–करता आता देह पण जळतोय

वेदना आमच्या पाहून हे आकाश ही रडतयं
कोणाला नसले तरी त्या ईश्वराला कळतयं

नाती सर्व तुटली आता आश्रू डोळ्यात दाटतयं
परत यांना तुम्ही खूप एकट – एकट वाटतयं
परत यांना तुम्ही खूप एकट – एकट वाटतयं

– **कु. अश्विनी ताठे**, बी.ए.– १

सैनिकाची आत्मकथा

– आकाश मोहिते, बी.कॉम–३

सातारा जिल्ह्यातील कोरेगाव तालुक्यात माझे एक छोटसं गाव आहे. या गावात आमच छोटसं घर पारंपारिक पद्धतीतच अस हे गावकी पध्दतीच माझं घर नेहमीच भरलेल असायच. घरापुढे अंगण जवळ गोंठा, घराच्या पांढऱ्या मातीच्या भिंती अस माझं घर मला नेहमीच मायेची प्रेमाची सावली देत उभं असायचं. घरात आम्ही तीन भावंड आई–वडील असं आमचं छोटस कुटुंब पहाटेची चाहुल लागल्या–लागल्या आईच्या कष्टाची सुरुवात व्हायची. अगदी रामाच्या प्रहरी अंगण झाडण्यापासून तिची लगबग सुरु व्हायची. चूल पेटवण्यापासून जी कामाची सुरुवात व्हायची ते रात्री जमिनीला पाठ टेकेपर्यंत चालू असायचे. त्यात वडीलांचीही काही वेगळी परिस्थिती नव्हती. त्यांचेही जीवन असेच कष्टप्रद्य. आमच्या भावंडाचा दिनक्रम असाच ठरलेला असायचा.

मुलांनी खूप शिकाव मोठं व्हावं हे स्वप्नसुद्धा आई–वडिलांच्या डोळ्यात तरळताना आम्ही पाहिलं होत. ते सोसत असलेले कष्ट आणि आमच्या शिक्षणाची जिद्द या प्रेरणेने आणि शिक्षणाच्य आवडीने मी खडतर परिस्थितीत शाळेत जाऊ लागलो. शाळेत शिक्षणाचे धडे गिरवत असताना अनेक समाजसुधारकांच्या तसेच देशासाठी

कधीही शाळतं न शिकलेली आई मला खूप मोठा विचार सांगत होती. त्यामुळे मी पूर्णपणे या शिक्षणासाठी झोकून देत गेलो. अगदी जोमाने या अभ्यासाला लागलो. वाळूचे कण रगडिता तेलही गळे. या उक्तीप्रमाणे मला माझ्या कष्टाच फळ मिळाल होतं.

आपल्या प्राणांची आहुती देणाऱ्यांच्या विचाराने मी प्रेरित होत होतो. मलाही देशाची सेवा करण्याची संधी मिळावी. मला जसे माझ्या आई–वडिलांचे स्वप्न पूर्ण करायचे तसे मला माझ्या देशासाठी पण काहीतर केले पाहिजे असा विचार सातत्याने माझ्या मनात रुंजी घालत होता. या विचाराची ऊब घेऊनच शालेय शिक्षणानंतर मी पदवीचे शिक्षण पूर्ण करत गेलो. आणि शिक्षकांच्या, मित्रांच्या प्रेरणेने मी मिलटरी आर्मीमध्ये भरती होण्यासाठी अभ्यास व परीक्षा देवू लागलो. मला आजही आठवते. की माझ्या काबाड कष्टकरणाऱ्या आईला जेव्हा मला खरच खूप मनापासून जशी तुझी सेवा करायची आहे. तशी भारतमातेची सेवा करायची आहे. हे सांगितल तेव्हा त्या माऊलीचा उर भरुन आला आणि तीन माझ्या अंगावरुन हात फिरवून मला जणू आशीर्वादच दिला की पोरा मी स्वत:ला खूप भाग्यवान समजेन की माझ पोरगं देशसेवेचा विचार करतय. खरचं आज तिची प्रेरणा नसती तर मी देशसेवेचा कधी विचारच केला नसता. नाही का ?

कधीही शाळतं न शिकलेली आई मला खूप मोठा विचार सांगत होती. त्यामुळे मी पूर्णपणे या शिक्षणासाठी झोकून देत गेलो. अगदी जोमाने या अभ्यासाला लागलो. वाळूचे कण रगडिता तेलही गळे या उक्तीप्रमाणे मला माझ्या कष्टाच फळ मिळाल होतं. मी असाच एक दिवशी घरात

असताना पोस्टमन आला. व त्याने मला एक पत्र हातात दिलं. ते पत्र मी वाचल्यावर माझ्या आनंदाला पारावर उरला नव्हता मी मिलटरीच्या भरती परीक्षेत उत्तीर्ण झालो होतो. आणि मला दोन-तीन दिवसात भरती व्हायचं होतं. मला खरचं खूप आनंद झाला. मला आता देशाची सेवा करायला मिळणार होती. संध्याकाळी मी आई-बा ला ही आनंदाची बातमी सांगितली. कष्ट करुन दमलेला दोघांचाही चेहरा फुलला होता. डोळ्यात आनंद आश्रू आले होते. लहान भावंड आपला दादा आता दुसरीकडं जाणारं म्हणून प्रेमाने रडत लकडली होती. मी आई वडीलांच्या पाया पडलो. तेव्हा त्यांनी मला आर्शीर्वाद दिला. मिळालेल्या संधीच सोनं कर, देशाचं, गावाचं नाव निघाल पाहिजे. ताठ मानेनं, पोलाद छातीने, वाघाच्या झेपेने आणि हात्तीच्या बळाने मी देशाच्या सेवेसाठी घरातल्यांच्या प्रेमाची उब पांघरुणं व आशीर्वादाने निघालो. घरातल्यांचा निरोप घेताना माझ मन आणि डोळे दोन्हीसुद्धा भरुन आले होते. आईची कष्टकरी मूर्ती वडिलांची आधाराची सावली व भावंडाचे अल्लड प्रेम घेवून मी भरतीच्या साठी रवाना झालो होतो.

वडिलांनी, गावकऱ्यांनी मला गावच्या स्टँडपर्यंत येवून घालवलं. गाडी मिळून माझा प्रवास सुरु झाला. गाडी पुढे पुढे सरकताना माझं मन गेजात होते मी फक्त देशाच्या सेवेसाठीच्या ध्यासाने प्रेरित झालो होतो. मी ट्रेनिंगच्या ठिकाणावर पोहोचलो. तिथ पोहचून पत्र मी साहेबांना भेटून दाखवलं. त्यांना कागदपत्रा इतकी माझ्या डोळ्यात सत्यता वाटत होती. त्यांनी मला पूर्ण सहकार्य केले. यात मी पूर्ण प्रयत्नाने यशस्वी झालो.

'ज्याच्यासाठी केला होता अट्हास
तो दिवस उगवला आज खास'

मला खऱ्या अर्थाने आज भारतमातेची सेवा करायला मिळणार होती. आमच्या सैनिकांच्या तुकडीला बॉर्डरलाइनवर जाण्याची ऑर्डर मिळाली होती. मला खूप समाधान वाटल होत मी या तुकडीत आहे. ज्या देशबांधवामुळे आपण आज ऐवढे सुखी समाधानी असतो. ते कार्य मला आज जवळून अनुभवायला व करायला मिळणार होत. आज पहिलाच दिवस सैन्यातले कपडे अंगावर चढवताना आरश्यात पाहिल्यावर असे वाटले. आज धन्य झालो. आणि सज्ज होवून मी तुकडीत सामील झालो. आम्हाला सर्वांना कामाची माहिती मिळाल्यावर आम्ही खरोखर युद्धाच्या रणांगणावर गेलो. न भूतो न भविष्यती प्रमाणे पहिल्या थोड्या चकमकीनंतर मी काही परकीय शत्रूंना नामोहरम केलं आनंदात होतो की माझ्या देशासाठी मी लढतोय एवढा विचार येतोय तोच माझ्या छातीला चाटून एक गोळी गेली. गोळी लागताच भारतमातेच्या कुशीत पडताना माझ्या डोळ्यात माझं घर आई-वडील, छोटी भावंड त्यांच कष्ट, त्यांचा आशिर्वाद, गाव असे एकापाठोपाठ एक चित्रक तरंगू लागले माझ्या कानात एकच शब्द घुमत होते. आपल्या देशाचे गावाचे नाव उज्ज्वल करे बाबा खरचं मी आज डोळे मिटताना कुठतरी त्यांचा शब्द पाळल्याचे समाधान होते.

खरचं -

ऐ मेरे वतन के लोगो जरा आँख में भरलो पाणी
जो शहिद हुए है उनकी जरा याद करो कुर्बानी...

* * *

श्वास

का ? अजूनही मनाला तुझीच आस,
का ? अजूनही जीवाला तुझाच भास,
कसे विसराराचे प्रेम तुझे,
क्षणोक्षणी पाणावतात डोळे माझे

स्वप्नात येते रोज माझ्या,
आठवणी देऊनी जाते तुझ्या,
तो भास जुन्या प्रेमाचा,
ती आस पुन्हा नव्या प्रेमाची.

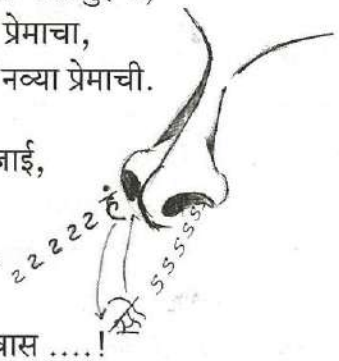

स्वप्नात तुझ्या हरवून जाई,
मन माझे खुलते पुन्हा,
जागा होई पुन्हा दुरावा,
तोच भास तीच आस,
थकतो पुन्हा माझाच श्वास ....!

- संग्राम निकम, बी.एस्सी -३

विचारकरण्यासारखं ... असं काही

– कु.प्रतिक्षा गायकवाड, बी.एस्सी.-१

शिक्षक बोलले की कर आत्महत्या, बाहेरचे बोलले की कर आत्महत्या, अरे कुणी अपमान केली की कर आत्महत्या. अपयश आलं की कर आत्महत्या कुणी मन तोडल कर आत्महत्या, कर्ज झालय कर आत्महत्या, पेपर अवघड गेला कर आत्महत्या, कुणी दगा दिला कर आत्महत्या, अरे टेन्शन आल कर आत्महत्या, नवऱ्यानं छळलं कर आत्महत्या, मुलगी झाली कर आत्महत्या ..... अरे झालंय काय आत्महत्या करायला .....

आरे कित्येक मुलं, मुली, पुरुष, महिला अशा आत्महत्या करतात. केवळ एका कारणामुळे, एका दु:खानं असं का करतात ?

आपण आपल्याला आलेल्या संकटाशी का लढत नाही ? का लगेच हार मानतो ? आपलं दु:ख, संकट, एवढं मोठ आहे की ते लगेच जिव द्यावा ?

आरे काय चालंय हे ?

आपण शिवाजी, संभाजी महाराजांच्या महाराष्ट्रात राहतोय ..... आणि आत्महत्या करतोय यासारखं दुसरं दुर्दैव ते काय .....

एवढी संकटे आली शिवरायावरती पण कधी मनाला विचार ही नाही शिवला की आत्महत्या करावी. अरे आम्ही उठता बसता शिवाजी, शिवाजी करतो पण त्यांचे गुण घेतो का ? संकट आले म्हणून शिवाजीराजे कपाळाला हात लावून बसले नाहीत. रडत बसले नाहीत. दुसऱ्यांना दोष देत बसले नाहीत की आता मी काय करु, आता माझं कसं होणार ..... अस म्हणत कर्माला दोष देत बसले नाहीत.

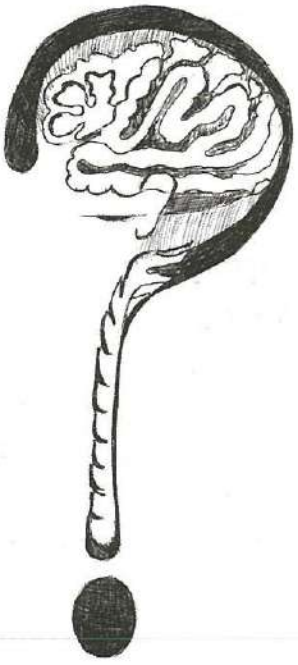

एवढी संकटे आली शिवरायांवरती, पण कधी मनाला विचार ही नाही शिवला की आत्महत्या करावी अरे आम्ही उठता बसता शिवाजी, शिवाजी करतो पण त्यांचे गुण घेतो का ? संकट आले म्हणून शिवाजी राजे कपाळाला हात लावून बसले नाहीत.

आरे प्रत्येक संकटातून राजे शिकले, अनुभव घेतला, मार्ग काढला, वाटा शोधल्या, नव्या वाटा निर्माण केल्या,

काय शिकलो आपण शिवाजी महाराजांकडून .....

अरे काय आदर्श घेतला त्यांचा ? काय प्रेरणा घेतली ? मग कशासाठी करायची ''शिवजयंती'' आणि ती सुद्धा तीन तीन वेळा ?

का नाव घ्यायचं त्याचं ? का जय जयकार करायचा ?

कधी याचा विचार करणार आहोत का नाही आम्ही. शिवबाचा छत्रपती शिवराय होणे ही सामान्य वाटचाल नव्हती. ते काटेरी वाट चालले, दु:ख सहन केलं, अपमान सहन केला. आपल्यावर जेवढी संकट आली त्यापेक्षा हजार पटीनं संकटं छत्रपती शिवाजी राजांना आली पण त्यांनी कधी आत्महत्या नाही केली !

मग याचा थोडा तरी विचार करायला हवा ना!

* * *

स्त्रीभ्रूण हत्या...

– कु.प्रतिक्षा गायकवाड, बी.एस्सी.-१

''लक्ष्मीच्या पावलांनी दीपावली येते,
नवरात्रीच्या पावलांनी दुर्गा पावते,
वटपौर्णिमेच्या दिवशी सावित्री दिसते,
पाडव्याचं औक्षण तर पत्नीच करते
राखीचा धागा तर ताईच बांधते,
तरीही गर्भातील चिमुकली गर्भातच मरते.''

आजचे जीवन चांगले आहे ! पण केव्हा ! सर्व काही सुरळीत चालू असेल तेव्हा. निसर्गाप्रमाणे सगळं कस जिथल्या तिथं वेळच्यावेळी घडत असेल तेव्हाच ना ! यंत्रातील बारीकसा भाग जरी बिघडला तरी यंत्रे ताबडतोब बंद पडतात. सारं काही जिथल्या तिथं ठप्प. तसंच निसर्गाचही चक्र आहे. त्यात माणूस आपल्या अक्कल हुशारीने बाधा आणत आहे. प्रगतीच्या नावाखाली तो सर्व काही उद्ध्वस्त करत आहे. आणि म्हणूनच मला आजच्या भयंकर व ज्वलंत प्रश्नांबाबत लेखन करायचे आहे आणि तो प्रश्न म्हणजे .....

''स्त्री भ्रूण हत्या''.

आज मुलींची गर्भातच हत्या केली जाते. केवढं भयंकर आहे हे ! प्रत्येकाला वाटत मला नको बाई मुलगी, मला आपला मुलगाच हवा. मुलगा म्हणजे वंशाचा दिवा अगदी बरोबर. पण हा दिवा लावण्यासाठी स्त्रीरुपी पणती हवीच ना. नाहीतर दिवा लागणार तरी कसा ?

घराणं चालवायला कुलदीपक हवा पण उद्या या कुलदीपकाचं लग्न करायचं झालं तर मुलगी कुठून मिळणार ? यंदा पीक कमी पिकलयं परदेशातून आयात करु एवढं सोप आहे

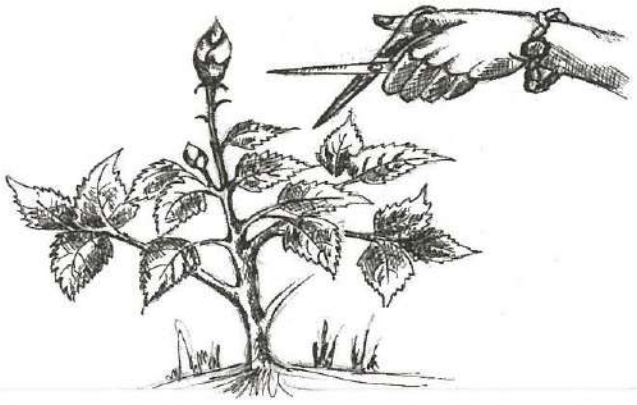

आज मुलींची गर्भातच हत्या केली जाते. केवढं भयंकर आहे हे । प्रत्येकाला वाटतं मला नको बाई मुलगी. मला आपला मुलगाच हवा. मुलगा म्हणजे वंशाचा दिवा पण हा दिवा लावण्यासाठी स्त्रीरुपी पणती हवीन ना. नाहीतर दिवा लागणार तरी कसा ?

का ते ?

''सोनियाच्या ताटी उजळल्या ज्योती
ओवाळीते भाऊराया रे
वेड्या बहिणीची वेडी ही माया.''

असं म्हणणारी बहीण, मुलगी झाल्या-शिवाय भावाला मिळेल काय ? प्रपंचाचा रथ ओढत असताना अनेक संकटांना सामोरे जाते ती स्त्रीच आणि आता याच स्त्रीवर माणूस घाला घालू पाहत आहे.

यामध्ये फक्त अज्ञानी, अशिक्षित लोकांचा समावेश होतो असं नाही. तर यामध्ये श्रीमंत, गरीब, सुशिक्षित, अशिक्षित लोकांचाही समावेश आहे. डॉक्टर की ज्यांना आपण ''जीवनदाता'' म्हणून पाहतो. ते स्त्री हत्येच्या बाबतीत गर्भलिंग चाचणी करुन देण्यात स्वत:च्या स्वार्थासाठी व अमाप पैश्यासाठी बेकायदेशीरपणे असले कृत्य करतात. आज मुलाएवढेच मुलगी कर्तृत्व गाजवते. सर्वच क्षेत्रात स्त्रिया आघाडीवर आहेत. कित्येक महिलांनी पराक्रम गाजवले.

इतिहासातील आपल्या कार्याने इंग्रजांनाही तोंडात बोटे घालायला लावणारी ''मेरी झाशी में नही दूँगी'' अशी म्हणणारी झाशीची राणी ही एक स्त्रीच होती. पुरुष मोठा आणि स्त्री कनिष्ट असं नाही तर त्यांच्या कर्तृत्वाने त्यांच मोठेपण ठरत असतं.

इस्टेटीला वारस म्हणाल तर कायदयाने तिलाही इस्टेटीचा हक्क आहे. म्हातारपणाची काठी म्हणाल तर तिचं संसार बघून तुम्हाला आधार देऊ शकेल. मुलगी मुलाच्या नेहमी कणभर पुढेच असते. त्या स्त्रीसाठी –

जो सागरों सें टकराते है, उसे जहाज कहते है,
जो जहाजोंसे टकराते हैं, उसे तुफान कहते है,
और जो तुफानोंसे टकराते हैं, उसे नारी कहते है। ***

Love इन केमिकल

–कु.कोमल कदम, बी.एस्सी.–३

प्रिय Capillary,

तुझ्या त्या सडपातळ बांध्याची शपथ, तुझ्या आठवणींनी माझे मन पाण्यात टाकलेल्या Calcium प्रमाणे खदखदते आहे. प्रत्येक वेळी O_2 आत घेताना व CO_2 बाहेर सोडताना मला तुझी आठवण येते. तुला मनात ठेवण्याचा प्रयत्न केला. तरीसुद्धा तू हवेत उघड्या ठेवलेल्यm Napthalene प्रमाणे उडून जातेस. त्या विरहात माझे हृदय हवेत ठेवलेल्या Yellow phosphorous प्रमाणे जळजळत आहे.

मला अजून आठवतो तो दिवस जेव्हा मी लॅबमध्ये बसून तुझ्या डोळ्यातील Alcohol पीत होतो. Activated compoue प्रमाणे तुझे लांबसडक केस, Test Tube प्रमाणे तुझे दात व Ring Test मधल्या Ring प्रमाणे तुझी नाकातील नथनी Balance प्रमाणे सारख्या लटकलेल्या तुझ्या कानातील रिंगा अजनूही आठवले की मला खूप बरे वाटते.

आपली filter paer वर पसरत जाणाऱ्या द्रवाप्रमाणे वाढणारी प्रिती बघून जळणारे अनेक Spirit Lamp होते. त्यामुळे प्रकाशापासून तुला वाचवावे म्हणून Silver Nitrate प्रमाणे Amber Jar मध्ये ठेवावे लागे. पण मी पडलो Kerosine मध्ये बुडलेला Sodium metal दुष्ट हवेचा संपर्क टाळणारा. पण तू दुसरीकडे आकर्षिली गेलीस. मला माहित नव्हते, तू अशी Litmus paper प्रमाणे रंग बदलशील म्हणून. मला कधीच कळले नाही की आपण water आणि

प्रत्येक वेळी O_2 घेताना व CO_2 बाहेर सोडताना मला तुझी आठवण येते. तुला मनात ठेवण्याचा प्रयत्न केला, तरीसुद्धा तू हवेत उघड्या ठेवलेल्या Napthalene प्रमाणे उडून जातेस. त्या विरहात माझे हृदय हवेत ठेवलेल्या Yellow phosphorous प्रमाणे जळजळत आहे.

kersoine सारखे immiscible आहोत. तुझ्या Preliminary Test मध्ये पास होऊनही तुला धरणारा ....

– तुझाच, Burrette Stand

मायेचा सागर

बाबा तुम्ही आहात थोर,
माझ्यावर तुमचे फार उपकार,
आयुष्याच्या वाटेवर,
तुमचा मला आधार,
तुम्ही आहात मायेचा सागर,
तुम्ही आहात वात्सल्याचा पाझर,
तुमच्यामुळे आला आहे,
तळपत्या उन्हात, रखरखत्या रानात,
राहता तुम्ही नेहमी कष्टाच्या घामात,
कष्ट करता – करता,
कधी घडतो तुमचा उपवास,
पण बाबा क्षणा–क्षणाला मला
जाणवतो तुमचा सहवास,
दिवस पडतो कमी मला
तुमचा आठवणीत रमायला
तुम्हाला ही जमेल का हो ?
लेकीच्या आठवणीत रमायला.

– कु.कोमल मस्कर बी.ए.– २

आजची तरुणाई

– आकाश कांबळे, बी.एस्सी.-३

बाल, तारुण्य आणि वृद्ध या तीन मानवी अवस्था आहेत. या अवस्थेतून माणसाचे संक्रमण होत असताना मानवाचे शारीरिक, मानसिक स्वभावात अनेक बदल होत जातात. नैसर्गिकरित्या वाढ होत असते. त्यानंतर वृध्दावस्थेकडे झुकत असतो. या सर्व संक्रमण अवस्थेमध्ये माणसांवर चांगले संस्कार घडणे आवश्यक आहे. चांगल्या प्रकारे शिक्षण घेणे आवश्यक आहे. आणि त्यातूनच समाजाचं हित-अहित तसेच देशाची प्रगती अवलंबून असते. आपल्या देशामध्ये तरुण वर्ग हा मोठ्या प्रमाणात आहे. म्हणूनच भारत देशाला तरुणांचा देश असेही म्हटले जाते.

बाल अवस्था व वृद्ध अवस्था या दोन्ही अवस्थेमध्ये नैसर्गिकरित्या शारिरीक कार्यक्षमता कमी असते. पण साधारण १८-४५ या वयातला जो गट आहे. तो अत्यंत क्रियाशील, शक्तीमान असा आहे. आज एकूण सामाजिक चित्र पाहिलं तर माणूस वाईट गोष्टीचं एकमेकांत बोट दाखवत असतो. पण वस्तुस्थिती पाहिली तर वाईट गोष्टी या कमी प्रमाणात आहेत. आजच्या तरुणाईचे जर उदाहरण घेतलं तर ढोबळमानाने समाज बोलत असतो की, आजची तरुणाई भरकटत चाललेली आहे. व्यसनाधीन होत चालली आहे. पण हे म्हणणं तितकसं मला बरोबर वाटत नाही. आज

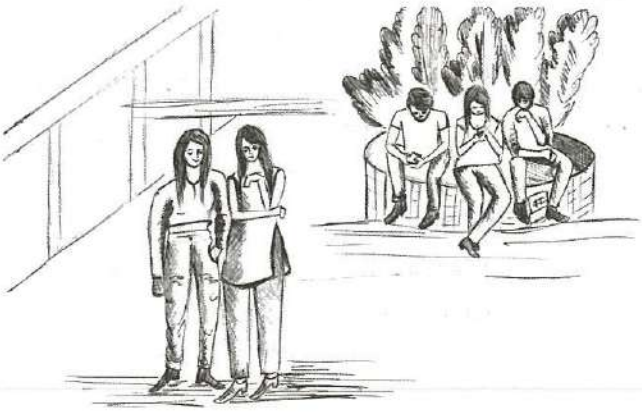

तरुणाई हे देशाचं भवितव्य आहे. उज्वल देश करण्यासाठीचे सामर्थ्य तरुणाई मध्येच आहे. त्यामुळे आज देश चांगल्या प्रकारे विकास पावत आहे. २१ व्या शतकात एक सामर्थ्यशाली भारत देश अशीच जगात ओळख होईल.

जो देशाचा वाढता प्रगतीचा आलेख आहे तो आजच्या तरुणाईमुळेच आहे आपण कोणतेही कुठल्याही ठिकाणी असलेले व्यवस्थापन पहा. त्या ठिकाणी जे काम चाललेले असते ते वेगाने आणि योग्य रितीने पार पाडले जाते. यामध्ये बाल आणि वयोवृद्ध या गटातील माणसं नसतात. शेतीसारख्या अत्यंत मोठा विषय याकडे आजची तरूणाई झुकली आहे आणि मनापासून काम करत आहे. जगाच उदाहरण डोळ्यासमोर घेतलं तर बरेचशा देशामध्ये माणूस बळ कमी आहे. काही-काही देशांना वृद्धांचा देश असेही संबोधले जाते. म्हणूनच सर्व जगाचं लक्ष भारताकडे आहे. शैक्षणिक, सामाजिक क्षेत्रात चांगली प्रगती होत आहे. या सर्व गोष्टीला तरूणाईच कारणीभूत आहे. फक्त तरुण वर्गाला दिशा मिळण्याची गरज असते आणि ते काम चांगले होत आहे. शाळा-महाविद्यालयाची शैक्षणिक गुणवत्ता वाढत आहे.

आजची तरुण पिढी क्रियाशील आहे. या मानवी अवस्थेतच काहीतरी करण्याची उमेद निर्माण होते. त्यातून राष्ट्रनिर्मितीस आधार लाभतो. खरं तरुणाई किंवा युवा या शब्दाचा अर्थच तीक्ष्ण धारेची तलवार. युवावर्ग म्हणजे एक असे हत्यार जे अतिशय धारदार आहे. ज्या हत्याराची धार कधीही बोथट होत नाही. आणि त्याच्या तीक्ष्ण धारेच्या जोरावर कुठलीही लढाई जिंकता येईल. या हत्याराचा ज्या देशाला उपयोग झाला त्या देशाने प्रगतीच्या दिशेने जोरात झेप घेतलेली आहे. हत्यार बनवताना आपण जसे वस्तू पाघळवतो व त्यानंतर आकार दिला जातो, हे आपणाला

माहितच आहे. त्याचप्रमाणे तरुणाई ही भट्टीत तापलेल्या लोह्यासारखी आहे. आपण जी दिशा देऊ त्यानुसार त्यांची प्रगती होत असते.

तरुणाई हे देशाचं भवितव्य आहे. उज्ज्वल देश करण्यासाठीचे सामर्थ्य तरुणाई मध्येच आहे. त्यामुळे आज देश चांगल्या प्रकारे विकास पावत आहे. २१ व्या शतकात एक सामर्थ्यशाली भारत देश अशीच जगात ओळख होईल.

तरुणाईची अशीही व्याख्या केली जाते, ज्याला वयाची मर्यादा नाही. पण आयुष्याच्या शेवटपर्यंत तरुणाईला लाजवेल असं हे काम होत असतं. असं किती तरी उदाहरण देता येतील. बाबा आमटे यांनी आपल्या वार्धक्यापर्यंत दुसऱ्याच जीवन फुलवलं. समाजानं दूर लोटलं असा कुष्टरोगी पिडीत माणसाच्या जीवनात आनंदाची बाग फुलवली. म्हणूनच त्यांच्या बागेला आनंदवन संबोधतात. ते कुष्ठरोगी हाता-पायानं अधू असतात. अशांच्या हाता-पायाला काम दिलं ते उत्तम शेती करतात. भाजीपाला पिकवतात. यासारखचं दुसरं उदारहरण म्हणाल तर महात्मा फुले, महामानव डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर हे सुद्धा आयुष्याच्या शेवटपर्यंत काम करत राहिले. कधीही विश्रांती घेतली नाही. मगं हे चिर-तारुण्याचं उदाहरण नव्हे का ? बाल वयातच ही सारी मोठी मंडळी प्रौढ झाली. बालपण त्यांच्या वाट्याला कमीच आलं. यासारखी अशी किती तरी उदाहरणं जगात झालेली आहेत.

थोर वैज्ञानिक भारताचे माजी राष्ट्रपती डॉ.ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांनी उज्ज्वल भारताचे स्वप्न तरुणांच्यातच पाहिले. ते म्हणतात आजची तरुण पिढी खूप सुरस आहे. त्यांना प्राप्त परिस्थितीच्या तोंडी देऊन त्यांची वाढ खुरटवण्यात काही मतलब नाही. वैज्ञानिक विकासातील अपयशापासून तरुणांना वाचवणे महत्त्वाचे आहे. आणि याशिवाय तरुण वैज्ञानिक आणि तंत्रज्ञानांना सातत्याने प्रोत्साहानाची आवश्यकता आहे. असे केले तरच विकास होईल. आणि हो देशासाठी कळकळीन काम करतील. 'प्रज्वलित मने' हे पुस्तक लिहून डॉ.अब्दुल कलामांनी तरुण मनामध्ये स्पुलिंगी तयार केली. तंत्रज्ञान आणि त्यांच्या नियोजनाच्या कालखंडात ते तरुणांच्या ताकदीवर आणि क्षमतेवर अवलंबून होते. त्यांचे सर्व तरुण सहकारी म्हणजे शक्ती होती. या शक्तीने कधीच दगा दिला नाही. म्हणूनच ते पुढे म्हणतात. स्वातंत्र्य आणि योग्य मार्गदर्शन या दोन गोष्टी तरुणांसाठी केल्या तर भारतीय तरुण बरेच काही मिळवू शकतो. नारायण मूर्ती यांनी माहिती आणि तंत्रज्ञान यामध्ये जगात क्रांती केली. यामध्ये तरुण वर्ग अग्रेसर आहे त्यामुळेच पेपरलेस ही संकल्पना अंमलात आणण्याचे प्रयत्न सुरु आहेत.

युवाशक्ती ही देशाची खरी शक्ती आहे. युवकांच्या अनेक संघटना आपण पाहतो. युवकांनी सुद्धा डोळसपणाने संघटित काम करावं. बऱ्याच वेळा असं लक्षात येतं, नको त्या कारणासाठी अनेक युवक एकत्र येऊन हल्लाकल्लोळ झालेला असतो. काही राजकीय मंडळी त्यांचा वापर करुन घेतात की काय ? हे ही लक्षात आणले पाहिजे. त्यामुळे युवकांना वाईट वळण लागण्याची शक्यता असते. राजकारण हे लोकांच्या हितासाठी केलेले समाजकारण आहे. पण ती इतकी साधी गोष्ट राहिलेली नाही. महाराष्ट्रातील थोर विचारवंत आ.ह.साळुंखे यांनी एक सांगितलेला प्रसंग इथे सांगावासा वाटतो. ते एकदा व्याख्यानाच्या निमित्ताने एका शहरामध्ये गेले होते. तेव्हा ते एका साध्या हॉटेलमध्ये चहासाठी थांबले होते. त्यांनी तिथं निरीक्षण केलं, शिवाय त्याठिकाणी मोजकीच बसण्याची व्यवस्था होती, शिवाय मोजकेच पदार्थ होते. ते हॉटेल चालवणारा एक युवक होता. त्यानेच चहा करुन दिला. साळुंखे सरांना त्याच्या हॉटेल मध्ये एका कपाटाच्या कप्प्यात अनेक पुस्तके दिसली. त्यांनी त्या युवकाला ही पुस्तकं तुझी आहेत का ? त्यावर त्या युवकाने सांगितले. ती पुस्तके माझीच आहेत. एम.पी.एस.सी. आणि यु.पी.एस.सी चा मी अभ्यास करतो आहे. पुन्हा साळुंखे सरांनी विचारला मग हॉटेल कशासाठी ? युवक म्हणाला की वडील मला पैसे देऊ शकत नाहीत. कारण ते कुठं कामाला नाहीत. म्हणून मला माझा मार्ग शोधून, एम.पी.एस.सी आणि यु.पी.एस.सीचा हॉटेलमधून मिळणाऱ्या पैशातून मला क्लास लावायचा आहे. तर या प्रसंगातून सांगावेसे वाटते की, युवक स्वावलंबी, धडपडणारे असावेत. स्वत:चा मार्ग शोधणारे असावेत. आज छोट्या-मोठ्या नोकरीच्या पाठीमागे न लागता शेती व्यापाराकडे वळावे. त्यात संशोधन करावे आणि त्यातूनच सामाजिक समस्या सोडवावेत. असेच युवक हे देशाचे खरं वैभव आहे.

* * *

आभासी चलनाच्या मृगजळापासून मृगजळापासून सावधान !

क्रिप्टो करन्सी : आभासी चलनाचे मायाजाल

-कु.प्रज्ञा लाड, बी.कॉम-१

कोणत्याही देशाच्या चलनाची निर्मीती ही केवळ आणि केवळ त्या देशाच्या राज्यसत्तेचा अधिकार असतो. राजसत्तेशिवाय अन्यकुणी चलन निर्मीती करणे हा राजद्रोह ठरतो. असे असताना जगाच्या पाठीवरील काही महाभागांनी वेगवेगळ्या नावांनी स्वत:ची आभासी चलने (व्हर्च्युअल करन्सी किंवा क्रिप्टो करन्सी) जागतिक बाजारपेठेत आणली आहेत. आणि नुसती आणलीच नाहीत तर त्याचा वापर करुन आर्थिक विनिमय देखील चालू केला आहे. आभासी चलनांच्या मायाजालावर टाकलेला हा एक प्रकाशझोत .....

मानवी इतिहासाइतकाच चलनांचा इतिहासही अगदी प्राचीन आहे. ज्या वेळी आदिमानवाने आपल्या जीवनावश्यक गरजा भागवण्यासाठी परस्परांमध्ये वस्तुंच्या देवाण-घेवाणीचा विनिमय सुरु केला, त्यावेळी चलनांचा जन्म झाला असे समजण्यास हरकत नाही काळाच्या ओघात जशजशी वेगवेगळ्या देशांची निर्मीती होत गेली. तसतशी त्या त्या देशांनी आपापली एकसमान चलने वापरात आणली, जी आज प्रचलित आहेत.

राष्ट्रीय संपत्ती आली संबंधित देशाचे चलन यांच्यातील गुणोत्तर प्रमाणे सातत्याने राखावे लागते, तरच त्या देशाची आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेतील पत आणि त्या देशाच्या चलनाची आंतराष्ट्रीय किंमत टिकून राहते. त्याचप्रमाणे त्या देशातील राजसत्तेशिवाय कुणालाही त्या देशाच्या चलनाची निर्मिती करता येत नाही. असे केलेच तर तो राजद्रोह समजून या गुन्हयासाठी राज्यघटनेत कडक शिक्षांची तरतूद केली आहे.

असे असतानाही गेल्या आठ-दहा वर्षांच्या कालावधीत जगाच्या वेगवेगळ्या भागातील काही

आज जगाच्या पाठीवर जवळपास ९० आभासी चलने कार्यरत झाली असून त्यापैकी प्रमुख १६ चलने भारतीयांच्या वापरात आहेत. या सोळापैकी प्रामुख्याने बीट कॉईन, इथेरियम, रिपल कॉइन आणि लिटकॉइन या पाच आभासी चलनांनी भारतीयांना जास्त भुरळ घातली आहे.

महाभागांनी स्वत:ची वेगवेगळी चलने जागतिक बाजारपेठेत आणली आहेत. ही चलने नाणी किंवा नोटा यांच्या स्वरुपातील नसून ती आभासी चलने आहेत. या चलनांचा वापर केवळ ऑनलाईन व्यवहारांसाठीच केला जातो.

कोणत्याही देशाच्या चलनाच्या पाठीमागे जसा त्या त्या देशाच्या सांपत्तीक स्थितीचा भरभक्कम आधार असतो, तसा आभासी चलनाच्या पाठीमागे कोणत्याही सांपत्तीक स्थितीचा भरभक्कम आधार दिसून येत नाही म्हणजे एका अर्थाने ही आभासी चलने म्हणजे एक पोकळ बुडबुडाच असून तो केव्हांही फुटू शकतो.

वेगवेगळ्या नावांनी जगभरातील अनेक देशांच्या आर्थिक क्षेत्रात शिरकाव केलेल्या 'क्रिप्टो करन्सीं' ने गेल्या सात-आठ वर्षात आपल्या देशाच्या आर्थिक क्षेत्रातही मोठ्या प्रमाणात धुमाकूळ घालायला सुरुवात केली आहे. त्या माध्यमातून देशातील हजारो कोटी रुपयांचे चलन युरोपियन बाजारपेठांमध्ये लंपास करण्यात आलेले आहेत.

मुळात 'क्रिप्टो करन्सी' किंवा आभासी चलन ही संकल्पना काय आहे ? आणि आर्थिक क्षेत्रात या आभासी चलनाचे काम कशा पद्धतीने चालते ? हे समजून घेण्याची आवश्यकता आहे. या आभासी चलनाच्या कोणत्याही नोटा अथवा नाणी नाहीत. हे सर्व केवळ काल्पनीक आहे.

सातोशी नाकामोटो या संगणक तज्ज्ञाने सन ३ जानेवारी २००९ मध्ये 'बीटकॉईन' हे आभासी चलन, सर्वप्रथम जागतिक बाजारपेठेत आणले. इंटरनेटच्या माध्यमातून चालणाऱ्या सर्व प्रकारच्या डिजीटल आणि ऑनलाईन आर्थिक व्यवहारांसाठी जागतिक पातळीवर एकच समान चलन असावे, या संकल्पनेतून सातोशी च्या 'बीटकॉईन' या आभासी चलनाचा जन्म झाला आणि अल्पावधीतच हे आभासी चलन जगभरात अनेक देशात पसरले आणि संगणक किंवा मोबाईलचा माध्यमातून चालणाऱ्या आर्थिक व्यवहारांसाठी ते वापरले जाऊ लागले. ज्यावेळी बीटकॉईन नावाचे हे आभासी चलन जागतिक बाजारात अवतीर्ण झाले. त्यावेळी भारतीय चलनामध्ये बीटकॉईनची किंमत केवळ १० रु. एवढी होती. आज या एका बीटकॉईनची किंमत ४ लाख ५३ हजार रुपये एवढी आहे. आणि सन २०२० मध्ये या एका बीटकॉईनची किंमत जवळपास २५ लाखांपर्यंत जाण्याची अणि नंतरच्या पाचच वर्षात याची किंमत कोटींपर्यंत जाण्याची शक्यता दर्शविली जात आहे.

बीटकॉईन या आभासी चलनाला जगभरात मिळत असलेला वाढता प्रतिसाद बघून आज जगाच्या पाठीवर जवळपास ९० आभासी चलने कार्यरत झाली असून, त्यापैकी प्रमुख १६ चलने भारतीयांच्या वापरात आहेत. या सोळापैकी प्रामुख्याने बीटकॉईन, इथेरियम, रिपल कॉईन आणि लिटकॉईन या पाच आभासी चलनांनी भारतीयांना जास्त भुरळ घातली आहे.

या गेल्या सात-आठ वर्षात देशातील जवळपास चार ते पाच लाख कोटी रुपये भारतीयांनी या क्रिप्टो करन्सिमध्ये गुंतवले असण्याची शक्यता वर्तविण्यात आली आहे. आभासी चलनांचे दर भारतीय चलनाच्या तुलनेत दिवसेंदिवस जागतिक बाजारपेठेत वाढतच चालले आहे. त्यामुळे देशातून या आभासी चलनांच्या गुंतवणूकीतही दिवसेंदिवस वाढ होत चालली आहे. आभासी चलनाचे भवितव्य काय असेल याची कोणतीही हमी कोणीही देऊ शकत नाही. उद्या आभासी चलनांचा फुगा फुटलाच तर भारतीयांनी त्यात गुंतवणून केलेले हजारो आणि लाखो कोटी रुपये बुडून जाण्याचा आणि त्यामुळे देशाच्या अर्थव्यवस्थेला फार मोठा धक्का पोहोचण्याचा धोका आहे.

क्रिप्टो करन्सीचा हा भुलभुलया असा आहे की, यामध्ये तुम्ही जी काही गुंतवणूक कराल त्याला तुम्ही एकटेच जबाबदार असाल. या प्रकारच्या गुंतवणूकीतून जो काही फायदा होईल. त्या फायद्याचेसुद्धा तुम्ही एकटेच भागीदार असाल आणि जर काही आर्थिक नुकसान झाले तरी त्याला तुम्ही एकटेच जबाबदार असाल. या माध्यमातून तुम्हाला जर कुणी आर्थिक गंडा घातलाच तर त्याबद्दल जगाच्या पाठीवर कुठेही आणि कोणत्याही देशात न्याय मागण्याची व्यवस्था आजघडीला अस्तित्वात नाहीये.

बीटकॉईन किंवा अन्य कोणतेही आभासी चलन वापरण्यासाठी तुम्हाला इंटरनेटवर स्वत:चे पाकीट तयार करावे लागते. असे पाकीट तयार करण्यासाठी तुम्हाला तुमचा नेहमीचा मेल-आयडी वापरता येत नाही. तुम्ही एका आभासी चलनासाठी एक किंवा अनेक पाकिटे तयार करु शकता. या प्रत्येक पाकिटासाठी तुम्हाला एक वेगळा सांकेतिक क्रमांक म्हणजेच पासवर्ड देण्यात येतो. या पाकिटांमध्ये तुम्ही डिजीटल व ऑनलाईन व्यवहारांचा माध्यमातून पैसे जमा करु शकता. संबंधित आभासी चलनचालक कुणालाही होणाऱ्या तोट्यासाठी जबाबदार धरु शकत नाही. कारण तो कोण आहे हे कुणालच माहित नसते. दुसरा धोका म्हणजे तुम्ही तुमच्या आभासी चलन वापराचा पासवर्ड विसरलात, किंवा तुमचा मोबाईल किंवा लॅपटॉप हरवला तर तुमचे पैसे बुडले ही काळ्या दगडावरची रेघ, कारण याच गोष्टी तुमच्या खात्याची ओळख असतात. आणि यामध्ये तुमचा हरवलेला पासवर्ड परत मिळवण्याची कोणतीही सोय नसते. आणि यामध्ये जर चलनाच्या चालकाने किंवा संबंधीत यंत्रणेनेच जर गाशा गुंडाळला तर कुणाकडे हात पसरणार आणि कुणाकडे दाद मागणार ? कारण आभासी चलनाप्रमाणेच त्याचे चालकही आभासी असू शकतात.

म्हणूनच अभासी चलनाच्या मृगजळापासून सावधान !

* * *

भावानों आपली शेतीच बरी

नको कुणाची चाकरी, नको कुणाची भाकरी.
भावांनो आपली शेतीच बरी.
नाही होणार कोणाची दादागिरी, नाही होणार
कोणी आपल्यावरती अधिकारी.
पशुपालन, पोल्ट्री व्यवसाय, मत्स्यपालन,
आणि रेशीमशेती
हे उद्योगधंदे एकच नंबरी.

भावांनो आपली शेतीच बरी
त्यामुळे होऊ आपण श्रीमंत शेतकरी
भावांनो आपली शेती बरी
भारत जगात स्वयंपूर्ण देश भारी

आपणंच या प्रगत देशाचे नागरिक खरे
आपले कष्ट (श्रम) हीच गुंतवणूक भारी
एक पेरा हजार उगवेल ही किमया न्यारी
भावांनो आपली शेती बरी आपले दु:ख आपणच विसरी
परंतु या जगाला सुखाचे दोन घास चारी
आपल्या रयत शिक्षण संस्थेमध्ये शेतीला मान एक नंबरी
कमवा आणि शिका मूलमंत्रच भारी
शेती म्हणजे आत भारी
शेतकरी हा धर्म भारी
करु आपण शेतीची पूजा खरी
देईल आपल्याला सुख भारी
आपणच घडवू आपले शेतीमध्ये कर्तृत्व भारी
त्यामुळे होईल व्यक्तिमत्त्व भारी
शेती म्हणजे व्यवसाय भारी
शेती म्हणजे उद्योग भारी
आपणच घेऊ शेतीत कष्ट भारी
आपली दुनिया भारी आपला समाज भारी
त्यासाठी कोणाची नको चाकरी
म्हणूनच आपली शेती बरी
जय जवान ! जय किसान हा जयघोष भारी
भावांनो आपली शेती एकच नंबरी.

– सुरज मोहिते, बी.एस्सी – २

पणती वंशाची

वंशाचा दिवा हवा म्हणून
का विझवता पणती वंशाची
का नाही देत तिला
एक संधी जगण्याची ।।१।।

दिवस सरला रात्र सरली
सोडा जुने विचार
वंशाच्या तेजस्वी पणतीचा
करा ना स्वीकार ।।२।।

ती 'कल्पना' ती 'सुनिता'
अवकाश कवटाळले त्यांनी
झाशीच्या त्या रणरागिणीची
तलवार तळपली रणी ।।३।।

जोतिबा अन् सावित्रीनी
केला स्त्रीचा उद्धार
स्त्री शिक्षणाच्या रुपाने
दिला स्त्रीला होकार ।।४।।

आई, आजी अन् बहिण
तीच आहे जीवनसखी
तीच सीता, ती द्रौपदी
नाही कोण तिच्यासारखी ।।५।।

आहे ती स्वर्गातील देवता
का करता मग तिची हत्या
का नाही देत तिला
या जगात येण्याची मुभा ।।६।।

– कु. दुर्गा शेजवल, बी.ए. – १

मैत्रीचा ठेवा

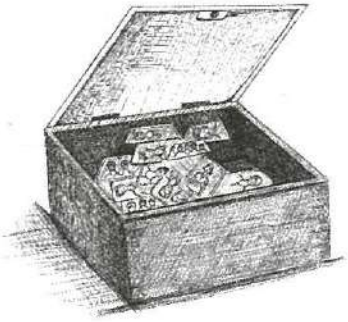

गवळ्याने दुधात पाणी घातल होतं,
ते दुध आईन चुलीवर ठेवलं होतं
इकडे पातेल्यात मात्र निराळीच कहाणी सुरु होती
दुध आणि पाण्याची मैत्री झाली होती.

पातेल्याची गर्मी वाढू लागली
तशी दुधातल्या पाण्याची वाफ होऊ लागली.
हे पाहुन दुध दु:खी झालं
त्याने पाण्याला अटकाव केला

सायीचा थर त्याने दिला ठेवून
पाणी बिचार त्यात बसलं अडकून
इच्छा नसताना त्याला दुधात राहता येईना
सायीच्या भिंतीने बाहेर जाता येईना.

शेवटी कंटाळून दुधाला म्हणालं पाणी
जाऊदे मला नाहीतर नष्ट होऊ आपण दोन्ही

पाण्याचे शब्द ऐकून दुध त्याला म्हणालं
''मरणाची भिती नाही आपल्या मैत्रीला''.

पाण्याने दुधाला खूप समजावलं
पण दुधान त्याचं एक नाही ऐकलं
शेवटी दोघांनी एक निश्चय केला.
आणि त्यांना वेगळ करणारा जो अग्नी होता.
त्यालाच त्यांनी नष्ट केला

– **शुभम रानभरे**, बी.कॉम.–२

अशी माझी मैत्री

जीवनाच्या कडू–गोड आठवणींमध्ये सहभागी होणारी
अशी माझी मैत्री .....

पिंपळाच्या पानासारखी सदा हरीत
अशी माझी मैत्री ....

तरी हृदयाच्या पुस्तकात जपून ठेवावी
अशी माझी मैत्री .....

पाऊस पडल्यावर जमिनीतून उगवणारी
अशी माझी मैत्री .....

कधीही भेटलं तरी डोळ्यात प्रेम,
अन् चेहऱ्यावर हसू
अशी माझी मैत्री .....

नाती नसतानाही बंध जुळले
त्या रेशमी बंधासारखी
अशी माझी मैत्री .....

निखळपणे, खळखळणारी .....
आपण जिथे सारं काही
मनातलं बोलत रहावं
अशी माझी मैत्री .....

आयुष्याच्या वाटेवर नेहमी साथ देणारी
सतत सोबत असणारी
अशी माझी मैत्री .....
अशी माझी मैत्री..

– **कु. ऐश्वर्या सूर्यवंशी,**
बी.ए.–१

ती

भेटण्याची ती पहिलीच वेळ होती
मनामध्ये ''ती'' ला जवळून पाहण्याची आस होती
नजरे समोरुन कित्येक येत-जात होत्या पण,
तिला पाहण्याची आतुरता काही खास होती.

धुक्यातून 'ती' ची सुरुवातीला फक्त झलकच दिसली
पुन्हा मात्र 'ती' हृदयात आणि डोळ्यात बसली
उभं राहणाऱ्या प्रत्येकाच्या तोंडी तीचं नाव होत
आणि तिचं नाव काढणाऱ्यांच्या
यादीत माझचं अख्ख गाव होत

माहित नव्हंत थांबेल का ? मला पाहून, म्हणून
मी अर्धाच हात केला
पण, तिने तिच्या डोळ्यांनी आधीच नाही
म्हणून इशारा केला
आता म्हटलं आपली सुवर्णसंधी हुकली,
पण काय झालं कुणास ठाऊक
हळू-हळू दबकत-दबकत का होईना,
ती माझ्याजवळ येऊन थांबली
वाटलं विचारावं का उशीर झाला इतका,
तेवढ्यात कुणीतरी बोलल
भाऊ रांगेत आम्ही पण आहे, तुम्ही
जरा पुढे सरका
तेव्हा मात्र तुझ्या सोबतीचं, स्वप्नं
माझं भंगल आणि कळालं
तुला जर सवयचं होती, सर्वांना सोबत घेऊन
जाण्याची, मी मात्र
उगाच, स्वत:ला लाभार्थी समजून बसलो.

* **टिप :** सदर कविता पूर्णपणे एस.टी.महामंडळाच्या 'बस'ला समर्पित असून, उगाच कोणी स्वत:ला लाभार्थी समजू नये.

-कु.सुहास पगडे, बी.ए. -२

बाप

अंधाराच्या कुशीत असतं एक
गजबजलेत गाव
काळोखाच्या भीतीने दडलेलं
सोनेरी एक नाव ..... !

आयुष्याच्या सुंदरतेचा
एक अबोल अर्थ
वाईटपणाच्या मुखवट्याने
लपवलेलं एक सत्य .....!

आठवणींच्या पिसाऱ्यांची
वाळून गेलेली पिसे
भरुन साचून राहिलेले मन
आणि रित्या मनाने आलेले एकटेपण

मनात खूप सारं असूनही
कधीच काही न बोलणं
पिल्लांसाठी नेहमीच, कितीही
खचलं मन,
तरीही जोमाने उभं राहणं ..... !

चेहऱ्यावरची एक हास्यरेषा
खेचून आणणारा दूवा
मनाच्या वेदनांना सुखद ओंजळ
शांत स्वच्छ हवा ..... !

कसं जमतं सारं त्याला
गुपित कधीच कळतं नाही,
जगासाठी वाईट अशा बापांची
आसवे
त्याची तोच पुसत राही ..... !!

-कु. आरती देशामाने, बी.कॉम. -२

बदल

रस्ते चुकले
वाटा बदलल्या
पावले तीच
ठिकाण बदलले

घरे तीच
चौकटी बदलल्या
माणसे तीच
चेहरे बदलले

श्वास तोच
हवा बदलली
डोळे तेच
आवे बदलली

ओठ तेच
शब्द बदलले
हृदय तेच
कंपने बदलली

पाहताना सभोवताली
मीही तीच
पण .....
दृष्टीकोन बदलला !

– कु. वसुधा भोंग, बी.ए. – २

हवेची झुळुक

हवेच्या झुळकी बरोबर आज तुझी आठवण आली
कुणास ठाऊक
पण डोळ्यांची पापणी अलगद ओली झाली
अस वाटल की खूप बोलाव ....
बोलता बोलता जरा थांबाव
नकळत मैत्रीच्या धाग्यात तुला जन्मभर बांधाव ....

सहवासाच्या वेलीवर प्रितीची फुल केव्हा आली
कळलच नाही .....
तुझ्या आठवणीत राहून माझे मला विसरुन गेले
हे समजलच नाही...
आठवणीत राहणे
हेच माझे जीवन झाले आहे
माझ्यासाठी एकदा आठवणीतून
बाहेर येथील ना रे .....

– कु.आशा देसाई,
बी.एस्सी – १

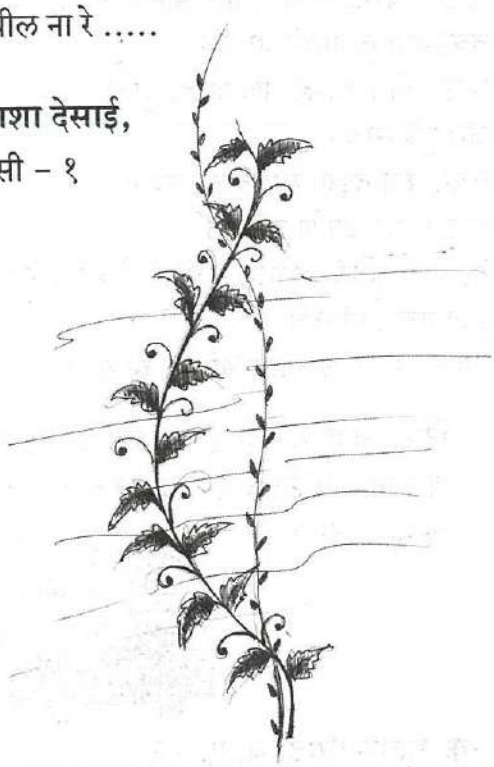

।। सेवा निवृत्ती सत्कार ।।

श्री.व सौ. व्ही.टी.जाधव
उपप्राचार्य (अर्थशास्त्र)
मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व उपप्राचार्या **सौ.माधुरी कांबळे**
यांचे हस्ते सत्कार दि. ३१/०५/२०१७

श्री.व सौ.मागाडे आर.टी.
सहाय्यक ग्रंथपाल
दि. ३१/०५/२०१७

प्रा.व्ही.सी.काळे
(ज्यु.कॉ. हिंदी)
उपप्राचार्या एच.के.काळे यांचे हस्ते सत्कार
दि. ३१/०५/२०१७

प्रा.सौ.पाटील ए.व्ही. (ज्यु.कॉ.जीवशास्त्र)
प्राचार्य, डॉ.मोहन राजमाने व
उपप्राचार्या एच.के.काळे यांचे हस्ते सत्कार
दि. ३१/०५/२०१७

प्रा.सौ.मुलाणी एम.ए.
(ज्यु.कॉ. राज्यशास्त्र)
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व सौ.सावंत एम.ए.
यांचे हस्ते सत्कार दि. ३१/०५/२०१७

श्री.साळुंखे आर.जी.
(प्रयोगशाळा सहाय्यक)
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व उपप्राचार्या
सौ.माधुरी कांबळे यांचे हस्ते सत्कार
दि. ३१/०५/२०१७

श्री.खरात एस.डी. (प्रयोगशाळा परिचारक)
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व उपप्राचार्या
सौ.माधुरी कांबळे दि. ३१/०५/२०१७

प्रा.हेमंत क्षीरसागर
(ज्यु.कॉ. रसायनशास्त्र)
प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व उपप्राचार्या सौ.माधुरी कांबळे
यांचे हस्ते सत्कार दि. २८/०२/२०१८

प्रा.सौ.सुजाता मोहिते
(ज्यु.कॉ.मराठी)
उपप्राचार्या एच.के.काळे
यांचे हस्ते सत्कार दि. २८/०२/२०१८

प्रा.खोत डी.के. (प्रमुख, एम.सी.व्ही.सी.)
मा.नामदार सदाभाऊ खोत मंत्री महाराष्ट्र राज्य
यांचे हस्ते सत्कार दि. ३१/०१/२०१८

।। गुणवंत यशवंत ।।

वर्षा खंडागळे
बी.कॉम.आय.टी.
शिवाजी विद्यापीठ
मेरीटलिस्टमध्ये प्रथम

सुजाता गायकवाड
बी.कॉम. आय.टी.
शिवाजी विद्यापीठ
मेरीटलिस्टमध्ये द्वितीय

प्राजक्ता लाड
बी.कॉम. आय.टी.
शिवाजी विद्यापीठ
गुणवत्ता यादीत सातवा क्रमांक

अरुंधती गणी
शिवाजी विद्यापीठ
मेरीटलिस्टमध्ये स्कॉलरशीप
रु.१०,०००/-

पुजा वाघमारे
डॉ.विलास संगवे
पारितोषिक

साधना कुंभार
एम.ए.१ (हिंदी)
रु.१०,०००/-

स्वप्नाली जाधव
एम.ए.-१ (हिंदी)
रु.१०,०००/-

अहिंदी भाषी हिंदी शिष्यवृत्ती

भाग्यश्री जोशी
एम.ए.(हिंदी)
रु.१०,०००/-

स्वप्नाली मांडवे
एम.ए. (हिंदी)
रु.१०,०००/-

इंद्रजीत मंदरे
एम.ए.१ (हिंदी)
रु.१०,०००/-

वसुधा भोगे
बी.ए.१
रु.५,०००/-

अश्विनी थोरात
बी.ए.३ (यु.आर.)

सानिया अंबेकरी
बी.ए.२

शिवानी झुंजार
एम.ए.१

विद्यार्थी मंडळ

अक्षदा जगताप
बी.कॉम-१

सुप्रिया देसाई
बी.कॉम.-२

आनंदा धोकटे
बी.कॉम.-३

अर्चना मदने
एम.कॉम.-१

शितल मोरे
बी.कॉम.आय.टी.-१

शोभा बोधे
बी.कॉम., आय.टी.-२

अश्विनी गोडसे
बी.कॉम., आय.टी.-३

मेघना साळवे
बी.एस्सी.-१

ऐश्वर्या गायकवाड
बी.एस्सी.-२

धनश्री गावडे
बी.एस्सी-३

शितल माने
एम.एस्सी-१

पूजा सपकाळ
एम.एस्सी-२

सुस्मिता खवरे
बी.एस्सी.बायो.-१

अजय परीट
बी.एस्सी.बायो-३

प्रणाली मोरे
बी.सी.एस.-२

अश्विनी पाटील
बी.सी.एस.-३

स्नेहल जाधव
बी.सी.ए-१

वृंदा उरुणकर
बी.सी.ए.-२

अमोल पवार
बी.सी.ए.-३

अभिजीत रैनाक
एम.ए.-२ (स्पोर्ट)

ऐश्वर्या हिंगमिरे
बी.ए.-२ (एन.एस.एस.)

विनय पवार
बी.कॉम.-३ (एन.सी.सी)

स्नेहल देशमुख
बी.एस्सी.-३ (सांस्कृतिक)

मयुरी जाधव
प्राचार्य नियुक्त
बी.एस्सी.-३

शुभांगी बंडगर
प्राचार्य नियुक्त
बी.एस्सी.-३

काजल पाटील
बी.ए.-१

स्वप्नाली जाधव
एम.ए.-१

।। अग्रणी महाविद्यालय विविध उपक्रम ।।

प्रशासकीय सेवकांना ''विज्ञान तंत्रज्ञानाचे प्रशासनातील महत्त्व'' अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

प्रशासकीय सेवकांना ''विज्ञान तंत्रज्ञानाचे प्रशासनातील महत्त्व'' विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.डॉ.आर.डी.कुंभार

हिंदी विभाग : 'दलित साहित्य में नारी' विशेषांक प्रकाशन प्रसंगी प्रमुख पाहुणे प्रा.माधुरी, प्रा.डॉ.सुनिल बनसोडे

हिंदी विभाग : 'दलित साहित्य में नारी' विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे प्रा.डॉ.सुनिल बनसोडे (हिंदी अभ्यास मंडळ)

संस्कृत विभाग : मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे प्रा.रुपाली वाडेकर

इतिहास विभाग : पर्यटन विकास आणि हॉटेलचे व्यवस्थापन प्रमुख वक्ते मा.रोहन पंडीत, प्रा.प्रशांत पवार अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना मा.प्राचार्य मोहन राजमाने

तत्त्वज्ञान विभाग : 'भारतीय तत्त्वज्ञान' कार्यशाळेचे प्रमुख पाहुणे मा.डॉ.पी.बी.चौगुलेंचे स्वागत करताना प्रा.डॉ.ए.सी.शिंदे

राज्यशास्त्र विभाग : आर के लक्ष्मण राज्यस्तरीय व्यंगचित्र व प्र.के.अत्रे राज्यस्तरीय उपहासिका स्पर्धाचे परिक्षण करताना शाहीर सचिन माळी, प्रा.सचिन गरुड, प्रा.डॉ.अनिल जगताप व मा.प्राचार्य

मानसशास्त्र विभाग : 'मानसशास्त्रीय संशोधनात संख्या शास्त्राचे महत्त्व' विषयावर मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.डॉ.भरत नाईक

वनस्पतीशास्त्र विभाग : 'किचन गार्डन परस बाग व टेरेस गार्डन' मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे प्रा.डॉ.धनश्री पाटील

जैव तंत्रज्ञान विभाग : मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.तुषार शिंदे

रसायनशास्त्र विभाग : ''Soof Skill Development and personaly Developmet'' प्रमुख पाहुणे डॉ.बनानी चक्रवर्ती व डॉ.सुविनॉयदास यांचे स्वागत करताना प्रा.व्ही.जे.पाटील

भौतिकशास्त्र विभाग : ''Astrophysics and Astronomy & Nano Science' प्रमुख पाहणे डॉ.ए.डी.चव्हाण, प्रा.डॉ.एल.डी.कदम

भौतिक शास्त्र :'' Night SkyObservation Programme'' प्रमुख पाहुणे प्रा.ए..सी.चव्हाण, प्रा.डॉ.एल.डी.कदम व प्रा.एस.आर.भोंगाळे

रयत अविष्कार संशोधन स्पर्धा पाहणी करताना मा.प्राचार्य, प्राध्यापक व विद्यार्थिनी कु.ऋतुजा थोरात

जैवतंत्रज्ञान विभाग प्रोजेक्टर प्रेझेंटेशन

।। कार्यक्रम विविधा ।।

नेट/सेट परीक्षा उद्बोधन वर्गाचे उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व्यासपीठावर प्रमुख पाहुणे डॉ.संभाजी शिंदे व मान्यवर

हिंदी विभाग : 'प्लेसमेंट सेल 'रेडिओ कम्युनिटी' पाहुणे मा.शिवाजीराव यादव यांचे स्वागत करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

संस्कृत विभाग : संस्कृत संभाषण वर्ग मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे ताम्हणकर सर

वाङ्मय मंडळ उद्घाटनप्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे 'परवड' कार द. श्री.जाधव व्यासपीठावर मान्यवर

माजी विद्यार्थी सेवा संघ सदगुरु गाडगे महाराज कॉलेज स्व.बॅरि.पी.जी.पाटील राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

पत्रकार दिन कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्रमख पाहुणे ई-सकाळचे निवासी संपादक मा.सम्राट फडणीस

क्राईम ब्रांच विषयी मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.गजानन कदम सायबर ए.पी.आय., सातारा

कौटुंबिक हिंसाचार जनजागृती कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना मा.सौ.सुनिता साठे, कौन्सिलर कुटुंब कल्याण केंद्र कराड व सौ.सुनिता खवळे

'हिंदी दिवस' समारंभाचे प्रमुख पाहुणे मा.प्राचार्य डॉ.एस.एम.मणेर 'राष्ट्रवाणी' विशेषकांचे प्रकाशन करताना

'संस्कृत दिन' समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.श्री.चंद्रहास भोसले

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर संशोधन व प्रशिक्षण संस्था (बार्टी) पुणे अंतर्गत 'कुशल महाराष्ट्र मेळावा'मार्गदर्शन करताना मा.समाजकल्याण मंत्री राजकुमार बडोले

बार्टी पुणे अंतर्गत 'कुशल महाराष्ट्र मेळावा' मध्ये मनोगत व्यक्त करताना मा.हणमंतराव गायकवाड (बीव्हीजी) ग्रुप

पारंपारिक दिवस (१५ जाने.) आणि 'विद्यार्थी व्यापार मेळावा' उद्घाटन

'विद्यार्थी व्यापार मेळावा' प्रत्यक्ष वस्तु विक्री प्रसंगी विद्यार्थी, मा.प्राचार्य व प्राध्यापक

सीए-सीपीटी कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे सी.ए. मा.आनंद कासट

करिअर अपॉर्च्युनिटी आफ्टर बी.कॉम. मार्गदर्शक प्रमुख पाहुणे डॉ.गुरव ए.एम. (एचओडी) शि.वि.कॉमर्स

।। राष्ट्रीय छात्र सेना मुले/मुली ।।

मेजर प्रा.रवींद्र रणखांबे

(SUO) सुजित थोरात
सिनिअर अंडर ऑफीसर
उत्कृष्ट कामगिरी

(JUO) विनय पवार
पवार IGC- BDC राज्यस्तरीय
प्रजासत्ताक कँप, औरंगाबाद

(SGT) ऐश्वर्या माने
ऑल इंडिया स्थल सैनिक कँप
दिल्ली महाराष्ट्र पथकात निवड
नॅशनल गोल्ड मेडल

(JUO) हर्षदा चंदनशिवे
ऑल इंडिया ट्रेकिंग कँप
निलगिरी उटी येथे महाराष्ट्र
पथकात निवड

(SGT) तेजस पाटील
ऑल इंडिया इंटीग्रेशन कँप
वल्म तामिळनाडू
महाराष्ट्र पथकात निवड

(SGT) सूरजसिंग हजारे
ऑल इंडिया इंटीग्रेशन
कँप सातारा
महाराष्ट्र पथकात निवड

(SGT) सुशांत डुबल
राज्यस्तरीय बेसिक लीडरशिप
कँप सांगली येथे निवड

(SGT) अनिकेत लाड
'लागीर झालं जी' मालिकेतील
सहअभिनेता

(SGT) प्रेमकुमार जाधव
ऑल इंडिया ट्रेल
ट्रॅक कॅप पन्हाळा

कॅप्टन प्रा.सुनिता शिंदे

कॅडेट पूजा खोचरे
एनआयसी कँप सातारा
येथे सहभागी

कॅडेट प्रियांका पाटील
एन.आय.सी. कँप सातारा
येथे सहभागी

संध्याराणी माने
एन.आय.सी. कँप सातारा
येथे सहभागी

आश्विनी पावलेकर

किरण सव्वाशे

आश्विनी लावंड

मोहिनी खंडागळे

ऑल इंडिया ट्रॅकिंग कँप उटी येथे सहभागी

मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने, मेजर रविंद्र रणखांबे
यांचे समवेत छात्रसेना मुले

मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने कॅप्टन प्रा.सौ.सुनिता शिंदे
यांचे समवेत छात्र सेना मुली

२६ जानेवारी प्रजासत्ताक दिनी मानवंदना
मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने व सहकारी

१५ ऑगस्ट स्वतंत्रता दिवस
'स्वातंत्र्य दिन विशेषांक' जीएसटीच्या अंकाचे प्रकाशन

।। राष्ट्रीय छात्र सेना मुले/मुली ।।

१९ महाराष्ट्र बटालियन एन.सी.सी.कराड नूतन कमांडींग ऑफीसर प्रशांत सी.पवार यांची सदिच्छा भेट प्रसंगी मा.प्राचार्यांचे हस्ते स्वागत

इंटरनॅशनल 'डे ऑफ योगा' प्रात्याक्षिके मुले/मुली

राष्ट्रीय छात्रसेना दिन २६ नोव्हेंबर 'रक्तदान शिबीर' SUO सुजीत थोरात रक्तदान करताना

'पाणी आडवा पाणी जिरवा' रॅली

वृक्षरोपन करताना एन.सी.सी.कॅडेटस् मुली व कॅप्टन प्रा.सौ.सुनिता शिंदे

ट्रेकिंग कॅप उटी येथे कमांडींग ऑफीसर ए.डी.जी यांचे समवेत कॅडेट मुली

एन.आय.सी.कॅप सातारा येथे कमांडीग ऑफीसर समवेत एन.सी.सी. मुली

मा.ब्रिगेडीयर सोमनाथ झा यांची सायकल भारत भ्रमंती प्रसंगी छात्रसैनिकांना मार्गदर्शन करताना

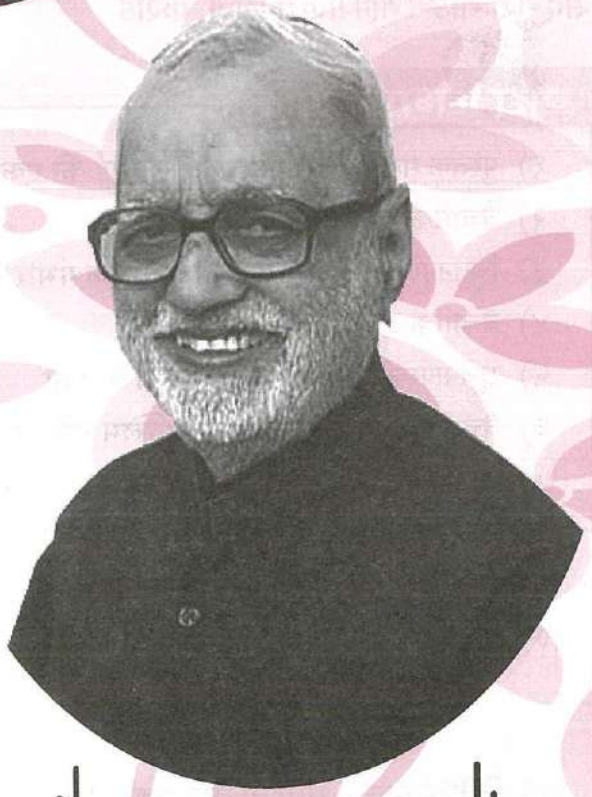

सभी मनुष्य है
सभी जीत सकते हैं
सभी हार नहीं सकते
सभी मनुष्य
सभी सुखी हो सकते हैं

सभी दुखी नहीं हो सकते।
सभी जानते हैं
दुख से कैसे बचा जा सकता है
कैसे सुख से बचें
सभी नहीं जानते।

सभी मनुष्य हैं
सभी ज्ञानी हैं
बावरा कोई नहीं है
बावरे के बिना
संसार नहीं चलता।

सभी मनुष्य हैं
सभी चुप नहीं रह सकते
सभी हाहाकार नहीं कर सकते

सभी मनुष्य हैं
सभी मर सकते हैं
सभी मार नहीं सकते
सभी मनुष्य हैं
सभी अमर हो सकते हैं।

- साहित्यकार, दूधनाथ सिंह

:: विभागीय संपादक ::

डॉ.महिपती शिवदास

सद्गुरु

बिंब

हिंदी विभाग

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग :

१)	पुस्तक समीक्षा	मेरे अनुभव : सच्चाई की एक अद्भूत दास्तां	**भूषण माने**, तृतीय वर्ष, कला	५७
२)	वैचारिक	महाश्वेता देवी	**कु.सुप्रिया तुपे**, तृतीय वर्ष, कला	५९
३)	चिंतनपरक	पर्यावरण प्रदुषण एक गंभीर बीमारी	**कु.धनश्री बसरगी**, द्वितीय वर्ष, कला	६१
४)	वैचारिक	प्लॉस्टिक बंदी	**कु.वसुधा भोगे**, द्वितीय वर्ष, कला	६३
५)	सूचनापरक	बेटी बचाओ देश बढाओ	**कु.रजिया खतीब**, तृतीय वर्ष, कला	६५
६)	वैचारिक	तलाक और मुस्लिम महिला	**कु.श्रुती धस**, द्वितीय वर्ष, कला	६८
७)	सामाजिक	सबसे श्रेष्ठ धर्म–मानवतावाद	**कु.श्रुतिका पाटील**, प्रथम वर्ष, कला	७०
८)	संस्मरण	जन्मशती इंदिरा गांधी की	**कु.वर्षाराणी मोरे**, तृतीय वर्ष, कला	७१
९)	संस्मरण	यादों के बहाने कुँवर नारायण	**कु.प्रियांका मोरे**, तृतीय वर्ष, कला	७४
१०)	साक्षात्कार	श्री.मधुकर गोविंद सावंत	साक्षात्कारकर्ता तृतीय वर्ष, कला **अभिजीत शिंदे, कु.सुप्रिया तुपे** **कु.रजिया खतीव, कु.प्रियांका मोरे**	७६
११)	विवेचनात्मक	साहित्य क्यों पढ़ना है ?	**कु.दिपाली घोरपडे** द्वितीय वर्ष, कला	८०
१२)	विवेचनात्मक	चंद्रकोर	**रजनींश पांडेय**, द्वितीय वर्ष, विज्ञान	८२

पद्य विभाग :

१)	प्यार	**अमर गिरी**, तृतीय वर्ष, कला	५८
२)	दोस्ती	**कु.रजिया खतीब**, तृतीय वर्ष, कला	६०
३)	घोसले	**अभिजीत शिंदे**, तृतीय वर्ष, कला	६०
४)	किसान	**जीवनकुमार साळुंखे**, तृतीय वर्ष, विज्ञान	६२
५)	मेरी प्यारी माँ	**कु.सानिया मुल्ला**, द्वितीय वर्ष, विज्ञान	७३
६)	स्वदेश	**कु.नेहा ढेकळे**, द्वितीय वर्ष, कला	७५
७)	बारीश की बूँदे	**कु.निकिता घोरपडे**, द्वितीय वर्ष, विज्ञान	७९
८)	माँ–बाप	**कु.रजिया खतीब**, तृतीय वर्ष, कला	८१
९)	जिंदगी	**कु.स्नेहल कसबे**, द्वितीय वर्ष, विज्ञान	८३
१०)	तेरे लिए	**कु.रजिया खतीब**, तृतीय वर्ष, कला	८४
११)	एक दूजे का बने सहारा	**कु.धनश्री बामणे**, द्वितीय वर्ष, कला	८४

अनुक्रमणिका

सद्गुरु

बिंब
हिंदी विभाग

मेरे अनुभव : सच्चाई की एक अद्भूत दास्ता

श्री.भूषण सुहास माने, तृतीय वर्ष, कला

आज विश्व में सबसे ज्यादा पूजनीय यदि कोई ऐतिहासिक पुरुष है तो वह है राष्ट्रपिता महात्मा गांधी । इसीलिए किताब की दुकान में मेरा ध्यान खिंचा महात्मा गांधी जी की फोटोवाली एक किताब ने । उसे उठाया, शीर्षक था – मेरे अनुभव । महात्मा गांधी जी की आत्मकथा का हिंदी अनुवाद था वह । ऐसे महान राष्ट्रनिर्माता की किताब हाथ में आए और उसे अनदेखा करें यह मेरे लिए अस्वाभाविक था । कुछ पन्ने पलटे । कुछ बचपन संबंधी बाते पढ़ी तो किताब खरीदकर ही घर ले आ गया ।

दो हप्तों के अंतराल के बाद खबरे देखते समय स्वच्छता संबंधी विज्ञापन में गांधीजी दिखाई दिए और मुझे 'मेरे अनुभव' की याद आई । रात को सोते समय किताब पकड़ ली। पढ़ते हुए नींद बहुत अच्छी आती थी यह मेरा अनुभव था लेकिन इस किताब ने मेरा अनुभव ही बदल दिया । इस किताब ने मुझे सुलाया नहीं बल्कि बरसों से गहरी नींद में पड़े मेरे अचेत मन को सचेत किया । गांधीजी के अनुभव और सत्य के प्रयोग पढ़ते हुए मैं रात-रात भर जागा । अपने जीवन के बारे में कितनी निष्पक्षता से महात्मा गांधी सोचते थे जैसे व अपने प्रति भी निर्मोही हो । उनके बचपन से लेकर असहयोग आंदोलन तक की बातों का जिक्र उन्होंने अपनी आत्मकथा में किया है कि वे साधारण मस्तिष्क वाल छात्र रहे । पढ़ने-

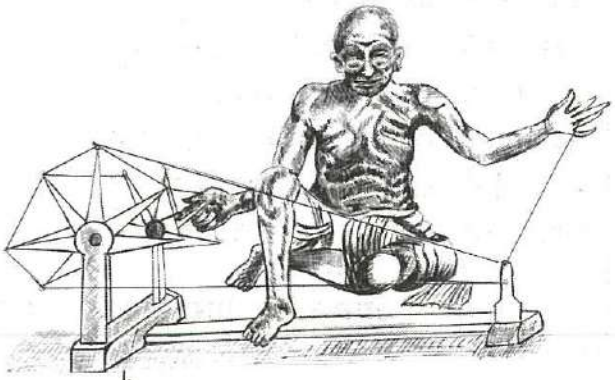

''समूचे विश्व में महात्मा गांधी एक आदर्श है, जिन्होंने अहिंसा के द्वारा जनसमूह के अंर्तमण में स्थान पा लिया है । एक राष्ट्रपिता, समाज को दिशा देनेवाला अद्भुत जादुगार के रुप में हम महात्मा गांधी को देखते हैं । स्वाधीनता संग्राम में असहयोग आंदोलन के कारण लोगो को विशेषता भारतीयों को अलग शिक्षा देने का काम गांधी ने किया वे शांति के मार्ग से स्वाधीनता चाहते थे''

लिखने में साधारण थे । खेल के मैदान से कोसों दूर भागते थे । बचपन से उन्हें एक ही सेवा मन लगाकर किया करते थे । इसमें उन्हें सुकून मिलता था ।

महात्मा गांधी जी का विवाह बाल काल में ही हुआ था । उस समय उनके अध्ययन पढ़ने में कुछ ऐसे निबंध आए जिसमें एक पत्नी व्रत का महत्व बताया गया था । तभी निबंध आए जिसमें एक पत्नी व्रत का महत्व बताया गया था । तभी से उन्होंने तय किया कि एक पत्नी व्रत का पालन करेंगे । महात्मा गांधी जी की यह आदत थी कि पढ़ते समय जो भी उन्हें अच्छा लगे उस अपने जीवन में उतारना । इसीलिए उन्होंने आजीवन एक पत्नी व्रत का पालन किया । विदेशों में पढ़ाई और अन्य अवसरों पर ऐसे अनेक प्रसंग उनपर आए जिनमें उनके व्रत का खंडन हो सकता था लेकिन उन्होंने अपने व्रत को निभाया । ठीक ऐसे ही उन्होंने अपनी माता को दिया हुआ वचन का निबाह जीवन भर किया । पढ़ाई के लिए विलायत जाते समय माता को यह आशंका थी कि बेटा कही मांस भोजन न करें । तब गांधीजीने उन्हें वचन दिया कि वह शाकाहार के अतिरिक्त किसी भी प्रकार का भोजन नहीं करेंगे । विलायत पहूँचकर इस वचन की कठीनता का अनुभव उन्होंने किया । क्योंकि वहां शाकाहारी भोजन मिलना बहुत

कठीन था । बहुत बार उन्हें सिर्फ रोटी के बल रहना पड़ा लेकिन उन्होंने मांसाहारी भोजन का स्वीकार नहीं किया । लोगों ने उन्हें समझाया कि माँ को दिया वचन यहाँ की स्थितियों से मेल नहीं पाया जा सकता है । लोंगो ने उन्हें अंडा खाने की शिफारिश यह मानकर की वह शाकाहारी हूँ लेकिन फिर भी गांधीजी ने उसे स्वीकार नहीं किया । इन परेशानियों से छुटकारा पाने के लिए उन्होंने खुद खाना पकाना शुरु किया । विलायत में रहने उन्होंने शाकाहारी लोगों का 'क्लब' निर्माण किया जिससे शाकाहार का प्रचार-प्रसार हो । बॅरिस्टरी पूरी करने के बाद गांधीजी ने मुंबई में अपनी वकालत शुरु की लेकिन गांधीजी की गाड़ी आगे न बढ़ती थी । मे मुश्किल से ममीबाई का मुकदमा मिला । वह ज्यादा से ज्यादा एक दिन चलनेवाला था मेहनताना ३० रु. पहले ही लिया था प्रतिवादी की तरफ से गांधीजी बोलने के लिए खड़े हुए लेकिन बोल नहीं पाए । चक्कर आने लगा, हाथ-पैर कांपने लगे । गांधीजी ने दलाल को मुकदमा वापस सौपा और वहां से भाग गए ।

गांधीजी ने अपने जीवन में कोर्ट में बहुत कम मुकदमे जीते लेकिन कोर्ट के बाहर उन्होंने बहुत से मुकदमों में सुलह की । गांधीजी ऐसे ही व्यक्ती का मुकदमा लड़ने के लिए तैयार होते जिसका पक्ष सत्य का हो । एक बार एक केस का अध्ययन करते समय उनकी समझ में आया कि मुकदमे में उनके पक्षकार के पास सच्चाई नहीं है तो उन्होंने कोर्ट के सामने कहा कि अप विपक्षी को न्याय दीजिए । गांधीजी ने अपने जीवन में सत्य को इतना अधिक महत्व दिया था कि भले ही उसकी बहुत बड़ी कीमत चुकानी पड़े लेकिन अंत तक उन्होंने सत्य का त्याग नहीं किया ।

महात्मा गांधी जब दक्षिण अफ्रिका से वापस लौटे तो उनका संपर्क गोखले जी के साथ बढ़ा । गोखले जी की सलाह के अनुसार उन्होंने देश भ्रमन करने का तय किया । पूरे देश का भ्रमण करके उन्होंने देश की समस्याओं को समझा और उन समस्याओं का व्यक्तिगत स्तर पर उत्तर ढूँढने की कोशिश करने लगे । भारत में लौटते ही उन्होंने सादगी को स्वीकार किया था । उनका पहनावा बिल्कुल काठियावाडी था । एक स्थान पर सफाई पर बात करते समय एक स्त्री ने उन्हें जवाब दिया कि तन ढकने के लिए शरीर पर जो कपडा है वहीं एकमात्र वस्त्र उसके पास है इसके अतिरिक्त और कोई वस्त्र नहीं हैं तो वह उस कैसे धो सकती है तभी गांधीजी ने तय किया कि जब तक पूरे देश का तन ढ़कने के लिए कपड़े नहीं मिलते तब तक वे भी एक धोती से अधिक कपडे नहीं पहनेंगे । सिर्फ यहां पर वे रुके नहीं उन्होंने इसीसे प्रेरित होकर खादी को जन्म दिया । खादी से हर भारतीय को रोजगार भी मिलेगा और हर एक को पहनने को वस्त्र भी मिलेंगे साथ ही आजादी की लड़ाई में यह चरखा आंदोलन एक हत्यार के रुप में उभरकर सामने आया ।

गांधीजी आजीवन अहिंसावादी रहे । इसलिए उन्होंने सशस्त्र क्रांति को अस्वीकृत करके शांति के मार्ग से देश को आजादी दिलाने के लिए प्रयास किया । स्वदेशी आंदोलन, असहयोग आंदोलन इस शांति और अहिंसा से प्रेरित थे ।

सचमुच 'मेरे अनुभव' में उन्होंने अपने निजी जीवन के अनुभवों को भी नहीं छुपाया । गांधीजी ने सिर्फ उन्हीं अनुभवों का उल्लेख नहीं किया जिसमें उनकी वाहवाही हो । बल्कि उसे भी प्रकट किया है जिसे सामान्य मनुष्य बताने में हिचकिचाता है । अपने क्रोध, गलतियों और अपमान के प्रसंग भी वे निसंकोच होकर सुनाते है । म.गांधीजी सत्य, अहिंसा के उदाहरण अन्य आत्मकथाओं में दुर्लभ है । ***

प्यार

क्या प्यार वही है जो खुशी दे,
नहीं ! नहीं !
तडफ और बैचेनी भी तो प्यार है ।
क्या चेहेरे पर मुस्कराहट दे
वही प्यार है । नहीं ! नहीं !
आखों में आंसु दे वो भी तो प्यार है ।
क्या कुछ खोना भी तो प्यार है, क्या, मेरा खुश
रहना भी तो प्यार है नहीं ! कभी ! नहीं !
सिर्फ उसके सपनों में रंग भरना ही प्यार है ।

– **श्री.अमर बजरंग गिरी,** तृतीय वर्ष कला

महाश्वेता देवी

कु.सुप्रिया आप्पा तुपे, तृतीय वर्ष, कला

बंगाली साहित्य में सौ से भी अधिक उपन्यास और बीस से अधिक लघुकथाएँ लिखनेवाली महाश्वेता देवी को १९९७ का मैगेसेसे पुरस्कार प्राप्त हुआ । उन्होंने भारत देश में जनजातीय लोगों के भेदभाव के खिलाफ कई बार आवाज उठाई । कहानी और उपन्यासों के जरिए मध्यप्रदेश तथा छत्तीसगढ जैसे आदिवासियों के जनजीवन का प्रभावी रुप से सच्चाई के साथ चित्रण किया । अन्याय, शोषण तथा दमन के शिकार तथा स्त्रियों का दर्द समझा उनके हित में सुविधाएँ न्याय देने का प्रयत्न किया ।

जीवन परिचय :

महाश्वेता देवी का जन्म १४ जनवरी १९२६ को अविभाजीत भारत के ढाका में हुआ था । उनके पिता मनिष घटक एक कवी और एक उपन्यासकार थे । उनकी माता धारिणी देवी भी एक लेखिका और एक सामाजिक कार्यकर्ता थी । उनकी स्कुली शिक्षा ढाका में हुई भारत विभाजन के समय किशोरवस्था में ही उनका परिवार पश्चिमबंगाल मे आकर बस गया । बाद में उन्होने शिवभारती विश्वविद्यालय शांतीनिकेतन से स्नातक अंग्रेजी मे किया और फिर कोलकाता विश्वविद्यालय में अंग्रेजी व्याख्याता के रुप में नौकरी भी की। १९८४ मे लेखन पर ध्यान केंद्रीत करणे के लिए अपनी सेवानिवृत्ती ले ली ।

साहीत्यिक जीवन :

महाश्वेता देवी ने मुल रुप से बंगाली में १०० से अधिक उपन्यास और २० से अधिक लघु कथाएं लिखी जो अक्सर अन्य भाषाओ में लिखी जाती है । जैसे हिंदी, बंगाली और अवधी भाषा में लिखी । उनका पहला उपन्यास 'झांसी की राणी' के जीवन पर आधारीत है । झांसी की राणी यह उपन्यास १९५६ में प्रकाशित हुआ । उन्होंने उपन्यास के लिए लोगों और लोकगीतों से जानकारी दर्ज करणे के लिए झांसी क्षेत्र का दौरा किया । १९६४ में उन्होंने जादवपुर, कोलकाता ३२ में (कलकत्ता विश्वविदयालय के एक संबद्ध कॉलेज) में अध्यापन शुरु किया । उन दिनों के दौराण, विजयगढ़ ज्योतीष रे कॉलेज एक श्रमिक वर्ग की महिला छात्रों के लिए संस्थान था । उस अवधी के दौराण उन्होंने एक पत्रकार और एक रचनात्मक लेखक के रुप में भी काम किया । उन्होंने लोध और शबर्स का अध्ययन किया ।

साहित्य में रचनात्मक लेखन तथा सक्रीय जन आन्दोलन के माध्यम से स्त्री अधिकारों, दलितों तथा आदिवासी यों के हित में रहने वालों में महाश्वेता देवी का नाम लिया जाता है ।

कहानी और उपन्यासो के जरीए साहित्य में स्थापित महाश्वेता देवी ने बिहार, मध्यप्रदेश तथा छत्तीसगढ जैसे आदिवासीयों के इलाकों में पैदल घुम-घुम कर उनके जीवन को समझा और उनकी यातना को मुख्यधारा का विषय बनाया अन्याय शोषन तथा दमन के शिकार आदिवासीयों दलितों तथा स्त्रियोंका दर्द महाश्वेता देवी ने समझा और व्यवस्थासे संघर्षपुर्वक उनके हित में सुविधाएं तथा न्याय जुटाया ।

महाश्वेतादेवी ने इस वर्ग को समझदार तथा आत्मनिर्भर बनाने की दशा में भी काम किया सरकारों को रोजगार तथा उदयोग नीतियोंके खिलाफ और इनके पक्ष में खडी हुई तथा जनमत जुटाया । महाश्वेतादेवी को कला साहित्य तथा आन्दोलन के जरीए आदिवासीयों की स्थिति उजागर करने तथा उनका समाधान खोजने के प्रयास के लिए वर्ष १९९७ का मैग्सेसे पुरस्कार प्रदान किया ।

सामाजिक गतिविधि : महाश्वेता देवी ने भारत में जनजातीय लोगों के भेदभाव के खिलाफ कई बार आवाज उठाई । जुन २०१६ में झारखंड राज्य सरकार ने देवी सक्रीयता प उल्लेखनिय जनजातीय नेता बिरसा मुंडा की मुर्ती को मुक्त कर दिया । प्रतिमाने बिरसा को जंजीरों के रुप में दिखाया था । जिसे तात्कालीन सत्तारुढ ब्रिटीश सरकार ने खिंचवा दिया था। उनके १९७७ के उपन्यास अरण्यारी अधिकारी मुंडा के जीवन पर आधारीत रहा । इस प्रकार महाश्वेतादेवी एक महत्त्वपूर्ण साहित्यकार के रुप में जानी जाती है । ***

दोस्ती

''कॉलेज के दिनों की याद है वो मस्ती
सदा ऐसी ही बनी रहेगी हमारी दोस्ती

वक्त आने पर जब तुम पुकारोगे
सब छोड़कर आपके पास दौडकर आयेंगे

खुन के रिश्तों की बात आप करते हो
हमारे लिए तो जिंदगी है आपकी दोस्ती

वादे के साथ तो नहीं कह सकते
कि दोस्ती निभायेंगे

लेकिन इतना जरुर कह सकते है,
कि, आपको कभी भूल नहीं पायेंगे

जरा और करके देखा क्या
कमाया इस जिंदगी में

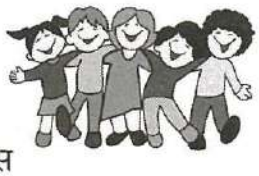

तो पता चला हमें आपका
साया बनाया इस दोस्ती ने

अकेले आये थे हम इस
अनजान सी दुनिया में लेकिन,

जाते वक्त हमारी दोस्ती का
एहसास लेके जायेंगे

खुशियों में तो सभी शामिल होते जाते हैं,
गम में सभी दूर हो जाते हैं

सिर्फ एक ही साथ बना रहता है,
और वो हमारी दोस्ती का ।

– कु. रजिया मज्जिद खतीब, तृतीय वर्ष, कला

घोसले

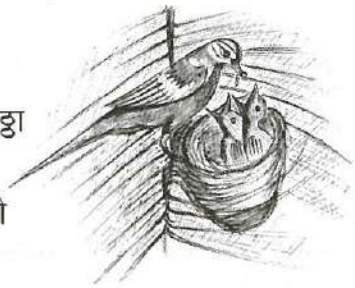

तिनका-तिनका करके इकठ्ठा
प्यार का घर मैं बनाऊँगा
ये जिंदगी देख लेता कुछ तो
मैं कर जाऊँगा ।।धृ.।।

लहरें ही लहरे सागर की बाहों में तुफान से टकरा जाती है ।
एक दिन ऐसा आता है के वो भी किनारा पाती है ।
कहती है क्या दिल से सुनोगे तो पता चल जायेगा
हार के ही हार पे तू जीत अपनी पायेगा ।।१।।

कहती हो तुम मेरे सितारे हर दम रहेंगे गर्दीश में
गम भी मेरे साथ है और दु:ख भी मेरे साये में
कोई किरण तो आयेगी ऐसी बादल पे बिजली गिराऊँगा
हँसते हँसते देखेगी तू मैं तुमसे किनारा कर जाऊँगा ।।२।।

जीना मरना तुझसे जुडा है पर मंजिल का कोई पता नहीं
आसमाँ को पढलूँ तो उसपे भी तेरी दास्ताँ नहीं
तेरी कसम मैं अपने ही गम से खुशी की ज्योत जलाऊँगा
देखेगी तू हर खुशी को खुशी से गले मैं लगाऊँगा ।।३।।

– श्री. अभिजीत अनिल शिंदे, तृतीय वर्ष, कला

चिंतन परक

सद्गुरु

पर्यावरण प्रदूषण एक गंभीर बीमारी

कु.धनश्री धर्मराय बसरगी, द्वितीय वर्ष, कला

हर एक जीवी पर्यावरण में जन्म लेता है । उसी में पनपता है । और अंत में उसी प्रकृति में लीन हो जाता है । पर्यावरण मनुष्य में जीवन, स्वभाव, व्यवहार, विकास और परिपक्वता सभी को प्रभावित करता हैं । प्राचीन काल के संस्कृति को देखते हैं । तो हमें यह पता चलता है, कि हमारे पूर्वज पर्यावरण संरक्षण को बहुत ही महत्व देते थे, हमारी संस्कृति अरण्य संस्कृति रही है । इसीलिए हमारे ऋषि-मुनी जंगलों में रहकर कंद-मूल खाकर अपना जीवन व्यतीत करते थे । हमारी संस्कृति बाहरी दिखावे की बजाय सदा जीवन जीकर प्रकृति के संरक्षण करने की रही है ।

'प्रदूषण' आज की दुनिया का अहम मुद्दा है, क्योंकि संपूर्ण ब्रम्हांड में पृथ्वी एक ऐसी नक्षत्र है, जिस में प्राण और वनस्पती दोनों है । इसीलिए इसका विशेष महत्त्व है । आज मनुष्य ने प्रगती की मंजिले तय कर रहा है । मनुष्य भौतिक समृध्दि की खोज में निरंतर प्रगती कर रहा है । मनुष्य भौतिक समृद्धि की खोज में जितना आगे जा रहा है । वह उसे निरंतर दूषित करने में लगा है । आज बढ़ती हुई आबादी और बढ़ती हुई माँगों के वजह से कई कारखानों की स्थापना हो रही है । बस्तियाँ बसाने के लिए, कारखाने लगाने के लिए, बाँधे बनाने और चुतुष्पथ, अष्टपथ हाइवे बनाने के लिए हरेभरे वनों को तेजी से काटे जा रहा है, प्रदुषण मुख्य रुप से वायु, जल तथा शब्द प्रदूषण उल्लेखनीय है । वायू के बिना मानव जीवन की कल्पना करता बेमानी है । पानी और भोजन के बीना व्यक्ति कई दिनों तक जीवित रह सकता है, परंतु शुद्ध वायु के बिना वह मुश्किल से कुछ ही मिनट तक जिवित बच सकता है । जंगलों को काटने से वन्य जीवों की सुरक्षा खतरे में पड़ गई है । वर्ष में दिनानुदिन कमी आ रहा है । कार्बन-डाईआक्साईड की बढ़ती मात्रा से ग्रीन प्रभाव में निरंतन वृद्धि हो रही है ।

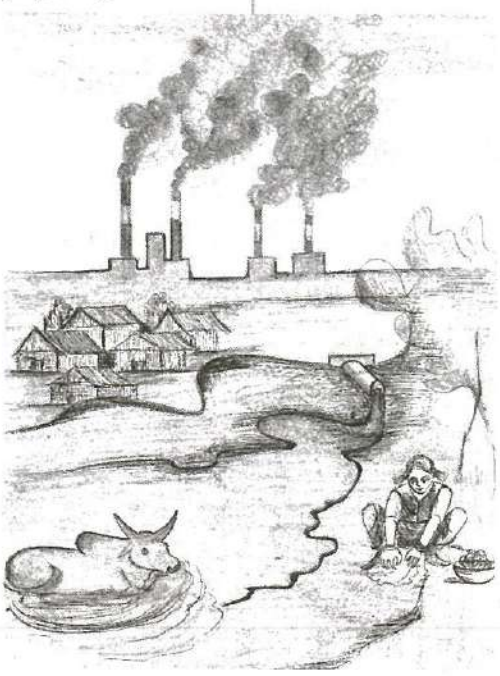

''पर्यावरण का विनाश आज जागतिक स्तर चर्चा का विषय हुआ है । 'पर्यावरण और विकास' इस विषय पर १९९२ में 'रिओ दि जानेरो' में वंसुधरा परिषद का आयोजन किया गया । इस परिषद में ऐसा तय हुआ विनाशित पर्यावरण में शाश्वत् विकास और आनेवाली नयी पीढ़िका का भविष्य बन नहीं पाता । पर्यावरण के विनाश को 'प्रदुषण एक महत्वपूर्ण कारण है ।'' हम सब लोगोंने समय पर जागृत होना आवश्यक है'' ।

जल प्रदूषण के कारण समस्त नदियाँ प्रदूषित हो गई है ! जल प्रदुषण के कई कारक है, उसमे मुख्य रुप में शौचालयों के पानी, मल-मूत्र नदियों में जाकर मिलना, फैक्ट्रियों से निकले रासायनिक पदार्थ पानी में मिलना, पानी में कपडे धोना, जानवरों को धोना आदि । नदियों का जल प्रदूषित होने से उसमें रहनेवाले कई जल जीवराशी लुप्त होते जा रहे हैं । प्रदूषित जल को पीने से लोगों को डयेरिया, गैस्ट्रोइन्ट्र-इटिस, जांडिस, तपेदिक आदि बीमारियों से जूझना पड रहा हैं ।

वायू प्रदुषण कल-कारखानों से निकलनेवाली प्रदुषण गैसों जिसमें मुख्य रुप से कार्बन मोनोऑक्साईड आदि से पैदा होता है, वायू प्रदूषण का दूसरा कारण मोटार गाडी से निकलनेवाला धुँआ है, इस धूल, धुँआ और रासायनिक वस्तुसे भरा

वायू से साँसे लेने से हृदय रोग, फेफडे का रोग, चर्म-रोग, रक्तकैंसर, आँखो में जलन, दमा आदि विभिन्न बीमारियो के शिकार बनते जा रहे हैं । मोटार-गाडीयों के शोर, कल कारखानों से निकलनेवाली शब्दों से जो शब्द प्रदूषण होता है, उससे हृदय के बीमारी कान का परदा फटना, मानसिक क्लेष आदि का सामना करना पड़ता है । अधिक मात्रा में प्रयोग करना आदि से प्रदूषण होता है । मिठ्ठी के उत्पादन क्षमता पर इसका बूरा असर पड़ता है । ये भोजन तथा पाणी को भी प्रदूषित कर देता है । अंत:मनुष्य तथा स्वस्थ रहना है ।

पर्यावरण में हो रही प्रदुषण को रोकना आज का प्रमुखकार्य है । जल प्रदूषण को रोखने के लिए निम्न उपायों को कार्यगत कर सकते हैं । घरों में निकलनेवाले अपशिष्टों को जल स्त्रोतों में विसर्जित या विसर्जित करने से पूर्व अपशिष्टों को पूर्व उपचरित कर लेना होगा । नदी, तालाब और अन्य पानी के स्त्रीतों के नजदीक कूड़े कचरा डालने पर रोक लगाना चाहिए । जल स्त्रोंतो के पास या अंदर बर्तन, कपड़े, रोगी का सामान, गाड़ी जानवरों को नहलाना, शौच आदि नहीं करने चाहिए । वायू को भी रोकना बहुत जरुरी है । फैक्टरियों से निकलनेवाली विषैली गैस को परिवर्तित करके छोड़ना चाहिए । वाहनों की नियमित धुँआ की मात्रा कम की जा सकती हैं । कठिण ट्रैफिक नियमों का पालन करने से भी कुछ हद तक वायू प्रदूषण को रोका जा सकता है । रिंगरोड परियोजनाओंका त्वरित क्रियान्वयन व्यापक त्वरित यातायात प्रणाली, यातायात के वैकल्पित साधन जैसे - उपनगरीय रेल सेवाएँ, बेहतर सड़के, बेहतर शहरी नियोजन, कन्वर्टरों का इस्तेमाल तथा कारों व दोपहिया वाहनों के अंधाधुन्ध इस्तेमाल पर रोक इत्यादि बड़े शहरों में वायू प्रदूषण समस्या का एक समाधान बिजली की कारों भी हो सकती है इन कारों से शब्द प्रदूषण भी रोका जा सकता है ।

शिक्षा द्वारा भी पर्यावरण ज्ञान देकर प्रदूषन को रोकने का काम किया जा सकता है । प्राकृतिक वातावरण के बारे में ज्ञानार्जन की परंपरा भारतीय संस्कृति में आरंभ से ही रही है । परंतु आज के भौतिकवादी युग में परिस्थितियाँ भिन्न होती जा रही है । एक ओर विज्ञान तथा तकनीकी क्षेत्रों में प्रगती पा रहे हैं । तो दूसरी ओर अपनी पर्यावरण में हो रहे परिवर्तनों का ज्ञान शिक्षा के माध्यम से करा सकते हैं । शुरु-शुरु में यह ज्ञान सत ही तौर पर मात्र परिचयात्मक ढंग से दिया जाना चाहिए । पर्यावरण की शिक्षा किसी भी उम्र के लोगों को दी जा सकती है । शिक्षा के क्षेत्र में पर्यावरण का ज्ञान मानवीय सुरक्षा के लिए आवश्यक है ।

पर्यावरण संरक्षण के महत्व के बारे में जनता को सतर्क करना आवश्यक हैर । पर्यावरण प्रदूषण सें होने वाली खतरों के बारे में जागृति उत्पन्न करने का कार्य करना चाहिए । हर एक गाव, शहरों प्रदूषण रोकने तथा उसका संरक्षण करने की तरीकों के बारे में समजना जरुरी हैं । अलग-अलग कार्यक्रमों का आयोजन करने परिसर तज्ञों को बुलाकर उनकेद्वारा पर्यावरण संरक्षण बारे में बतलाना हैं । जगह-जगह पर पोस्टर लगाकर प्रदूषण से होनेवाले खतरों को समजाने का साक्ष्य चित्र बनाकर उसे सभी लोगों तक पँहुचाने का काम भी करना चाहिए । ***

किसान

कड़ी धूप हो या हो शीतकाल,
हल चलाकर न होता बेहाल ।।
रिमझिम करता होगा सवेरा,
इसी आस में न रोकता चाल ।।
खेती बाड़ी में जुटाता ईमान,
महान पुरुष है, है वो किसान ।।

छोटे-छोटे से बीज बोता,
जिसकी दरकार होती उसे,
बोकर उसे वह तभी सोता ।।
खेतो का कण कण है जिसकी जान,
महान पुरुष है, है वो किसान ।।

अपने पशुओं का रखता है वो ध्यान,
साथ ही बच्चों को पढ़ाता है सुशासन का ग्यान ।।
अगर उसने की एक दिन की हड़ताल,
तो पुरे देश में मच जाएगा बवाल ।।
अपने देश की मिट्ठी हे उसकी जान,
महान पुरुष है, है वो किसान ।।

- जीवनकुमार संभाजी साळुंखे,
तृतीय वर्ष, विज्ञान

प्लास्टिक बंदी

कु.वसुधा संजय भोगे, द्वितीय वर्ष, कला

प्लास्टिक-प्लास्टिक क्या है ? प्लास्टिक एक वरदान या अभिशाप है । क्या आपने कभी सोचा हैं कि सारे देश का प्लास्टिक जाता कहा है ? आप कहेंगे अचानक इस सवाल की जरुरत कैसे आन पड़ी, तो देखिए प्लास्टिक का युग और सोचिए।

आज हम वैज्ञानिक युग में है । इस युग में रहते हुए यह अनुभव करते है और यह हम देखते हैं कि विज्ञान हमें वरदान के रूप में मिला है । हमें प्लास्टिक के बिना अपने जीवन की कल्पना करना कठिन हो सकता है क्या आप प्लास्टिक से बनी कुछ ऐसे वस्तुओं जैसे खिलौने, जुते, थैले, पेन, कंघे, दात के ब्रश, बाल्टी, बोतल एवं जलपाईप चे सब वस्तुए प्लास्टिक से तैयार किये जाते हैं । इसका वरदान का अभिशाप होना हमारी उपयोगिता पर ही निर्भर करता है । प्लास्टिक की थैलियों के हानिप्रद होने के कारणों पर जब हम विचार करते हैं, तो हम यह पाते हैं कि प्लास्टिक की थैलियों में प्राकृतिक रूप में विघटित होने की क्षमता नहीं होती है । धीरे-धीरे यह समस्या पर्यावरण के लिए एक बहुत बड़ा प्रदूषण तैयार करने लगी है । प्लास्टिक कचरे से पर्यावरण को पहुचनेवाले खतरों का अध्ययन अनेक समितियों ने किया है । प्लास्टिक थैलों के इस्तेमाल से होनेवाली समस्यायें मुख्य रूप से कचरा प्रबंधन प्रणालियों की खामियों के कारण पैदा हुई है । अंधाधुंध रसायनों के इस्तेमाल के कारण खुली

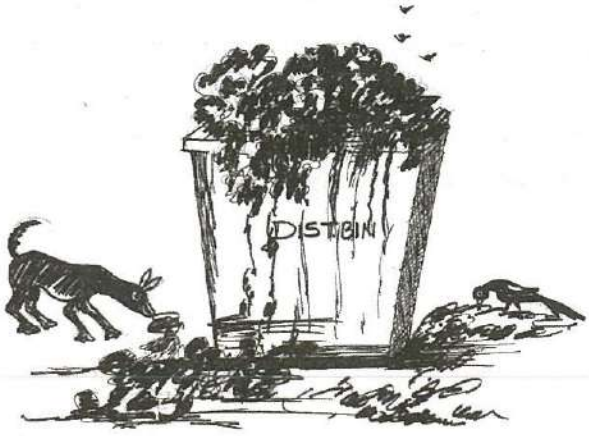

''आज के आधुनिक युग में प्लास्टिक ने व्यक्ति के जीवन में महत्त्वपूर्ण स्थान प्राप्त किया है । खिलौने से लेकर, जुते, थैले, जलपाईप, मोटरगाडी के प्लास्टिक से ही तो बनते हैं । प्लास्टिक एक तो वरदान भी है और अभिशाप भी, यह हमारी उपयोगिता पर निर्भर रहता है।''

नालियों का प्रवाह रुकने, भूजल प्रदूषण आदि जैसी पर्यावरणीय समस्यायें जन्म लेती हैं। प्लास्टिक रसायनों से निर्मित पदाथ है । जिसका इस्तेमाल विश्वभर में पैकगिंक के लिए होता है, और इसीकारण स्वास्थ तथा पर्यावरण के लिए खतरा बना हुआ है ।

प्लास्टिक मूलरुप से विषैला या हानिप्रद नहीं होता । परन्तु प्लास्टिक के थैले रंग और रंजक, धातुओं और अन्य तमाम प्रकार के अकार्बनिक रसायनों को मिलाकर बनाए जाते हैं । रंग और रंजक एक प्रकार के औदयोगिक उत्पाद होते होते हैं जिनका इस्तेमाल प्लास्टिक थैलों की चमकीला रंग देने के लिए किया जाता है । इनमें से कुछ कैंसर को जन्म देने की संभावना से युक्त है तो कुछ खाद्य पदार्थो को विषैला बनाने में सक्षम होते हैं । प्लास्टिक थैलियों के विकल्प के रुप में जूट और कपड़े से बनी थैलियों और कागज की थैलियों को लोकप्रिय बनाया जाना चाहिए और इसके लिए कुछ वित्तीय प्रोत्साहन भी दिया जाना चाहिए ।

अपनी विविध विशेषताओं के कारण प्लास्टिक आधुनिक युग का अत्यंत महत्त्वपूर्ण पदार्थ बन गया है । टिकाऊपन, मनभावना रंगों में उपलब्धता और विविध आकार-प्रकारों में मिलने के कारण प्लास्टिक का प्रयोग आज जीवन के हर क्षेत्र में हो रहा है । बाजार में खरीदारी के लिए रंग-बिरंगे कैरी बॅग से लेकर रसोईघर के बर्तन, कृषि के उपकरण, परिवहन वाहन, जल-वितरण, भवन, रक्षाउपकरण एवं इलेक्ट्रानिक्स सहित अनेक क्षेत्रों में आज प्लास्टिक का बोल बाला है । यही नहीं वैज्ञानिकों ने मनुष्य

को जो कृत्रिम हृदय बनाया है, वह भी प्लास्टिक से ही बनाया गया है । तमाम खूबियोंवाला यही प्लास्टिक जब उपयोग के बाद फेंक दिया जाता है तो यह अन्य कचरों की तरह आसानी के नष्ट नहीं होता । एक लंबे समय तक अपघटित न होने के कारण यह लगातर एकत्रित होता जाता है और अनेक समस्याओं को जन्म देता है । जिन देशों में जितना अधिक प्लास्टिक का उपयोग होता है, वहाँ समस्या गंभीर है । पिछले वर्षों में जो प्लास्टिक कचरे में फेका गया, वह ज्यों-का-त्यों धरती पर यत्र-तत्र बिखरकर प्रदूषण फैला रहा है । भारत में अभी भी प्लास्टिक का उपयोग विकसित देशों की अपेक्षा काफी कम है, लेकिन इसका प्रयोग तेजीसे बढ़ रहा है । सन २००१-२००२ में भारत में प्लास्टिक की मांग ४.३ मिलयन थी, जो प्रति वर्ष बढ़ने की संभावना है । वर्तमान में भारत में प्लास्टिक का बाजार २५,००० करोड़ रुपए है । एक सर्वेक्षण में पाया गया है कि हमारे देश के शहरों के कूडे में १० प्रतिशत प्लास्टिक की वस्तुएं ५ प्रतिशत रेशे के टुकडे होते हैं प्लास्टिक की वस्तुओं में अनेक टुटे-फूटे बर्तन एवं घरेलु उपकरण होते हैं ।

प्लास्टिक मुख्यत: पैट्रोलियम पदार्थों से निकलने वाले कृत्रिम रेजिन से बनाया जाता है । इस में क्लोरीन, फ्लुओरिन, कार्बन, हायड्रोजन, नायट्रोजन, ऑक्सिजन एवं सल्फर के अणू होते हैं । प्लास्टिक में मिले हुए ये जहरीले पदार्थ प्लास्टिक के निर्माण के समय प्रयोग किए जाते हैं । तैयार प्लास्टिक के बर्तनों में यदि लंबे समय तक खाद्य सामग्री रखी रहे या शरीर की त्वचा लंबे समय तक प्लास्टिक के सपंर्क में रहे तो प्लास्टिक के जहरीले रसायनों का असर हो सकता है । इसी प्रकार जो प्लास्टिक कचरे में फेक दिया जाता है, उसका कचरे में लंबे समय तक पड़ा रहना वातावरण में अनेक विषैले प्रभाव छोड़ सकता है । आमतौर पर प्लास्टिक के न सड़ने की प्रवृत्ति को देखते हुए इसे गड्डों में भर दिया जाता है । दूसरे उपाय के रूप में इसे जलाया जाता है लेकिन यह तरीका बहुत प्रदूषणकारी है । प्लास्टिक जलाने से आमतौर पर कार्बनडायऑक्साइड गैस निकलती है । प्लास्टिक का तिसरा और सर्वाधिक चर्चित तरीका प्लास्टिक का पुन: चक्रण है । पुन:चक्रण का मतलब प्लास्टिक से पुन:प्लास्टिक प्राप्त करके प्लास्टिक की नई चीजें बनाना । प्लास्टिक पुन: चक्रण की शुरुआत सर्वप्रथम सन् १९७० में कैलीफोर्निया की एक फर्म ने की ।

प्लास्टिक जनित प्रदूषण को रोकने के लिए केंद्र सरकार सहित विभिन्न राज्य सरकारें भी प्रचारत् हैं और इसे रोकने के लिए कई राज्यों में अधिनियम बनाए जा चुक हैं तो कई राज्यों में इन्हें बनाने की प्रक्रिया चल रही है । राष्ट्रीय राजधानी दिल्ली क्षेत्र में भी इस संदर्भ में दो अधिनियम बनाए जा चुके है । दिल्ली प्लास्टिक थैलियाँ (निर्माण, विक्री एवं प्रयोग) तथा गैर-जैव अवक्रमित कचरा-करचट अधिनियम, २००१ के अधिनयम २ अक्टूबर, २००१ से राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र दिल्ली में लागू हो चुका है और इसके अनुसार २० माइक्रॉन से कम मोटाई की प्लास्टिक या पॉलीपिन की थैलियाँ का उत्पादन दिल्ली में नहीं किया जा सकता । इस समस्या लेकर २०१३ में तत्कालीन पर्यावरण और वनराज्यमंत्री जयंती नटराजन ने राज्यसभा में कहा था कि देश-भर में प्लास्टिक पर पूर्ण प्रतिबंध लगाने का कोई प्रस्ताव नहीं है ।

आज कल समाचार में चल रहा है कि प्लास्टिक की कैरीबॅग्ज के बजाए कपड़े या कागज के बने थैली का का इस्तेमाल करे । जहाँ आवश्यकता हो वही प्लास्टिक इस्तेमाल कीजिए । हमारे देश में कई ऐसे सेंटर स्थापित हो गए है जहाँ प्लास्टिक रिसायकल किया जाता है । खुद प्लास्टिक को खत्म करने की कोशिश ना करें । न पानी में, न जमीन पर और नहीं जमीन के नीचे प्लास्टिक खत्म होता है । इसे जलाना भी पर्यावरण के लिए अत्याधिक हानिकारक है । इटली, युरोप से पहले ऐसे देश बन गए है, जहाँ प्लास्टिक पर पूरी तरह पाबंदी लगा दी गई है । ऐसे में आज सवाल भारत को लेकर भी खड़ा हो रहा है कि यहाँ पर प्लास्टिक कब प्रतिबंधित होगा ? हमारे देश में तो कानूनों की तो कमी नहीं है, कमी है तो बस उन्हें सखती से लागू करने की । जैसे हम कुछ दुकान से खाने की चीज लेते हैं और खाने के बाद वो सड़क पर फेक देते हैं । इस तरह हम अपने देश को गंधा कर हरा है ।

प्लास्टिक बैग्स से होनेवाले पर्यावरण को नुकसान को कम करने की दिशा में हर एक इसांन कुछ जरुरी कदम उठा सकता है । सर्तकता और जागरुकता दो जरुरी चीजें है जिनसे प्लास्टिक के खिलाफ आंदोलन अपनाया जा सकता है । सरकार और पर्यावरण संस्थाओं के अलावा भी हर एक नागरिक की पर्यावरण के प्रति कुछ खास जिम्मेदारियाँ है । खुद पर नियंत्रण इस समस्या को काफी हदतक कम कर सकता है । अपने देश को प्लास्टिक कचरे से कैसे बचाए ? हर व्यक्ती नागरिक के आगे यही प्रश्न खड़ा है ?

* * *

सूचना परक

सद्गुरु

बेटी बचाओ देश बढाओ

कु.रजिया मज्जिद खतीब, तृतीय वर्ष, कला

भारतीय संस्कृति में नारी को कुछ पल के लिए पत्नी और अनंत काल के लिए माता माना जाता हैं । नारी को पुजा जाता है । ऐसा सिर्फ कहा जाता है । वास्तव में ऐसी स्थिति नहीं है । उसी नारी को पैदा होने से पहले ही उसका जीने का अधिकार छीन लिया जाता है।

आज के युग में बेटियों की तरक्की बढ़ती जा रही है । उसे बढ़ने दीजिए बढ़ने से पहले ही उसे मत गिराए । हमारा देश संस्कृति प्रदान माना जाता है । लेकिन यह तो एक दिखावा है, संस्कृति के नीचे अधर्म, दुष्कृत्य, पाप होते आ रहे हैं । इस देश के लोगों के विचार पहले भी छोटे थे, और आज भी उतने ही छोटे है ।

पुराने जमाने में बेटी पैदा होने पर उसे माँ के सामने पानी में डुबाकर मार दिया जाता । या फिर बचपन में ही उसकी शादी अधेड़ उम्र के व्यक्ति के साथ कर दी जाती यानी बालविवाह किया जाता । उसकी खुशियों को बचपन में ही जलाकर राख कर दिया जाता था । बेटी की तरफ देखने का नज़रिया एक बोझ की तरह है ।

हमारे इस युग को बेटियों की आवश्यकता है । उसका पढ़ना, उसका बढ़ना देश के लिए गौरव पूर्ण बात है। आज हमारे देश में लड़कों की संख्या के अनुसार लड़कियों की संख्या बहोत की कम है । मगर फिर भी स्कु लों में, महाविद्यालयों

''आधुनिक युग की महिला सभी क्षेत्रों में अग्रसर है, यह महिलाएँ हवाई जहाज चलाती है, रेल चलाती है, अवकाशयात्री बनकर कई महिणोतक अंतराल में आवास करती है । पुराने जमाने में महिलाओं का क्षेत्र घर और चार दीवारें इतना तक सीमित था, लेकिन आज के भूमंडलीकरण के युग में महिलाएँ हरएक क्षेत्र में अपनी शक्ति, मर्यादा दिखाती है । किंतु लिंग परिक्षण की वजह से लडकियों का प्रमाण लडकों से कम हो गया है यह बात विचारणीय है ।''

में ऑफिसों में लड़कियाँ अधिक देखने को मिलती है । आजकल लोगों को अपने घर का वारिस चाहिए, घर का दिया चाहिए, घर का दिया चाहिए यानी बेटा चाहिए बेटी किसी को नहीं । लेकिन वह लोग यह बात भुल रहें है कि, दिया बाती के बिना अधूरा होता है । सिर्फ दिया घर में होने से कुछ नहीं होता । उसमें जब बाती आयेगी तभी घर में उजाला होगा ।

बेटी को बोझ मत समझो, उसे कमजोर मत समझो । वह शक्तिशाली है, वह दुर्गा है, वह काली है । लड़की आज के समाज में लड़कों के साथ कंधे-से-कंधा मिलाकर चल रही है । ऐसा भी कहा जा सकता है कि, वह लड़कों से भी आगे जा चुकी है । आकाश में छलाँग लगानेवाली कल्पना चावला, सुनिता विलियम्स यह मर्दोसे भी आगे जानेवाली नारी थी । देश पर हुकूमत चलानेवाली इंदिरा गांधी वह भी नारी ही थी ।

आज के समाज में बेटियों की यह अवस्था देखकर एक बेटी ने माँ से कहा है : -

''माँ मुझे जीना है, सारा संसार देखना है ।
तुम भी कभी, किसी माँ की बेटी थी,
क्या तेरी माँ ने कभी ऐसी गलती की थी ?

मत करो ऐसा पाप, दुनिया देगी तुम्हें शाप ।
देखने दो मुझे यह सारा संसार,
कभी नहीं भूलुंगी तुम्हारा यह उपकार
माँ मुझे जीना है, सारा संसार देखना है
माँ मुझे जीना है ।'' .....

समाज तो यह सोचता है कि, बेटी तो पराए घर जाएगी, और बेटा उनके बुढ़ापे का सहारा बनेगा । लेकिन यही सोच पुरी तरह से बदल चुकी हैं । बेटा माँ-बाप को घर से निकाल कर वृद्धाश्रम में रखता है । माँ-बाप उसके लिए बोझ बन जात हैं । बेटे का सहारा होते हुए माँ-बाप बेसहारा हो जाते हैं, और जिस बेटी को बोझ समझा वहीं बेटी माँ-बाप का सहारा बन जाती है । यहीं सोच समाज को बदल लेनी चाहिए । बेटा-बेटी एक समान होने चाहिए । हमारे देश की उन्नति करने में जितना कष्ट बेटों का है ; उतना ही बेटियों का भी है । मर्दों में खुद को कमजोर न समझकर आग बढ़ने वाली, अपने कोशिशों से आगे बढ़ने वाली बेटियाँ है ।

क्रांती ज्योती सावित्रीबाई फुले जिनकी वजह से लड़कियों को शिक्षा का अधिकार प्राप्त हुआ । उनको भी समाज ने बहोत पीड़ा दी । वह जब लड़कियों को पाठशाला में पढ़ाने जाती थीं, तब लोग उनके उपर गोबर ड़ालते थे । पत्थर मारते थे । इन सबका सामना करके उन्होंने लड़कियों को पढ़ाने का काम शुरु किया ।

न चाहते हुए किसी घर में लड़की पैदा होती तो, उसका नाम 'नकुशी' रखा जाता था । महान नाटककार शेक्सपिअर ने कहा है, नाम में क्या है ? इच्छा है, आकांक्षा है, स्फूर्ति है । इसी तरह बेटियों के नाम भी रखने चाहिए ।

बेटी कभी अपने माँ-बाप को दु:खी नहीं देख सकती । वह अपने साथ-साथ माँ-बाप का नाम भी रौशन करती रहती है । हर हाल में जितने की कोशिश में लगी रहती है । आज के युग में ऐसी बेटियों की सख्त जरुरत हमारे देश को है । इस देश सशक्त बेटियों की जरुरत है । बेटियों को जीने दीजिए उनका जीना मत छीनिए ।

''ना ड़रती, ना डगमगाती,
अपनी मंजिल तक जरुर पहुँच जाती,
ऐसी होती है बेटी ।'' .....

बेटी को इस दुनिया को देखने का पूरा-पूरा अधिकार है । उसका अधिकार मत छीनिए । जिस नारी को अबला माना जाता था । आज वह सबला हो गई है । पुरुषों के साथ कंधे-से-कंधा मिलाकर वह हर क्षेत्र में काम कर रही है ।

बहर हाल क्या सच में मनुष्य के मन में परिवर्तन आया है ?, क्या वह आज बेटी के जन्म पर मन से खुश होता है । अगर ऐसा होता तो , स्त्री भ्रूण हत्या जैसी डरावनी बाते सुनने को नहीं मिलती । लड़कियों को दुनिया देखने से पहले ही माँ के पेट में मार दिया जाता है । अगर बेटी को जनम दे भी दिया तो, बात-बात पर उसका तिरस्कार किया जाता है । उसे केवल भोगवस्तु के रुप में देखा जाता है । लेकिन आदमी यह भूल रहा है की, वह जिसकी कोक से पैदा हुहा है, वह भी किसी की बेटी ही है !

समाज में अगर इसी तरह बेटियों को मारा जाने लगा तो सारे के सारे मर्दोको ब्रह्मचारी बनकर रहना पड़ेगा । औरत अगर अपने पर उत गई तो वह अपनों के खातीर बहोत कुछ कर जाती है । जैसे सावित्री-उसने अपने पति के प्राणों को यम से छिनकर ले आयी थी । यह जगत नारी के बिना कुछ भी नहीं है, लेकिन नारी से ही सबकुछ है ।

बेटियों का बढ़ना हमारे देश का बढ़ना है । जिसने नारी की शक्तियों को पहचाना है वह सच्चा मानवतावादी है ।

''अरे बेटा-बेटा कहनेवाले
क्यों मारता है बेटी को
क्या बेटे से कम होती है बेटी
क्या बेटे से कम होती है बेटी ।'' .....

असल में समाज में उस वक्त परिवर्तन आयेगा, जब वह अपने मन का परिवर्तन करेगा । नारी को केवल कागज पर नहीं, समाज में भी समता का अधिकार देना होगा । स्त्री-पुरुष समानता बनानी होगी । जितना प्यार बेटी अपने माँ बाप से करती है । उतना बेटा भी नहीं कर सकता । इसलिए तो ''पराए घर जाकर भी अपनी होती है बेटी ।'' ऐसा कहा जाता है ।

स्त्री-भ्रूण हत्या को बंद करना आज के समाज की अत्यावश्यक जरुरत है । बेटियाँ कमजोर नहीं होती, वह तो सहनशील होती है । सारा का सारा जुल्म निगलती रहती है । सबकुछ सहन करके चुप रहती है । सबकी खुशियों के खातीर

खुद दु:ख सह लेती है।

मानव यह भूल रहा है की वह अपनी लंबी आयु के लिए आशीर्वाद जिस देवी से लेता है। वह एक स्त्री शक्ति ही है। आज स्त्री मुक्त है क्या ? हम ऐसा विश्वास से कह सकते हैं क्या ?

शिक्षा की वजह से आज नारी किसी की गुलाम नहीं रही है। वह अब परावलंबी से स्वावलंबी हो चुकी है। सभी को माँ, बहन, सहेली, पत्नी चाहिए। लेकिन बेटी को नहीं। लड़की हमारे यहाँ नहीं बल्की किसी ओर के यहाँ पैदा हो, ऐसा कहने वाला समाज दोषी है।

''सरस्वती विदयांना देवता ज्ञानदायिनी,
अस्या वरद हस्तेन ज्ञानवान खलु मानव: ।''....

इसका अर्थ है की, सरस्वती विदया की देवी है। उसीके आशीर्वाद से कोई भी मनुष्य ज्ञान प्राप्त कर सकता है। लेकिन यह आशीर्वाद देनेवाली भी एक नारी शक्ति ही है। यह मानव पुरी तरह से भूल चुका है। मुझे सिर्फ इतना कहना लगता है। कि, वह किसी से कम नहीं हैं, शेरनी है वह उसे डराने की कोशिश मत करना पलटकर जखमी वार कर देगी। ऐसी शेरनी यह भी थी।

''बुंदेली हर बोले के मुख से हमने सुनी कहानी थी।
खुब लढ़ी मर्दानी वह तो झाँसी वाली रानी थी।''

इसी तरह अपनी बेटीयों को झाँसी वाली रानी बनने दिजिए। उसके जीने का हक मत छीनिए। उसे भी पढ़ने का हक है। उसे पढ़ने दो, उसे बढ़ने दो। वह आझाद है, उसकी आझादी मत छिनो। उसे आझाद पंच्छी की तरह आसमान छु लेने दो।

किसी भी घर में बेटा पैदा होता है, तो उसका स्वागत बड़े जोर-शोर से किया जाता है। मिठाईयाँ बांटी जाती है और अगर बेटी पैदा होती है तो जनम लेने के तुरंत बाद ही लोगों में मायूसी छा जाती है। उसे धिक्कारा जाता है। आदमी यह भूल जाता है की, उसके घर में लक्ष्मी आई है। लेकिन लक्ष्मी का स्वागत करने के बजाए वह लोग उसे तभी से बोझ मानना शुरु कर देते हैं। हमारी संस्कृति का कहना है।

''पिता रक्षति कौमार्य, भ्राता रक्षति यौवने,
पुत्र रक्षति वार्धक्ये''.....

हमारी संस्कृति तो यह कहती है। समाज भी इन वाक्यों का उपयोग करता तो है, मगर दिखलावे के लिए। लेकिन, आज हमारे देश की बच्चियाँ सुरक्षित है क्या ? अगर नहीं है तो क्यों नहीं है ? १६ दिसंबर निर्भया के उपर होने वाला अत्याचार हो या फिर कोपर्डी गाँव की लड़की पर होने वाला अत्याचार हो। ना एक, ना दो भेड़ीए जैसे उसपर टुट पड़ते है। एक को भी उसकी दया नहीं आई। अरे आज तो स्कुलों में भी छोटी-छोटी बच्चियों पर अत्याचार हो रहा है। कौन करता है ये सब हमारे ही समाज में रहने वाले, हमारे आस-पास घुमने वाले। उनको सजा मिलेगी, जब लड़कियों को घुट-घुट कर जीना पड़ेगा तब ? हमारे देश की उन्नति चली जा रही है। देश तरक्की कर रहा है। आज २१ वीं सदी में औरते, लड़कियाँ सुरक्षित हैं क्या ? ऐसा सवाल आज खड़ा हुआ है।

अरे खुद को पिता, भाई, बेटा कहनेवालों जरा शर्म करों अपने-आप जिस पर अत्याचार होता है उसकी जगह तुम्हारी माँ, बहन, बेटी होती तो तुम क्या करते ? उन राक्षसों को कैसा सबक सिखाते। इसी तरह उन बच्चियों को भी अपनी बच्ची समझकर उस-पर होने वाले अत्याचार का बदला लेना है और आगे होने वाले अत्याचारों को रोकना है।

''बेटी बचाओ, बेटी पढ़ाओ
है एक ही नारा
क्योंकि, बेटी है कल का उमलता सितारा''

यहीं बेटियाँ बड़ी होकर एक दिन देश का भविष्य बनने वाली है। यह आज का छोटा सा दिया बड़ा होकर मशाल बनकर देश को चमकायेगा और खुद चमकता रहेगा।

बेटी के बारे कुछ कहना सा लगा। उसकी पिढ़ाए समाज को दिखाने का मन हुआ इसीलिए कह दिया। क्योंकि,

''बेटी पढ़ेगी, देश पढ़ेगा
बेटी बढ़ेगी, देश बढ़ेगा,
बेटी की उन्नति,
देश की तरक्की।''..

* * *

तलाक और मुस्लिम महिला

कु. श्रुती राजेंद्र धस, द्वितीय वर्ष, कला

पीछे कई सालों से चर्चा में रहे तलाक के मामले पर २२ अगस्त को सुप्रीम कोर्ट ने फैसला सुनाया और 'ट्रिपल तलाक' की प्रथा बंद कर दी और यह हमेशा के लिए खत्म करने के लिए जरूरी कानून भी बनाएँ जा रहे हैं । इस प्रथा के कारण मुस्लिम महिलाओं को उनका हक नहीं मिल पाता था । इस फैसले से देश की लाखों मुस्लिम महिलाओं को खुशी मिली है । स्वतंत्र भारत में पहली बार मुस्लिम महिलाओं के इस सवाल की तरफ गंभीरता पूर्वक देखा गया है ।

भारत में 'तिहरा तलाक' या 'तीन तलाक' वह कु प्रथा है, जिसमें कोई मुसलमान पुरूष अपनी पत्नी को तीन बार तलाक बोलकर, लिखकर या किसी इलेक्ट्रॉनिक रुप में भेजकर उससे विवाह-सम्बन्ध विच्छेद कर लेता था । इस्लाम के जानकार मानते हैं की, कुरान में दिए निर्देशों के मुताबिक मुसलमानों को काम करना चाहिए । उनका कहना हैं कि इस्लाम में दो तरह के तलाक के बारे में जिक्र है । पहला तलाक-अल सुन्नाम, जिस पैगंबर मोहम्मद के हुक्म के मुताबिक किया जाता हैं । जबकि दुसरा तलाक-अल बिदत,

''तलाक, यह कु प्रथा है जिसमें मुसलमान पुरुष अपनी पत्नी को तीन बार तलाक, तलाक, तलाक बोलकर, लिखकर या किसी इलेक्ट्रॉनिक रुप में भेज कर पत्नी से विवाह विच्छेद कर लेता है । कुरान में सीधे तौरपर तीन बार तलाक का कोई जिक्र नहीं है । तलाक के कारण मुस्लिम महिलाओं के सामाजिक स्थान और प्रतिष्ठा को ठेस पहुँचती है ।

जिसे बाद में ईजाद किया गया । कुरान में सीधे तौरपर तीन तलाक का कोई जिक्र नहीं है । कुछ आधुनिक शिक्षा से प्रभावित व्यक्तियों का दावा हैं कि पवित्र कुरान में तलाक को न करने लायक काम का दर्जा दिया गया है । यही वजह है कि इसको खूब कठिन बनाया गया है । तलाक देने ऐ विस्तृत प्रक्रिया दर्शाई गई है । परिवार में बातचीत, पती-पत्नी के बीच संवाद और सुलह पर जोर दिया गया हैं । पवित्र कुरान में कहा गया है कि जहाँ तक संभव हो तलाक न दिया जाएँ और यदि तलाक देना जरुरी और अनिवार्य हो जाएँ तो कम से कम यह प्रक्रिया न्यायिक हो । इसके कारण देश में सामाजिक वातावरण बिघड गया । शाह बानो के अलावा ग्वालियर की शबाना बानो ने सन २००४ में तलाक मिलने के बाद पहले हाईकोर्ट और फिर सुप्रीम कोर्ट का रुख लिया । ईक्यावन साल पहले मुस्लिम सत्यशोधक मंडल के संस्थापक हमीद दलवाई ने सात पीड़ित महिलाओं के साथ इसके खिलाफ आवाज उठाई थी । उत्तराखंड की सायराबानो, राजस्थान की आफ्रीन रेहमान, उत्तरप्रदेश की गुलशन परवीन, पश्चिम बंगाल की इशरत जहाँ, उत्तर प्रदेश की आतिया साबरी ऐसी कितनी मुस्लिम महिलाओं ने इस 'ट्रिपल तलाक' के खिलाफ आवाज उठाई थी । इनमें से कई महिलाओं के साथ पैसों के लिए मानसिक छल किया गया और बाद में तलाक दे

दिया गया । आज भी कई महिलाएँ इस छल से गुजर रही है लेकिन उनकी आवाज लोगों तक नहीं पहुँचती ।

केंद्र सरकार का कहना है कि, 'तलाक के कारण मुस्लिम महिलाओं के सामाजिक स्थान और प्रतिष्ठा को ठेस पहुँचती है और हमारे संविधान ने हमें जो मुलभूत अधिकार दिए है, उन्हें भी ठेस पहुँचती है ।'

किसी मुस्लिम पुरूष को पत्नी से तलाक देना हो तो ३ महिनें में वो सारी प्रक्रिया पूरी करेगा और अगर किसी मुस्लिम महिला को अपने पती को तलाक देना हो तो उसे सन १९३९ के Dissolution of Muslim Marriage Act के अनुसार अदालत की सारी प्रक्रिया पूरी करनी होगी । यह कौन-सा न्याय हुआँ ?

मुस्लिम महिलाओं के इस तलाक ने महिलाओं के अस्तित्त्व पर ही सवाल उठाया है । एक ही क्षण में तलाक देने के कारण उनका भविष्य ही अँधेरे से भर जाता है । उनके बच्चे, माता-पिता इनका भावनिक, सामाजिक और आर्थिक नुकसान होता है । माता-पिता या रिश्तेदारोंने तलाक के बाद उन्हें अपने घर में रखने से इन्कार कर दिया तो उन्हें कई मुश्किलों का सामना करना पडता है । उन्हें रहने के लिए घर नहीं मिलता, खाने के लिए खाना नहीं मिलता । एक तरफ पती दूसरी शादी करके मजे में रहता है और यहाँ पत्नी रास्ते एक ही पल में तलाक बोलकर, खत लिखकर, टेलिफोन पर या आधुनिक काल में ई-मेल, एस्.एम्.एस्. अथवा वॉट्स अप के माध्यमों से एक तरफा और जुबानी या किसी अनौपचारिक रुप से लिखित तलाक की इजाजत इस्लाम कतई नहीं देता । ऐसा किया जाना कई अन्य मुस्लिम देशों में अवैध हैं । इजिप्त में सन १९२९ में पहली बार इस ट्रिपल तलाक के खिलाफ आवाज उठाई गयी । इसके लिए इजिप्त में मुस्लिम कानून के विद्वानों को बुलाया गया था और यह प्रथा बंद कर दी गई थी । इससे प्रेरित होकर सुदान में भी यह प्रथा बंद कर दी गई थी । इससे प्रेरित होकर सुदान में भी यह प्रथा बंद की गयी । पाकिस्तान में भी सन १९५६ में इस प्रथा को गैरकानूनी कहाँ हैं । बांग्लादेश, इराक, सीरिया, मलेशिया, इंडोनेशिया, सायप्रस, जॉर्डन, अल्जीरिया, ब्रुनेई, मोरोक्को, कतार, संयुक्त अरब अमिरात ऐसे कई देशों में यह प्रथा बंद हो चुकी हैं ।

यह साल २०१७ हैं, जब भारत में सायराबानो की याचिका पर सुप्रीम कोर्ट ने ऐतिहासिक फैसला सुनाते हुए 'ट्रिपल तलाक' को असंवैधानिक घोषित कर दिया है । लेकिन आज से करीब ४० साल पहले एक और महिला थी जिसने पुरजोर तरीके से अपनी आवाज बुलंद की थी । उसका नाम था शाह बानो । साल था सन् १९७८ शाह बानो के केस ने धर्म से लेकर सियासत तक तूफान ला दिया । शाह बानो के पती अहमद खान ने दुसरी शादी करने के बाद शाह बानो को उसके ५ बच्चों के साथ घर से बाहर निकाल दिया । शाह बानो ने अपने पती से अपना हक माँगा तो अहमद खान ने 'तलाक, तलाक, तलाक' बोलकर तीन बार तलाक दे दिया । शाह बानो ने हिम्मत न हारते हुए पती से गुजारे भत्ते की मांग की । अहमद खान ने मेहर की रकम पहले ही अदा करने की बात कहीं । सुप्रीम कोर्ट ने क्रिमिनल प्रोसिजर कोड-कलम १२५ के अनुसार पती को ५०० रु. प्रतिमाह शाह बानो को देने का फैसला सुनाया लेकिन तत्कालीन प्रधानमंत्री राजीव गांधी जीने 'मुस्लिम वुमन ॲक्ट, १९८६' पास किया । इस ॲक्ट ने सुप्रीम कोर्ट के फैसले को ही बदल दिया । इस ॲक्ट के अनुसार बच्चों की देखभाल करने के लिए सिर्फ दो साल के लिए इद्दत महिला भटकती रहती हैं ।

सुप्रीम कोर्ट के फैसले के बाद इन आने वाले छः महिनों में संसद में इस मामले के बारें में चर्चा की जाएँगी और कानून बनाएँ जाएँगे । अब हमें यह देखना है की इन छः महिनों में क्या बदल होते हैं ? अगर धार्मिक और राजकीय भूमिका को रखते हुए सर्वसामान्य मुस्लिम महिला को न्याय मिलता है और वैसे कानून बनता हैं, तो वह हमारी, भारत के धर्मनिरपेक्ष लोकतंत्र की जित होगी । अन्यथा शहा बानो के वक्त जो भी हुआँ वहीं फिर से दोहराया जाएँगा । हम बस दुआँ कर सकते हैं कि मुस्लिम महिलाओं को ही न्याय मिले और तलाक की तरह बहुपत्नी, हलाला, मेहर, मर्दोकी चार शादियों की इजाजत इस पर भी जल्द सुनवाई हो । महिलाओं को सभी सार्वजनिक सुविधाएँ और सुरक्षितता मिले । यह हर भारतीय का अधिकार है ।

* * *

सबसे श्रेष्ठ धर्म- मानवतावाद

कु.श्रुतिका बळवंत पाटील, प्रथम वर्ष, कला

आजकल आए दिन धर्म के नाम पर होनेवाले संघर्षी के समाचार अखबारों में आते रहते हैं। कही अलग-अलग धर्म मानने वाले लोगों के बीच दंगे भड़क रहे हैं। कही एक ही धर्म के भिन्न-भिन्न संप्रदाय आपस में टकरा जाते हैं। इसका कारण अपने-अपने धर्म या संप्रदाय को अन्य धर्मों या संप्रदायों से श्रेष्ठ मानने की भावना है। हम यह क्यों नहीं सोचते कि जिस तरह हमारा धर्म श्रेष्ठ है उसी तरह दुसरों का भी धर्म श्रेष्ठ है। धार्मिक कट्टरता का भाव ही सारे धार्मिक संघर्षो की जड़ है।

धर्म के नाम पर लड़नेवाले यह नहीं सोचते कि वास्तव में सभी धर्म एक ही सत्य पर आधारित है। यह सत्य है मानवतावाद अर्थात मनुष्य का मनुष्य के प्रति प्रेम, करुणा, दया और सौहर्दपूर्ण व्यवहार। हिंदू, इस्लाम, ईसाई, सिख, जैन सारे धर्म सहिष्णुता की सीख देते हैं। 'अहिंसा परमो धर्मः' की भावना सभी धर्मो में मिलती है। बाईबिल में इसा की यह युक्ति 'Love thy neighbour as thyself' और गीता में श्रीकृष्ण का यह कथन आत्मवत सर्वभूतेषु यः पश्यति स पंड़ित'' एक ही सत्य को व्यक्त करते है।

विश्व-इतिहास के पृष्ठ धर्मयुद्धों के खुन से रँगे हुए है। ईसाइयों और मुसलमानों में हुए कुसेड़ और कॅथोलिकों द्वारा प्रोटेस्टेन्टो की हत्याएँ कौन नहीं जानता ? छत्रपती शिवाजी का मुगलों के अत्याचारों से जनता की रक्षा के लिए विवश होकर उनसे लड़ना पड़ा था। हिंदुस्तान का विभाजन भी अंग्रजों की कुटनीति के कारण धर्म के आधार पर ही हुआ है।

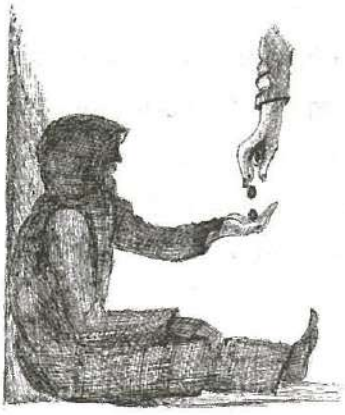

दुःख की बात है कि लोग धर्म के मर्म को नहीं समझते। वे अपने धर्म को दुसरे धर्मोसे श्रेष्ट मानते हैं। सभी धर्म हमे ईश्वर, सत्य और मानवता की ओर ले जाते हैं और भाईचारे की शिक्षा देते हैं। आज की दुनिया में धार्मिक कट्टरता के लिए कोई स्थान नहीं है। धार्मिक कट्टरता को आज सर्वधर्म समभाव में बदलने की जरुरत है। ऐसा होने पर ही मानव-मानव के बीच की दूरी मिटेगी और हम धरती पर सुख-शांति से रह सकेंगे। कौन-सा भी धर्म एक मनुष्य को दुसरे मनुष्य को मारना नहीं सिखाता। हमे इसे मिटाना होगा और यह तभी मुमकिन है सब हम अंतरजातिय और अंतरधर्मिय विवाह को माने और उसे स्वीकार करे। हमे विवाह के लिए चुननेवाले लड़का या लड़की की काबिलत उसकी इमानदारी, उसका सच्चापन देखना चाहिए। भले वह किसी भी धर्म या जाति का हो। उसकी जात या धर्म सिर्फ कागजों में लिखा होता है, उसके दिल पर या माथे पर नहीं।

''मानव बुद्धिमान व्यक्ति है आदिम काल से लेकर आधुनिक काल तक कई वैज्ञानिक अविष्कार का निर्माण मानव समुदाय ने किया हैं। व्यक्ति पद और प्रतिष्ठा से, आर्थिक स्थिति से बड़ा होता ही है किंतु इन्हीं गुणो के साथ अगर भाईचारा, मानवता, करुणा होती है तो व्यक्ति के जीवन में और भी सारी संपन्नता आती है। एक दूसरे के उपयोग में मानव से आना यही सर्वश्रेष्ठ धर्म हैं। धर्म याने मानवतावाद ही हैं।

लेकिन हमारे यहाँ अक्सर दिखाई देता है, कि एक लड़का-लड़की ने प्रेम कर के अंतरजातिय विवाह कर लिया तो लड़कीवाली ने दोन्हों को मार दिया। यह कौनसा इन्साफ है। हम सभी कहते की सबकी जोड़ी रब ने बना दी है। अगर उन सबकी जोड़ी रब ने बना दी होगी। तो आप उसे क्यों स्विकार नहीं करते। सभी मनुष्यो का खून एक जैसा ही है। उनमें भेद क्यों है। इसी बात को समझने की आज जरुरत है।

''जिंदगी एक पहेली है,
कितनी भी सुलझाए,
सुलझती नहीं है।''

* * *

जन्मशती इंदिरा गांधी की

कु.वर्षाराणी प्रकाश मोरे, तृतीय वर्ष, कला

इंदिरा गांधी भारत की पहली और अब तक की एकमात्र महिला प्रधानमंत्री और भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेस का केंद्र बिंदू रही । इंदिरा गांधी भारत की सबसे ज्यादा समय तक प्रधानमंत्री रहने के मामले में दुसरे स्थान पर रही। और प्रधानमंत्री कार्यालय संभालने वाली वो अब तक की अकेली महिला रही है।

इंदिरा जी का जन्म १९ नवंबर १९१७ में इलाहाबाद (उत्तर प्रदेश) में हुआ था । उनके पिता का नाम पंडीत जवाहरलाल नेहरु और माता नाम कमला था । उनकी शिक्षा इलाहाबाद, पूणा, बम्बई, कोलकाता शहरों में हुई । उच्च शिक्षा के लिए इंग्लंड के ऑक्सफोर्ड विश्वविद्यालय में प्रवेश लिया । कुछ कारणवश उन्हें उपाधि लिए वगैरे शिक्षा छोडकर अपने देश वापस आना पड़ा ।

इंदिरा गांधी भारत के पहले प्रधानमंत्री जवाहरलाल नेहरु की बेटी थी । इंदिरा ने अपने पापा के राष्ट्रस्तरिय संस्था की १९४७-१९६४ तक मुख्य व्यक्ति के रुप में सेवा की । उनके इस योगदान को देखते हुए उन्हें १९५९ में राष्ट्रीय कांग्रेस का अध्यक्ष बनाया गया ।

१९६४ में उनके पिता की मृत्यू के बाद इंदिरा ने कांग्रेस

''इंदिराजी भारतवर्ष की अबतक (स्वाधीनता के बाद) एकमात्र महिला प्रधानमंत्री रही है । जिन्होंने काँग्रेस पार्टी की अध्यक्षा, साम्यवादी विचारधारा से जुडी रही नेता, देश स्वाधीन होने के हेतू 'चले जाव आंदोलन' के कारण जेष्ठ की सजा भुगतनेवाली, गरीबी हटाव निर्मुलन, बांग्लादेश की स्वतंत्र रुप में निर्मिती करनेवाली, चौदह बैंको का राष्ट्रीयीकरण दिल्ली में नवम् एशियायी प्रतियोगिता का निर्माण, देशद्रोही अतिरेकी को नरक में भेजनेवाली नेता के रुप में परिचित रही । उनके कुछ निर्णय स्वाधीन भारत के लिए महत्त्वपूर्ण रहें जिनकी जन्मशताब्दी हो रही है इस अवसर पर याद करना आवश्यक है ।

पार्टी के नेता बनने के संघर्ष को छोड़ दिया और लालबहादुर शास्त्री की मृत्यू के बाद विधानसभा के चुनाव में कांग्रेस की अध्यक्षा इंदिरा गांधी ने मोरारजी देसाई को हराया । और भारत की पहली महिला प्रधानमंत्री बनी ।

प्रधानमंत्री होने के साथ ही इंदिरा अपनी राजनीतिक बुद्धीमता केंन्द्रीकरण के लिए जानी जाती । वह स्वतंत्रता के लिए पाकिस्तान का साथ देने भी तैयार रही । उनके पिता जवाहरलाल नेहरु एक बड़े राजनेता थे । जिन्होंने स्वतंत्रता पाने के लिए अंग्रेजो से राजनीतिक स्तर पर लड़ाई की ।

फिर वह अपने राज्य की मुख्यमंत्री और बाद में भारत प्रधानमंत्री नियुक्त हुई । इंदिरा जवाहरलाल नेहरु की अकेली बेटी थी । जो अपनी माता कमला नेहरु के साथ आनंद भवन में बड़ी हुई । जहा इलाहाबाद में उनके परिवार की बहुत संपत्ति थी ।

इंदिरा का बचपन बहुत नाराज और अकेलेपन से भरा पड़ा था । उनके पिता राजनीतिक होने के वजह से कई दिनों घर से बाहर रहते या तो जेल में । उनकी माता को बिमारी होने की वजह ट्युबरकोलोसिस से मृत्यू हुई । इंदिरा का अपने

पिताजी के साथ बहोत कम संपर्क रहता।

इंदिरा को घर पर ही पढ़ाया जाता था। और रुक रुक कर कभी-कभी वह मेट्रीक के लिए स्कूल चले भी जाती। वह दिल्ली में मॉडर्न स्कूल सेंट ससिल्लिया और सेंट मैरी क्रिश्चियन कान्वेंट स्कूल, अलाहाबाद की विदयार्थी रही है। साथ एकोले इंटरनेशनल, जिनेवा, एकोले, नौवेल्ले, बेक्स और पुपिल्स ओन स्कुल पुना और मुंबई की भी विद्यार्थीनी रह चुकी है।

बाद में वो पढ़ने के लिए शान्तिनिकेतन के विश्वभारती महाविदयालय गयी। और उनके साक्षात्कार के समय ही रविन्द्रनाथ टागोर ने उनका नाम ''प्रियदर्शनी'' रखा और तभी से वह इंदिरा प्रियदर्शनी नेहरु के नाम से पहचानी गयी।

ऐसा कहा जाता है की वहा उन्होंने अपनी पढ़ाई ऑक्सफोर्ड विश्वविदयालय से पूरी की। उनकी माता के मृत्यू के बाद, १९३७ में इतिहास की पढ़ाई करने से पहले अपने आप को बैडमिटंन स्कूल में डाला। गांधीजी ने वहा दो बार एंट्रेस परीक्षा दी क्योंकि लैटीन भाषा में उनकी ज्यादा पकड़ नहीं रही। ऑक्सफोर्ड विश्वविदयालय में, वो इतिहास, राजनीतिक विज्ञान और अर्थशास्त्र में अच्छी रही।

पढ़ाई के हेतू १९४१ में वे इंग्लैड गयी और वहा से अपनी पढ़ाई पूरी किये बिना भारत वापिस आ गयी। बाद में उनके विश्वविदयालय ने आदरपूर्वक डिग्री प्रदान की।

मरनोपरांत २०१० में, ऑक्सफोर्ड ने १० आदर्श विदयार्थियों में उनका नाम लेकर उन्हें सम्मान दिया। इंदिरा ऑक्सफोर्ड विश्वविद्यालय में एशिया की एक आदर्श महिला रही।

ग्रेट ब्रिटेन में रहते हुए, इंदिरा जी अपने भविष्य में होने वाले फिरोज गांधी से मिली। जिन्हें वो अलाहाबाद से जानती थी और बाद में आदि धर्म के अनुसार फिरोज जोरास्तियन पारसी परिवार से था। अलाहाबाद में इंदिरा नेहरु और फिरोज गांधी की १९४२ में शादी हो गई।

१९५० के अंत तक, इंदिरा ने कांग्रेस पार्टी का अध्यक्ष के रुप में सेवा की। उन्होंने केरला राज्य अलग से बनाने की कोशिश की। लेकिन १९५९ में सरकार ने उसे अस्वीकृत किया। इसका मुख्य उद्देश था कि इंदिरा एक साम्यवादी सरकार बनाना चाहती रही।

१९६४ में उनके पिता की मृत्यू के बाद उन्हें राज्य सभा का सदस्य नियुक्त किया गया। बाद में वह लाल बहादुर शास्त्री के कॅबिनेट की सदस्य बनी और जानकारी अभियान की मंत्री भी बनी।

१९६६ में शास्त्री की मृत्यू के बाद कांग्रेस पार्टी ने मोरारजी देसाई की जगह इंदिरा गांधी को अपनी नेता के रुप में स्वीकार किया। काँग्रेस पार्टी के अनुभवी व्यक्ति, कामराज ने इंदिरा जी की विजय में उनकी बहोत साहायता की थी।

इंदिरा गांधी एक देशप्रेमी थी। देशसेवा उनमें कूट-कूट के भरी थी। वह हमेशा कहती थी।

''आपको गतिविधी के समय स्थिर रहना और
विश्राम के समय क्रियाशील रहना सीख लेना चाहिए''

मतलब इंसान को कोई भी काम करते समय तो सच्चे दिमाग से करना चाहिये। जीवन में क्रियाशील होने के साथ-साथ विश्राम भी जरुरी होता है। ताकि हम हमारे दिमाग को और अधिक क्रियाशील बना सके।

१९३० के सविनय वंग-भंग आंदोलन के समय काँग्रेस के स्वयंसेवको के मदत करने के लिए छोटे बच्चो की बंदरसेना स्थापित की।

१९४२ में 'चले जाव' आंदोलन में शामील होने कारण जेल की सजा हुयी।

१९५५ में राष्ट्रीय काँग्रेस कार्यकारी सदस्य और १९५९ में राष्ट्रीय काँग्रेस अध्यक्षपद के लिए उनका चुनाव हुआ।

१९६४ में पंडित नेहरुजी के देहांत के बाद लाल बहादुर शास्त्री भारत के पंतप्रधान बने उन्हींके कार्यकाल में इंदिरा गांधी ''सुचना और नभोवानी'' खाते का मंत्री पद संभाला।

१९६६ में लालबहादुर शास्त्री के निधन के बाद इंदिराजी का पंतप्रधान पद के लिए चुनाव हुआ। हिन्दुस्थान के नक्शे पर प्रथम महिला पंतप्रधान होने का सम्मान मिला।

१९६९ में काँग्रेस पार्टी में दरार आने के कारण पुराने काँग्रेस नेताओ के नेतृत्व मे 'सिंडिकेट काँग्रेस' और 'इंदिरा गांधी' के नेतृत्व में 'इंडिकेट काँग्रेस' ऐसे दो पार्टियो का जनम हुआ। इसी वर्ष उन्होंने पुरोगामी और लोककल्याणकारी योजनाओं को बडी ताकत के साथ शुरू किया। देश की चौदह बडी बैंकों का राष्ट्रीयकरण किया और संस्थानिकों का तनखा रद्द करने का फैसला किया।

१९७१ में इंदिराजी ने लोकसभा विसर्जन करके लोकसभा पूर्वचुनाव की घोषणा की । इस चुनाव में उन्होंने 'गरीबी हटाव' की घोषणा दी । इस लोकसभा चुनाव में उनके पक्ष को बहुमत से विजय प्राप्त हुआ । काँग्रेस पक्ष के सभी सूत्र उनके हाथ में केंन्द्रित हुये और वो काँग्रेस की सर्वोच्च नेता बनी ।

भारत पर बार-बार हमला करनेवाले पाकिस्तान के पूर्व बंगाल में पीडित लोगों को स्वंतत्र करने के लिए सेना साहायता से पाकिस्तान के 'बांग्लादेश' और 'पाकिस्तान' ऐसे दो भाग किये ।

उसके पहले इंदिरा गांधी ने पाकिस्तान के अमेरिका से अच्छे संबंधों को ध्यान में रखकर बड़ी चतुराई से १९७१ में सोव्हिएत युनियन से ऐतिहासिक दोस्ती और परस्पारिक सहयोग करार कराया । ये असामान्य कार्य ध्यान में लेकर राष्ट्रपति ने उनका १९७१ में 'भारतरत्न' इस सर्वोच्च नागरी सम्मान प्रदान करके गौरव किया गया ।

१९७२ में इंदिराजी ने पाकिस्तान से द्विपक्षीय शिमला समझौता करके उचित राजनीतिका दर्शन कराया ।

१९७५ में इलाहाबाद उच्च न्यायालयने इंदिराजी के रायबरेली मतदार संघ में से लोकसभा पर चुने जाने को अवैध घोषित किया । इंदिरा गांधीने १९७५ में अपातकालीन स्थिति लागु की । उनपर भारत की जनतंत्र प्रेमी जनता उस वजह से नाराज हुयीं ।

१९७७ के लोकसभा चुनाव में काँग्रेस की हार हुयी । खुद इंदिरा गांधी की रायबरेली मतदार संघ में हार हुयी । इसका परिणाम ऐसा हुआ जनता पक्ष के हाथ में सत्ता गयी पर उस पक्ष और सरकार के पार्टी घटकों का झगडा होने के कारण १९८० मे मुदतपूर्व लोकसभा चुनाव में काँग्रेस की दैदीप्यमान जीत हुयी और इंदिराजी ओर एक बार फिर पंतप्रधान बनी ।

१९८२ में दिल्ली में नवम् आशियायी प्रतियोगिता का आयोजन करने में उनका महत्त्वपूर्ण हिस्सा था ।

१९८३ में नयी दिल्ली में अलिप्तवादी राज्य की परिषद का सातवा शिखर सम्मेलन संपन्न हुआ । इस परिषद का नेतृत्व इंदिरा गांधी के तरफ सौपा गया । पाकिस्तान के चिढानेसे पंजाब के स्वतंत्र 'खलिस्तान' नाम के राष्ट्र निर्माण करणे के लिये नुकसानदेह कार्यवाही की। शीख अतिरेकी अमृतसर के 'स्वर्ण मंदिर' जैसे पवित्र जगह पे शस्त्र से इंदिरा गांधी ने सुवर्ण मंदिर में सैन्य भिजवाये ।

सैनिकी कार्यवाही करके देशद्रोही अतिरेकी को मारना पड़ा । इस घटना से कुछ लोगों को गुस्सा आया । इसका परिणाम ३१ अक्तुबर १९८४ में सतवंत सिंग और बेअंत सिंग इन नीजि सुरक्षा कर्मीयों ने गोली मारके उनकी हत्या की । इस तरह एक अच्छी राजनेता का अस्त हो गया ।

* * *

मेरी प्यारी माँ

कैसे बताऊ माँ
मेरे लिए कौन हो तुम...
अंधेरे के बाद
सुनहरी सुबह हो तुम...
रेगिस्तान में पानी की
बौछार हो तुम...
गहरे समंदर का
किनारा हो तुम...
मेरी खामोशी की
सदा हो तुम...
मेरे दुनिया में
आने का जरिया हो तुम...
आखिरत में जन्नत से
रुबरु करवानेवाली दुआ हो तुम...
कैसे बताऊँ माँ मेरे लिए
कौन हो तुम...
नाम लेते ही लबों पे
मुस्कान...
आँखो में नमी...
ला देनेवाली
पहली शख्सीयत हो तुम...

– **सानिया अजमुद्दीन मुल्ला,** द्वितीय वर्ष, विज्ञान

संस्मरण

सद्गुरु

यादों के बहाने कुँवर नारायणजी

कु.प्रियांका धनाजी मोरे, तृतीय वर्ष, कला

कुँवर नारायण नयी कविता के उन रचनाकारों में से है, जो युगीन टुटते मूल्यों के परिवेश में मानव-जीवन के अस्तित्व की रक्षा हेतू उचित भूतल की तलाश करते रहे हैं। हिंदी साहित्य के मूर्धन्य साहित्यकार एवं वरिष्ठ कवि कुँवर नारायण मूलत: विद्रोह एवं समन्वय के कवि थे। और यही मानव की मूल दार्शनिक प्रवृत्ति है। इसी भाव में एक पीढी दूसरी पीढी से टकराती है और इसी दार्शनिक भाव के बीच एक व्यवस्था से दूसरी व्यवस्था निकलती है। 'आत्मजयी' और 'वाजश्रवा के बहाने' उनकी ऐसे काल जयी रचनाएँ हैं जो कुँवर जी के सृजन के मूल में है।

उनके प्रथम काव्य संग्रह 'चक्रव्यूह' के अन्तर्गत आधुनिक युग के मानव की उस मनोदशा को व्यक्त किया गया है, जिस में वह अपने लक्ष्य की प्राप्ति हेतु निरंन्तर संघर्ष कर रहा है। इस संघर्ष की स्थिति में अभिमन्यु के समान समस्त अवरोधों को काटकर जयनाद करता वह आगे बढ़ने का प्रयास कर रहा है - ''मैं नवागत वह अजित अभिमन्यु हूँ। प्रारंब्ध जिसका गर्भ ही में हो चुका निश्चित । अपरिचित जिंदगी के व्यह में फेका हुआ उन्माद। बाँधी पंक्तियों को तोड। क्रमश: लक्ष्य तक बढता हुआ जयनाद।'' यह स्थिति आस के युग की विषम सामाजिकता से घिरे व्यक्ति की मानसिकता को उजागर करती है।

कुँवर नारायण कवि होने के साथ-साथ एक चिन्तक भी है। उनकी यह चिन्तना शक्ति कभी-कभी इतनी प्रबल हो उठती है की, उसके समक्ष काव्य सहज भावुकता दब जाती है। उन्होंने अपने अनुभव को बिम्बों तथा प्रतीकों के माध्यम से प्रस्तुत कर पाठक के लिए सहज संवेदनशील बनाने में कुशलता प्राप्त की है। उनकी रचनाओं के अन्तर्गत जीवन-सम्पर्क, जीवन की अनुभूत व्याख्या, बौद्धिक

कुँवर नारायण की रचना के अंतर्गत जीवन संपर्क, जीवन की अनुभुत व्याख्या, बौद्धिक, गद्यात्मक बौद्धिक धारणाओं की व्यंजना, इतिहास के संदर्भ में व्यक्ति की यातना के साथ निराशा, वेदना, अनुरुक्ति, विरक्ति इत्यादि का आगमन अनायास ही होता गया।

गदयात्मकता-बौद्धिक धारणाओं की व्यंजना, इतिहास के संन्दर्भ में व्यक्ति की यातना इत्यादी स्वरों के साथ ही निराशा, वेदना, अनुरक्ति-विरक्ति इ. का आगमन अनायास ही होता चला गया है।

अपनी इस प्रवृति के कारण ही जीवन मूल्यों के उस कठिण संघर्ष को भाषा प्रदान की है, जहाँ उन्हें मूल्यों के उस कठिण संघर्ष को भाषा प्रदान की है, जहाँ उन्हें विषम स्थितियों से अपनी स्थापना हेतू निरंतर झूझते रहना पड़ता है। ऐसी स्थिति में कवि प्रतीकों और बिम्बों का आश्रय ग्रहण कर अपनी बात कहता है।.....

कुँवर नारायण की प्रकाशित पुस्तकों में परिवेश: हम-तुम, 'दिशाओं का खुला आकाश', 'नयी सदी के लिए चयन:पचास कविताएँ' 'चक्रव्यूह' 'अपने-सपने', 'इन दिनों', 'आत्मजयी', 'अपने सामने', 'वाजश्रवा के बहाने', 'हाशिये का गवाह', 'आकारों के आसपास', 'आज और आज से पहले' इत्यादी प्रमुख है। हाल ही उनके अनुवाद में विश्व के महान कवियों की कविता का संकलन 'न सीमाएँ न दूरियाँ' वाणी प्रकाशन से प्रकाशित हुआ है। उनकी रचनाओं का इतालवी, फ्रेंच पोलिश सहित विभिन्न भाषाओं में अनुवाद हुआ है।

कुँअर नारायण हिंन्दुस्थानी अकादमी पुरस्कार, प्रेमचन्द पुरस्कार, तुलसी पुरस्कार, केरल का कुमारन आशान पुरस्कार, व्यास सम्मान, शलाका सम्मान, हिंन्दी

अकादमी दिल्ली पुरस्कार, उत्तर प्रदेश हिन्दी अकादमी दिल्ली पुरस्कार, उत्तर प्रदेश हिंन्दी संस्थान पुरस्कार, ज्ञानपीठ पुरस्कार कबीर सम्मान आदि सम्मानों से सम्मानित किया गया । साहित्य अकादमी ने उन्हें अपना वृहत्तर सदस्य बनाकर सम्मानित किया ।

साहित्य सेवा के लिए भारत सरकार द्वारा उन्हें पद्मभूषण से सम्मानित किया ।

'आत्मजयी' कुँवर नारायण का एक बहुचर्चित प्रबन्ध काव्य है । इसके अंतर्गत कठोपनिषद की 'यम नचिकेता' की कहानी को आधार रुप में ग्रहण किया गया है । इस कृति में पौराणिक पात्र नचिकेता को प्रतीक रुप में ग्रहण करते हुए आज के मानव की स्थिति पर प्रकाश डाला गया है । कवि ने इस में व्यक्ति परक एवं वस्तु परक दृष्टी के व्दंद्व की समस्या को भी उठाया है । वास्तव में यहाँ नचिकेता को अपनी सुख-सुविधाओं से परे किसी ऐसे मुल्य की तलाश करते हुए प्रदर्शित किया गया है । जहाँ मर्त्य होते हुए भी मनुष्य किसी अमर अर्थ में जी सकता है '' यहाँ दृष्टी इस तथ्य को व्यंजित करती है कि कवि मनुष्य की अमरता का प्रश्न किसी आध्यात्मीक अथवा रहस्यवादी दायरे में खड़ा होकर नहीं उठाता, बल्कि आधुनिक अस्तित्ववादी दर्शन की भूमि पर स्थिर होकर उठाने का साहस करता है ।

वाजश्रवा आज के युग की भौतिक जीवन में विश्वास रखनेवाले मानव का प्रतीक है, जबकि नचिकेता उस भौतिक जीवन में विश्वास रखनेवाले मानव का प्रतीक है, जब कि नचिकेता उस भौतिक जीवन विषमताओं के प्रलोभन में न पड़ते हुए आत्मा के सत्य तक पहुँचकर जीवन को सार्थक बनाने के लिए संघर्षरत सामान्यजन का प्रतिनिधित्व करता है । मृत्यु-बोध से ही उसे आत्म-बोध अर्थात जीवन-बोध होता है, जिससे यह तथ्य ध्वनित होता है कि संपूर्ण जीवन का बलिदान ही सम्पूर्ण जीवन की प्राप्ति में सहायक होता है । आध्यात्मिक दृष्टी से यह रचना शांकर अद्वैतवाद पे कई कोणों को व्यंजित करती है । स्वयं अदृष्ट/इसी मायावस्तु को/बार-बार धारण करुँ इसी भोग सामग्री को ग्रहण करुँ/इससे छूटा रहकर अपनी अपूर्व रचना में / एक कलाकार ईश्वर की तरह अनुपस्थित / अथाह समय से जियूँ / केवल आत्मा / अमरत्व / और आश्चर्य ।''

निस्संदेह कवि ने इसके द्वारा जीवन की जटिल समस्याओं की ओर संकेत किया है । अनास्था और कुंठा के इस युग में आस्था और जीवन की सार्थकता का उद्घोष करती हुई 'आत्मजई' काव्य कृति सचमुच ही एक अद्वितीय रचना है ।

कुँवर नारायण ने मानव अस्तित्व की समस्या ओंको अपने वैचारिक धरातल पर ले जाकर काव्यात्मक रुप में प्रस्तुत किया है । उन्होंने एक दर्शनिक की भाँती सत्य-असत्य, जीवन और मृत्यू के सम्बन्ध में उचित ढंग से गंम्भीरता पूर्वक चिन्तन मनन करते हुए अपने तर्क प्रस्तुत किए हैं । उन्होंने अपने कश्य के अनुकूल ही अप्रस्तुतों, बिम्बों तथा रुपकों का विधान करने में अद्भूत सफलता भी प्राप्त की है ।

हिंन्दी साहित्य के मुर्धन्य साहित्यकार एवं वरिष्ठ कवि कुँवर नारायणजी का १५ नवंबर २०१७ को निधन हो गया । जुलाई माह में हैमरेज के बाद वह कोमा में चले गये थे और तभी से उनकी तबीयत अस्थिर थी । कविता के नये आयाम स्थापित करनेवाले तथा काव्य विधा को सूर्य के समान प्रकाशित करने वाले कवि कुँवर नारायण सदैव के लिए अस्ताचल की ओर चले गए । इस प्रकार ९० वर्ष की आयु में 'कविता का यह सूर्य अस्त हो गया ।' ***

स्वदेश

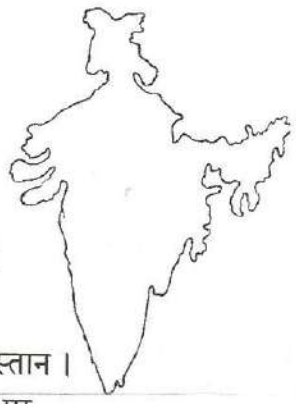

क्यों नहीं है, किम्मत हमें
नौजवानों के जान की ।
जंग चल रही है सीमा पर,
मातृभूमी के शान की ।।१।।

एक तरफ है चीन,
तो एक तरफ पाकिस्तान ।
दोनों तरफ से भारत पर,
कर रहे है वार ।।२।।

दुश्मनों को हम,
ताकदवार कर रहे हैं ।
चीनी चीजें खरिद कर
चीन को बलाढ्य बना रहे हैं ।।३।।

विदेशी चीजों को ठुकराकर
स्वदेशी को अपना लो ।
गांधीजी का स्वदेशी नारा,
फिरसे एक बार दोहरा लो ।।४।।

– कु. नेहा भारत ढेकळे,
द्वितीय वर्ष, कला

श्री.मधुकर गोविंद सावंत (भाऊ)

साक्षात्कारकर्ता – श्री.अभिजीत शिंदे, कु.सुप्रिया तुपे, कु.रजिया खतीब, कु.प्रियांका मोरे, तृतीय वर्ष, कला

अभिजीत : आपका पुरा नाम ?

भाऊ : श्री. मधुकर गोविंद सावंत

सुप्रिया : आपका जन्म किस गाँव में हुआ ?

भाऊ : २२ मई १९५० को हिंगणगाँव खुर्द, ता. कडेगाँव जि. सागली

रजिया : आपकी शिक्षा किस गाँव में हुई ?

भाऊ : तिसरी कक्षातक अपने गाँव में चौथी कक्षा से ग्यारहवी कक्षा तक 'रयत शिक्षण संस्था' में तात्या रावजी विदयालय तडसर में हुई।

प्रियांका : अपने उच्च शिक्षा कहाँ से प्राप्त की ?

भाऊ : बी.एस्सी तक उपाधी यशवंतराव चव्हाण महाविद्यालय कराड में 'रसायनशास्त्र' विषय लेकर प्राप्त की।

अभिजीत : आपकी शिक्षा होने के बाद आपने नौकरी कहाँ की ?

भाऊ : बी.एस्सी होने के बाद गोवा में सालभर के लिए रह गया । गोवा में रहते समय 'गोयका' और 'घाटीपन' का अनुभव हुआ। भले ही हमारे गाँव के लोग शरीर पर पुरे वस्त्र से होते तो भी उसे 'घाटी' कहकर कुत्सित नज़र से देखते । किंतु गोवा में रहनेवाले चाहे कम-से-कम वस्त्र भी पहने हो, किंतु उसे 'गोयका' कहाँ जाता।

वर्ष के बाद में 'स्टेट बँक' और 'को-ऑपरेटिव्ह बँक' में आठ सालतक नौकरी कर दी । साधारण यह समय १९७३ से १९७९-८० तक रहा होगा।

बँक व्यवस्थापन के अंतर्गत हररोज करंसी नोट दिखाई देता किंतु सेव्हिंग्ज के रुप में कुछ रहा नहीं जाता। बँक सेवा के दौरान 'मेरा परिवार', 'मेरी धर्म पत्नी', 'मेरे बेटे' इतना ही दिमाख में आता।

कुछ कालावधी के बाद सोच-समझकर तय किया कि, नौकरी याने सोने का फाँसा हैं। महीने भर कार्यरत रहने पर महीने के अंतमें तनखा होती किंतु पर्याप्त मात्रा में न होने के कारण नौकरी छोड़ने का तय किया।

> **''आज के समाज में मानवता, भाईचारा तथा मदद करनेवालों की संख्या दिनों-ब-दिन कम होती जा रही हैं । आधुनिक युग में अपने मट्टी के प्रति वफादारी निभानेवाले व्यक्ति कम ही दिखाई देते हैं। आज पांच सौ से भी अधिक लोगों को नौकरी, व्यवसाय देने का काम एक महान समाज सहायता करनेवाले व्यक्तिने किया है तीन करोड से भी अधिक विविध जगहों पर आर्थिक मद्द भी की है ऐसे शक्सीयत का परिचय पाठकों को दिशा दर्शक रहेगा।''**

कुछ ना कुछ कठीन परिश्रम कर देने का किंतु बँक की सेवा या और कहीं भी छोटी-मोठी नौकरी नहीं करने का तय हुआ । मेरे परिवार में छोटे-बड़े ५० सदस्य रहें हैं । क्या इन रिश्तेदारों को मैं सुखी रख सकता हुँ ? परिवार वालों को सुखी रखने के लिए में स्वतंत्र व्यवसाय करने का सोच लिया । ध्येयपूर्ति ठिक होने पर बहोत कुछ मिलता है, ध्येय बड़ा होना चाहिए । आज हमें सबकुछ देनेवाली कुदरत है । जो हम माँगते हैं, वह हमें तुरंत मिलता भी है।

अगर बड़ा ध्येय मन में धारण कर लिया तो निसर्ग हमें काफी देता है । इसीलिए बड़ा लक्ष्य होना अपेक्षित है । गोवा में मेरे साथ छोटा भाई भी नौकरी के लिए कार्यरत था । पहले-पहले छोटे भाई ने नौकरी से इस्तिफा देना ठिक नहीं समझा किंतु मेरे विचारों के अनुसार उन्होंने आखिर अपनी सेवा समाप्त कर दी।

हमने व्यवसाय करने का तय किया । हमारे

रिश्तेदार बहना के पति की एक मालगाड़ी थी, मैंने तय किया की, मैं गाड़ी किरायेपर चलाऊँगा, और मेरा छोटा भाई कंडक्टर का काम करेगा। एक महिने में पूरा खर्चा निकलकर ३,००० रु. की राशी बचत के रुप में रही।

फिर हमने तय किया, किराये पर गाड़ी चलाकर स्वयं उदयोगी होना ही अच्छा है। अचानक अच्छे कामों कें साथ बुरे काम भी नीति को लाना होता है। हमारी दो गाड़ीयाँ थी, उनमें से एक समंदर में गिरी तब हमारे साथ बहोत बूरा हादसा होते-होते बचा था।

तभी हम बाल-बाल बच गए थे। सागर की लहरों से वह मालगाड़ी ठीक नहीं रहीं। उसे पानी से निकाल कर अच्छी मरम्मत कराई गई। फिर से व्यवसाय शुरू कर दिया। पुरानी गाडियाँ होने के कारण उनका कुछ-ना-कुछ काम निकलता था, लाभ की कोई संभावना नहीं होती थी।

सुप्रिया : आप गोवा से गांव के लिए कब लौटे ?

भाऊ : १९८० के बाद वापस कराड लौटे। कराड आने पर पत्थर, मिठ्ठी, रेती, ग्रीट सप्लायर करने का काम आरंभ कर दिया। उसी दौरान महिने में १५,००० रुपये बचे रहें। हमारे पास दो गाडियाँ थी उन्हीं दो गाडियों को चीनी मिलपर कॉन्ट्रॅक्ट पद्धति से रखा किंतु जिन्होंने हमारी गाडियाँ किराये पर ली थी। उसी महोदय ने हमारा रुपया पूरा करने के बदले धोका दिया। पैसे-रुपये देने के लिए आना-कानी करने लगा।

परिसर के अंतर्गत १५ कि.मी. दूरीपर होनेवाले चीनी मिल कारखाने के नजदिक की सड़क मरम्मत से पुरी करने के लिए दो लक्ष का काम मिला। अधिक मुनाफा तो नहीं रहा किंतु रास्ते का काम बहोत बढ़िया रहा।

धीरे-धीरे पंचायत समिती की ओर से छोटी-बड़ी सड़को की मरम्मत और दुरुस्ती का काम मिलता रहा। हमारा सड़को का काम देखकर सार्वजनिक बांधकाम विभाग के लोग हमारे पास आए, कुछ सड़कें हमारी ओर से अच्छी हुई। हमारा आत्मविश्वास बढ़ने लगा। हमारी ओर से क्रशर मशीन, हॉट मिक्स प्लॉट जैसी सुविधा बिठाई गई। पैसों के पीछे लगने के बजाए नवनिर्माण क्वालिटी हमारा ध्येय रहा। इसी के आधार पर हमारा ब्रीद 'एका साठी सर्व, सर्वांसाठी एक यह है।

अभिजीत : हिंदुस्तान स्वाधीन तो हुआ है किंतु सामान्य आदमी को स्वाधीनता कहां मिली है ?

भाऊ : सत्तर साल पहले देश स्वाधीन तो जरुर हुआ है। किंतु आज मेळघाट, मोरवाडा, नंदुरबार जैसे ठिकानोंपर कुपोषण का प्रमाण अभी भी है, सरकारी योजनाएँ चलती है। आज भी पीने का पाणी, अनाज कई बस्तियों में नहीं मिलता है। सामान्य लोग अपने देहातों को छोडकर शहर की ओर रोजगार की तलाश में भटक रहे हैं। इस पर शासनवर्ग की और से नये रोजगार निर्माण होने चाहिए। हर व्यक्ती के हाथ काम होना चाहिए।

अभिजीत : आपकी पसंद और आपके शौक कौन-कौन से है ?

भाऊ : लिखना-पढ़ना, किसी का ऋण देना हो तो जल्द से जल्द चुकाना, आदते जिंदगी बदलती है।

प्रियांका : क्या आपको राजनीति में दिलचस्बी है ?

भाऊ : बिल्कुल नहीं।

रजिया : आपको घुमना पसंद है क्या ?

भाऊ : हाँ ! भारत, युरोप, थायलंड, मलेशिया आदी जगहों को देखकर आया हुँ। भविष्य में ऑस्ट्रेलिया और न्युझिलंड देखने का विचार है।

सुप्रिया : युनिटी बिल्डर्स की वजह से कितने लोगों को रोजगार प्राप्ती हुई है।

भाऊ : विभिन्न क्षेत्रो के ५६० लोगोंको रोजगार मिला है। और उनकी तनखा १०,००० से लेकर २ लाख रु. तक रहती है।

अभिजीत : आपके कार्य की वजह से आपको कौन-कौन से पुरस्कार प्राप्त हुए है ?

भाऊ : १) पुण्यश्लोक आहिल्यादेवी शैक्षणिक व सामाजिक संस्था का सन २००५ का ''उदयोग रत्न'' पुरस्कार प्राप्त हुआ २) गुंफन अकादमी मसुर, सन २००५ का ''उदयोगरत्न'' पुरस्कार प्राप्त हुआ।

सुप्रिया : आपने अब तक रोजगार संबंधीत कौन कौनसी

कंपनिया बनाई है ?

भाऊ : १) युनिटी बिल्डर्स २) युनिटी बिल्डर्स ॲण्ड रोड कंट्रक्शण प्रा.लि. ३) युनिटी ऑरगैणीक फार्म ४) युनिव्हर्सल फुड ५) राधा गोविंद बिल्डर्स और डेव्हलपर्स ६) पैसा फंड ग्रामीण बिगर शेती सहकारी पतसंस्था ७) राहूल चॅरिटेबल ट्रस्ट ८) ब्रह्मलीन राहूल सावंत विद्यार्थी विकास केंद्र ९) विकास फांउडेशन हिंगणगाव खुर्द १०) सावंत और पवार इंग्लिश मिडीयम स्कूल आदि।

रजिया : आपने समाज के लिए और अपने गाँव के लिए कौन से समाज उपयोगी कार्य किए है ?

भाऊ : समाज उपयोगी कार्य के अंतर्गत आरोग्य स्वच्छता, इसके बारे में लोगों के दिलों दिमाग में जनजागृती पैदा कर देना। पैसो का संचय होने के हेतू किसी एखाद बँक की शाखा गाँव में लाने का विचार है, गाँव की पक्की सड़क का निर्माण करना, नई पिढ़ी विशेषत: युवा और युवतियों को वाचनालय के प्रति आकर्षित करना। पुरे लोगों के अंतर्गत एकात्मकता प्रस्थापित कर देना यही मेरा कार्य रहा है।

सुप्रिया : आपको देहाती लोगों की स्वभावगत विशेषताएँ अच्छी लगती है, या शहरी लोगो की ?

भाऊ : निसंदेह ग्रामीण देहाती लोगों की स्वाभाविक विशेषताएँ अच्छी लगती है। क्योंकि, ग्रामीण देहातों में मानवीयता के संस्कार अबतक जीवित है। आज फ्लॅट संस्कृति की वजह से शहरों में लोग एक-दूसरें के बारे में जानकारी नहीं लेते, और ही जानकारी रखते। महानगरों में कई मात्रा में मानवता की कमियाँ नजर आती है।

अभिजीत : भारत देश में आज भी भ्रष्टाचार, गुनहगारी, लडकियों की छेडछाड जैसी बाते दिखाई देती है इसके बारे में आपका मत ?

भाऊ : भ्रष्टाचार-भ्रष्ट मार्ग का अवलंब करते हुए किया गया काम हमें यह उचित नहीं लगता। हमारी कंपनियों के द्वारा सडक नवनिर्माण हो, मरम्मत हो, हमने हमेशा गुणवत्ता को ध्यान में रखा है, कोई भी सार्वजनिक कार्य करना है तो उसकी लागत देखकर कमसे कम रुपयों में हम वह कार्य पूरा करते हैं। इसीलिए हमें अधिक मात्रा में नवनिर्माण का काम मिलता है।

गुनहगारी करने के लिए संस्कारों की कमियाँ। आज कई व्यक्ति कम समय में बडा बनना चाहता है। वह आम आदमी का शोषण करता है। शोषण यह एक बीमारी है। लडकियों की छेडछाड युवा वर्ग की ओर से ही होती है। पढाई के हेतू, शिक्षा ग्रहण करणे हेतू घर से विद्यालय, महाविद्यालय में गई लडकी बिना वजह से छेडखानी का शिकार होती है। आज गुंडों को कानून का भय ही नहीं रहा। छेडखानी करने पर कडी से कडी सजा मिलनी चाहिए। परिणामत: दूसरा युवक गलत काम करने को तैयार नहीं होगा।

रजिया : ब्रम्हलीन राहुल सावंत विद्यार्थी विकास केंद्र इस योजना का उद्देश्य ?

भाऊ : हमारे आवासस्थान के पास ही यह विद्यार्थी विकास केंद्र चलाया जाता है। आर्थिक स्थिति ठिक न होने पर और जिन्हें आगे की पढाई जारी रखनी है ऐसे दस छात्र को विद्यार्थी केंद्र में रखा जाता है। इन छात्रों की शिक्षण फी भर दी जाती है। इन्हीं छात्रों को दो समय का खाना, चाय नाश्ता और आरोग्य के बारे में जिम्मेदारी ली जाती है। इन्हीं छात्रों से एक रुपया भी नहीं लिया जाता। यह पूरा निशुल्क रहता है। मात्र छात्रों की प्रगति पर कडा ध्यान दिया जाता। सुबह पांच बजे उठकर प्राणायाम, योगा होता है। आठ बजे नाश्ते का प्रबंध, दस बजे भोजन, शाम ५ बजे चाया और रात का खाना यह सब आयोजन होता है।

सुप्रिया : 'विकास फाऊंडेशन' हिंगणगाव खुर्द की मुख्य कल्पना बनाइए।

भाऊ : मेरे जन्म गाव में - सिद्धनाथ मंदिर (ग्रामदैवत) स्लॅब इमारत, तीन हजार स्क्वेअर फीट की सभी सुविधाओं से युक्त वास्तु, चार कि.मी. का खडीकरण, बच्चों की पाठशाला के बाहर को आर.सी.सी. कंपाऊंड, प्रतिष्ठाण के परिसर में पेड-पौधों को लगाना, उसकी देखभाल, पाणी

के लिए ठीबक पद्धति, बॉटल पेडों की सुरक्षा हेतु कंपाऊड, जे.सी.बी. मशीन के द्वारा मैदानों को तैय्यार करना सिमेंट क्रॉकिट पाईप बिठाना। मेरे गांव में पतसंस्था, बँक, पोस्ट ऑफिस, रुग्नालय, शॉप्स व्यापारी संकुल के हेतू आज तक एक करोड, पंद्रह लक्ष, पैंतीस हजार रुपयों का विनियोग मेरे जन्मगाव के लिए किया गया है। यह एक छोटासा प्रयास है। इसके पीछे गाव के लोगों का सहयोग, गांव की एकता रहना आवश्यक है। यह करने के पीछे, मेरी कोई प्रसिद्धी नहीं है। मैं प्रसिद्धी से बिलकुल दूर हूँ। मुझे प्रसिद्धी की आवश्यकता भी नहीं है।

अभिजीत : भाऊ अब तक सामाजिक कार्य कहां-कहां पर किया है।

भाऊ : बीस जगह पर मैंने मेरी शक्ति के अनुसार तीन करोड, सत्ताइस लक्ष, सत्त्याहत्तर, पांच सौ रुपयों का कार्य किया है। इनमें सामाजिक व शैक्षणिक संस्थाओं को दी हुई मद्द है जैसे - कन्नड माध्यमिक विद्यालय, मिरज, कन्या प्रशाला ओगलेवाडी, स.गा.म. कॉलेज कराड, सिद्ध समाधि योग बेंगलोर, गजानन मंदिर गजानन हौसिंग सोसायटी लि. कराड, गजानन मंदिर परिसर डांबरीकरण (दो बार) १७ वीं राज्यस्तरीय तायकांदो प्रतियोगिता, हेल्पर्स ऑफ हॅन्डीकॅप कोल्हापुर, जनकल्याण प्रतिष्ठाण, शिवम आध्यात्मिक व सांस्कृतिक प्रतिष्ठाण घारेवाडी, महादेव मंदिर हिंगणगाव, जोतिबा मंदिर देवस्थान पन्हाळा, तात्याजीराव विद्यालय तडसर, (भोजनालय इमारत) कै.अभिजीत कदम क्रीडा संकुल इमारत सैदापुर, विजय दिवस समारोह कराड, जीवन शिक्षण विद्या मंदिर ओगलेवाडी, स.गा.म. कॉलेज तंत्रनिकेतन इमारत कराड, राहुल चॅरिटेबल ट्रस्ट, गरीब लोगों को वैदयकीय मद्द, स्मार्ट विलेज हिंगणगाव खुर्द आदि स्थानों पर सामाजिक कार्य किया है।

सुप्रिया : आपकी भविष्य में कौन-कौन सी योजनाएँ है ?

भाऊ : नव-नवीन व्यवसाय शुरु करके औद्यागिक वसाहत की स्थापना करना, समाज में आदर्श निर्माण करना, औद्योगिक प्रगति के हेतु व्यवसाय प्रशिक्षण संस्था को निर्माण करना, समाज विकास के हेतू कार्य करना और १ लक्ष पेडों को लगाकर उसकी सिंचाई के साथ व्यवस्था रखना यह मेरा संकल्प है, योजना है।

अभिजीत : धन्यवाद भाऊ, आपने हमारे लिए काफी समय देकर हमारी जिज्ञासाको सुलझाया भविष्य में आप जैसे सामाजिक कार्य का आदर्श लेकर स्वयं समाज में ऐसे लोग तैयार हो ! पुनश्च धन्यवाद !!

* * *

बारिश की बूँदे

ये बारिश की बूँदे
किसी को तो ढूँढे
वो चाहती है कुछ अलग
लेकिन सिर्फ मिलती झलक
वो चाहती है निर्मल नदी लेकिन
वो हमेशा रहती गंधी-गंधी
वो सुँधने को चाहती ताजी हवा
लेकिन वो सुँधती जहरीला धुँवा
उसे गिरना था कोमल फुलों पे
लेकीन गिर पडी सुके काँटो पे
वो खुश करना चाहती मनुष्य को
लेकिन खुश कर बैठी दानवों को
ऐसा क्यो होता है बार-बार
क्यों गलती होती हर बार ?
जब वो चाहती है न्याय
उसे क्यों मिलता अन्याय ?
मनुष्य कहने को है साक्षर
लेकिन बर्ताव है निरक्षर
जगह-जगह पे घटती दुर्घटना
कैसे करेगी इसका सामना

- कु.निकिता बाळासाहेब घोरपडे,
द्वितीय वर्ष, विज्ञान

साहित्य क्यों पढ़ना है ?

कु. दिपाली अरुण घोरपडे, द्वितीय वर्ष, कला

साहित्य याने हितकारक घटनाओं का मिश्रण और लेखाजोखा । साहित्य पढ़ने से हमें उंचाई तक जाने का मार्ग मिलता है । साहित्य हमारी भूख मिटाता है प्यास बूझाता है। पौराणिक धर्मग्रंथ जीवन में किस तरह जीना चाहिए यह समझाते है । बौद्धीक क्षमता से ही ज्ञान प्राप्त होता है, और ज्ञान ऐसी चीज है जिसे चुराया नहीं जाता । उस ज्ञान का अच्छाई के लिए उपयोग करना समस्त समुदाय कर्तव्य है ।

भारत देश के जनतंत्र ने बाईस भाषाओंको व्यवहार में स्थान दिया है । हर एक भाषा में अच्छा सा साहित्य निर्माण किया गया है । अनेक अच्छे पाठक भी उनका सबसे बड़ा प्रश्न यह है कि हिन्दी में उत्कृष्ट साहित्य है कहाँ ? वे भले ही अनुवाद के जरिए पढ़ते हों, जो साहित्य रवीन्द्रनाथ, बंकिम, शरदचन्द्र, विमल मित्र से लेकर आशापूर्णा देवी और महाश्वेता जी का है, वैसा हिन्दी में कहाँ है ? महाभारत पर आधारित श्रेष्ठतम उपन्यास 'मृत्यूंजय' भी मराठी से हिन्दी में आया, यू.आर.अनन्तमूर्ति की रचनाएँ मलयाली और कन्नड से हिन्दी में आईं और यदि ये सब हिन्दी-पाठकों ने पढ़ीं, सराहीं और यदि ये सब हिन्दी क्षेत्र से उन्हें ज्ञानपीठ जैसे पुरस्कार तक मिले तो क्या हम कह सकते हैं, प्रेमचंद को छोड़कर कोई जैनेन्द्र, रेणु, अज्ञेय, मुक्तिबोध, रमेशचन्द्र शाह आदि भी उसी तरह दक्षिण भारत, बंगाल, महाराष्ट्र, गुजरात या अन्य प्रदेशों ने अपनी क्षेत्रीयता की संकीर्णता के कारण हिन्दी साहित्य से बेहतर साहित्य माना जाता ? क्या कारण है आज भी तुलसीदास और कबीर पाँच-छ:शताब्दियों के बाद भी सारे देश के पाठकों के बीच ज़िन्दा हैं और जिन्होंने भाषाओं के क्षेत्रीय कटघरे भी तोड़ दिए हैं ? क्यों गालिब हर प्रदेश में अपने अशआर के साथ उतर पड़ते हैं ? ऐसा कामायनी के छंदों को लेकर क्यों नहीं होता, निराला, पंत, महादेवी को लेकर, क्यों नहीं होता, अज्ञेय, मुक्तिबोध को लेकर क्यों नहीं होता ? कहीं कुछ तो कमी है हम हिन्दी-क्षेत्रों में इसका आत्म-विश्लेषण क्या आज आवश्यक नहीं हैं ?

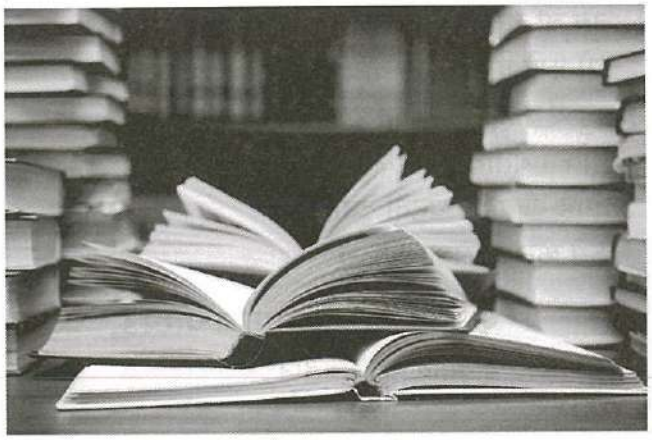

हमारे प्राचीन साहित्य और सांस्कृतिक, हमारी महान परम्परा के, हमारे लोकजीवन के और हमारी सर्जनात्मक चेतना का अपना साहित्य रचनेवाले भी हिन्दी का एक सामान्य पाठक चार वेदों के क्रम से सही नाम तक बता नहीं सकता तो फिर वह वेद, उपनिषद, महाकाव्य या इतिहास का एक सांस्कृतिक-पाठक और चेतनाजीवी पाठक या लेखक कैसे बनेगा ? यहाँ तक कि जो आज की युवा पीढ़ी है जो विचारधांराओं की पीठ पर बैठकर लिखने लगी है, उसका हर नया कहानीकार अपने को प्रेमचंद का वारिस और जैनेन्द्र निर्मल वर्मा ; से आगे मानता है, दो-चार पत्रिकाओं में महत्त्व के साथ छपा हर कवि आगे अज्ञेय और नरेश मेहता, धर्मवीर भारती यहाँ तक कि मुक्तिबोध, नागार्जुन को घटिया शब्दों से धिक्कारते हुए स्वयं को प्रगतशील मानता है ।

हिन्दी समाज में आज भी सौ साल पुरानी घिसी-पिटी, रुमानी, भावुक और लिजलिजी कविताओं, कहानियों का

थोक कचरा पैदा होता है, वह भी खराब रचनाओं की तुकबंदी पर, जहाँ दस लोग किसी सरकारी भवन-प्रसाद में बैठकर अपनी बौद्धिकता की पहलवानी करके अपने अखाड़े की मिट्टी को ही चन्दन मान कर चुपड़ रहे हों, वहाँ वे कौन सा दायित्व निभा रहे हैं अपने साहित्य के प्रति जिसे पढ़ा जा सके ?

साहित्य पढ़ने का यह उदयम और मन ही मर गया है और वह भी शिक्षण संस्थाओं में और साहित्यकार भी बँटा-बँटा अपने अहंकार की कोठरियों में कैद हो गया है तो फिर क्या रचा गया है, कौन रच रहा है, कैसा रचा जा रहा है, इसका पता कैसे चलेगा ? जब सरकारी थोक खरीदियों के भ्रष्ट बाजार में हिन्दी के श्रेष्ठ लेखन को छोड़कर प्रकाशक कमीशनों और रिश्वतों के सहारे घटिया किताबें रद्दी की तरह बेच रहे हों तो किसे पता चलेगा कि क्या अब यह अच्छा छपा है और क्या नहीं, जब ग्रंथालयों, विदयालयों और राममोहन राय जैसी लाइब्रेरी संस्थाओं के लिए खरीदी जानेवाली किताबें तक सरकारी और गैर सरकारी समितियों के भ्रष्टाचार, स्वार्थ और पक्षपात से ग्रस्त हों या विचारधारों एवं साम्प्रदायिकताओं की जड़ता से त्रस्त हों तो कैसे पहुँचेगा अच्छा साहित्य जन तक या पाठक तक ?

यदि साहित्य को उसकी भाषा में जीवित रखना है तो अब एक ऐसा भाषाई आन्दोलन छेड़ना होगा जो सरकारी थोक खरीदियों के विरुद्ध हो और आम पाठकों को उनकी जेब-सुलभ कीमत पर पुस्तकें, उपलब्ध कराने के लिए प्रकाशकों को विवश करे । विदयालयों, महाविदयालयों, विश्वविदयालयों और हिन्दी संस्थाओं या संस्थानों में हिन्दी में प्रकाशन हर नई पुस्तक का जेकेट या पोस्टर लगाकर 'न्यू अरायवल्स' की तरह 'नवीन पुस्तकों' जैसे नोटिसों से पाठकों को सूचना दी जाए । ग्रंथालयों की नवीन पुस्तकों पर विज्ञप्ति प्रकाशित हों ताकि सार्वजनिक या संस्थायी ग्रंथालयों का आम पाठ पुस्तकों का सही ढंग से उपयोग कर सके । हिन्दी भाषी या हिन्दी संस्थाएँ केवल हिन्दी को विश्व भाषा या राष्ट्रभाषा बनाने का ढोल न पीटें, वे सार्थक हस्तक्षेप करें उस सामाजिक मानसिकता में जो साहित्य-विमुख हो रही है।

* * *

माँ-बाप

माँ-बाप वो होते है,
जो अपने बच्चों को
हर घड़ी, हर वक्त, हर लम्हा
मुसिबतों से लड़ना सिखाते हैं
अपनों के खातीर दुसरों से
लढ़-झगड़ जाते हैं ।
बिना कोई मतलब अपनों के लिए ।
सब कुछ कर जाते हैं ।
अपनी पुरी जिंदगी
बच्चों पर न्यौछावर कर देते हैं ।
अपने सपनों को भुलाकर
बच्चों के सपनों को उड़ान देते हैं ।
अपनी पुरी जिंदगी मेहनत करके
बच्चों को आराम दिलाते हैं ।
दुनिया उनके बच्चों पर
कितना ही दोष लगाए
फिर भी माँ-बाप आँखे
बंद करके अपने बच्चों पर
विश्वास कर लेते हैं ।
सभी कठिनाईयों का सामना करे
अपने बच्चों को उनके पैरों पर
खड़ा रहना सिखाते हैं ।
अंधेरे सपनों की झूठी सजावट से
दिन के उजाले की सच्ची हकीकत से
रुबरु कराते हैं ।
माँ-बाप वो होते हैं,
खुद मरकर बच्चों को,
आराम दिलाते हैं ।

- कु. रजिया मज्जिद खतीब,
तृतीय वर्ष, कला

चंद्रकोर

श्री. रजनींश अशोक पांडेय, द्वितीय वर्ष, विज्ञान

भारत एक ऐसा महान देश है जो अपनी प्राचीन संस्कृति और महत्वपूर्ण इतिहास के लिए प्रसिद्ध है । भारत का इतिहास ऐसे ना जाने कितने महान राजा, रानी और शासकों से भरा पड़ा है जिन्हें याद और सर गर्व से ऊँचा हो जाता है ।

ऐसे ही कुछ महान राजा व रानी हुए जिन्हें आज हम सभी देवी देवताओं की तरह पूजते हैं । छत्रपति शिवाजी महाराज चंद्रगुप्त मौर्य, रानी लक्ष्मीबाई, पद्मावती और ऐसे ना जाने कितने महान व्यक्तित्व हमारे इतिहास में भरे पड़े हैं । हमारे कई मित्र तो ऐसे भी हैं जो ना सिर्फ उन्हें पूजते हैं बल्कि अपनी वेशभूषा भी उन्हीं पूजते हैं बल्कि पूर भारत देश की शान हैं । इसी कड़ी में नाम आता है एक ऐसे महान राजा का जो महाराष्ट्र और ना सिर्फ महाराष्ट्र बल्कि पूर भारत देश की शान है । जी हाँ वह महान राजा थे छत्रपति शिवाजी महाराज । हमने तो देखा है कि, लोग भगवान को पूजना भूल सकते हैं लेकिन शिवाजी

चंद्रकोर एक ऐसी निशानी है जो राजा महाराजाओं की आदर्शता, शूरता की परिचारक है छत्रपति शिवाजी महाराज के ललाट पर हमेशा चंद्रकोर नजर आती थी हम जो नारे लगाते है । 'जय भवानी, जय शिवाजी' मतलब है हमसे आदर्शता का पालन होगा।

महाराज के आगे सर झुकाना नहीं भूलते ।

शिवाजी महाराज अपने नेतृत्व और अपने वेशभूषा से बहुत प्रसिद्ध हैं । मुख मंडल पर सूर्य के समान तेज, ललाट पर 'चंद्रकोर' और शरीर पर राजाओं के आभूषण । आज कल अधिकांश युवक उनकी उसी वेशभूषा की नकल करते दिखाई देते हैं । माथे पर 'चंद्रतिलक' गले में रुद्राक्ष की माला जिसमें शिवाजी महाराज की प्रतिमा लटक रही है । और हाथों मे जगदंब नाम का ब्रेसलेट । ऐसे ही अपने एक मित्र से मैंने पूँछा, कि भाई तू जो ये वेशभूषा धारण करता है क्या तुझे इसका महत्व पता है ? उसने जवाब दिया भाई इसका क्या महत्त्व है ? ये तो बस सभी करते हैं इसलिए मैं ने भी'' किया है और क्या ?

छत्रपति शिवाजी महाराज ने मात्र सात साल की आयु में गो हत्या करनेवाले अपराधी की उँगलीयाँ काह डाली थी, उन्ही महाराज की वेशभूषा को धारण करनेवाले हमारे युवाओं को २७ साल की उम्र में भी यह नहीं पता चल पाता कि, उनके जीवन का लक्ष्य क्या है ? उन्हें क्या करना चाहिए और क्या नहीं ? उस समय बहुत दु:ख होता है जब चौपाल पर बैठे युवा किसी बहन बेटी को बूरी नजर से देखते हैं । उन्हें 'क्या माल है' 'क्या आयटम है' ऐसे शब्दों से बुलाते हैं और ज्यादा दु:ख तब होता है जब उन युवाओं में चार-पाच तो ऐसे होते हैं जिनके माथे पर चंद्र का तिलक होता है, गले में

शिवाजी महाराज या किसी अन्य महान राजा या शाशक की प्रतिमा होती है । मुझे एक बात याद आ रही है कि, जब शिवाजी महाराज ने एक जगह युद्ध को जीता था तो उनके सैनिकों ने वहाँ की राजकुमारी को बंदी बना लिया था और राजसभा में लाकर महाराज से बोले कि, 'महाराज ये आपके लिये नजराना है ।' उस समय शिवाजी महाराज ने अपने सैनिकों को फटकार लगाई थी और कहा था की इन बहन को पूरे सन्मान के साथ इनके राज्य में छोड़कर आवो । ऐसे युवाओं को देखकर तो शायद उन्हें भी दु:ख होता होगा । एक बहुत अच्छी बात पढ़ी हमने कि ''लड़कियों को देखना हो तो ऐसे देखो कि वो अपने बाल सँवारे अपना दुपट्टा नहीं ।''

शिवाजी महाराज अपने लोगों को 'मावळा' कहकर बुलाते थे । जिससे उनमें कभी कोई उँच-नीच का भेदभाव ना रहे लेकिन आज तो उन्हीं का नाम लेकर समाज में राजनीति और ऊँच-नीच का भेदभाव हो रहा हैं । कोई 'जय भवानी' 'जय शिवाजी' कहता है तो कोई 'जय भीम' कहता है, और सडको पर तो निर्दोशों का रक्त बहता है ।'' जिन महान लोगों ने समाज को साथ लेकर बुराईयों को हराया था, आज उन्हीं महान लोगों के चाहने वाले उनके नाम से मात्र अपनी राजनीति रोटियाँ सेंक रहे हैं ।

जब कोई व्यक्ति या कोई बहन-बेटी किसी के सर पर तिलक देखती है, किसी के गले में लॉकेट देखती है, किसी के टी-शर्ट पर जय भीम देखती है तो उसके भी मन में ये विश्वास जग जाता है कि, अब मैं सुरक्षित हूँ । मुझे कोई खतरा नहीं । लेकिन जब वही युवा व्यक्ति उसके साथ दुष्कर्म करता है तो ना सिर्फ उसका बल्कि पूरे समाज का इन ऐतिहासिक मूल्यों से विश्वास उठ जाता है ।

अंत में मैं इतना ही कहूँगा कि, चाहे आप शिवाजी महाराज की पूजा न करें चाहे आप जय भीम न बोलें । चलेगा, बस करना है तो इतना करें कि, इनके आदर्शों का नाश ना करें । तभी हम कह पायेंगे ''जय भवानी'', ''जय शिवाजी ।''

* * *

जिंदगी

जिंदगी के किताब में
यादो के पन्ने होते हैं
कुछ तेरे कुछ मेरे भी होते हैं ।।

जिंदगी तो दो पल की होती हैं
युही बीत जायेगी
सोच ना सकोगे तुम
कब रात ढलके, सुबह हो जायेगी ।।

जिंदगी बदलने के लिए
वक्त सभी को मिलता हैं
पर वक्त बदलने के लिए
जिंदगी दोबारा नहीं मिलती ।।

जिंदगी तो एक खेल है
पीछे मुडके खेलना
ए तो मुश्किल हैं ।
जो खेला वो जीते,
जो रुका वो हारे ।।

जिंदगी तो एक गीत हैं
गम हो खुशी हो
इसे प्यार से गुनगुनाना हैं ।।

जिंदगी गम का सागर हैं
हंस के उस पार जाना हैं ।।
जिंदगी कभी रुकती नहीं
उसी के साथ चलना
यही जीवन का अर्थ हैं ।।

– कु.स्नेहल दिलीपकुमार कसबे,
द्वितीय वर्ष, विज्ञान

तेरे लिए

''लफजों में बयान नहीं कर सकती
आँखो से समझ लोगी ना ?
बेचैन हो जाऊँगी मैं, तब
सहारा मुझे दोगी ना ?
आँखो से उतरे आँसुओं को
धीरे से सँभाल लोगी ना ?
जिंदगी की राह पर कभी अकेली महसूस हुई
तब हाथ मेरा पकडोगी ना ?
सभी झूठ ठहरायेंगे मुझे
तब विश्वास मुझपर रखोगी ना ?
अगर गलती हो गई मुझसे
तब हक से मुझे बोलेगी ना ?
अगर गुम हो गयी मैं कभी
तो तुम मुझे ढुँडोगी ना ?
कितना भी झगड़ा कर ले हम लोग
मगर सामने आने पर सब भुल जाओगी ना ?
मैं अब भूल नहीं सकती तुम्हें, लेकिन
तुम मुझे याद रखोंगी ना ?
जान तय्यार है 'तेरे लिए'
वक्त आने पर माँग लोगी ना ''

– कु. रजिया मज्जिद खतीब,
तृतीय वर्ष, कला

एक दूजे का बने सहारा

मानव ही मानव को प्यारा
एक दुजे का बने सहारा ।
ना हो नफरत की दिवारे
ना हो भेदभाव मन में ।
आदर भाव हो सबके जीवन में ।
मीठे बचन निकले हमेशा मुखसे ।
मानव हो मानव को प्यारा
एक दूजे का बने सहारा ।
संत कबीर जी जैसी हमारी वाणी रहे,
संत तुकाराम जी जैसा हमारा आचरन बने ।
कलियुग के इस जीवन चक्र में,
अपनी संस्कृति कभी न भुलें ।
मानव हो मानव को प्यारा,
एक दूजे का बने सहारा ।
इन्सान बल्कि प्यार बाँटते जाए ।
उम्र ही कम पड जाएगी मोहब्बत के लिए,
फिर नफरत के लिए क्यों हम वक्त निकाले ।
मानव हो मानव को प्यारा,
एक दुजे का बने सहारा ।
आज के इस विज्ञान युग में,
आदरयुक्त प्रेम का अविष्कार करते जाए ।
तोड के सब नफरत की दीवारे,
प्यार का सेतु बनाते जाए ।
मानव हो मानव को प्यारा,
एक दुजे का बने सहारा ।
निर्मल जल जैसा पवित्र हमारा मन हो,
हर रिश्ते के लिए मन में आदरयुक्त प्रेमभाव हो ।
छत्रपति शिवाजी महाराज जैसा हमारा कतृत्व बने,
महात्मा गांधीजी के जैसी हमारी विचारशक्ती बने ।
मानव हो मानव को प्यारा,
एक दूजे का बने सहारा ।

– कु.धनश्री मनोज बामणे,
द्वितीय वर्ष, कला

" Do your best to achieve the goal do what makes you distinct than others. Snatch your rights by excelling in your pursuits Do maximum for distinction in your field"

- Saina Nehwal, Olympic Medalist

:: Section Editor ::

Prof. Suhas Godse
Prof. Sushen Kamble

सद्गुरु

बिंब
English Section

INDEX

PROSE

1.	Reflective	The Place of Women in India	Rupa Ganpati Jamadar, BA - III	87
2.	Informative	Robot	Pratiksha Virendra Patil, BCS - II	89
3.	Travelogue	Visit to Konkan	Shital Kantilal Swami, B.Sc - II	90
4.	Story	Rituals	Rahul Dattatray Devkate, BA - III	92
5.	Interview	An Interview with A Sugarcane Cutter	Komal Suresh Vetal, Vasudha Sanjay Bhoge, BA - II	94
6.	Reflective	The Teacher : A Real Inspiration	Sayali Sayaji Ghadage, B.Sc.- II	96
7.	Reflective	Importance of Sports in Students Life	Pranit Manoj Patil, B.Sc. - II	97
8.	Informative	Chetana Sinha : A Moorland's Sturdy Acacia	Ayesha Bashir Patvekar, B.Sc. - I	99
9.	Informative	Koyana Earthquake : December 11, 1967	Rushikesh B. Navadkar, BCS-II	102
10.	Informative	Dr.A.P.J.Abdul Kalam	Madhavi Sambhaji Gurav, B.Sc. - I	104
11.	Informative	Android Operating System	Supriya Krishna Nalawade, BCS - II	105

POEM

1.	Life	Dhanashri Manoj Bamane, BA - II	91
2.	Mother's Love	Dipali Arun Ghorpade, BA - II	98
3.	A Shakespearian Story	Afsana Dilawar Jamada, BA - II	101
4.	Chemistry	Anagha Pratap Salunkhe, B.Sc.- II	102
5.	Chess Game	Pratiksha Mahesh Karale, BCA - II	106
6.	The Game of Life	Pratiksha Mahesh Karale, BCA - II	106
7.	Cyber Sense	Vanashri Laxman Mannojkar, B.Com-IT-II	106

INDEX

सद्गुरु

बिंब
English Section

Reflective

THE PLACE OF WOMEN IN INDIA

- Rupa Ganpati Jamadar, BA - III

"Women is the builder and moulder of a nations destiny. Though delicate and soft as a lily, she has heart, far stronger and bolder than of man. She is the supreme inspiration for man's onward march, an embodiment of love, pity and compassion, she is no doubt, her commanding personality; neverthless is given by solemn" - Rabindranath Tagore

Our women have very great part to play in the progress of our country, as the mental and physical contact of women with the life is much more lasting & comprehensive than that of men. It was rightly said 'that hand rocks the cradle, rules the world'. In the apron string of women is hidden the revolutionary energy which can established paradise on this earth.

Modern Indian Women have recaptured their digity, individuality and respect. They have franchise, they are free to join any service and follow any profession. They are contributing significantly towards the building of new India.

Women have generally been looked down upon with disdainful contempt. All sorts of strictures have been inflicted upon them, reducing their status to a mere play thing or slave of man's whims, a mere chattle to be dumb driven. They have been confined to the hearth & home. The orthodox male oriented society in India has still not been able to adjust itself to the fresh wave of women's liberation. But today the times have changed; the Indian woman has cast off age old shakles of serfdom & male domination. She has come her own and started scaling the ladders of social advance with proud dignity.

In Vedic India, woman enjoyed an enviable status. She was considered to be goddess, something like a Greek Athena, the supreme source of man's inspiration. She has labelled 'Ardhangini'. We hear of women sages and scholars in vedic age. But the status of women scattered a setback in the Brahmanic age. In the muslim rule, women completely lost their glory, they were relegated into the background cut-off from the mainstream of life. They were devitalized and made dependent of men folk. Evil & inhuman ill-practices fostered in the society to deharmonise them; chief among them being the 'Puradah' system, 'Sati' system child marriage, denial of education and

permanent ban on window re-marriages. The Britishers knew well the supreme value of mother in nation-buildings so they cleverly engaged selfish 'Pandits' and 'Mullahas' for preaching feminine inferiority. Women were reduced to mere household drudges, in a way they lived a semi dead life.

With the dawn of freedom of our national leaders, Gandhiji, Nehruji & Dr. Rajendra Prasad in particular, began to think seriously about the urgent need of feminine emancipation. They realized the fact that so long as women of India were not uplifted and emancipated and granted equal status with men in all walks fo life political, economic, domestic, educational India could neither progress nor make any advance. So they provided for full equality to women in constitutions. The parliament enacted the Hindu Code Bill and the Hindu Succession Act, conferring on women the right to personal property and an absolute right to divorce.

Now the Indian women have re-captured their dignity, individuality and respect. They have Franchise, they are free to join any service or follow any profession. Free India has, besides her woman Prime Minister (the late Smt. Indira Gandhi), woman ambassadors, Women Cabinet Ministers, woman Legislators, women Governors, women Scientists-Engineers-Doctors, women Generals, women Public Officers, and Magistrates.

Smt. Vijaylakshmi Pandit created a singular record by becoming President of the United Nations General Assembly.

With encouragement of co-education, women have cast off the age-old inferiority complex and today they are marching side by side with men-folk in every walk of life. Women are actually became academically better, and socially more active. We come across the results of competitive examinations in All India Services, Civil & Police and Indian Universities and we are happily surprised to note that women capture most of the merit seats. They are aware of fast changing social milieu and they are making sustained efforts to scale the ladders of social progress by dint of zeal and dynamism. They are contributing significantly towards the building of modern India.

Notwithstanding the remarkable change in the position of women in free India, there is still a great divergence between the constitutional position and the stark reality of deprivation and degradation. Whatever whirr of emancipation has blown in Indian society, has been inhaled and enjoyed by the women belonging to the rich and upper-middle class society in cities. Women belonging to lower income group and those belonging to the rural areas are still totally untouched by the winds of change. They have still been living in selfish conditions a steeped in poverty, ignorance, supersition ans slavery. Despite the passing of stringent laws ans Act against Dowry, the monster of dowry is still flagning the lives of thousands of hopeless women every year. Mere legislation cannot emancipte the lot of our women. This need a radical change in our mental make-up and our social structure. For this, we shall have to foster a social emancipating spirit in our every day life. The conservative male -chauvinistic attitude shall have to give way to liberalism.

All said and done, it can be said with the sense of pride and confidence that the future of women in India is quite bright and that our posterity will be safe in their hands. Napolean was right when he declared that by educating the women, we educate and uplift the whole nation.

* * *

ROBOT

- Pratiksha Virendra Patil, Bcs - II

ROBOTS are machines that can carry out a variety of tasks on their own, with little or no human control. Most Robots are mechanical arms used to build things in factories. The end of the robots arm can be fitted with different tools for gripping, drilling, cutting, welding and painting. Robot toys have become popular, too. They incorporate sensors that respond to sounds and sometimes touch.

Some of them can even understand spoken words, scientists are also trying to create more advanced, human-like robots that can see, hear, learn and make their own decisions.

ASIMO, a robot developed by the Japanese car manufacturer Honda, is one of these advanced humnoid robots. ASIMO stands for Advanced Step in Innovative Mobility. It looks like a small astronaut wearing a backpack. ASIMO can walk, talk, carry things, recognize familiar faces and respond to its name.

It was the first robot that could walk independently and climb stairs. These are robot toys too, in the shape of animals with simple artificial intelligence.

Elements of Robot Action is given in the following diagram :

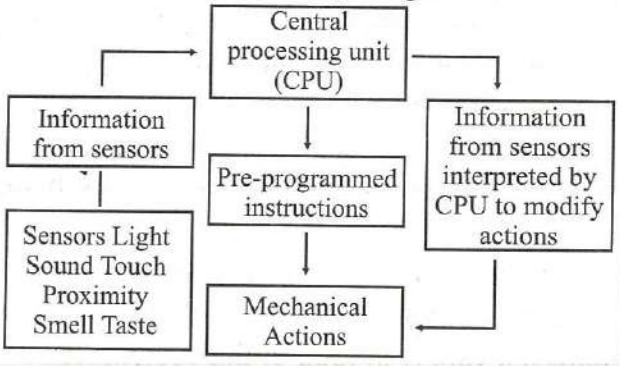

A Robot is a machine-especially programmed by a computer capable of carring out a complex series of actions automtically. For centuries Robots have been used by humans for various purposes.

Characteristics :

1) Sensing : First of all your robot would have to be sense. Its surroundings, giving your robot.

Sensors : light sensors (eyes), touch & pressure sensors (hands), chemical sensors (nose), hearing sensors (ears) & taste sensors (tongue) will give your robot awareness of its environment.

2) Movement : A robot need to be able to move around its environment. Whether rolling on wheels, walking on legs or propelling by thrusters. A robot needs to be able to move, to count as a robot either the whole robot moves.

3) Energy : A robot needs to be able to power itself. A robot might be solar powered, electrically powered, battery powered. The way your robot gets its energy will depend on what your robot needs to do.

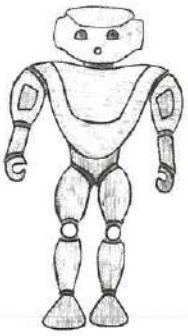

4) Intelligence : A robot needs some kind of "smarts" This is where programming enters the pictures. A programmer is the person who gives the robot its 'smarts'. The robot will have to some way to receive the program so that it knows what it is to do. ***

Trave-logue

VISIT TO KONKAN

- Shital Kantilal Swami, B.Sc - II

The college life is the beautiful life. These are the most beautiful days in students life. In college the students get a variety of things, knowledge, friends, proper diection to his life. His social attitude is developed. Apart from education what he needs in his life, that he gets in this life. He participates in N.S.S. & learns social attitude. N.C.C. taught him the importance of descipline in life. Sports developes his sportiveness.

One more thing that students like very much during these days is 'tour'. Actually the college organizes study tours. Fortunately, this year our English department also organized a tour to Konkan region. We decided to visit Kolhapur, Ratnagiri, Ganpatipule. Konkan reminds us beautiful seashore & nature. 23rd & 24th January was the date of the tour.

Then we went to Ratnadurga fort. The fort was small. The road to the fort was narrow. From the top of the fort we saw that the fort was covered by the sea. It was very attractive sight.

As already decided on 22th January all the students of our department gathered in college & our journey began. Our bus was following NH-4 that is Pune-Banglore. As we started early in the morning. At 7'O' clock we reached to Top-Sambhapur. Here we saw a very huge Ganesh idol. My friends began to capture this in their mobile. Really it was beautiful sight in the morning. Then after we went to Shivaji Universtiy. I was very much pleased. In front of the main building there is the statue of Shivaji Maharaj. It was surrounded by very beautiful & decorative garden. Then we went to see the Royal Palace of Chh. Shahu Maharaj. When we entered, we saw number of historcal things. Silver pots, different types o fthe clothes of the contemporary period etc. Next to it there was artilary of Chh. Shahu Maharaj. Here we saw different weapons like swords, canon etc. On the wall I saw a beautiful painting of Shivaji Maharaj by Pandit Ravi Varma, which have seen on the cover page of 4th std. history book.

On the same day in the afternoon we started our journey towards Ratnagiri. But before that we enjoyed a variety of food of this region. Now we

were on the way to Konkan. We were decending down from the Deccan Plateau. Actually we descended 800 to 1000 meters. we were some distance away from Ratnagiri. In the evening light the city was looking very beautiful. We reached to Pawas and decided to stay there. That night we take shelter in Swami Swarupanand monastery. It was very clean & peaceful place. I was very much impressed.

On 24th Jan. we started our journey towards Ratnagiri. The road was narrow but it was very clean and attractive. On both sides of the road there were trees of Mango, Coconut and Cashew. The mango trees were blossomed & so there was a typical smell everywhere while looking towards the nature I remembered the poem of Borkar

''माझ्या रत्नागिरीच्या भूमीत, गड्या नारळ मधाचे
कडयाकपारीतून घट फुटती दुधाचे.''

We reached to Ratnagiri. There we had breakfast & immediately went to sea-shore. As it was early morning and the sun just arrived on eastern horizen. The scene was very beautiful. Waves from the sea were coming fowards the shore. I was thinking perhaps each wave was trying to the shore what different things happens in the sea. But no secrets of sea is in the waves & the shore is unable to understand it.

Then we went to Ratnadurga fort. The fort was small. The road to fort was narrow. From the top of the fort we saw that the fort was covered by the sea. It was very attractive sight.

After Ratnadurga we went to the Thiba Palace, It was constructed in 1910-11 for the exiled king & queen of Burma. After that we had our dinner & went to Ganpatipule. It is an important pilgrimage centre. The temple of 'Swayambhu Ganpati' is known for its unique idol of lord Ganesh. The temple is 400 years old and is at the foot of hillock. The most pilgrims believe in taking a 'pradakshina' around the hill instead of just the temple.

Then we went on the beach & into the sea. We remained there for two hours. How the time passed we were unable to know & we were ready to go but suddenly saw the sand on the beach & decided to write something there. There wrote 'S.G.M. College English Department' It was observing this & thought that before me number of people might have written like this on the sand. But carried away all that, perhaps our's will also disappear like that. It was very sad & number of thoughts arised in my mind. It was one with these thoughts. Teachers were calling us as it was the time to go back. We left around 8 pm. & reached Karad at 1 pm.

During these two days we enjoyed a lot. It was so exciting trip. * * *

Life

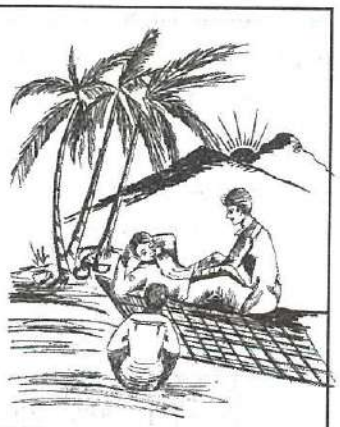

What is the life ?
Life is where we live
Life is very beautiful
truthful dream
which gives you
only happiness

Life is like a ocean
It sings a song of
How you live on the earth
It tells you to follow
The law of nature

Life is like a free bird
It gives you a chance
To follow good things
Life is like a mirror
Which reflects only reality

- **Dhanashri Manoj Bamane,** BA - II

Story

RITUALS

- Rahul Dattatray Devkate, BA - III

Rajesh was looking outside the window with wistful eyes. Everything outside was looking so saw to him. In fact the atmosphere outside was very pleasent, but he was restless. He should feel no great shock or painful grief. Just a little numb, almost a near-normal feeling with which he boarded in the train, found a seat & looked mechanically around. The station was so ordinary, he thought. He felt uneasiness. As the train moved his uneasiness increased. He wants to reach his destination as early as possible.

Actually he received the telegram of his father's death. His Principal give him the telegram & also offered his condolence & made the arrangement of his departure to his village. But still he was not ready to believe this.

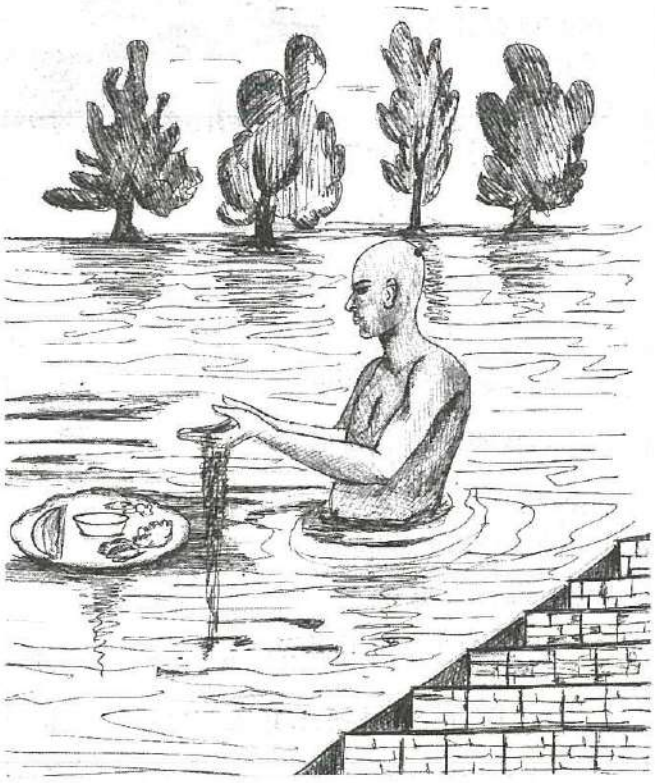

The next ten days passed with a listless and a kind of bored energy. During the meal times he was sickened at the coazseness of the face which he himself had to prepare. A meaningless ritual for him it seemed to him the highest mark of respect which he could offer to his father's memory.

He was never attached to any of his family members. In fact he was introvert. As a child he remembered the awe he felt for his father. He was a renowned lawyer of his time. Jagannathji, his father was physically & mentally strong. He was very kind hearted & was always ready to help others. It seemed to Rajesh that his father was God in human form. In court room he was at its best.

He thought of his mother Jaya. She was a woman who looked after him properly. But she was unable to impress him. It was because at the age of 8 he was sent to boarding school. Every year he visits his house, but remained there as if he never belongs to this family, without emotions. Rajesh turned his face & began to look outside. There was darkness. Closing his eyes he tried to sleep.

Early in the morning he reached to his destination, his village. At the station he picked up his luggage & waited at a corner. Suddenly he

felt somebody holding him on his shoulder. He was frightened. But as he turned he met his cousin Sanjay. 'Let us go, car is waiting Sanjay said nervously. Actually both of them were nervous & did not know how to start conversation.

When they were outside the station on the road Rajesh glanced at Sanjay from the corner of his eyes. Sanjay had grown almost as tall as him. He got in to the car and the car headed to the house.

The enormous picture of his house came up in front of his eyes & he began to think of his childhood days. He was one with his past. When he reached to house he did not know, his uncle (father's brother) came to receive him. He looked at his face. It was blank. He very hurridly went to his mother's room. All his relatives stood their in huddled condition. They all stared at him. He felt like a stranger. He looked to his mother. She was in white cotton sari. She sat on the bed with her head bowed down. There was silence all around. He went close to his mother & sat next to her. She looked up at him. Her beautiful face was empty. Her eyes were expressing her sorrow. He sat there with his head bowed down, still thinking of his father.

He lay on his bed but was unable to sleep. All the time he was thinking restlessly. His cousin Sanjay was already sleeping soundly.

Next day they said to cleanse himself in the holy river. It was an unbelievable experience. He saw a crowd of people all worshipping. It puzzled him.The intensity of their worship was surprising. But the more irritating was the white grab he had to wear. He had to shave his sparse, beard & moustache. He had to follow the strange custom of cooking his food till the end of the morning period. All these seemed meaningless to him. He thought that real sorrow was perhaps missed by these rituals. He wanted to ask why this all was necessary. Turmoil grew heavy into his mind & with quick decision he threw off the everything and went silently up to the terrace.

Soon in fresh air his mind grew calm. He was looking trees, flowers & everything around him. He enjoyed it . He hear tiny sound of dog barking, water flowing from the road side tap at the end of the lane, the neighbours window creaking softly and he thought fancifully, the deafening sound of silence.

He became aware of foot steps behind him. The sound startled him for a second. It was his uncle. He told him that he should not stand alone at night Rajesh Sighed & followed his uncle back to the room.

The next ten days passed with listless & a kind of bored energy. During the meal times he was sickened at the coarseness of the fare which he himself had to prepare. A meaningless ritual for him it seemed to him the highest mark of respect which he could offer to his father's memory. But he was not ready to accept this. How could his father's soul be at peace if he blindly followed these rituals ? Number of questions crowded his mind. The chanting of prayers offered no comfort, the colossal dinner at the end of morning period, seemed to him ghastly view of death. Deep in to this matter his mind probed and just as he realized that there was no answer. He felt in himself that queer scientific detachment.

The train left the station. Rajesh smiled. It was the smile of wonder he was already beginning to feel a calm contentment which lifted his spirit. The train left behind tracks covered with evenig mist, chugging forward to its destination with bright lights to guide its way.

* * *

Inter-view

An Interview with A Sugarcane Cutter

- Komal Suresh Vetal,
- Vasudha Sanjay Bhoge, BA - II

Komal :- Kaka Namaste !

Sugarcane Cutter :- Namaste - What do you want girls ?

Vasudha :- Kaka ! we are the students of Sadguru Gadage Maharaj College Karad. Everyday we see you from our college gate carrying the loaded bullockcart. We want to know something about your life.

Sugarcane Cutter :- Means what ?

Komal :- Means where are you from, why you are doing this, like that

Sugarcane cutter :- Girls I don't have much time to give answers to your questions. I have to go as early as possible to factory. Anyway ask your questions. I will try to provide you what you want.

Vasudha :- Thank you Kaka. First of all tell us about you and your family ?

Sugarcane cutter :- I am Baban Pandurang Korade. I am from Ahmednagar. Actualy my village is in that district. There are five members in my family, me, my wife, two sons and a daughter. My elder son studied up to 10th standard. He failed in 10th so he gave up education. Younger son is still in the school. My daughter studied up to 7th & then we married her. After all we thought that a girl has to marry and accept the household responsibilities, whatever educated she may be. Me & my wife are totally illiterate.

In fact this is a very hard job. I had to meet various difficulties. It is the job done during the winter season. While carrying the loaded carts there are chanas of tyre bursts, the problem of crowd of other vehicles. Sometimes we have to meet with accidents too.

Komal :- Why you accepted the job of sugarcane cutting ?

Sugarcane Cutter :- In my village I have some land (3 Acres) But our village is in drought prone region so every year there is very few rainfall in the season. Only farming is not sufficient for us to surivve. Since long back my ancestors had accepted this job. As I am uneducated I can't do any other job so I choose this one. Because of this job my economic problems are solved up to certain extent.

Vasudha : What do you think of your sons and about their future ?

Sugarcane Cutter :- Because of our poor economic condition. I have to remain 6 months in my village & 6 months in sugarfactory area for sugurcane cutting. In our society money & work is given

much importance than education. But today the situation is changed. Boys should get education. Even government also has provided various facilities. Besides, factories also has opened the schools for our chidren. Boys should take advantage of this and get education. It would help them to get job if he gets job not only the economic dondtion of our family will be improved but it will also be beneficial to the next generation.

Komal :- Can you tell us about the school opened by the sugar factory where you work?

Sugarcane Cutter :- I am doing this job of sugarcane cutting for Sahyadri Sugar Factory in Karad tehsil. Since last 13 years I am working here. In this region the factory has opened a school for our children. It was because of this school my sons are familiar with alphabets. Teachers of this school are good. They teach our children very well. They taught our childern decipline, good manners etc.

Vashudha :- Do you think it is good to wander place to place only to survive?

Sugarcane Cutter :- Like season I do not like to stay 6 months in my village. It is better to remain at one place. But unwillingly I have to accept that. Because of this we have to meet different incidents good or bad. Some time it is beneficial. At new places we get something new which is useful to us.

Komal :- Have you used modern technology in farming?

Sugarcane cutter :- I followed the path which was paved by father, i.e. I used traditional way of farming. But my sons had acquired some modern technology. It is because of their education. They teach me this technology & I follow their instructions. Now days we are using modern seeds and new technical equipments for farming.

Vasudha :- Can you tell us about your bad habbits?

Sugarcane Cutter :- I use to chew tobacco. Also I use to drink wine. I am habitual of these bad habbits because of my unducated friends like me. The job which I do is very hard. Sometime, it is necessary for me to work thoughout the night. It is said that because of tobacco one can not sleep. So I use to chew tobacco. My friends told me that because of wine the physical pains are decreased. So I use to drink. But now I think I have to remain away from these bad habbits.

Komal :- Is there any means for entertainment?

Sugarcane Cutter :- In fact I do not get any spare time. But whatever spare time I get I use to listen radio? like to speak with other people. I use to play cards with my friends. I like to spend my time with of my family.

Komal :- Can you tell us something about your experiences while cutting sugarcane?

Sugarcane Cutter - In fact this is a very hard job I had to meet various difficulties. In fact it is the job done during winter season. while carrying the loaded cants there are chances of tyre burst, to get in to crowd of other vehicles. sometimes we have to meet with accidents also.

Vasudha :- What you are expecting from government?

Sugarcane Cutter :- Government should pay much more attention towards the education of our children. Those who are getting education. Government must provide jobs to them. we are from chaughtprone area. So Government should provide water & other necessary things to these people.

Vasudha & Komal :- Kaka we hope what you are expecting Government should provide all those things to you & your region, so that you people should get rid of this job. Thank you very much.

* * *

Reflective

The Teacher : A Real Inspiration

- Sayali Sayaji Ghadage, B.Sc.- II

"We think of teacher heroes that taught us the academics but we don't often think of those teachers that taught us life lessons."

- Maria Wale

Historically, a teacher is consider as the backbone of society. He/she plays an important role in shaping personalities of students. As water, oxygen and food are essential for living in the same way without good education and a teacher we can't achieve great things in life. Without quality tachers, we not even stand properly and face difficulties of life. Therefore, from old ages, teaching has been considered most respected profession. In India, the teachers often compared with God, because their contribution in building the lives of many students are similiar to the act of God.

The ideal teacher always take care of their students, no matter what the situation is. He is always ready to offer his help to the students in need. He treats students as if all are their own kids. He is eager to provide extra help in every possible way to the students, who need special care. By knowing every student is different he/she render helping hand to them. This all result in enhancement of learning abilities of the students.

A good teacher is one, who really motivates his students to work honestly in the class and society. He always encourages inspires the students to do the right things in life. He makes students more comfortable and confident in every classroom learning activities, which help them to march more positively towards carcer.

A good teacher can inspire hope, ignite the imagination and instill a love of learning among the students. Let us remember teachers who are real source of inspiration.

The students need of these days are changing they are facing different challenges at personal and academic levels. Hence, It became very important for teachers to be very patient and more positive towards these challenges and give them time to think and relax. Teacher should use his creativity to resolve the problems of the students.

Moreover, a teacher is a person who inspires and encourages students to strive for success, live with fullest potetial and see best in life. Teacher should admire students and the students also aspire to be like his/her teacher. Above all, a teacher is the most influential and life-changing person in everyone's life.

***

IMPORTANCE OF SPORTS IN STUDENTS LIFE

- Pranit Manoj Patil, B.Sc. - II

"Healthy nation is always a wealthy nation"

Therefore it is necessary to put emphasis on sports. One can think of healthy body. Both physical and mental well being are the prerequisites of great achievment in man's life. History shows that young men who excelled in the field could prove their worth in the battlefield as valient soldiers in later life and get laurels of victory.

Sports have great utility. Sports are the source of recreation, they provide relief and sense of relaxation in a life of monotony of routine marked by miseries, hardships and hurdles. They instill or infuse a sportive spirit to take up the heavy burden of life in a lighter vein and not to think of life either as tragedy or comedy but as the ordinary business of living. It is very essential to maintain health and physical fitness. It encourageous the growth of teamspirit, sports and games bring about various methods of diversions.

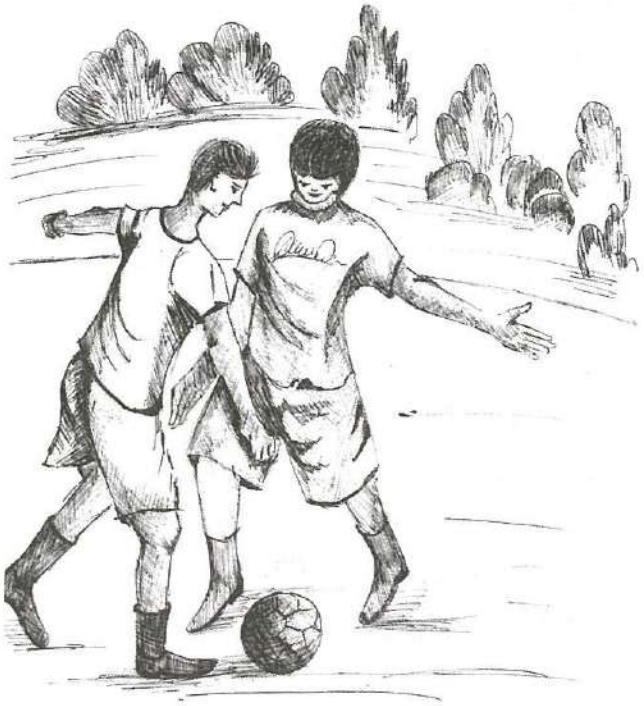

Sports are source of recreation and rejoicement, They provide relief and sense of relaxation in a life of monotony of routine marked by miseries, hardships and hardles.

Among the outdoor games, football, volleyball, cricket, basketball, hockey etc are very popular all over the world Recently world cup football games were the focal point of attention for all sports lovers.

It is argued that sports should be made compulsory right from the primary classes and form a part of educational corriculum. Children from their start must realise the utility of sports and games, drills and other methods of physical fitness should be introduced from the beginning by well trained teachers or coaches.

The necessity of sports is felt to be so great in life that there is ample of justificaiton for them to be introduce in school compulsory.

Sports and games inpart a sense of discipline. fellow feeling and togtherness. They teach the

value of time and how it is important to note how a minute, a fraction of minute and even of second decides the fate of a young sportsman in the field of competition. With proper training in sports and games, student become active, sportive, dashing, daring and adventurous capable of melting the challenges influence with infuture life.

A Forum is made available for physical fitness. The greatest educational value of the sports and games is to provide stimulation for study and for hardwork.

Sports and games are an integral part of a student's life. A student should study hard to be suceessful in competitive exams. But he should also plays games and sports to enjoy the health and vigor of life.

Along with bookish learning a student should spend his time on game and sports. There are many people who give importance only to bookish knowledge. Indeed there is often no provision for games at all.

In western countries, education of boys and girls is no longer confined to the lecture - theatres alone. Monotony of lectures has been very much minimized by outdoor and participation in games and sports and various athletic feats which generates healthy competitive spirit and intrest in life among student

"Sound mind in a sound body" is an unavoidable necessity for all, particularly for a school gains or college gain.

The present arrangement for games and sports is most of the schools and colleges in most unsatisfactory. It is completely optional for the student to participate in games and as matter of fact very few take part in school or college games. The training for different branches of games and sports should be given in scientific way under a good coach and the suitability of any particular branch of sports or games should be determined an ability and intrest of student.

"All work and no play makes Jack a dull boy"

We want Jack to become a bright young man and not a dull one. So we must make games not optional but compulsory in educaiton at all levels, so that approach to it may be sincere and not causual.

"It is not sound and the fury that counts, but efforts in right direction to make a mark."

Keeping this in view. It is high time that we spot out our sports talent and provide all the necessary facilities to train them properly so as to enable them to compete with world champions with no feeling of diffidence.

* * *

Mother's Love

O Dear Mother ! thanks a lot
creator of me, with out doubt.

Miracles of every things
Beauty, Purity and Divine zings.

Light house in all oceans
incomparable
protector in every conditions.

She adores her child
She sings in deep voice

Life is life due to mother
O Mother ! you are like
sun and moon, which bring
happy moods,
you gifts daily foods.

- Dipali Arun Ghorpade, BA - II

Chetana Sinha : A Moorland's Sturdy Acacia

- Ayesha Bashir Patvekar, B.Sc. - I

Is Maharashtra a state of pebbles and brambles? We can get answer of this question if you come across in the region of Man-Khatav from Satara district which is well known for famine. The picture of this drought prone area is worst because villagers from said county suffered by the varieties of problems. For them famine is a suspension sword, routinely wandering for drinking water, foreworn farmers who bushed their stamina awaiting rain, unemployed helter-skelter young generation. Such is panic sight and real condition of Man-Khatav. From said devasted heathland a woman who is utilized the potentials of female which helps her to develop a grand volume for West of Maharashtra whereas who is ignored by the fame and name of the society. She

Sinha, an Indian social activist working to empower women in drought prone areas of Indida by teaching entrepreneurial skills and providing them access to land and other means of production.

is non-other than Chetana Sinha who contributed her whole life for social activity. She is an Indian social activist working to empower women in drought prone areas of India.

Her attempts to create paradise in place of drought prone area which is unavoidable. Such educated and self-motivated woman not only needed to take review of her efficiency but also to praise for her work. This is the one of elegant examples for all women. It is also the best example of empowerment of woman who can turn moorland into fertile land only on the basis of her capability and stunning courage.

By origin she belongs to Gujarat While studying in Mumbai, she was encouraged by Jay Prakash Narayan Movement which worked against corruption. Hardly had she inspired by Jay Prakash Narayan's movement against corruption in 1970, when she was participated in J.P's movement as a result of the Chief Minister of Gujarat had to resign ; whereas Chetana Sinha acquiring education from Gujarat college meanwhile influenced by the views and opinions of Jay Prakash Narayan. It's an example of spirit. Spirit means 'inspiration' defined as 'a heart's puff of air on burning coal' which she sought from that

movement. As a part of student's movement and accepted the challenge of Jay Prakash Narayan, she decided to live in rural area for social work. If you want to change, It can be commenced from rustic which was not possible to her from Mumbai. So that in such circumstances she closely contacted with Vijay Sinha who was working in the Non-Governmental organization titled 'Chatra Yuva Sangharsh Vahini'. While doing social activity both decided to marry with each other.

When Chetana Sinha fights against corruption, unfortunately she contacted with women from the area of Mhasvad, Aundh and Mayani region. To her in said circumstances, the problem of water and drought is less important than the problems of women are apathetic. She wants to remove the indifferences in women with communication, although she learns the woe, suffering and issues of them. It's time to show off her practical knowledge, bookish knowledge and acquired morals from that movement which needed to present in reality. However, through self-motivation she started the first movement of 'toilet'.

Now, she has taken the responsibility of growth and development of women in that area. While doing such social task of empowerment she fascinated by the problems of women's economic dependence. By knowing the truth of receiving governmental grants still she does not follow because she wants to generate self-esteem amongst women which can be only produced by the contribution in the economic independence. That's why she opened the bank of women where she utilized their energetic potentiality with economical support. The aim of this bank is to create steady network in public work. Various duties handled by this bank such as nil loans, get profit, and savings amount etc. Such knowledge helps women from Man-Khatav to carry their daily routine consistently.

By the provided facility of loans in bank which helps to women build their capital for own work. From it we see women could open new business like ceramicist, producing broom, making Vada-Paav, Idali, and vending vegetables etc. They are satisfied by a vigorous experience of independent. Whereas, extreme ambitions support to nourish their further work. The role of Chetana Sinha herewith to craft self-awareness in them means she is role model of . Through that bank women from Man-Khatav became confident in their economical transactions. Before that women had a wish to visit bank but it couldn't possible right now the bank directly contacts with them.

Due to drought prone area, people from that area mortgaged loan for the sake of animal fodder. But they don't have dared to sell animals because they are caretaker like their child. To save animals, they started a scheme 'Paliv Prani Nivas' in which 14000 animals and 7000 farmers are worked. The duty of farmers to provide water and fodder in a time which is very difficult task. However, government also support to present scheme. Remote areas animals also joined with it. Famine area have had celebrated every festival very happily which is possible when all people gathered and motivated by same goal of life.

The present region's work in progress way following tasks shows us their potential and contribution for the growth and development such as problem of water is a big issue in front of them which is not only solved but proceed to the next generation. Whereas, they invent sources of storage of water as well as built dams too established business school for students. Their effort make Man-Khatav region India's first 'Woman Training Centre' which is only possible by women's accepted challenge with self confidence. For receiving higher education to women and girls present region tried to plan

project and implemented by them. Now they wants to generate literacy among housewives appointed teachers in separate village. For the sake of entertainment they launched radio station which possible for them either obtained information from other locality or awareness of incidents which happened supplementary. Now women become part of radio station that launching their own songs of tradition which prepared in their own voice for get in touch with society. Said gained pleasure and happiness which they can't buy from anywhere that is the great example of independence and confidence of women.

Every year Satara district gives major space to Man-Khatav region by organizing 'Mandeshi' exhibition where 300 objects presented which are made up by handmade; its impact shown in required demands of 12 countries to purchase said objects equally the present foundation also provides Mandeshi farming tools and toolkit. This foundation not only spread in Maharashtra but in Karnataka, Gujarat and Assam too. Said foundation affiliated with to Deshpande foundation which is well known in social activity.

From this entire scenario of Chetana Sinha produced self-praise and self respect amid them Whereas through the channel of women's self reliant power one woman can be changed economic, social and educational picture of drought prone area of Maharashtra. The life and work of Chetana Sinha has become a part of revolution in the life of Maharashtrian women.

"Every individual have a potential spirit and every woman has an ability to
change the world."

Likewise said quotation Chetana Sinha proves her capability and efficiency through her whole involvement and dedication to her work. Said ignored leaders' competence and skill may assist to carry work in progress with future generation's ambition and courage which flourished golden revolution in advanced society. Throughout it seems that Chetana Sinha is a true daughter of Savitri which keeps her contribution alive for sustaining the powers of women in Maharashtra. It's a grand salute to this dynamic personality from every Maharashtrian women.

* * *

A Shakespearian Story

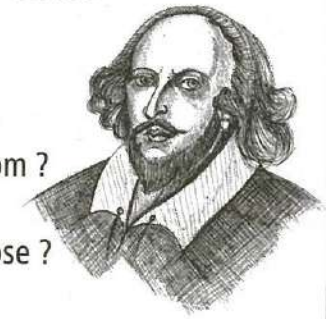

Q.Who were the bride
and the bride a groom ?
A-Romeo and Juliet
Q-When did the propose ?
A -Twelfth Night ?
Q-What did he say ?
A-As you like it.
Q-From where was the ring obtained ?
A-The Merchant of Venice
Q-Who were the chief guests ?
A-Antony and Cleopatra
Troilus and Cressida.
Q-Who were the Bridegrooms friends ?
A-Two Gentlemen of Verona
Q-Who prepared the wedding breakfast ?
A-The Merry Wives of Windsor
Q-What was the honeymoon like ?
A-'A Midsummer Nights Dream'
Q-How would you describe their quarrel ?
A-The Tempest
Q-What was their married life like ?
A-Comedy of errors.
Q-What was the bridegrooms chief occupation ?
A-The Taming of the Shrew
Q-What did she give him ?
A-Measure for Measure

- Afsana Dilawar Jamadar, BA - II

Informa-tive

Koyana Earthquake : December 11, 1967

- Rushikesh Balkrishna Navadkar, Bcs-II

Every Maharashtrian is proud of rough and tough Sahyadri Plateau, Forts of Raja Shivaji in Sahyadri range, wild and heritage nature in sahyadri ghats. This pride further strengthened after the construction of dream project on the river Koyana 807.2 M. Long, 103.2 M. High, having estimated hydro electricity of 1920 M.W. in addition to irrigation in Satara and Sangli districts and parts of Karnataka. The reservoir is named Shivaji Sagar. Now this project is supposed to be the lifeline of Maharshtra due to industrial growth.

It was nice going upto the December 11th, 1967. But Alas ! on the early morning of 11th at 04:20 AM a severe earthquake of magnitude 6.5 hit Sahyadri Plateau and changed all the situation. The depth of earthquake focus was around 10.0 KM and it distructed almost 80% structures in Koyana Township and Patan Tehsil. It also developed few cracks in dam and caused a typical fissure on ground surface, 10-15 cm wide and about 25.0 KM. long. It was experienced in a region of 700 KM. ranging from Delhi, Hyderabad, Pakistan and all South India. It claimed nearly 180 lives, 2272 Injuries and property loss of more than 25 crore at that time.

Generally after major earthquakes seismic activity decay in that area after few other shocks in few years. But it is unanswered as how Koyana achivity is still continued after 50 years. Further how is that an earthquake of 6.5 magnitude make such a devasting local destruction and also gets experienced in a region of 700 km. periphery.

The incidence posed various serious problems before Scientists and Geologists because most of Sahyadri Region is formed of Besalt which was supposed to be aseismic i.e. earthquake free. Then whether it was related to the newly constructed Koyana dam reservoir ? Has the water from reservoir percolated and triggered the earthquake ? but this can not be proved scientifically.

Actually, in case of Masonary / Concrete dam load of reservoir water column falls on dam toe. Specific gravity of Water is 1.0 and that of

concrete is 2.4. Hence load on dam toe rested on Besalt due to 50.0 M.Water Column and 120.M. High concrete dam works out to be 33.80 Kg/cm2. The crushing strength of Besalt is 500 to 2000 Kg/Cm2. Hence obviously probability of cracking and crushing Besalt due to above load of 33.80 Kg/Cm2 is not logical. Further as we go below earth surface above load gets distributed over more area and goes on reducing. Beyond 100 M. it becomes zero. It indicates that it becomes zero. It indicates that Koyana earthquake, at a depth of 10.0 KM, has not any relation with above reservoir load.

Further as a matter of fact out of 1545 caves in Maharashtra nearly 1200 are cut in Besalt. The tunnels in Konkan excavated for Kokan rail are in Besalt moreover recent tunnels taken for lake tapping of Koyana stage IV are in Besalt. In all above cases no water percolation has been seen anywher which proves that Besalts are impervious and Koyana Reservoir has not any relaiton to Koyana earthquake.

Geologist opion that 85% earth's crust of Maharashtra is occupied by Besalt Rocks obtained after cooled down Lava. The thickness of layers of Besalt rocks is about 2500M in Sahyadri range. It goes on decreasing towards boundary regions of Maharashtra. The estimated life of Besalt rock is Q-7 crore years.

It is supposed that below Besalt rocks there are various types of ancient sedimentary rocks such as Archean, Dharwar, Kaladagi, Vindhyan and Gondwan which are open on grounds on some parts of Maharashtra. There life may be more than 300 crore years.

There may be many faults in ancient rocks before formation of Besalt rocks. The energy stored would have released / finished in formation of this faults resulting in rare chances of further plate movements and hence called as dead faults.

Indian continent is a part of Indo-Austrelian Plate moving towards Saiberia at a rate of 5.0ans/year. The small parts of anciet rocks below Besalt layer are not homogenous and may not be moving with the rate of Indo-Austrelian Plate. During plate movements the interaction between these parts of ancient sedimentary rocks may be resulting in tectonic movements causing earthquakes in Maharashtra.

Generally after major earthquakes seismic activity decay in that area after few after shocks in few years. But it is unanswered as to how Koyana activity is still continued after 50 years. Further how is that an earthquake of 6.5 magnitude make such a devastating local destruction and also gets experienced in a region of 700 KM periphery.

* * *

Chemistry

It is the history,
It is the mystery,
It is the queen of all subjects,
whose name is chemistry.

Passing day by day,
It miraculously grew,
Growing older & older,
But still its new.

Many times resolved,
But still its a mystery,
By achieving enormous importance,
It had made a history.

From clothes & shelter,
And our food's bite,
We daily need chemistry,
Form Day to Night.

It has ancient roots,
But its a modern science,
As all other subjects needs it most,
Chemistry is indeed the Central science,

- Anagha Pratap Salunkhe, B.Sc.- II

Dr.A.P.J.Abdul Kalam

- Madhavi Sambhaji Gurav, B.Sc. - I

"All Bird find sheler during rain but Eagle avoids rain by flying above the clouds problems are common but attitude makes the difference."

Dr. A.P.J. Abdul Kalam was born on 15th October, 1931 at Rameshwaram in Dhanushkodi, Tamil Nadu. His father's name is Jainulabdin and He was from a middle class family and never studied abroad. But with his intelligence, determination, devotion and hard working. He reached the highest positon in the country that is the President of India.

As a young boy, he dreams of flying in the aeroplane and then of becoming a pilot. When he became a young man. He did not become a pilot but he helped to build rockets and missiles for our

A.P.J. Abdul Kalam was the 11th President of India. A career scientist turned statesman widely reffered as the "People's President".

country in in 1970. He become the project leader of the satellite lounch vehicle in the Depart-ment of space and this made him famous. He launched the missile 'Agni' that placed India among the countries capable of missile technology.

He was closely associated with the 'Pokharan-2' nuclear blasts in May, 1998. His intelligence and capability were recognized by the people & the Government of India. He was awarded with the nations highest honor the Bharatratna. He was elected the President of India in the year 2002.

Dr. Abdul Kalam is a dreamer, a challenger and an achiever. He loves to recite poetry and play the Venna. He tried to make India a world power under his able & dyndic leadership.

He is an inspiring teacher and after his retirement as the President of India. He has taken up his favourite profession of teaching for the youths of India.

While delivering a lecture at IIM, Shillong, he collapsed and died from an apparent cardiac arrest on 27th July, 2015. We have lost a great son of India who dedicated his entire life to the welfare of his motherland.

* * *

Android Operating System

- Supriya Krishna Nalawade, BCS - II

Android O.S :

Android is an operating system for mobile devices. It is mostly used for cell phones, like Google's own Galaxy Nexus, as well as by other phone manufactures like HTC and Samsung. It has also been used for tablets. Such as the Motorola xoom and Amazon kindle fire.

Android programs :

Programs for Android, also called "apps", come from the Google play store. The android programs have an extension of apk. Android programs are built in c, c++, or Java programming languages but the UI is always made using JAVA. There are 9,00,000 apps available for android.

List of features in Android Operatine System :

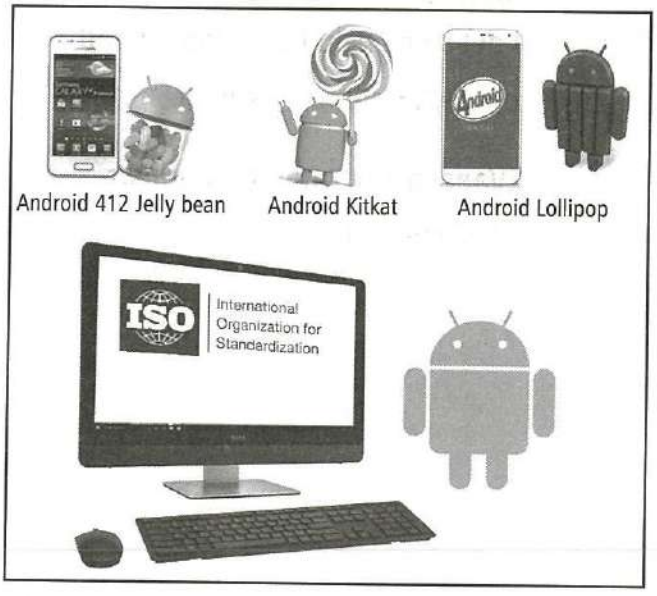

Android is a mobile operating system developed by Google. It is primarily design for touchscreen mobile devies such as smartphones and tablets.

What is the Android Operating System

Android is a mobile Operating system based on the Linux kernel and now developed by Google.

Android is primarity designed for touch screen mobile devices like smart phones, table computers, specialized user interface for Android TV, android enable vehicles and android wear.

Android are also used on notebooks, games consoles, digital cameras and other electronics.

As 2015, Android has the largest installed base of all operating systems. It is the second most commonly used mobile operatine systems in the united states, while ISO is the first.

* * *

Chess Game

Is there such a thing as destiny ?
Heaven or hell ?
I am looking for the answer
But no one wants to tell

After last breaths slip away from lips
Where do our souls go ?
I am searching for the truth
But no one seems to know

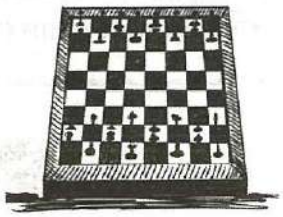

Why do some lives end
And some continue on ?
Maybe life's a chess game
Each one of us a pawn

- **Pratiksha Mahesh Karale,** BCA - II

* * *

The Game of Life

Life is a board game
Rolling the dice when we take a chance on what to do
should I become a doctor ?
A lawyer ? A mailman ?
Sometimes moving two spaces forward and then being sent three spaces back
wonderful, feel-good times followed by hard times and sadness
Hoping to win
Hoping not to lose
Hoping to be the best
Until we reach the finish line

Pratiksha Mahesh Karale, BCA - II

* * *

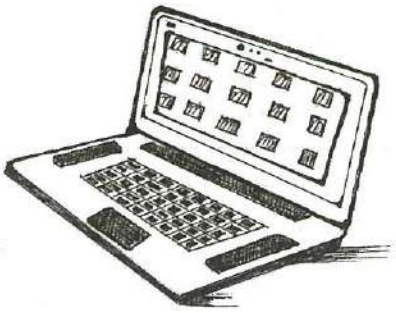

Cyber Sense

I have a special secret,
whenever I'm online.
I do not share with others
the things that age just mine.
My emails AND my home address,
my phone AND fax AND name,
these facts are just for me to know.
on websites or in games.

Instead I use my nonsense Name
as my net identity
When people ask me who I am
I say, "I'm cyber-me."
And when I want to surf-the web
for places that are cool,
I get some help from mom or dad
or teacher from my school.

- **Vanashri Laxman Mannojkar,**
B.Com-IT - II

* * *

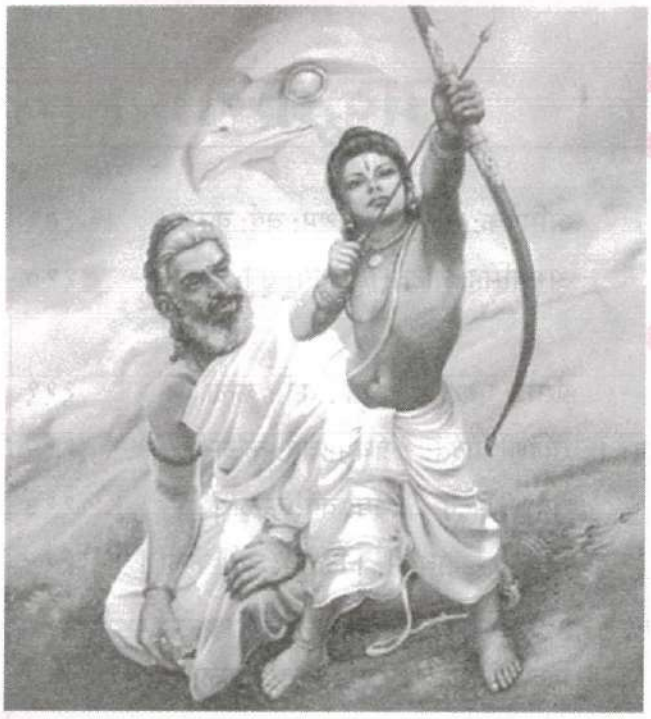

गुरुः असौ सन्तकूलस्य राजा । गुरुः अयं प्राणाधारः मम् ।
गुरुणा विना न देवता अन्या । न दृश्यते त्रिलोकी ।।
गुरुः असौ सुखस्य सागरः। गुरुःअयं प्रेम्णः आगरः ।
गुरुः असौ धैर्यस्य सुमेरुः । कदापि अवसर्पयति न ।।१।।

अर्थ :
गुरु हा संतकूळीचा राजा । गुरु प्राण विसावा माझा ।
गुरुविन देव दुजा । पाहता नाही त्रिलोकी ।।
गुरु हा सुखाचा सागरु । गुरु हा प्रेमाचा आगरु
गुरु हा धैर्याचा डोंगरु । कदाकाळी डळमळी ना ।।

– (ज्ञानेश्वरी)

:: विभागीय संपादक ::

प्रा. सीमा चव्हाण

सद्गुरु

बिम्बम्

संस्कृत विभाग

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग :

१) कथा	**धैर्यता कवे: ।**	अभिषेक: साळुंखे / प्रथम: वर्ष: कला ।	१०९
२) माहितीपरम् / मुलाखतम्	**आत्महत्या न पर्याय: कृषिवलस्य कृते ।**	अभयसिंह: यादव: / प्रथम: वर्ष: कला ।	११०
३) काव्यम् – २	**धन्यौ धन्यौ गुरुचरणौ**	प्रसाद: ऐवले / प्रथम : वर्ष : कला ।	१११
४) संशोधनपरम्	**संस्कृत पठनेनं अपि भवति परिणाम: ।**	रोहिणी यादव: / प्रथम: वर्ष: कला ।	११२
५) काव्यम् – १	**शरणं देहि ।**	राकेश: मदने / प्रथम: वर्ष: कला ।	११३
६) हास्यपरम्/ विनोदपरम्	**चतूर: भारतीय: । अनुकरणम् । सम्यक् सेवाकार्यम् ।**	शिवानी खटावकर: । द्वितीय: वर्ष: कला ।	११४
७) माहितीपर	**सुभाषितानि ।**	दिव्यानी यादव : /प्रथम: वर्ष : कला ।	११५

अनुक्रमणिका

सद्गुरु

बिम्बम्
संस्कृत विभाग

धैर्यता कवेः ।

– अभिषेकः साळुंखे । प्रथमः वर्षः कला ।

''दोन राजघराण्यात झालेल्या युद्धातून पराजित राजाच्या मुलांना विजयी राजा पकड़तो व हत्तीच्या पायाखाली मारण्यास सांगतो सर्व प्रजेसमोर हा सोहळा सम्पन्न होत असताना कवी धैर्याने राजाला विरोध करतो व राजाच्या दयाळू पूर्वज शीबीराजाची आठवण करवून देऊन मूलांचे रक्षण करतो.

एकादशे क्रिस्तशके तमिळु राज्यं द्विधा विभक्तम् आसीत् । एकस्य भागस्य नृपःआसीत् किल्लबलवनः । अपरस्य राजा आसीत् । एकस्य भागस्य नृपःआसीत् किल्लबलवनः। अपरस्य राजा आसीत् मलयमानः । कदाचित् केनचित् कारणेन तयोः मध्ये वैमनस्यम् उत्पन्नम् । ततः युद्धम् अपि प्रवृत्तम् । युद्धे मलयमानः पराजयं प्राप्नोत् । पराजितः सः अरण्यं प्रति अधावत् । भटा : तस्य त्रीन् पुत्रान् धृतवन्तः।

तान् दृष्ट्वा राजा किल्लबलवनः भटान् आदिष्टवान् ''एतान् उन्मत्तस्य गजस्य पादतले पातयित्वा मारयन्तु'' इति।

निश्चिते दिवसे विशालम् अडगणं प्रति गजः आनीतः । बालाः अपि तत्र आनीताः । एतत् द्रष्टुम असंख्याः जनाः तत्र सम्मिलिताः । बालानां दयनीयाम् अवस्थां स्मरतां तेषां हृदये करुणापूरः एव उत्पन्नः । किन्तु राजाज्ञां विरुध्य व्यवहर्तु, किमपि वक्तुं वा कस्यापि धैर्यं न आसीत् । अतः सर्वेउद्विग्नमनस्काः सन्तः अपि मौनेन स्थितवन्तः आसन् ।

भटाः गजस्य उपरि जलं क्षिप्त्वा तस्य क्रोधम् अवर्धयन्। ततश्च ते बालान् गजस्य पुरतः अपातयन् ।

तावता कश्चन कठोरः आज्ञास्वरः श्रुतः-''तिष्ठत'' इति। 'एषः स्वरः कस्य ?' इति सर्वेसाश्चर्यं दृष्टवन्तः। सःस्वरःआसीत् महाकवेः कोवूर किलारस्य । कवेः विरोधवचनं श्रुतवतः राज्ञः क्रोधः प्रवृद्धः। सः क्रोधेन तं कविम् अपश्यत् ।

तदा कविः अवदत् ''महाराज ! स्वस्य वंश : स्मर्यते खलु भवता ? महादातुः शिबेः वंशेः जातः अस्मि इति किं भवता न स्मर्यते ? शिबिमहाराजः कपोतस्य रक्षणार्थ स्वस्य हस्तेन शरीरमांसं कर्तयित्वा श्येनाय दत्तवान् आसीत् । एतादशी घटना इतिहासे अन्या न दृश्यते । तस्यैव शिबिमहाराजस्य वंशे जातः भवान् निर्दोषाणां बालानां हननं कुर्वन् अस्ति । किम् एतत् उचितम् ?'' इति ।

एतत् श्रुत्वा नितरां लज्जितः नृपः क्षमां याचन् कविम् अवदत्- ''कविवर्य ! भवत्कारणतः अहम् अद्य महतः अनर्थात् पापात् च रक्षितः अभवम् । नितराम् उपकृतः अस्मि। भवानदृशः धीरः कविः मम राज्ये अस्ति यत् तेन अहमहान्तं गर्वं वहामि'' इति ।

ततः राज्ञा तेभ्यः बालेभ्यः अभयं दत्तम् । योग्य : आश्रयःच उपकल्पितः ।

* * *

मुलाखतम्

आत्महत्या न पर्यायः कृषिवलस्य कृते ।

– अभयसिंहः यादवः / प्रथमः वर्षः कला ।

कराड पासून १५ कि.मी. लांब असणारे पाचूंद गाव १५० वर्षे इंग्रजांना न सापडलेले गाव म्हणून प्रसिद्ध आहे. डोंगरांच्या कुशित असणाऱ्या या गावात आजही कसल्याही सुविधा नाहीत, उत्पन्नाची साधने नाहीत पण तरीही या गावात एकाही शेतकऱ्याची कधी आत्महत्या झाली नाही. अशा गावातील शेतकऱ्यांची मुलाखत घेतली आहे व त्यांचे म्हणणे आहे की ''आत्महत्या हा पर्याय नाही शेतकऱ्यांसाठी.''

सद्गुरु – गाडगे महाराज महाविद्यालयस्य संस्कृतविभागेन एकः नूतनः उपक्रमः कृतः। यः ग्रामः आंग्लशासकान् अपि १५० वर्षाणां पर्यन्तम् अज्ञातमासीत् । तस्य ग्रामस्य कृषिवलाणां मौखिकी अस्माभिः स्वीकृता । अद्यत्वे महाराष्ट्रे कृषकाणाम् आत्महत्यानां चर्चा सर्वत्र श्रूयते। अतः एतस्य ग्रामस्य कीदृशी स्थिती अस्ति तथा एतेषां कृषिवलानां एतस्य प्रश्नस्य उपरि किं मतमस्ति तदेव ज्ञातुं वयं सर्वेमिलित्वा तत्र गतवन्तः।

कराडतः १५ कि.मी.दूरे 'पाचून्दः' नामकः ग्रामोऽस्ति अस्माकं संस्कृत विभागस्य प्रमुखा सीमा चव्हाण महोदयायाः मार्गदर्शनेन वयं छात्राः तं ग्रामं गतवन्तः । एषः लघुः ग्रामः अस्ति । पर्वतानांमध्ये प्रतिष्ठितः, निसर्ग सौन्दर्येन युक्तः एषः ग्रामः अतीव सुन्दरः तथा दर्शनीयः अस्ति। अस्माकं विभागस्य एकः सहाध्यायी तस्य ग्रामस्य एव निवासी अस्ति । अतः अस्माभिः तत्र गमनस्य संकल्पः कृतः। तमानुसारेण नोव्हेंबर मासस्य ३० दिनाङ्क वयं सर्वेमिलित्वा तं ग्रामं अगच्छन् ।

तत्रतः श्री तात्याबा विठू जाधवः, श्री सदाशिवः मारुती

जाधवः तथा मोहनः बाजीरावःजाधवः एतेषां कृषिवलानां मौखिकी वयं स्वीकृतवन्तः । तस्य ग्रामस्य अस्माकं सहाध्यायी सूरजः अस्मान् तात्याबा जाधव महोदयस्य गृहं नीतवान् । अस्माभिः ते कथिताः यत् भवतां मौखिकी स्वीकारणीयमस्ति। तर्हि ते प्रथमतः लज्जिताः जाताः । किन्तु अनन्तरेण सहमतिं दत्तवन्तः । अस्माकं मौखिकीः प्रारब्धा जाता । प्रथमः मया एव तात्याबामहोदयः पृष्टं यत् ''भवतः ग्रामः कस्य कृते प्रसिद्धम् अस्ति ? तदा तेन महोदयेन उक्तं यत् ''अस्माकं ग्रामः १५० वर्षेभ्यः आंग्लंशासकान् अज्ञातमासीत् एतर्थं प्रसिद्धीमस्ति । तदा मया पृष्टं भवतः ग्रामः कथं तथा च किमर्थमज्ञातमासीत् इति ? तदा मोहनमहोदयेन कथितं यत् ''अस्माकं ग्रामः गहने वने पर्वतानां प्रतिष्ठितः अस्ति । अतः कोडपि न ज्ञातुं शक्तवान् यत् अत्र कोडपि ग्रामः अस्ति इति ।''अनन्तरम् अस्मासु प्रसादेन पृष्टं ''तर्हिः भवतः ग्रामः कदा प्रकाशितः जातः ?'' तदा सदाशिवः जाधवः उत्तरं दत्तवान् यत् ''स्वातंत्र्य प्राप्त्यानन्तरम् अदि अस्माकं ग्रामस्य कूत्रापि पत्रीकरणं न जातमासीत् ।'' यशवंतरावः चव्हाणः महोदयस्य कारणेन

तथा प्रयत्नेन अस्माकं ग्रामस्य उद्धारं जातं तथा अस्माकं ग्राम: सर्वान् ज्ञातमभवत् । तथा ग्रामपञ्चायतं १९७२ तमे वर्षेअस्माभि: प्राप्तम् । जगत: कृते अपरिचित: तथा अविकसित: अस्मांक ग्राम: अस्ति: । किमपि विशेषं तथा महत् उत्पन्नस्य साधनम् अस्माकं समीपे नास्ति । ग्रामे जलस्य अपि समस्या अस्ति । तदा मया पृष्टम् ''भवत: ग्राम: अविकसित: ग्रामे आवश्यका: सुविधा: अपि न सन्ति । जलस्यापि समस्यास्ति तर्हि'' भवत: ग्रामे कृषिवलानाम् आत्महत्याया: प्रमाणं कियत तथा कति अस्ति ? तदा तात्याबा जाधव: उक्तवान् यत् ''एकोडपि नास्ति इति ।'' एतत् तस्य उत्तरं श्रृत्वा सर्वे आश्चर्यचकिता: अभवन् । ग्रामे एतादृशा: समस्या: सन्ति । कृषिवलानां जीवनं कष्टकरं न सरलं तथापि कस्यापि कृषिवलस्य आत्महत्या ग्रामे नास्ति । एतत् आकर्ण्य अहं पृष्टवान् यत् ''भवन्त: सर्वेधनेन न सम्पन्ना: तर्हि: कृषिकार्यस्य कृते धनस्य आवश्यकता भवेत् चेत् ऋणं न कुर्वन्ति वा कृषिवला: ? तदा स: उक्तवान् '' आच्छादकं दृष्टवा एव पदं पसारणीयम् ।'' (अंथरु पाहून पाय पसरावे) जीवनस्य कृते बहुनां वस्तूनाम् आवश्यकता तु भवति एव । किन्तु वयं यत् अस्ति तस्यमध्ये एव समाधानस्य अनुभवं कुर्म: । अत: वयं ऋणस्य भारं स्वस्य उपरि न कूर्म: कदापि । तस्य उत्तरं श्रृत्वा वयं सर्वेआनन्दिना: जाता: । इतोऽपि मया पृष्टम् यत् ''यत्र-तत्र या: कृषिवलानाम् आत्महत्या: भवत्य: सन्ति तेषां विषये भवत: किं मतमस्ति ? कृते जीवनम् अनमोलमस्ति तस्य नाशम् अस्माभि:कदापि न करणीयम् । यथा शक्यते तथा जीवनीयम् एव । सत्यमेव 'पाचून्द:' ग्रामस्य कृषिवलानां विचार: तथा जीवनस्य विषये चिन्तनं गहनं च गभीरमास्ति । ग्रामे नैका: असुविधा: सन्ति । कृषिकार्यस्य कृते अपि आवश्यका: सुविधा: न सन्ति । नैका: समस्या: सन्ति । तथापि ते वदन्ति ते वदन्ति यत् ''आत्महत्या न पर्याय: कृषिवलस्य कृते ।''

* * *

धन्यौ धन्यौ गुरुचरणौ

– प्रसाद: सुखदेव: ऐवले । प्रथम : वर्ष : कला ।

जगामध्ये जन्मापासून मृत्यूपर्यन्त प्रत्येक पावला-पावलावर आपल्याला कुठल्या न कुठल्या तरी गुरुची ही गरज पडतेच. गुरु जीवनाचा नव्हे तर भवसागर तरुन जाण्याचा मार्ग दाखवितात म्हणुन गुरुचरण सर्वांहून धन्य आहेत.

गुरुचरणौ धन्यौ गुरुचरणौ
धन्यौ धन्यौ गुरुचरणौ ।। धृ ।।
संसारसागरे धन्यौ गुरुचरणौ
त्रिभुवने धन्यौ गुरुचरणौ
गुरुचरणौ धन्यौ गुरुचरणौ
धन्यौ धन्यौ गुरुचरणौ ।।१।।

सर्वतीर्थेषु धन्यौ गुरुचरणौ
दानधर्मेषु धन्यौ गुरुचरणौ
व्रततपजपेषु धन्यौ गुरुचरणौ
गुरुचरणौ धन्यौ गुरुचरणौ
धन्यौ धन्यौ गुरुचरणौ ।।२।।

सर्वामुक्तिषु धन्यौ गुरुचरणौ
सर्वाविद्यासु धन्यौ गुरुचरणौ
वेदशास्त्रपुराणेषु धन्यौ गुरुचरणौ
गुरुचरणौ धन्यौ गुरुचरणौ
धन्यौ धन्यौ गुरुचरणौ ।।३।।

देवासुरयक्षेषु धन्यौ गुरुचरणौ
मातापितासखासु धन्यौ गुरुचरणौ
गुरुचरणौ धन्यौ गुरुचरणौ
धन्यौ धन्यौ गुरुचरणौ ।।४।।

संस्कृत पठनेनं अपि भवति परिणामः ।

– रोहिणी यादवः / प्रथमः वर्षः कला ।

केवल संस्कृतचे वाचन करुनही आपल्या शरीर व मनावर खूप चांगले परिणाम होतात त्यावर केलेल्या प्रत्यक्ष प्रयोगावर आधारीत असा हा लेख आहे.

प्रयोगस्य विषये किंचित् – प्रो. विल्यम जोन्स महोदयेन संस्कृतस्य अध्ययनं कृत्वा ज्ञातं यत् संस्कृतभाषायाः रचना आश्चर्यपूर्णा अस्ति इति । अनेकै : वैदिशिकविद्वभिः एवमेव उक्तम् अस्ति । सत्यमेव संस्कृत – भाषायाः रचना आश्चर्यपूर्णा अस्ति एव । संस्कृते ज्ञान तथैव विज्ञानम् अस्ति इति सर्वे जानन्ति । महाभारतसदृशे ग्रन्थे नैके विशेषपूर्णाः वैज्ञानिकांशाः अपि सान्ति । संस्कृताध्ययनात् अपि नैक परिणामाः सिध्यान्ति । जनाः वदान्ति यत् संस्कृताध्ययनस्य कः लाभः, किन्तु संस्कृतपठनात् अपि महान् लाभः भवति इति ते न जानन्ति । अनेकेषु स्थानेषु बहवः विद्वांसः संस्कृतपठनस्य विविधान् प्रयोगान् कृतवन्त : । मया अपि संस्कृतपठनेन कः परिणामः भवति इति विषये प्रयोगः कृतः । तस्मात् प्रयोगात् अहं संशोधनं कृतवती, यत्, संस्कृतस्य अर्थम् अनवगत्य अपि संस्कृतपठनात् विशेषप्रयोजनं सिध्यति ।

प्रयोगस्य हेतु : १) संस्कृतपठनात् आनन्दस्य अनुभवो भवति। २) संस्कृतपठनेन मनसः एकाग्रता भवति ।

३) संस्कृतपठनेन मस्तिष्कस्य भारो न्यूनं भवति ।

४) संस्कृतपठनसमये विचाराणाम् आन्दोलनं न्यूनं भवति ।

एतेषां सिद्धता एव प्रयोगस्य हेतु : अस्ति ।

प्रयोगस्य काल : २० निमेषाः ।

प्रयोगस्य साधनानि : १) सप्तविविधाः संस्कृतश्लोकाः तथा गीता–सारः (दशश्लोकेषु) २) रामदासकृतः मनसः श्लोका (मराठी) १७ प्राय : । ३) धर्मदृष्टि : नाम संस्कृतपाठः। ४) योगदर्शनं नाम मराठीपाठः ।

प्रयोगस्य कृतिः– अर्थेअनवगते अपि संस्कृतस्य पठनात् किं प्रयोजनं सिध्यति इति ज्ञातुं एकः प्रयोगः मया कृतः । प्रयोगार्थं मया प्रयोज्यानां विविधाः विभागाः कृताः । ते एतादृशः – प्रथम विभाग : पञ्चमी कक्षायाः ८ छात्राः । * व्दितीयो विभाग : दशमी कक्षाया : ८ छात्राः । * तृतीयो विभाग : संस्कृतद्वादशी कक्षायाः १५ छात्राः । पंचम विभागः विविधविषयस्य ५ शिक्षकाः । षष्ठः विभागः ५ गृहिण्यः ।

प्रत्येकस्य विभागस्य प्रयोगः भिन्ने भिन्ने दिने अभवत् । पञ्चदशसु दिनेषु एषः प्रयोगः पूर्णतां गतः ।

प्रारम्भे अहं प्रयोज्यानां कृते सप्त विविधान् संस्कृत श्लोकान् पठनार्थं दत्तवती । तदनन्तरं गीता–सारं तदनन्तरं १५ रामदासकृताः मनसः श्लोकाः । संस्कृत–मराठी श्लोकांना पठनानन्तरं मया प्रयोज्यानां कृते एकः धर्मदृष्टिः पाठः पठनार्थं दत्तः। पठनकार्यक्रमः आहत्य १० निमेषान् प्रवृत्तः । पठनसमसे सम्यक्तया मया सर्वेषां परीक्षणं कृतम् । पठितारः सर्वत्रापि अर्थं तु नावगच्छन्ति स्म । पठनस्य कालः, पठनस्य विषयः समानः आसीत्। पठनकार्यक्रमः यदा पठनकार्यक्रमः यदा पूर्णः जातः तदा अहं पठितृभ्यः एकां प्रश्नावली दत्तवती । प्रश्नावल्याः आधारेण प्रयोगस्य परिणामः मया ज्ञातः ।

प्रश्नावल्याम् एते प्रश्नाः आसन् ।

१) अन्यासां भाषाणाम् अपेक्षया संस्कृत पठनात् आनन्दः जातः वा न वा ?

२) अन्यासां भाषाणाम् अपेक्षया संस्कृत पठनसमये विचाराणाम् आगमनं न्यूनम आसीत् वा ? ३) संस्कृत पठनसमये च अनन्तरं मस्तिष्कस्य भारः न्यूनः अभवत् इति अनुभवः आगतो, न वा ? ४) संस्कृतश्लोकानां पठनम् आनन्देन सह मनसः एकाग्रतां करोति इति अनुभूतं, न वा ? ५) संस्कृतश्लोकानां पठनम् आनन्देन सह मनसः एकाग्रतां करोति इति अनुभूतं, न वा ? ५) संस्कृतपठनेन शब्दव्दारा यन्न व्यक्तीकर्तुं शक्यते तादृशं किमपि भिन्नम् अनुभूतं, न वा ?

आहत्य ५० जनानाम् उपरि एष प्रयोगः कृतः । तेषु केषाश्चित् जनानाम् अनुभवः न आगतः उपरितनः सम्यक्तया। अवशिष्टानां सर्वेषां सकारात्मकं मतम् अस्ति । बहवः जनाः उपरितनानां सर्वेषां प्रश्नानां सकारात्मकः

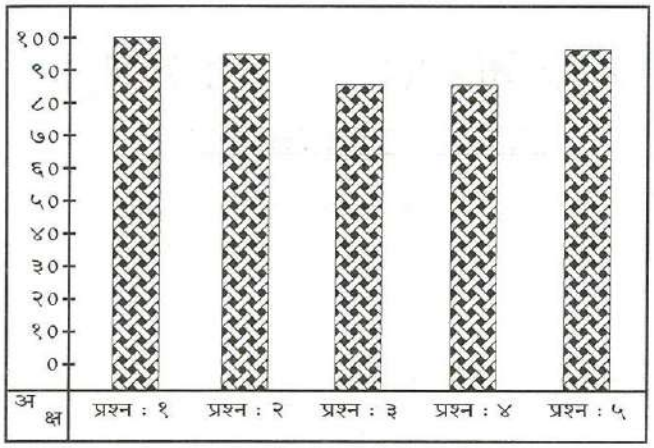

अनुभव: आगत: इति पूरितवन्त: प्रश्नावलीषु ।

स्तम्भालेखस्य आधारेण प्रयोगस्य परिणाम: वा निष्कर्ष: ज्ञातुं शक्य: ।

प्रयोगस्य निष्कर्ष : १) अनवगतेऽपि अर्थेसंस्कृतपठनेन आनन्दस्य अनुभव: भवति । (एष: निष्कर्ष:फड् त्राविसमहादयस्य अपि आस्ति । सम्भाषण: सन्देश: द्रष्टव्य: डिसें. २००५) २) संस्कृतपठनसमये मनासि आगच्छतां विचाराणां प्रमाणां न्यूनं भवति । (फड् त्राविस: सनातन प्रभात: संघटनस्य जना: अपि एतेन प्रयोगेण एवं निष्कर्ष: प्राप्तवन्त: ।) ३) संस्कृत पठनेन मस्तिष्कस्य भारो न्यूनो भवति । ४) संस्कृत-पठनेन मनस: एकाग्रता भवत्ति । (फड् त्राविस: च सनातन: प्रभातस्य अपि एष: निष्कर्ष: अस्ति । ५) संस्कृतपठनेन यत् शब्दानां मध्ये व्यक्तं न भवति तत् अनुभवम् आगच्छति ।

प्रश्नावल्या : आधारेण उपरितन: एते सर्वेनिष्कर्षा: स्थापिता: । ध्यानावसरे वयं नेत्रे निमीलाम: प्राय: । तदा मनस: व्यापार: न्यूनो भवति । तथा एव संस्कृतपठनावसरे अपि मनस: व्यापारे न्यूनता दृश्यते । प्रयोगस्य उपयुक्तता - एतस्य संस्कृतपठनप्रयोगस्य सर्वेषाम् कृते उपयोग: अस्ति वा भविष्यति वा ।

१) छात्राणां कृते - अध्ययने एकाग्रता कर्तुं छात्राणां कृते संस्कृतपठनस्य बहुविध: उपयोगो भवेत् । २) शिक्षकाणां कृते - मनस: एकाग्रता बहुविध: उपयोगी भवेत् । २) शिक्षणां कृते - मनस: एकाग्रता कर्तुं च विचाराणाम् आगमनं न्यूनं कर्तुम् एतस्य प्रयोगस्य उपयुक्तता भविष्यति । ३) सर्वेषां जनानां कृते - मस्तिष्कस्य भारं न्यूनं कर्तुं च आनन्दस्य प्राप्त्यर्थं च सर्वेषां कृते संस्कृत पठनस्य बहुपयोगो भविष्यति।

यदि संस्कृतस्य अर्थम् अवगत्य पठनं क्रियते तर्हि इतोऽपि महान् लाभ: भवेत् । ***

शरणं देहि ।

- राकेश: मदने / प्रथम: वर्ष: कला ।

अध्यात्मिक साक्षात्कारी सद्‌गुरु जर मिळाला तर त्याला सर्वस्वाने शरण जावे व त्याच्यावर केवढी श्रद्धा ठेवावी ते हे स्तोत्र सांगते आहे.

शरणं देहि, शरणं देहि चरणौ ते मां शरणं देहि ।
युगं-युगाय, जन्म-जन्मने मां शरणं देहि, शरणं देहि ।
आर्तस्वरेण प्रार्थयामि, हृदयत: त्वा निवेदयामि ।
पादयो: ते पतित्वा त्वां व्याकुलतया आव्हयामि ।
शरणं देहि, शरणं देहि चरणौ ते मां शरणं देहि ।।१।।
न काङ्क्षयामि भुक्तिमुक्तिं न स्वर्गमपि समर्पयामि
अद्य पादयो: ते मे ज्ञानं-पुण्यं सर्वमपि समर्पयामि ।
आर्तास्वरेण प्रार्थयामि, हृदयत: त्वा निवेदयामि।
शरणं देहि, शरणं देहि चरणौ ते मां शरणं देहि ।।२।।
त्वं हि त्वं हृदये दिनाहनी, नत्वत् ऋते किमपि मनसि
त्वं हि प्राणे-रुधिरे-चित्ते, अहनि अहनि त्वमेव शिरसि
आर्तस्वरेण प्रार्थयामि, हृदयत: त्वा निवेदयामि ।
शरणं देहि, शरणं देहि चरणौ ते मां शरणं देहि ।।३।।
त्वं प्रीति:, त्वमेव सिद्धि: त्वं हि सर्व त्वमेव भक्ति:।
आर्तस्वरेण प्रार्थयामि, हृदयत: त्वा निवेदयामि ।
शरणं देहि, शरणं देहि चरणौ ते मां शरणं देहि ।।४।।

हास्यपरम्/ विनोदपरम्

सद्गुरु

चतूरः भारतीयः । अनुकरणम् । सम्यक् सेवाकार्यम् ।

– शिवानी खटावकरः । द्वितीयः वर्षः कला ।

अमेरिका : आगच्छन्तु .. आगन्छन्तु वयं सर्वे मिलित्वा विशेषं कारयानस्य निर्माणं कुर्मः ।

सर्वे : (मिलित्वा वदन्ति) कुर्मः कुर्मः ।

अमेरिका : अहं कारयानस्य आकृतिं (डिझाईन) करोमि । अरे जपान !
भवान् कारयानस्य कृते किं करिष्यति ?

जपान : अहं कारयानाय सम्यक् वर्णं ददामि । अरे जर्मनी ! भवान् कारयानस्य कृते किं करिष्यति ?

जर्मनी : अहं कारयानस्य कृते द्वाराणां निर्माणं करोमि । अरे इंग्लड ! भवान् कारयानस्य कृते किं करिष्यति ?

इंग्लण्ड : अहं कारयानस्य कृते सम्यक् इंजिनस्य निर्माणं करोमि । अरे भारत ! भवान् कारयानस्य कृते किं करिष्यति ?

भारत : अहं कारयानस्य उपरि मेड इन इंडिया लिखामि ।

अनुकरणम् ।

अवधूत : अरे बन्धू ! पिपासा अस्ति, मया जलं पियते । यच्छतु जलं किञ्चित् ।

यश : माम् अपि पिपासा अस्ति । अहम् एव जलं पिबामि । (अवधूतः स्वयमेव जलं स्वीकृत्य पिबति ।)

अवधूत : अधुना मया आसन्दे उपविश्यते ।

यश : अहम् अपि आसन्दे उपविशामि ।

अवधूत : तर्हि अहं पर्यङ्के उपविशामि ।

यश : अहम् अपि पर्यङ्के उपविशामि ।

अवधूत : यथा अहं करोमि तथैव भवान् किमर्थं करोति ?

यश : मम इच्छा । यथा भवान् करिष्यति तथैव अहम् अपि करोमि ।

अवधूत : अस्तु नास्ति चिन्ता । अहं हिमालयं गमिष्यामि ।

यश : अहम् अपि हिमालये आगमिष्यामि ।

अवधूत : अहं भूमौ उपविश्यामि ।

यश : अहम् अपि भूमौ उपविश्यामि ।

अवधूत : अहं तत्र गच्छामि ।

यश : अहम् अपि तत्र गच्छामि ।

अवधूत : अहं गर्ते कूर्दामि ।

यश : अहम् अपि गर्ते कूर्दामि ।

अवधूत : कूर्दतु आनन्देन अहं तस्य उपरि मृत्तिकां क्षिपामि।

सम्यक् सेवाकार्यम् ।

आरक्षक : कुत्र पलायनं करोति ? कथं गृहितवान् भवन्तम् ? इदानीम् कुत्र गमिष्यति ?

चोर : महयं क्षमा दानं करोतु । मुञ्चतु माम्।

आरक्षक : अरे अहं न मूढः । भवान् चोरःअहं आरक्षकः । कथं भवन्तं मुञ्चामि । इदानीं बन्दिगृहे एव भवन्तं मुञ्चामि ।

चोर : तथा मा करोतु । अहं स्वेच्छया न चोर अभवतः ।

आरक्षक : तर्हि मम इच्छया अभवत् वा ?

चोर : न न महोदय ! अहं सुशिक्षितः। किन्तु सम्यक् सेवाकार्य न प्राप्तवान् । इतोऽपि गृहस्य भारं मम उपरि एव अस्ति । परिस्थितिः माम् चोरः कृतवती ।

आरक्षक : एवम् अस्ति चेत् अहं भवन्तं सम्यक् सेवाकार्यं दास्यामि । किन्तु पुनः कदापि भवता चोरकार्यं न करणीयम् ।

चोर : तथा एव भविष्यति महोदय । किन्तु सम्यक् सेवाकार्यं यच्छतु ।

आरक्षक : अरे ! सेवाकार्यं सम्यक् एव अस्ति ।

चोर : वेतनम् अपि सम्यक् अस्ति वा ।

आरक्षक : वेतनम् सम्यक् अस्ति । अतः सेवाकार्यं सम्यक् अस्ति । एवम् अहं वदामि ।

चोर : कति वेतनम् अहं प्रापस्यामि ?

आरक्षक : अरे प्रथमे दिने शतं रुप्यकानि, द्वितीये दिन द्विशतं रुप्यकानि तथा तृतीये त्रिशतं रुप्यकानि। तर्हि कदातः सेवाकार्यस्य प्रारम्भः करिष्यति भवान् ?

चोर : (मनसि चिन्तनं करोति) प्रथमे दिने शतं, तृतीये त्रिशतं (प्रकटम्) तर्हि अहं तृतीये दिने एव आगमिष्यामि ।

आरक्षक : (चकितः भूत्वा) आँ ..... ***

सुभाषिताणि ।

– दिव्यानी यादव : । प्रथम: वर्ष : कला ।

संगतीचे संस्कार करणारी सुभाषिते

संगत ही चांगली अथवा वाईट अशी दोन प्रकारची असते. चांगल्या संगतीचे परीणाम चांगले होतात तर वाईट संगतीमुळे प्राणासही मुकावे लागते. म्हणून नेहमी चांगल्यांची संगत धरावी वाईटांची टाळावी. संस्कृतसाहित्यातील बरीच सुभाषिते सुसंगतीचे फायदे व वाईट संगतीचे कसे तोटे होतात हे सांगणारी आहेत. मराठीमध्ये यावर एक सुंदर सुभाषितच म्हणावे त्याला ते असे आहे 'सुसंगती सदा घडो सुजनवाक्य कानी पडो, कलंक मतीचा झडो'. सुसंगतीचे मोठे, फायदे होतात. कल्पनाही करता येणार नाही अशा चांगल्या गोष्टी सुसंगतीमुळे प्राप्त होतात. खरेच सुसंगतीमुळे फार प्रयत्न न करताही व खूप कष्ट न घेताही आपोआपच स्वर्गाची दारे उघडतात. गव्हाबरोबर किडेही रगडले जातात व गुलाबाबरोबर काटेही शोभून दिसतात आणि हे सर्व चांगल्या व वाईट संगतीमुळे होते. अशा चांगल्या व वाईट संगतीचे संस्कार करणारी सुभाषिते इथे देत आहे.

१) चन्दनं शीतलं लोके चन्दनादपि चन्द्रमा: ।
चन्द्रचन्दयोर्मध्ये शीतलता साधुसंगत: ।।

अर्थ – या जगामध्ये चन्दनाला थंड मानले जाते आणि चन्दनापेक्षाही चन्द्रमा. (थंड मानला जातो) चन्द्र, चन्दनापेक्षाही साधूंची संगत अधिक थंड असते.

स्पष्टीकरण – साधू किंवा सज्जन स्वत:साठी न जगता परोपकासाठी जगणारे असतात, त्यांच्याजवळ ना द्वेष असतो ना लोभ, म्हणूनच त्यांची शांत, प्रसन्न वृत्ती संगतीत येणाऱ्या व्यक्तिलाही अतिशय शांत व प्रसन्न करते.

२) विकृतीं नैव गच्छन्ति सङ्गदोषेण साधव: ।
आवेष्टितं महासर्पैश्चन्दनं न विषायते ।।

अर्थ – सज्जन माणसे (वाईट लोकांच्या) संगतीमुळे बिघडत नाहीत. चंदनाच्या वृक्षाला मोठमोठ्या सापांनी वेढले तरी तो विषसारी बनत नाही.

स्पष्टीकरण – सज्जनांच्या जगण्याला दिव्य-भव्य असे ध्येय असते. या ध्येयाच्या मार्गावर चालता-चालता त्यांच्यातील सारे विकार गळून पडलेले असतात शिवाय सज्जन परार्थासाठी जगणारे असतात त्यामुळे कुणाच्याही संगतीमुळे त्यांच्यामध्ये काही दोष निर्माण होत नाही.

३) काच: काञ्चनसंसर्गाद धत्ते मारकतीं द्युतिम् ।
तथा सत्संनिधानेन मुर्खोयाति प्रवीणताम् ।।

अर्थ – सोन्याच्या संगतीमुळे (सोन्याच्या कोंदना बसवल्यामुळे साधी) काचसुद्धा पाचूचे तेज धारण करते. त्याप्रमाणे चांगल्यांच्या सहवासाने मुर्ख सुद्धा सुज्ञ होतो.

स्पष्टीकरण – जर सतत चांगल्याच गोष्टींच्या संर्पकात राहिले तर त्या चांगल्या गोष्टीचे चांगले गुण आपोआप संगतीत राहणाऱ्यामध्येही उतरतात. सज्जनांच्या सहवासात

राहिला तर एखादा दुर्जनही सज्जन होवून जातो.

४) **अहो दुर्जनसंसर्गान्मानहानिः पदे पदे ।**
पावको लोहासङ्गेन मुदगरैरभिहन्यते ।।

अर्थ – दुष्ट माणसाच्या सहवासामुळे पावलोपावली अपमान होतो (पवित्र आ अग्निला सुद्धा) लोखंडाच्या सहवासाने मोगरीचे घण खावे लागतात.

स्पष्टीकरण – सज्जनांच्या सहवासात राहिल्याने चांगल्याच्या सहवासात राहणारा असल्यामुळे हा चांगलाच असा बघणाऱ्यांचा दृष्टिकोण बनतो. उलट दुष्टांच्या सहवासात राहणाऱ्यास चांगला असला तरी वाईट समजून अपमान सहन करावा लागतो.

५) **वरं पर्वत दुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।**
न मुर्खजनसम्पर्कः सुरेन्द्र भवनेष्वापि ।।

अर्थ – वनचरासह पर्वतातील किल्ल्यात भटकलेले परवडले पण इंद्राच्या भवनात देखील मुर्ख लोकांचा संपर्क नको.

स्पष्टीकरण – मुर्खांच्या संगतीने जेवढा त्रास व मनस्ताप होतो तेवढा अन्य कशानेही होत नाही म्हणून एकवेळेला मिळणारा लाभही सोडावा लागला तरी चालेल पण त्यासाठी मुर्खाची संगत करायला नको असे सुभाषितकाराला वाटते आहे.

६) **सन्तप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामपि न ज्ञायते**
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते ।
स्वात्या सागरशक्तिमध्यपतितं सन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणोत्तममध्यमाधमदशा संसर्गातो जायते ।।

अर्थ – तापलेल्या लोखंडावर पडलेल्या पाण्याचा मागमूस सुद्धा राहत नाही. (पण) तेच पाणि जर कमळाच्या पानावर असले तर मोत्याच्या आकाराचे दिसते. तेच. (पाणि) स्वाती नक्षत्राच्या पावसात समुद्रात दोन शिंपल्यांमध्ये पोचले तर त्याचं सुंदर मोती तयार होतो. सामान्यतः उत्कृष्ट, मध्यम आणि अधम अशी दशा संगतीमुळे मिळते.

७) **मृगाः मृगैः संगमुपव्रजन्ति**
गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरगैः ।
मूर्खश्च मूर्खैःसुधयः सुधीभिः
समानशीलव्यसनेषु सख्यं

अर्थ – हरिणं हरिणांशी संगत करतात. गाई–गाईच्या बरोबर, मूर्ख–मूर्खाबरोबर, विद्वान–विद्वानांबरोबर समान शील व समान व्यसन असणाऱ्यांचीच संगत केली जाते. (मैत्री केली जाते.)

स्पष्टीकरण – शक्यतो आपल्याच जातीच्या किंवा आपल्या एवढ्याच वयाच्या किंवा आपल्या सारखीच आवड असणाऱ्याशी किंवा आपल्यासारखेच व्यसन असणाऱ्यांचीच संगत केली जाते. (मैत्री केली जाते.)

स्पष्टीकरण – शक्यतो आपल्याच जातीच्या किंवा आपल्या एवढ्याच वयाच्या किंवा आपल्यासारखीच आवड असणाऱ्याशी किंवा आपल्यासारखेच व्यसन असणाऱ्यांचीच संगत केली जाते. (मैत्री केली जाते.)

८) **दुर्जनो परिहर्तव्यो विद्ययाऽलङ्कृतोऽपि सन् ।**
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ।।

अर्थ – विद्येने भूषित असलेला सुद्धा दुष्ट मनुष्य टाळावा (त्याची संगत करु नये) साप रत्नाने सुशोभित असतो पण तो भयंकर नव्हे काय ?

९) **वरं नरं वरं भैक्ष्यं वरं भारोप जीवनम् ।**
पुसां विवेकहीनानां संङ्गेन न धनार्जनम् ।।

अर्थ – अविचारी माणसांची संगत करुन पैसे मिळविण्यापेक्षा अरण्यात राहिलेले परवडले, भीक मागितलेली परवडली किंवा ओझी वाहिलेली परवडली.

१०) **जाडयं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं**
मानोन्नतिं दिशति पापमकरोति ।
चेतः प्रसादयाति दिक्षु तनोति कीर्ति
सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ।।

अर्थ – बुद्धिचा मंदपणा घालविते, वाणीवर सत्याचा वर्षाव करिते, (वाणी सत्ययुक्त करिते) मोठा बहुमान मिळवून देते, पाप नाहिसे करते, अन्तःकरण निर्मल करिते व कीर्ति सर्व दिशांना पसरविते. अशा रीतीने सज्जनांची मैत्री कोणते हित करीत नाही ते सांग.

११) **हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् ।**
समैश्व समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ।।

अर्थ – हिन (व्यक्तिच्या) सहवसाने बुद्धि हिन होते. समान (आपल्यासारख्याच व्यक्तिच्या) सहवसाने तेवढीच रहाते. आणि विशेष लोकांच्या सहवासाने विशेष होते.

* * *

।। गुणवंत-यशवंत ।।
(ज्युनिअर विभाग)

ऐश्वर्या बागल
११ वी आर्टस्
वर्गात सर्व प्रथम

रेवती जाधव
११ वी सायन्स
वर्गात सर्व प्रथम

शक्तीसिंग राजपुरोहित
११ वी कॉमर्स
वर्गात सर्व प्रथम

स्वप्नाली पिसाळ
११ वी एम.सी.व्ही.सी
वर्गात सर्व प्रथम

काजल पाटील
१२ वी आर्टस्
वर्गात सर्व प्रथम

अक्षदा जगताप
१२ वी कॉमर्स
वर्गात सर्व प्रथम

सायली उंबरे
१२ वी एम.सी.व्ही.सी.
वर्गात सर्व प्रथम

शुभम पवार
१२ वी सायन्स प्रथम
VJIT मुंबई येथे प्रवेश
वर्गात सर्व प्रथम

साक्षी कांबळे
IIT प्रवेश IISER TVM केरळ

पंकज कारंडे
IIT प्रवेश IISER भोपाळ

१२ वी सायन्स नंतर प्रवेश

अनुजा यादव
१२ वी कॉमर्स अकाऊंटन्सी १०० गुण

आदिती पाटील
१२ वी सायन्स ९४.४६%

पृथ्वीराज जमदाडे
१२ वी सायन्स ९४%

अभिजीत शिंदे
१२ वी सायन्स ९३.६९%

आदित्य पाटील
१२ सायन्स ९३.२३%

प्रणव पाटील
१२ वी सायन्स ९२.७७%

१२ वीमध्ये १०० पैकी ९०% च्या पुढे गुण प्राप्त

गायत्री शिंदे
१२ सायन्स ९२.१७%

कौशिक हसबनीस
१२ वी सायन्स ९२.१५%

विरेंद्र पाटील
१२ वी सायन्स ९२.१५%

निलेश निकम
१२ वी सायन्स ९२%

अनुराग जाधव
१२ सायन्स ९१.६८%

श्रेयस सवखंडे
१२ वी सायन्स ९१.०८%

१२ वीमध्ये १०० पैकी ९०% च्या पुढे गुण प्राप्त

संध्या शेवाळे
१२ वी सायन्स ९०.७७%

पूजा कुलकर्णी
१२ वी सायन्स ९०.४६%

महेश पाटील
१२ वी सायन्स ९०.४६%

अपेक्षा जाधव
१२ वी सायन्स ९०.३१%

गीतांजली कोळेकर
१२ वी सायन्स ९०.३१%

विश्वजीत जगदाळे
१२ वी सायन्स ९०.३१%

१२ वीमध्ये १०० पैकी ९०% च्या पुढे गुण प्राप्त

पंकज माने
१२ वी सायन्स वक्तृत्व स्पर्शा यश
रोटरॅक्ट युथ ॲवॉर्ड

प्रियांका माने
११ वी सायन्स स्वच्छता मित्र वक्तृत्व स्पर्धा
तालुकास्तर प्रथम क्रमांक

रोहित नांगरे
११ वी आर्टस् गांधी विचारमंच परिक्षेत
जिल्ह्यात प्रथम क्रमांक

अस्मिता पाटील
११ वी आर्टस् गांधी विचारमंच परिक्षेत
जिल्ह्यात द्वितीय क्रमांक

विविध स्पर्धा

।। राष्ट्रीय छात्र सेना मुले/मुली ।।

सारिका गायकवाड बी.एस्सी-३
महाराष्ट्र राज्य प्रजासत्ताक दिन संचालन
शिबीरात संचालन कॅप्टन म्हणून निवड

रियाज शेख बी.ए.-३ शिवाजी विद्यापीठ
(राष्ट्रीय सेवा योजना) उत्कृष्ट स्वयंसेवक
म्हणून निवड सातारा जिल्हा प्रथम क्रमांक

राष्ट्रीय सेवा योजना उद्घाटन समारंभ
प्रमुख पाहुणे मा.डॉ.संजय ठिगळे
मार्गदर्शन करताना

'शिक्षक दिन' मार्गदर्शन करताना
प्रमुख पाहुणे मा.मधुकर सावंत

आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिन मार्गदर्शन

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर मु.पो.घोणशी,
ता.कराड प्रबोधनपर रॅली

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर घोणशी
ग्रामस्वच्छता करताना स्वयंसेवक

राष्ट्रीय सेवा योजना + २ स्तर
शिबीर घोणशी

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर घोणशी समारोप
प्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा.नवनाथ ढवळे
उपविभागीय पोलिस अधिकारी

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर घोणशी
'बेटी बचाओ बेटी पढाओ'
मार्गदर्शक प्रा.डॉ.रेश्मा दिवेकर

राष्ट्रीय सेवा योजना : वृक्षारोपन
कराड-मसूर रस्ता विभाजक

मतदार नाव नोंदणी कार्यक्रम निमित्त
स्वयंसेवक व तालुका निवडणूक
अधिकारी

।। यांनी गाजविली क्रिडांगणे ।।
(सिनिअर विभाग)

अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठस्तरीय खेळाडू

अश्विनी लावंड बी.कॉम.-२
रायफल शुटींग स्पर्धेकरिता शि.विद्यापीठ संघात निवड गुरुनानक देव विद्यालय अमृतसर येथे झालेल्या आखिल

अजिंक्य वडार एम.ए.-२
कबड्डी या स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड आखिल भारतीय

अमोल राठोड बी.ए.-२
कबड्डी या स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड आखिल भारतीय

महेश पवार एम.ए.-१
कबड्डी या स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड आखिल भारतीय

सुमित घाडगे एम.ए.-१
फुटबॉल या स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड व कर्णधारपदी निवड, आखिल भारतीय

श्रीधर परब एम.ए.-१
फुटबॉल या स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड आखिल भारतीय

रणवीर खालकर एम.ए.-१
फुटबॉल या स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड आखिल भारतीय

सागर पवार एम.ए.-१
शिवाजी विद्यापीठ फुटबॉल संघात निवड आखिल भारतीय

अबोली अवसरे एम.ए.-२
कबड्डी स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड आखिल भारतीय

रणजित पाटोळे बी.ए.-३
तायक्वांदो स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड आखिल भारतीय

पवन माने बी.एस्सी-१
नॅशनल बेसबॉल स्पर्धेकरिता महाराष्ट्राच्या संघाचे प्रशिक्षकपदी निवड

प्रमोद काळे बी.एस्सी-३
व्हॉलीबॉल स्पर्धेकरिता शिवाजी विद्यापीठ संघात निवड

अक्षय सुर्वे बी.एस्सी-३
ट्रेडिशनल रेसलिंग फेडरेशन स्पर्धेकरिता भारतीय संघात निवड तसेच राष्ट्रीय क्रीडा पुरस्कार

शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत आंतरविभागीय खेळाडू

प्रज्ञा गायकवाड बी.ए.-२
ज्युदो स्पर्धेत तृतीय क्रमांक शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत आंतरविभागीय खेळाडू

हर्षदा चव्हाण बी.कॉम.-१
कुस्ती स्पर्धेत तृतीय क्रमांक

अनिल चव्हाण बी.ए.-१
कुस्ती स्पर्धेत तृतीय क्रमांक सातारा विभागीय कुस्ती स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

हर्षदा मोहिते बी.एस्सी-१
धनुर्विद्या स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक

अभिजीत रैनाक एम.ए.-२
जलतरण स्पर्धेत ५० मी. ब्रेस्ट स्ट्रोक मध्ये द्वितीय क्रमांक सातारा विभागीय प्रथम व द्वितीय क्रमांक

ओंकार घाडगे बी.एस्सी.-२
जलतरण स्पर्धेत २०० मी.फ्री स्टाईल ५० मी.बेस्ट स्ट्रोकमध्ये द्वितीय क्रमांक

मनोज यादव बी.एस्सी.-२
जलतरण स्पर्धेत २०० मी. बेस्ट स्ट्रोक द्वितीय क्रमांक

शैलेश मुळगांवकर
बी.एस्सी.-२
जलतरण स्पर्धेत ४ x १०० मी. मिडले रिलेमध्ये प्रथम क्रमांक

प्रज्ञा लाड
बी.कॉम.-१
जलतरण स्पर्धेत ५०, २००, ४०० मी. फ्री स्टाईलमध्ये प्रथम १०० मी. बटर प्लाय स्पर्धेत प्रथम

दिपक शिंगे
बी.ए.-३
सातारा विभागीय बॉक्सींग स्पर्धेत तृतीय क्रमांक

गौरव सावंत
बी.ए.-२
सातारा विभागीय बॉक्सींग स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक

स्वप्नील सुतार
बी.एस्सी.-२
सातारा विभागीय बॉक्सींग स्पर्धेत तृतीय क्रमांक

राजेश्वरी पळसे
बी.एस्सी.-३
लांब उडी द्वितीय, उंच उडी प्रथम, तिहेरी उडी द्वितीय क्रमांक

ऋषिकेश फडतरे
बी.एस्सी.-१
सातारा विभागीय कुस्ती स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक

आकाश पाटील
बी.एस्सी.-१
सातारा विभागीय कुस्ती स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत सातारा विभागीय फुटबॉल स्पर्धेत प्रथम क्रमांक मुले-संघ

शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत सातारा विभागीय कबड्डी स्पर्धेत प्रथम क्रमांक प्राप्त मुले-संघ

शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत सातारा विभागीय क्रिकेट स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक प्राप्त मुले-संघ

शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत सातारा विभागीय व्हॉलीबॉल स्पर्धेत तृतीय क्रमांक प्राप्त मुले-संघ

शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत सातारा विभागीय खो-खो स्पर्धेत तृतीय क्रमांक प्राप्त मुली-संघ

शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत सातारा विभागीय तायक्वांदो स्पर्धेतील विजेते खेळाडू

।। यांनी गाजविली क्रिडांगणे ।।
(ज्युनिअर विभाग)

दिपाली करडे १२ वी आर्टस्
फ्रांस येथे झालेल्या आंतरराष्ट्रीय मैदानी स्पर्धेत सहभागी

आकांक्षा पाटील १२ वी कॉमर्स
फ्रांस येथे झालेल्या आंतरराष्ट्रीय गोळा फेकमध्ये पाचवा क्रमांक

नेहा पवार ११ वी आर्टस्
चंदीगड येथे झालेल्या राष्ट्रीय बेसबॉल स्पर्धेत महाराष्ट्राच्या संघात निवड

अमृता पवार १२ वी आर्टस्
सातारा येथे झालेल्या राज्यस्तरीय बॅटमिंटन निवड स्पर्धेत सहभागी

शुभम जाधव १२ वी आर्टस्
नागपूर येथे झालेल्या राज्यस्तरीय गोळा, भालाफेक स्पर्धेत सहभाग

अवधूत महाडीक
१२ वी आर्टस्
नागपूर येथे झालेल्या सॉफ्टबॉल निवड चाचणीसाठी निवड

ऋतुजा लादे
१२ वी आर्टस्
नागपूर येथे झालेल्या सॉफ्टबॉल निवड चाचणीसाठी निवड

सोनी शिद्रुक १२ वी आर्टस्
सातारा जिल्हा ॲमॅच्युअर स्पर्धेत ५०० कि.मी.चालणे जिल्हा व विभागस्तरीय प्रथम क्रमांक

श्वेता नांगरे ११ वी
सांगली येथे झालेल्या विभागस्तरीय शालेय क्रिकेट स्पर्धेकरिता निवड

अंकिता रामुगडे ११ वी आर्टस्
सांगली येथे झालेल्या विभागस्तरीय शालेय क्रिकेट स्पर्धेकरिता निवड

महेश मांडवे १२ वी सायन्स
पाटण येथील तालुकास्तरीय वेटलिफ्टींग स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

ऋषिकेश गायकवाड
१२ वी आर्टस्
पाटण येथील तालुकास्तरीय वेटलिफ्टींग स्पर्धेत सहभाग

नजरुद्दीन पटेल
१२ वी आर्टस्
फलटण येथे झालेल्या विभागीय कुस्ती स्पर्धेत निवड पुणे असो.. कुस्ती स्पर्धेत गोल्ड मेडल

स्वप्निल पिसाळ
१२ वी सायन्स
जिल्हास्तरीय कराटे स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

अभिजीत थोरात
१२ वी सायन्स
जिल्हास्तरीय वुशु स्पर्धेत प्रथम क्रमांक तालुकास्तरीय तायक्वांदो स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

वैभव सुरवसे
१२ वी आर्टस्
कराड येथील ता.स्तरीय तायक्वाँदो स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

अनिकेत थोरात
१२ वी सायन्स
कराड येथील ता.स्तरीय तायक्वाँदो स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

प्रतिक मोरे
१२ वी सायन्स
कराड येथील ता.स्तरीय तायक्वाँदो स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

सौरंगमिनी माने
कराड येथील ता.स्तरीय ५५ कि.वजनगट कुस्ती स्पर्धेत प्रथम क्रमांक

श्रद्धा साळुंखे
तालुकास्तरीय ५१ कि. वजनगट कुस्ती स्पर्धेत द्वितीय क्रमांक जिल्हास्तर सहभाग

ऋतुजा जाधव
११ वी आर्टस्
कराड ता.स्तरीय थाळीफेकमध्ये द्वितीय ४ x १०० रिले प्रथम क्रमांक

प्रज्ञा दाभाडे
११ वी आर्टस्
कराड ता.स्तरीय ५००० मी.चालणे प्रथम क्र. ४ x १००, ४ x ४००, रिले मध्ये प्रथम क्रमांक

वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ प्रमुख पाहुणे मा.डॉ.शिवाजीराव कदम यांचे स्वागत करताना मा.प्राचार्य व मान्यवर

२१ ऑगस्ट राष्ट्रीय क्रीडा दिन 'स्पोर्टस् बुलेटीन' चे उद्घाटन करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने सर

वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे व व्यासपीठावर मान्यवर

अग्रणी एक दिवसीय कार्यशाळा 'क्रीडा मानसशास्त्र' विषयावर मार्गदर्शन करताना डॉ.अरुण शिंदे

।। कार्यक्रम विविधा ।।

डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम यांचा जन्म दिन 'वाचन प्रेरणा दिन' म्हणुन वाचन करताना डॉ.नंदिनी रणखांबे विद्यार्थी व मराठी विभागातील प्राध्यापक

काव्यनिर्मिती कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना प्रा.विनोद लंकेश्वर, माजी प्राचार्य डॉ.शंकरराव कदम

"Future Agriculture Leaders of India" (FAI) फुड प्रोसेसिंगचे प्रात्याक्षिक करताना प्रा.डॉ.व्ही.पी.पाटील व वनस्पती शास्त्र विभागाचे विद्यार्थी

रसायनशास्त्र विभागातील करिअर ओरिएन्टेड (Milk Anelysis) चे विद्यार्थी व शिक्षक

कोल्हापूर विभाग : उच्च शिक्षण विभागाचे सहसंचालक मा.डॉ.अजय साळी यांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट प्रसंगी मा.प्राचार्यांचे हस्ते स्वागत

मा.सिनिअर ऑडिटर कारेकर साहेबांची महाविद्यालयास सदिच्छा भेट प्रसंगी मा.प्राचार्यांचे हस्ते स्वागत

मा.ॲड.सत्यजित रवींद्र पवार यांची रयत शिक्षण संस्थेच्या जनरल बॉडीवरती नियुक्ती महाविद्यालयाच्यावतीने सत्कार

मा.किसनराव पाटील (घोणशीकर) यांची रयत शिक्षण संस्थेच्या जनरल बॉडीवरती नियुक्ती महाविद्यालयाच्यावतीने सत्कार

मा.बाबासाहेब शेख यंची रयत सेवक को-ऑप. बँक चेअरमन पदी निवड झालेबद्दल महाविद्यालयाच्यावतीने सत्कार

।। बॉईज ॲन्ड लेडीज होस्टेल कार्यक्रम ।।

'न्यु बॉईज होस्टेल डे' अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना मा.सौ.वैशाली राजमाने (तहसिलदार, हातकणंगले)

'न्यु बॉईज होस्टेल डे' समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुण्या मा.सौ.अवंती पानस्कर (सावंत)

मुकादम तात्या जयंती समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुणे मा.प्रा.डॉ.अभय पाटील

मुकादाम तात्या जयंती समारंभाचे अध्यक्ष मा.सारंग पाटील (बाबा) डिजीटल साक्षरता विषयावर मार्गदर्शन करताना

प्राचार्या सुमतीबाई पाटील स्मृति दिवस कार्यक्रमामध्ये मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुण्या मा.सौ.मंगलाताई पवार

प्राचार्या सुमतीबाई पाटील स्मृति दिवस कार्यक्रमामध्ये मार्गदर्शन करताना अध्यक्षा मा.सौ.राजश्री चिंगळे

क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले जयंती समारंभात मार्गदर्शन करताना प्रमुख पाहुण्या मा.डॉ.अनघा राजगुरु

न्यू बॉईज 'होस्टेल डे 'समारंभात विविध गुणदर्शन सादर करताना विद्यार्थी

न्यू बॉईज 'होस्टेल डे' समारंभात विविध गुणदर्शन सादर करताना विद्यार्थी

विविध गुणदर्शन विद्यार्थीनी वसतिगृह 'होस्टेल डे' विविधतेतून एकता संदेश देत असताना विद्यार्थीनी

विविध गुणदर्शन-मुली 'छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या पराक्रमाची गाथा' गात असताना

।। अभ्यास सहल व / फोटोग्राफी ।।

वनस्पती शास्त्र विभाग
बी.एस्सी.-३

रसायनशास्त्र विभाग बी.एस्सी.-३
चिखली, ता.शिराळा

जैवतंत्रज्ञान विभाग बी.एस्सी.-१
रेशीम कार्यालय वाई

मराठी विभाग बी.ए.-३, एम.ए.
पुस्तकांचे गांव 'भिलार' ला भेट

।। फोटोग्राफी ।।

गायकवाड स्वप्नाली संजय
बी.एस्सी.-२

कोमल कारंडे
बी.ए.-३

।। कलाकारी ।।

श्रद्धा संजय थोरात
बी.कॉम. - १
पेन्सील स्केच

कोमल विलास कारंडे
बी.ए. - ३
रंगचित्र

श्रेया सतिश पानवळ
इ.११ वी शास्त्र
रंगचित्र

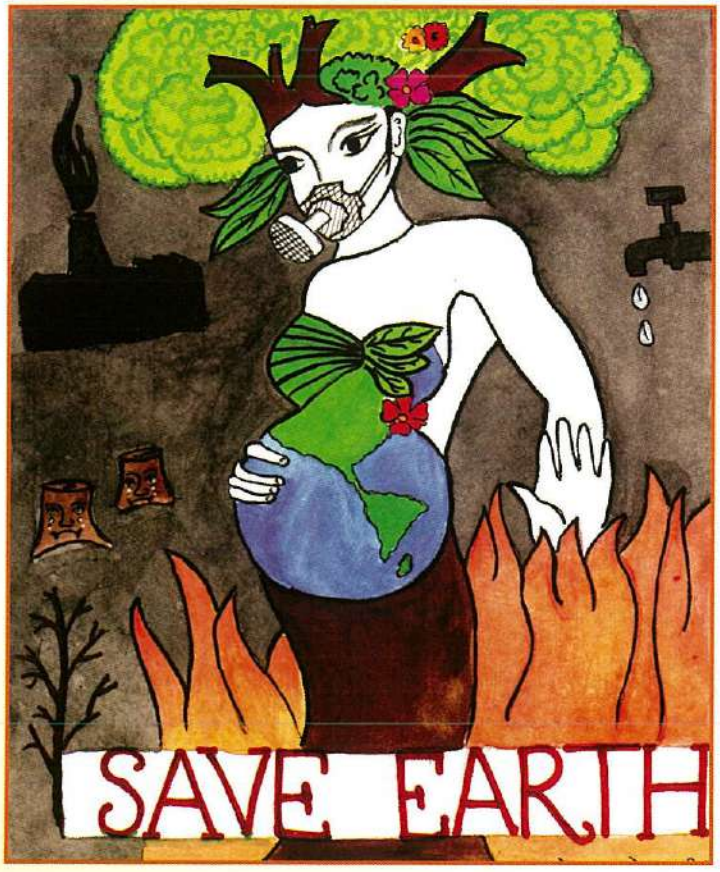

शुभम मनोहर पावशे
१२ वी शास्त्र
रंगचित्र

''महात्मा गांधींच्या तत्त्वांचा विचार आज जगभर होत आहे. जगभरातील विचारवंत बुद्ध, ख्रिस्त आणि गांधी अशी परंपरा सांगताना दिसतात. गांधींचा विचार नीतिमत्ता आणि चारित्र्य घडविण्याचा विचार आहे. विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचा जसजसा विकास होत आहे. त्याचबरोबर गांधी विचारांनादेखील महत्त्व प्राप्त होत आहे. गांधीचा विचार हा मानवी जीवन उत्तम करणारा विचार आहे. जगभरातील महत्त्वाचे नेते ज्यामध्ये अमेरिकेचे राष्ट्रध्यक्ष बराक ओबामा, नेल्सन मंडेला अशा अनेकांचे गांधी प्रेरणास्थान आहे.''

– अरुण साधू

सद्गुरु

प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पद्व्युत्तर स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक अविष्कार

:: विभागीय संपादक ::

प्रा. हणमंतराव मांडके

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग :

१	मुलाखत	संगीत क्षेत्रातील उगवता तारा	साईराम रवींद्र जाधव, कु.ऐश्वर्या दवेंद्र बागल कु.श्रावणी आकाराम पाटील १२ वी कला	११९
२	आत्मकथात्मक	मी मराठी बोलतेय एक लोप पावणारी भाषा	कु.अनुष्का महेंद्र जोशी, १२ वी कला	१२२
३	अर्थशास्त्रीय लेख	बिटकॉईन (आभासी चलन)	कौस्तुभ राजीव लिपारे, १२ वी शास्त्र	१२४
४	कथा	गुंता	यशवंत बापू बांगर, १२ वी शास्त्र	१२६
५	राजकीय लेख	भारतीय परराष्ट्र धोरणाची दिशा	कु.ऐश्वर्या देवेंद्र बागल, १२ वी कला	१२८
६	चिंतनपर	खरंच नेमकी, गरज कशाची ?	कु.शिवानी गोरख पाटील, ११ वी शास्त्र	१३०
७	ललित लेख	शेवटचं पान	कु.अंजली प्रदीप जाधव, १२ वी शास्त्र	१३३
८	चिंतनपर	व्यसन असावे, पण कशाचे ?	ऋषिकेश मिलिंद विदार, ११ वी कला	१३४
९	मनोगत	आयुष्य खूप सुंदर आहे	कु. मानसी मनोज शहा, ११ वी कला	१३६
१०	ललितलेख	अक्षरसंस्कार	आशिष शत्रुघ्न माने, ११ वी शास्त्र	१३७
११	माहितीपर	मुली वाचवा	कु. माहेश्वरी महादेव कोठावळे, ११ वी कला	१३८
१२	चिंतनपर	स्वातंत्र्याची ७० वर्षे	कु. मयुरी प्रकाश इंगुळकर, ११ वी वाणिज्य	१४०
१३	ललित लेख	शाळेतून निरोप व कॉलेमधील पहिले पाऊल	कु. चैत्राली साहेबराव पवार, ११ वी वाणिज्य	१४२
१४	वैचारिक	जीवन विद्येचे महत्त्व	प्रतिक माणिक डोंगरे, ११ वी एम्.सी.व्ही.सी	१४४
१५	व्यक्तिचित्रण	कर्मवीर भाऊराव पाटील	कु. प्राजक्ता महेश जाधव, ११ वी शास्त्र	१४६
१६	व्यक्तिचित्रण	पिनकोड – प्रवर्तक : महान संस्कृतज्ञ : ! श्रीराम–भिकाजी वेलणकर महोदय: ।	कु. मनाली मनोजकुमार गोला ११ वी शास्त्र	१४७
१७	व्यक्तिचित्रण	ए.पी.जे.अब्दुल कलाम	कु.स्नेहल दत्तात्रय येळवे ११ वी शास्त्र	१४८
१८	Informative	Water Is life, Treat It Right	Amita Vikas Shinde 11th com	१४९
१९	Meditative	Friendship Never Melts Away	Prathamesh Rajendra Patil 12th Science	१५०
२०	Meditative	Mother : An eternal truth	Miss Snehal Sadashiv Patil 12th Science	१५१
२१	Review	The Book I like Most 'Shyamachi Aai'	Sanket Sambhaji Warekar 11th Science	१५२
२२	ललित लेख	खरंच, प्रेम म्हणजे काय असतं ?	कु.राजश्री कडाप्पा कांबळे एम.ए.भाग–१ (मराठी विभाग)	१५४
२३	यात्रा साहित्य	माथेरान एक प्राकृतिक स्थल	श्री. अक्षय दिनकर कंक एम.ए.भाग–१(हिंदी विभाग)	१५७
२४	चिंतनपर लेख	हिंदी भाषा साहित्य : महाराष्ट्रीयन रचनाकारोंकी नजरोंसे	रोहित जगन्नाथ जरग एम.ए.भाग–१ (हिंदी विभाग)	१५९

पद्य विभाग :

१	अरे वेड्या मना	कु.सिद्धी शंकर डोंगरे ११ वी शास्त्र	१२१
२	पाऊस	युवराज कृष्णत माने११ वी शास्त्र	१२३
३	उगवत्या सूर्याची निजलेली रात्र	आदित्यराज चांगदेव मगर१२ वी कला	१२३
४	माणूस म्हणून जगताना	कु.वंचिता अविनाश लादे ११ वी वाणिज्य	१२७
५	आनंदाचे रंग	कु. पल्लवी शशिकांत मोकाशी ११ वी एम.सी.व्ही.सी.	१२९
६	माझ्या कल्पनेतील स्वर्ग	कु.तेहसीन मुबारक नायकवडी १२ वी शास्त्र	१२९
७	गुंफण आयुष्याची	कु.वैष्णवी दत्तात्रय महाडिक ११ वी कला	१३२
८	पाणी	कु.शिवानी राजेंद्र लोहार १२ वी शास्त्र	१३२
९	My Hostel Life	कु.हर्षदा हणमंत मोहिते १२ वी शास्त्र	१३५
१०	थोरला भाऊ	कु. शिवानी चंद्रकांत पाटोळे ११ वी वाणिज्य	१३५
११	बाबा	शंतनू अरुण कदम ११ वी शास्त्र	१३९
१२	आई	कु.अपूर्वा आत्माराम शेटे ११ वी शास्त्र	१४१
१३	नववर्ष Happy New Year - २०१८	कु.सोनाली उत्तम बेस्के १२ वी कला	१४३
१४	एक तरी मैत्रिण असावी	कु.तेजश्री दत्तात्रय पवार १२ वी कला	१४५
१५	गुरु	कु.ऋतुजा अशोक कोळी ११ वी एम.सी.व्ही.सी	१४५
१६	शेवटचा श्वास	कु.प्राजक्ता नामदेव खोत ११ वी शास्त्र	१४८
१७	नेते म्हणजे	वैभव नामदेव गोरे एम.एस्सी भाग – २	१५३
१८	आजाद हूँ मैं	इंद्रजित सुरेश मंदरे एम्.ए.भाग–१	१५६
१९	Mom	Miss.Shreya Satish Panwal 11th Science	१५८

सद्गुरु

प्रतिबिंब

पदवीपूर्व व पद्व्युत्तर स्तरावर अध्ययन करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचा साहित्यिक अविष्कार

संगीत क्षेत्रातील उगवता तारा ....

साईराम रवींद्र जाधव, कु. ऐश्वर्या देवेंद्र बागल
कु.श्रावणी आकाराम पाटील, इयत्ता १२ वी कला

संगीत क्षेत्रातील उगवता तारा पद्मनाथ बाळकृष्ण गायकवाड इ. १२ वी कला विभागातील विद्यार्थी, जाने संगीत क्षेत्रात आपला नावलौकिक कमावला. अनेक 'रियालिटी शो' मधून गायन वादन केले. 'संत तुकाराम' या चित्रपटात बाल तुकारामाचीं भूमिका केली. त्याची इयत्ता १२ वी कला विभागातील विद्यार्थ्यांनी घेतलेली मुलाखत –

ऐश्वर्या : पद्मनाभ तुझा परिचय करुन दे

पद्मनाभ : मी पद्मनाभ बाळकृष्ण गायकवाड. मी सद्गुरु गाडगे महाराज महाविद्यालय, कराड मध्ये इयत्ता बारावी कला शाखेत शिकतो.

श्रावणी : पद्मनाभ तू संगीत क्षेत्राकडे कसा वळलास ?

पद्मनाभ : मी जेव्हा केवळ अडीच वर्षांचा होतो, तेव्हा आई-बाबांसोबत स्टुडिओत बसलो होतो. त्यावेळी मी 'ओंकार स्वरुपा' हे गाणे गुणगुणत होतो. आई बाबांनी हे ऐकल्यावर ओळखल की माझा आवाज चांगला आहे आणि मला संगीताची आवड आहे. आई-बाबा दोघेही गातात. त्यामुळे त्यांनीही माझ्या कलेला वाव दिला.

ऐश्वर्या : तुला संगीत क्षेत्राकडे येण्यासाठी कोणाचे प्रोत्साहन मिळाले ?

पद्मनाभ : सर्वात प्रथम मला खऱ्या अर्थाने आधार व प्रोत्साहन आई-बाबांनी दिले. वयाच्या १० व्या वर्षापर्यंत मी गाणे आई-बाबांकडे शिकलो अजुनही शिकत आहे. नंतर मला श्री.सुरेशजी वाडकर यांचे मार्गदर्शन मिळाले. त्यांच्याकडे मी हिंदुस्तानी शास्त्रीय संगीत शिकलो. त्यानंतर मला अवधूत गुप्ते दादानेही मार्गदर्शन केले व प्रोत्साहन दिले.

साईराम : तुझ्या शालेय जीवनाबद्दल काय सांगशील ?

पद्मनाभ : माझ्या आयुष्यातील सगळ्यात सोनेरी दिवस म्हणजे शालेय दिवस होते. माझे शालेय दिवस खूप चांगले गेले. पण बहुधा शिक्षकांसाठी वाईट दिवस होते. कारण मी खूप खोडकर व दंगेखोर असा होतो. पण तेवढाच शिक्षकांचा लाडकाही होतो. मी शालेय जीवनाचा खूप आनंद घेतला. मित्र-मैत्रिणींचा चांगला सहवास लाभला. सर्वांनीच खूप सहकार्य केले.

ऐश्वर्या : तुला गायना सोबतच वादनाची आवड आहे, त्याबद्दल काय सांगशील ?

पद्मनाभ : जशी मला लहानपणापासून गाण्याची आवड आहे, तशीच वादनाचीही आहे. मी हार्मोनियम,सिन्थेसाइजर, पियानो वाजवतो. पण गायनाला आधार म्हणून गिटार शिकतोय आणि वाजवतो.

श्रावणी : तुझे पहिले गाण्याचे सादरीकरण कधी व कसे झाले ?

पद्मनाभ : माझे पहिले गाण्याचे सादरीकरण 'सा रे ग म प'

या रियालिटी शो मध्ये झाले. तेव्हा मी 'बगळ्यांची माळ फुले' हे गाणे गायलो होतो. तेव्हा खूप मनावर ताण होता. कारण मी तेव्हा केवळ १० वर्षांचा होतो. पण माझ्या त्या गाण्याचे सादरीकरण चांगले झाले होते.

साईराम : 'सा रे ग म प' च्या मंचावरचा तुझा अनुभव काय होता ?

पद्मनाथ : 'सा रे ग म प' मध्ये मी १० वर्षांचा असताना सहभागी झालो होतो. तेव्हा मंचावर सादरीकरण करताना शुटिंग करण्यासाठी क्रेन सभोवताली फिरायची, तर त्याची सुरुवातीला मला भीती वाटायची. पण नंतर सवय झाली. या मंचावर विशेषत: पोवाडा व भारुड ही मी गायलेली गीते गाजली आणि परीक्षकांचे उत्तम मार्गदर्शन मिळाले. मी पोवाडा गायलो तेव्हा मा.बाबासाहेब पुरंदरे विशेष परीक्षक म्हणून आले होते, तर तेव्हा त्यांनी मला 'छोटा मावळा' असे म्हणले होते.

श्रावणी : तुझ्या इतर छंदाबाबत काय सांगशील ?

पद्मनाभ : मला फुटबॉल खेळणे, पोहणे व व्यायाम करणेही आवडते. फुटबॉलसाठी माझी राज्यस्तरीयसाठी निवड झाली होती. मला विशेषत: खेळण्यात आवड आहे.

ऐश्वर्या : 'अपयश ही यशाची पहिली पायरी आहे', यावर तू विश्वास ठेवतोस का ?

पद्मनाभ : हो मी यावर विश्वास ठेवतो. कारण मी खूप उदाहरणे पाहिली आहेत, की ज्यांनी पहिल्या अपयशानंतरच स्वत:चे अस्तित्व निर्माण केले आहे. अपयशापासून शिकवण घेऊन वाटचाल केल्यास यश नक्कीच मिळते.

ऐश्वर्या : जीवनात एकतरी आदर्श असावा याबद्दल तुझे मत काय आहे ? आणि तू कोणाला आदर्श मानतोस ?

पद्मनाभ : हो, मला असे वाटते की प्रत्येकाच्या जीवनात एकतरी आदर्श असावा. मी मराठीत श्री. भीमसेनजी जोशी, सुरेशजी वाडकर, स्वप्नील बांदोडकर, हिंदीत सोनू निगम, अरिजित सिंग तर पाश्चिमात्य संगीतात चार्ली पुथ यांना आदर्शस्थानी मानतो.

साईराम : तू संगीत क्षेत्राकडून अभिनय क्षेत्राकडे कसा वळलास ?

पद्मनाभ : मी 'सा रे ग म प' च्या मंचावर भारुड गायलो होतो आणि संत तुकाराम चित्रपटाच्या निर्मात्यांना अवधूत (गुप्ते) दादाने हा व्हिडिओ दाखवला. तर त्यांना मी बाल तुकारामाच्या रोलसाठी योग्य वाटलो आणि मला अशी सुवर्णसंधी मिळाली.

ऐश्वर्या : 'सूर नवा ध्यास नवा' या रियालिटी शो मध्ये तू बऱ्याच कालावधीनंतर दिसलास दरम्यानच्या काळात तु तुझी कला कशी जपलीस ?

पद्मनाभ : खरं तर माझ्यासाठी हा प्रवास खूप अवघड होता. कारण १२ ते १९-२० या वयात आवाज बदलत असतो. तो मुलींचा अधिक मधुर होतो, पण मुलांचा घोगरा होत जातो. या काळात मी गाण्याचा अधिक सराव करत होतो.

श्रावणी : 'सूर नवा ध्यास नवा' च्या मंचावर तुझा अनुभव कसा होता ?

पद्मनाभ : मी या मंचावर वयाने सर्वात लहान होतो. सर्वजण माझ्यापेक्षा वयाने मोठे होते. तरीही सर्वांनी मला खूप सहकार्य केले. मला माझ्या पाश्चिमात्य पद्धतीने गाणी सादर करता आली. तसेच अवधूत (दादा) गुप्ते, शाल्मली (ताई) खोलगडे, महेश (दादा) काळे यांच्यासारखे आदर्श आणि सूज्ञ गुरु मला लाभले, याचा मला विशेष आनंद होतो. या मंचावरचा अनुभव खूप सुंदर होता.

साईराम : मंचावर सादरीकरण करण्यापूर्वी तुझी मानसिकता काय असते ?

पद्मनाभ : मंचावर सादरीकरण करण्यापूर्वी मनावर खूप ताण असतो की सादरीकरण चांगले होईल का नाही ? कारण सकारात्मक आणि नकारात्मक असे दोन्ही प्रकारचे श्रोते असतात. या दोन्ही श्रोत्यांना समाधानी करावे लागते.

ऐश्वर्या : तू युवा पिढीला काय संदेश देशील ?

पद्मनाभ : मला युवा पिढीला मनापासून सांगावेसे वाटते की, 'तुमच्या आवडत्या क्षेत्रात उतरा पारंगत व्हा. कलेला अभ्यासाची जोड असणे खूप गरजेचे आहे. त्यामुळे तुमच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास होतो.'

साईराम : तुझ्या महाविद्यालयाचे सहकार्य तुला कसे मिळाले ?

पद्मनाभ : मला माझ्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा.डॉ. मोहन राजमाने सरांनी खूप प्रोत्साहन दिले. माझे सर्व शिक्षक, मित्र-मैत्रिणी, हितचिंतकांनी खूप सहकार्य केले.

साईराम : इयत्ता बारावीच्या अभ्यासाबाबत तू काय सांगशील ?

पद्मनाभ : माझा इयत्ता बारावीचा अभ्यास खूप छान सुरु आहे. इयत्ता दहावीमध्ये मला ६०% गुण मिळाले होते. इयत्ता बारावीमध्ये मला ७०% गुण मिळण्याची अपेक्षा आहे.

ऐश्वर्या : तुझी भविष्याची वाटचाल काय असेल ?

पद्मनाभ : माझा एक नवीन अल्बम येत आहे. त्याचबरोबर मी पाश्चिमात्य संगीतही शिकत आहे. मी स्वत:चा होम रेकॉर्डींग स्टुडिओ निर्माण करत आहे.

ऐश्वर्या : धन्यवाद ! पद्मनाथ.

* * *

अरे वेड्या मना

मन आले आज गहिवरुन
आणि निघाले काही गोष्टींच्या शोधात
खूप काही सापडले
पण हवे तेच नाही सापडले

आज काही आठवणी जाग्या झाल्या
नव्याने उड़ान घेऊ लागल्या
वहीचे शेवटचे पान यावे
तशा काही संपत चालल्या होत्या

फुलपाखराचे पंख तुटावे
आवडत्या पुस्तकाचे पान फाटावे
शरीरातील बळ निघून जावे
मन पूर्ण अश्रूंनी न्हाऊन निघावे

वाळवंटातील वाटसरुंची जशी अवस्था
तशी आज मनाची अस्वस्थता
मग स्वत:च समजावत म्हणायचं
अरे वेड्या मना ..... !!!

गुलाबाचे काटे जसे टोचावे
कमळाच्या पाकळ्या कोमेजून पडाव्या
तसा मनाचा ताबा स्वत:वरील रागाने घेतला
हृदयातील भावना हृदयातच विरुन
जाव्या .....

– **कु.सिद्धी शंकर डोंगरे,** इयत्ता ११ वी शास्त्र

आत्म-कथात्मक

मी मराठी बोलतेय - एक लोप पावणारी भाषा

- कु. अनुष्का महेंद्र जोशी, इयत्ता १२ वी कला

मराठी मातृभाषा असूनही महाराष्ट्रातच तिची अवहेलना सुरु आहे. इंग्रजी माध्यमांच्या शाळा दुकानावरील इंग्रजी पाट्या व मराठी बोलताना इतर भाषेतील वापरले जाणारे शब्द यामुळे मराठी भाषा लोप पावल्यासारखी वाटते. मराठी भाषेच्या संवर्धनासाठी केलेला हा कौतुकास्तव प्रयत्न !

नमस्कार ! नमस्कार ! अहो ऐका नमस्कार ! जाऊ दे. काय करु मी बोलून ? ना ऐकणारं कोणी राहीलय ना बोलणार कोणी राहीलय. काय एके काळी मान होता मला. सगळीकडे होते मी, प्रत्येक अगदी महाराष्ट्रातला प्रत्येक भाग 'मराठी' च्या जयघोषानं दुमदुमन जायचा. तेव्हा अभिमान वाटायचा मला माझ्या या मातीचा. मातीचा एक अन् एक कण, सगळी पिकं, शेतं, एक अन् एक महाराष्ट्रीय माणूस 'मी मराठी' असं सांगायचा आणि ते सांगताना त्यांना जराही शरम वाटत नव्हती. महाराष्ट्र ही मराठी लोकांची, मराठमोळ्यांची भूमी होती आणि म्हणूनच ती मराठमोळी भूमी म्हणूनच ओळखली जायची. या मराठी मातीत किती तरी संत, महंत, नेते, समाजसुधारक, कलाकार, साहित्यिक होऊन गेले.

पण आता राहिल्यात फक्त आठवणी. आज हा महाराष्ट्र नावाला मराठी राज्य राहिला आहे. आज इथला प्रत्येक माणूस इंग्रजीच्या पाठीमागे अगदी मोकाट सुटलेल्या

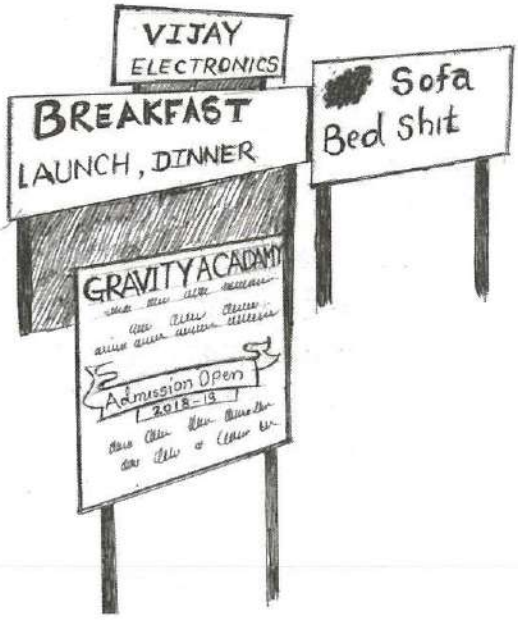

बैलासारखा धावतो आहे. काय मान राहिला माझा अन् या मराठी या नावानं नुसत्या ओळखल्या जाणाऱ्या मातीचा ती मातीही आता विदेशी केली या माणसांनी. अगदी मोठ्या प्रमाणात रासायनिक कीटकनाशके मारतात तिच्यावर त्या मारानं जणू आता ती कोमेजून गेली आहे. एखाद्या नाजूक फुलासारखी. आता 'मी मराठी' हे शब्द उच्चारण्याची ताकदही राहिली नसेल तिच्यात. ते तर तसही होणारच होतं. पण अजून एक आश्चर्य असं की ज्या ब्रिटीशांना अक्षरश: धक्के मारुन हाकलून दिलं त्यांच्या सगळ्या कारनाम्यांना हाकलून दिलं, त्यांच्या काळी अगदी इंग्रजी भाषेवरच काय तर विदेशी कपड्यांवरही बहिष्कार टाकला होता तो याच लोकांनी आणि मराठीचे म्हणजे माझे नारेही गायले होते याच लोकांनी कशासाठी ? का ? काय मिळालं त्यातून ? तर म्हणे स्वातंत्र्य एक तथाकथित स्वातंत्र्य. कसलं स्वातंत्र्य ? इतक स्वातंत्र्य मिळूनही कोण स्वतंत्र आहे आज ? निदान मराठी भाषा तरी स्वतंत्र नाहीच. मी तेव्हाच स्वतंत्र होईन जेव्हा एखादा मराठी माणूस एकदा तरी पूर्ण मराठी बोलेल विना एकही इंग्रजी शब्दाचे उपयोजन करता.

मला प्रत्येक मराठी माणसांच्या ओठांतून, बोलांतून स्वतंत्र व्हायचंय, पण मला तर प्रत्येक शाळेतून स्वतंत्रतेचा अस्सा काही मान दिलाय ना की काय बोलावं ? अक्षरश: हाकलपट्टी झाली आहे ! एखादं गरीबाच पोर जेव्हा इंग्रजी शाळेत शिकणाऱ्या चार पोरांसमोर 'मी मराठी माध्यमाच्या

शाळेत शिकतो' अस सांगतो तेव्हा का कोणास ठावूक तो त्यांच्या नजरेला नजर भिडवायला घाबरतो. त्याची मान खाली जाते. मी म्हणते का हवी तुम्हाला पूर्ण इंग्रजी शाळा? का हाकललं त्या इंग्रजांना आपल्या देशातून ? पुन्हा प्रत्येक भारतीय घरा घरांत इंग्रज जन्माला घालायला ?

आता कोणालाही फक्त मराठीतून बोलताच येत नाही. तुम्हाला हे अवघड वाटतं अरे एकदा प्रयत्न तरी करा ? 'प्रयत्न वाळूचे कण रगडिता तेलंही गळे' ही म्हण ऐकीवात असेल ना ? हं! कशी असेल म्हणा ? पण इंग्रजी शिकताना त्यासाठी जितके त्यात चांगले गुण मिळवण्यात प्रयत्न करता तेवढे प्रयत्न कधी मराठीसाठी केल्याचे आठवतय ? मला माहितीये तुमचं उत्तर नाहीच असणार.

एक दिवस फक्त एक दिवस पूर्ण मराठी बोलून दाखवा मी खुल आवाहन देते तुम्हाला बघा त्या एका दिवसातच तुम्हा लोकांच्या इंग्रजी शिकून सुशिक्षित असण्याच्या अभिमानाच काय होतयं.

अरे ! तुम्हाला साधं तुमच्या मातृभाषेत एक दिवस काय एक तासही बोलता येणार नाही आणि लक्षात ठेवा यापेक्षा लांच्छनास्पद कोणतीही गोष्ट असणार नाही.

त्यातूनही जे मराठी बोलणारे लोक आहेत त्यांच्यातही शुद्ध मराठी बोलण्याबाबत रड आहेच. हल्ली तर शिक्षक जरी अख्खलित मराठी बोलणारे मिळाले तरी मी सुखावेन.

माझी तुम्हा सर्वांना कळकळीची विनंती आहे, की तुमच्या या लाडक्या भाषेला असं पोरकं करु नका ! लक्षात ठेवा 'जर भाषा मेली तर विचारही मरतील आणि विचार मेला म्हणजे ते राष्ट्रच मृत होते' हे स्व. लोकमान्य टिळकांचे अमरत्वाचे कठोर बोल आहेत, त्यातील अक्षर अन् अक्षर तीव्र घाव करतात. थेट मनावर कोरले जातात. तसेच ते, तुम्हीही कोरा आणि अजूनही 'मी मराठी' च्या जयघोषाची आस लावून बसलेल्या मला अभिमानाची एक हाक दया. फक्त एकदा हाक दया.

* * *

पाऊस

ढगांचा गडगडाट, विजांचा कडकडाट
गारठलेल्या संध्याकाळी हिरवीचिंब पायवाट
कोणी धावताना धडपडतोय, कोणी कोणाला सावरतोय
कोणी नवीन झालेल्या मित्रांचा हात धरताना
मनातल्या मनात बावरतोय.

बरसणाऱ्या धारांमधी कोणी शोधतोय हरवलेले क्षण
कोणी पावसात आसवे लपवून हलके करतोय आपले मन
कोणासाठी गर्द गहिरा, कोणासाठी हिरवे रान
वेगळीच धुंदी पाऊस म्हणजे हरवून जाई मनाचे भान.

– युवराज कृष्णत माने, इयत्ता ११ वी शास्त्र

उगवत्या सूर्याची निजलेली रात्र

उगवत्या सूर्याची
सोनेरी पहाट
काळोखाच्या अंधारात
झालेली रात्र

मनाला झोळणारी
आयुष्याची सत्र

सुंदर ती पहाट
निजलेली ती रात्र

– आदित्यराज चांगदेव मगर,
इयत्ता १२ वी कला

बिटकॉईन (आभासी चलन)

– कौस्तुभ राजीव लिपारे, इयत्ता १२ वी शास्त्र

गेल्या दोन/तीन दशकातल्या संगणक तंत्रज्ञानाने मानवाचा परस्पर संवाद, मनोरंजन, वाहतूक, परंपरा नातेसंबंध इत्यादी आयुष्याच्या प्रत्येक पैलूला पार उलटसुलट करुन टाकलेले आहे. आपली जगण्याची सर्व परिमाणेच बदलून गेली आहेत. 'बिटकॉईन' म्हणजेच 'क्रिप्टो करन्सी' म्हणजेच साध्या मराठीत 'गूढ चलन' हा त्याचाच पुढचा टप्पा आहे. आपण या लेखात सोप्या भाषेत 'बिटकॉईन' ची ओळख करुन घेऊ या.

'बिटकॉईन' काय आहे ? हे समजून घेण्याच्या आधी चलन म्हणजे काय ? हे समजावून घेऊया. वस्तु आणि सेवांची देवाण-घेवाण करण्यासाठी आपल्याला जे माध्यम लागत ते म्हणजे चलन. पूर्वी चलन सोन्याच्या रुपात असायचे. पण सोन्याची अडचण अशी आहे की ते मर्यादित उपलब्ध आहे व विभाजनिय नाही. म्हणजेच १० रु. चा वडापाव खाल्ला तर ३०,०००/- रु. तोळा असलेले सोने किती दयायचे ? मग १९४७ साली अशी कल्पना पुढे आली की ज्या देशाकडे जेवढे सोने आहे, तेवढ्या नोटा त्या देशाने छापायच्या. पण पुढे लवकरच अमेरिकेच्या दांडगाईच्या धोरणामुळे ही कल्पना निकामी ठरली. सध्या बरेच देश आपला जीडीपी, जागतिक नाणेनिधीचे कर्जरोखे,

बिकॉईन हे आभासी चलन आहे. त्याला 'गुढ चलन' म्हणता येईल. साकोशी नाकामातो नावाच्या जपानी माणसाने नाणी व नोटांच्या अडचणीतून बाहेर पडण्यासाठी एक अल्गोरिदम (प्रक्रियांची साखळी) तयार केली. अल्गोरिदम म्हणजे एक किचकट व गुंतागुंतीचे गणित आहे. हे गणित सोडविणे म्हणजे बिटकॉईन्स तयार करणे.

सरकारची परकीय चलनाची गंगाजळी इ. अनेक आधारावर नोटा छापतात, पण असे करण्यातही धोका असा आहे की यांपैकी कोणताही निकष व व्यवहार १००% पारदर्शक नाही. किंबहुना जास्त नोटा छापल्या त्यांचं व्यवहारातल मूल्य घसरतंच. शिवाय नोटा किंवा नाणी ही सहज हिसकावून घेता येऊ शकणारी गोष्ट आहे. या सर्व अडचणी टाळण्याच्या उद्देशाने 'बिटकॉईन' चा जन्म झाला.

साकोशी नाकामातो नावाच्या जपानी माणसाने नाणी व नोटांच्या अडचणींतून बाहेर पडण्यासाठी एक अफलातून उपाय काढला. त्याने एक अल्गोरिदम (प्रक्रियांची साखळी) तयार केला. म्हणजेच एक असा नेटवर्क प्रोग्रॅम, जो आपण केलेल्या प्रत्येक व्यवहाराची नोंद ठेवेल आणि त्याला पैशात मोजण्यासाठी एक चलन उपलब्ध करुन देईल. हे आहे 'ब्लॅक चेन' तंत्रज्ञानाचं नेटवर्क आणि त्यातला पहिला प्रकार आहे, 'बिटकॉईन' या नेटवर्कवर एक प्रोग्राम आहे आणि हा प्रोग्राम प्रत्येक व्यवहारासाठी एक कोडं उपलब्ध करुन देतो. समजा 'अ' ला काही रक्कम 'ब' ला दयायची आहे, तर 'अ' ने कोडं सोडवावं ते या प्रोग्रामवर सोडवल की त्यांच्यातला व्यवहार पक्का होईल आणि 'बिटकॉईन' वापरुन ती 'ब' च्या नावावर जमा होतील. आता नेटवर्कवर ही 'बिटकॉईन' वापरुन 'ब' हा पुढील खरेदी करु शकतो.

तसेच 'अ' चा 'ब' शी झालेला व्यवहार 'पक्का' होऊन तो इतर अशाच असंख्य व्यवहारांच्या साखळीत जाऊन फिट्ट बसेल. आता हा व्यवहार 'अ' किंवा 'ब' सुद्धा बदलू शकणार नाहीत. अशा अनेक व्यवहारांतून किती चलन निर्माण झाले ते सगळ्या जगाला पाहता येईल आणि त्या चलनाच्या संख्येत कोडी (अल्गोरिदम) न सोडवता कोणाला ही फेरफार करता येणार नाही. या उदा.तील 'अ' प्रमाणेच कोणाला ही या नेटवर्कवर येऊन कोडी सोडवण्याची मुभा आहे.

हा अल्गोरिदम म्हणजे अत्यंत गुंतागुंतीचे आणि भयंकर किचकट असे एक प्रकारचे गणितच असते. नविन 'बिटकॉईन्स' तयार करणे म्हणजे या कोड्यांची उत्तरे शोधणे, अशी उत्तरे शोधणाऱ्यांना 'माइनर्स' असे म्हणतात. जेव्हा एखादया माइनरला नविन उत्तर सापडते तेव्हा त्याच्या खात्यामध्ये कांही 'बिटकॉईन्स' तयार होतात. त्यासाठी अगोदर खाते असावे लागते. हे खाते तयार करण्यासाठी एक ओपन सोर्स सॉफ्टवेअर डाऊनलोड करायचे आणि त्यासोबत ब्लॅकचेन ही डाऊनलोड होते. ही ब्लॅकचेन म्हणजेच खातेवही किंवा पासबुक या ब्लॅकचेनची साईज ही साधारणपणे ६-७ जीबी इतकी असते. डाऊनलोड इन्स्टॉलेशन झाल्यावर माइनरला एक खाते क्रमांक मिळतो.

वरील प्रमाणे ब्लॅकचेन म्हणजे एक प्रकारचे सार्वजनिक पासबुक. जगभरात कोठेही होणारा 'बिटकॉईन' चा व्यवहार त्यात नोंदवला जातो. प्रत्येक माइनर म्हणजे 'खातेधारक' नविन तयार झालेल्या 'बिटकॉईन्सला' या माइनर्सच्या कम्युनिटीची मान्यता असावी लागते. ती मिळाली की 'बिटकॉईन्स' त्या माइरनवरच्या खात्यात जमा होतात. नविन 'बिटकॉईन्स' मिळविणे, हे दिवसेंदिवस खूपच कठीण होत जाणार आहे, कारण अल्गोरिदमचे सोपे भाग लवकर सोडवून संपणार व अत्यंत अवघड भाग निर्माण होत जाणार. ज्याने हा अल्गोरिदम तयार केला त्याने तो अशा प्रकारे तयार केला आहे, की नविन 'बिटकॉईन्स' तयार होण्याचे प्रमाण हळूहळू कमी होत जाईल. असे म्हणतात की २ अब्ज ५० कोटी 'बिटकॉईन्सचा' पल्ला गाठण्यासाठी २१५० साल उजाडेल.

अर्थात प्रत्येक व्यवहार करणारा स्वत: अल्गोरिदम सोडवू शकत नाही. तर मग ज्यांनी आतापर्यंत हा अल्गोरिदम सोडवून 'बिटकॉईन्स' निर्माण करुन ठेवलेली आहेत, अशाकडून ती विकत घ्यायला हवीत आणि त्यासाठी सोने, डॉलर, रुपये किंवा आताची इतर चलं दयावी लागतात आणि यातूनच 'बिटकॉईनचे' मूल्य ठरते. यातून 'बिटकॉईन्सचे' व्यवहार करणारी एक्सचेंजेस निर्माण झाली व 'बिटकॉईन्सची' खेरदी-विक्री सुरु झाली.

'बिटकॉईन' हे नविन चलन भविष्याचा वणे घेणारं नवं तंत्रज्ञान आहे का ? हे तंत्रज्ञान आणणारी माणसं विश्वासार्ह आहेत कां ? हे तंत्रज्ञान किती काळ चालेल ? पुढे माग सरकारने यात हस्तक्षेप केला तर ? या सर्वच बाबतीत अत्यंत अनिश्चितता आहे. प्रत्येक अनोळखी गोष्टीत ही अनिश्चितता असतेच. २०१६ या वर्षात 'बिटकॉईनची' किंमत दुपटीने वाढली आणि २०१७ मध्ये तर एका बिटकॉईनची किंमत १००० डॉलरच्या आसपास सुरु होऊन ११ डिसेंबर पर्यंत १८००० डॉलर्सवर पोहोचली आणि वर्ष संपताना परत ३०% घसरली.

'बिटकॉईन' या गूढ चलनातून गुन्हेगारांना मालमत्ता सांभाळणं आणि व्यवहार करणं सोप जाणार आहे. कारण हे व्यवहार भौतिक पत्त्याशिवाय घडतात. म्हणूनच यावर प्रत्येक देशाच्या प्रतिक्रिया वेगवेगळ्या आहेत व हे व्यवहार हल्ली प्रत्येक देश गांभिर्याने घेत आहे. नोव्हेंबर २०१७ पासून हाँगकाँगने 'बिटकॉईन्सच्या' व्यवहारास मान्यता दिली. इंग्लंड, अमेरिका, कॅनडा इ. देशांनी यावर विचार सुरु केला आहे. भारतात 'बिटकॉईन' वर बंदी नाही. मात्र आरबीआय ने सावधगिरीच्या सूचना दिलेल्या आहेत व भारतीय करखात्याने 'बिटकॉईन्सच्या' खरेदी-विक्रवर कर वसूल करण्याची मोहीम हाती घेतली आहे. क्रिप्टोकरन्सीमध्ये गुंतवणूक करणाऱ्यांना सरकारकडून यापूर्वीच सावधगिरी बाळगण्याचा इशारा दिला आहे. अर्थमंत्रालयाने यामध्ये गुंतवणूक करणं म्हणजे पोझी स्कीम सारखं असल्याचं सांगितले आहे. बाकी काही असो, आपण मात्र हे व अशा प्रकारचं कोणतं ही नवं तंत्रज्ञान समजून घ्यायला हवे व नीरक्षीर विवेकबुध्दीनेच ते अंगिकारण्याचा निर्णय घ्यायला हवा असं माझं मत आहे.

* * *

कथा

गुंता

– यशवंत बापू बांगर, इयत्ता १२ वी शास्त्र

सरकार लालफिती–मधील कारभार, शासकीय कामाची नवीन ऑनलाईन पद्धत यामुळे सोपान नाना सारख्या अशिक्षित माणसाच्या जीवनाची झालेली परवड या कथेत चित्रित केली आहे.

रणरणंत ऊन, तापलेल्या फुफाट्याने भरलेला रस्ता, वातावरणात सर्वत्र कोरडेपणा व उष्णतेचे दान करणारा तप्त सूर्यणारायण ही अशी आदर्श दुष्काळी परिस्थिती. अशा उजाड दुपारच्या वेळी सोपान नाना एकटाच भकास चेहरा घेवून रस्त्यावर जड पावलांनी चालला होता. धुवट सदरा–पायजमा, गांधी टोपी असा अतिसामान्य कळकटलेला पोषाख असलेला नाना कुठेतरी शून्यात नजर लावून चालत होता. पण, डोक्यातली चक्र गतीचे नियम तोडून पळत होती. सगळ्या घटना डोळ्यासमोर येवून जात होत्या भूतकाळातून फिरुन आल्यावर ती नजर वर्तमानावर विसावली होती.

सोपान नाना च्या नावावर आठ–दहा एकर जमीन होती. त्यापैकी निम्म्याहून अधिक माळावरची नापीक आणि उरलेली कोरडवाहू त्यातून जेमतेम उत्पन्न मिळत असे पण, वातावरणाने कूस बदलल्यापासून बांधावरची कुसळं तेवढी साथ निभावत होती. वारीला निघालेला वारकरी ज्या प्रमाणे त्या सावळ्याला आपलं सर्वस्व मानून चालतो त्याच विश्वासाने नानासोबत आयुष्याची वाट आनंदाच्या पंढरीला

घेवून जाईल असं समजणारी त्याची पत्नी. आपला बाप आपला देव आहे असं मानणारी मुले, आशाळभूतपणे नानाच्या येण्याची वाट पाहत असतात. त्यांचे ते निरागस, भाबडे चेहरेच दोनदा स्वत:ला टांगून घ्यायला निघालेल्या नानाला आत्महत्येपासून परावृत्त करु शकले.

नानाने हमरस्ता सोडला आणि गावाकडे जाणाऱ्या एकेरी रस्त्यावर तो चालू लागला. तशी विचारांनी सुद्धा पटरी बदलली. आठवू लागली मागची पीकं, ना सोयाबीन ना कापूस नानाच्या कष्टाला कोणीच दाद देत नव्हतं. हरभरा–भुईमुग सुद्धा महाग, पण हमखास उत्पन्न देणारा बी.टी. – कापूस पण यंदा रोगांनी नासवला. वरुणराजा तर केव्हाच कोपला होता. शहरातल्या साहेब लोकांनी त्यांच्या झगमगाट अन् ऐषो–आरामासाठी हवा, पाणी, हा निसर्ग सगळचं बाटवलं होतं, पण त्याची शिक्षा मात्र बळीराजांच्या वारसदारांना !

आज नाना तालुक्याच्या गावाला गेला होता. सरकारनं अनुदानं मंजूर केली होती. एखादं मिळवता आलं असतं तर चालू खर्चास हातभार लागेल या आशेने त्याने आजचा फेरा केला होता. पण लाल फितीचं काम हे गरजूला पिळून काढल्या वाचून होत नसतं. अन् झालही तसचं. शासकीय रिवाजानुसार तो मोकळाच परत आला होता. शासकीय कामे आता ऑललाईन पद्धतीने होत असल्याने त्याच्यासारख्या अशिक्षीतांची प्रचंड तारांबळ होत असे. त्यातच लाईट गेली, कंम्प्युटर चालत नाही, अमुक झालं तमुक झालं अशी कारणे फेकून हमखास काम लांबणीवर

टाकले जात असे.

रस्यावर धुळ उडवत गाडी समोरुन येत होती. डोळे बारीक करुन नानाने अंदाज घेतला अन् त्याचा चेहरा अजूनच काळवंडला गावातला सावकार गोविंदशेठ येत होता.

''रामराम शेठ''

''रामराम सोपानराव, शेठ आमी कुठले ? तुमीच शेठ '' खवचटपणे हसत गोविंदशेठ म्हणाला.

''इतक्या उन्हाचं हिंडता !''

''न्हाई ती अनुदानं आलीतं ते बगावं म्हणलं''

''किती हेलपाटे घातले ?''

''आज दुसरा होता.''

''काय म्हणतो साहेब ?''

''आंधी सात-बाऱ्यासांठी खिदाडलं, आत म्हणतय तुमी अल्पभूधारक नाय ''

''का बरं ?''

''म्हनायलेत आमच्यापाठी आठ एकर वावर हाय . ''

''मंग एक करं की, उलशीक् जमीन कर नावावर घरात कुणाच्यातरी. मी बी त्येच केलं, अन् झालं की अनुदान मंजूर!''

''त्यात बी लै लंपाटी असत्यात गोविंदशेठ, सर्कार म्हणतं दया खरेदी खर्च, पावती, स्टांम्प ल्हयायला, साहयबाला दयायला पैसा लागतो कितीबी आंग आपटल तरी लाख भराचा बुकना व्हतो. इथ इक खाव म्हणलं तरी रुपया नाई''

''बरं तू फिरु नग उन्हाचं जीव तापवीत तिसरा पाऱ्हा मपल्या घरी य अन् पैसा घीवून जा व्याजानं, निघतो मी आता.'' दयाळूपणाचा मुखवटा चढवून गोविंशेठ म्हणाला

गोविंदशेठची गाडी रस्थावरची धुळ उडवत निघाली अन् सोपाननानाच्या मनात विचारांची वावटळ उठली. गोविंदशेठने डाव टाकला होता. इकडे सोपान नानाच्या विचारांचा आणि आयुष्याचा गुंता वाढतच जात होता.

* * *

माणूस म्हणून जगताना

माणूस म्हणून जगताना ... माणूस माणसाला विसरतोय,
स्वत:पुरताच जगताना ..... आनंद लुटताना आनंद वाटायला विसरतोय ....
इमारतींच्या जंगलात तोही बनलाय हिंस्त्र पशू,
माणसाचंच रक्त शोषताना त्याला येतय खूप हसू
विसरतोय तो जगाला, त्याला दिसतोय तो फक्त स्वार्थ,
खर सांगा पाहू, माणूस म्हणून जगायला राहिलाय का हो अर्थ ?
विचारांच्या या चक्रव्युहात कुणी अडकायलाच तयार नाही,
स्वप्नांचे महाल उभे करता करता, माणुसकीचे इमले कुणी रचलेच नाही.
पण एक दिवस वाटेल गरज, विचार करण्याची,
खंत असेल तेव्हा मात्र, वेळ निघुन गेल्याची,
म्हणून वाटते प्रेत्यकाने करावा थोडासा विचार,
मग सहजच होईल 'माणुसकी' या गोड नात्याचा प्रचार
मग नक्कीच स्वत:बद्दल अभिमान वाटेल,
माणूस म्हणून जगण्यास आपण पात्र आहेत,
याची तेव्हाच खात्री पटेल .....

– कु.वंचिता अविनाश लादे,, इयत्ता ११ वी वाणिज्य

राजकीय लेख

भारतीय परराष्ट्र धोरणाची दिशा

– कु. ऐश्वर्या देवेंद्र बागल, इयत्ता १२ वी कला

देशाच्या सामाजिक आर्थिक प्रगतीसाठी इतर देशांशी मैत्रीपूर्ण संबंध राखणे महत्त्वाचे आहे. असे संबंध विशिष्ट तत्त्वे आणि धोरणांवर आधारित असतात. या तत्त्वे व धोरणांना 'परराष्ट्र धोरण' म्हणता येईल.

भारताचे प्राचीन काळापासून इतर देशांशी सौदार्हाचे संबंध होते. परंतु ब्रिटिश कालखंडात त्यात थोडाफार बदल झालेला दिसून येतो. परंतु ब्रिटिशांच्या परराष्ट्र धोरणावर टीका करुन राष्ट्रीय चळवळीतील धुरिणांनी सार्वभौमत्त्व, शांततापूर्व सहअस्तित्त्व व प्रादेशिक अखंडता या तत्त्वांवर आधारित परराष्ट्र धोरणाचा स्वीकार केला. स्वातंत्र्यानंतर भारताचे पहिले पंतप्रधान पं.जवाहरलाल नेहरु यांनी परराष्ट्र धोरण आखले. यामध्ये वसाहतवाद व साम्राज्यवादाला विरोध, वर्णद्वेष विरोध, जागतिक शांतता, प्रादेशिक सहकार्य, नि:शस्त्रीकरणाला पाठिंबा या काही पंचशिल तत्त्वांचा समावेश होता. दुसऱ्या महायुद्धानंतर जग रशिया व अमेरिका या दोन शक्तीमागे विभागले. स्वातंत्र्यानंतर भारताने गटामध्ये सामील होण्याऐवजी अलिप्ततावादी धोरण स्वीकारले. भारताने जगाच्या तिसऱ्या म्हणजे शांततावादी गटाचे नेतृत्व केले. नेहरुप्रणीत आदर्शवादी परराष्ट्र धोरणाच्या मर्यादा पाकिस्तान व चीनशी झालेल्या युद्धानंतर व भारताच्या पाश्चिमात्य देशांशी असणाऱ्या असमान

दुसऱ्या महायुद्धानंतर जग रशिया व अमेरिका या दोन्ही शक्तीमागे विभागले. स्वातंत्र्यानंतर भारताने या गटामध्ये सामील होण्याऐवजी अलिप्ततावादी धोरण स्वीकारले. भारताने जगाच्या तिसऱ्या म्हणजे शांततावादी गटाचे नेतृत्व केले.

संबंधांतून दिसून आल्या. इंदिरा गांधींच्या काळामध्ये परराष्ट्र धोरणामध्ये आदर्शवाद ते वास्तववाद असा बदल झाला. वाढती सैन्यशक्ती व वेगाने आकार घेत असलेला अण्विक कार्यक्रम, बांग्लादेशाच्या निर्मितीतील भूमिका, शांततामय अण्विक चाचणी, अण्वस्त्रप्रसार बंदी करारावर सही करण्यास नकार व भारत व सोव्हिएत रशिया यांच्यातील करार हा बदल दर्शवतो.

सध्याच्या केंद्रातील भाजपप्रणीत सरकारचा परराष्ट्र धोरणावर अधिक भर आहे. त्यांचा कल पाश्चिमात्य राष्ट्रांकडे झुकलेला दिसतो. तसेच शेजारील देशांशी संबंधांना खूप महत्त्व दिले आहे. उदा. पाकिस्तान भेट, बांग्लादेश, जमीन हस्तांतरणाचा करार, 'सागरमाला', 'मौसम' या परियोजनांवरुन राष्ट्रीय स्तरावर भर दिला जात असल्याचे स्पष्ट होते. देशांतर्गत व परराष्ट्र धोरणांच्या व्यापक एकीकरणाचा दृष्टिकोन दिसत आहे. उदा. मेक इन इंडिया पंतप्रधान परदेश दौऱ्यामध्ये योग, भारतात रुजलेली बौद्ध व इस्लामिक संस्कृतीची परंपरा यावर भर देतात. भारत हा सर्वाधिक ऊर्जा वापर करणाऱ्या देशांपैकी एक आहे. परिणामी 'ऊर्जा सुरक्षा' हा भारताच्या परराष्ट्र धोरणाचा सर्वोच्च बिंदू बनला आहे.

पंतप्रधानांचे करारांसाठी, निर्बंध शिथिल करण्यासाठी, घनिष्ट संबंध प्रस्थापित करण्यासाठीचे परराष्ट्र दौरेही पराराष्ट्र धोरणाची दिशा सांगतात. सध्याच्या पराराष्ट्र धोरणामध्ये सातत्याबरोबर बदलांची काही लक्षणे दिसत आहेत. यामध्ये

व्यापाराबरोबर सुरक्षा, संस्कृती, भू-राजकीय व भू-सामरिक स्वरुपाचे विषय महत्त्वाचे असल्याचे दिसून येते.

सर्वेसुखिन: सन्तु । सर्वेसन्तु निरामय : ।

सर्वेभद्राणि पश्यन्तु । मा कश्चिद् दु:खमाप्नुयात् ।।

जगातील सर्वजण सुखी, निरोगी व्हावेत, सर्वांनी चांगला विचार करावा, कोणीही दु:खी असू नये. या ध्येयाने प्रेरित होऊन आम्ही कोणावर आक्रमण करणार नाही, कोणाला दु:ख देणार नाही आणि कोणी आमच्यावर आक्रमण केल्यास, दु:ख दिल्यास तेही सहन करणार नाही, हीच भारतीय परराष्ट्र धोरणाची दिशा आपल्याला पाहायला मिळते.

* * *

आनंदाचे रंग

जीवन म्हणजे आनंदाची आहे उधळण
रंगात रंग मिसळण त्यात जीवन घुसळण
आनंदात आनंद असेल तर जीवन आनंदणार
आनंदाने स्वत: सुखणार दुसऱ्याला सुखवणार
सुखाने हृदय हलके होवून आयुष्य उमलणार
आयुष्य उमलल्यावर सुखाच्या हिंदोळ्याने,
जीवन रेषा फुलणार वाढणार

जीवनरेषा उंचावल्यावर सुख सुगंधमय
पाकळ्या बनणार
ह्या सुखमय सुगंधमय जीवनाला दु:खाचे
असेल वादळ
त्या वादळाला रंगाने उधळून लावणार
सुखाच्या सुखाने मी रंगणार
रंगात रंग मी भरणार

– कु. पल्लवी शशिकांत मोकाशी
इयत्ता ११ वी एम.सी.व्ही.सी.

माझ्या कल्पनेतील स्वर्ग

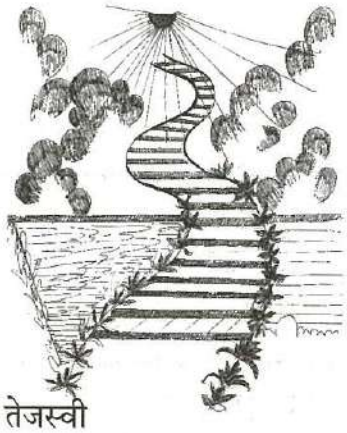

या रंगीबेरंगी आयुष्यात मी तेजस्वी
सुगंधी, समृद्ध अनुभवाची साथ दयावी
दुसऱ्यांच्या नजरेनं मी त्यांचे व
माझे आयुष्य बघायला शिकावे

दुसऱ्यांची दु:खं पाहून माझं
हृदय व डोळे भरुन यावे
इतरांच्या सुखात मी
साखरेप्रमाणे मिसळून जावे
त्यांच्या ओठांवर मी
निर्मळसे स्मीतहास्य आणावे

आयुष्याचा अथांग वाळवंट मी
हसत-हसत पार करावा
मनात कधीही वाईट विचारांचा
प्रवेश होऊ न दयावा

अप्रतिम, अद्वितीय मी माझे व्यक्तिमत्त्व घडवावे
प्रत्येकाने असाच विचार करावे
त्यासाठी कायम प्रयत्नशील रहावे
चला या जीवनालाच स्वर्ग बनवावे

– कु.तेहसीन मुबारक नायकवडी,
इयत्ता १२ वी शास्त्र

खरंच नेमकी, गरज कशाची ?

– कु. शिवाजी गोरख पाटील, इयत्ता ११ वी शास्त्र

२१ व्या शतकात आपल्या भारताची ओळख एक प्राचीन संस्कृती असलेल राष्ट्र; त्याचबरोबर समृद्ध, अहिंसावादी, एक विकसनशील देश, कृषी-प्रधान देश म्हणून साऱ्या जगाला आहे. महासत्ता बनण्यासाठी अगदीच हाकेच्या अंतरावर आपला देश उभा आहे. सर्वांगाने विकास घडवत, आपला देश प्रगतीची वाटचाल करत आहे. राजकीय, शैक्षणिक, सामाजिक बांधिलकी जपत आपण सारे भारतीय नागरिक एक सुखी-समाधानी आयुष्य जगत आहोत, पण खरचं ही गोष्ट सत्य आहे का ?

खरं पाहता फक्त आणि फक्त जगाला दाखवण्यासाठीच आपण या गोष्टींचा आव आणत आहोत. आपल्या देशात पंडित जवाहरलाल नेहरु, डॉ.राजेंद्र प्रसाद, इंदिरा गांधी, राजीव गांधी, यशवंतराव चव्हाण यांसारखे अनेक थोर आणि आदर्शवत राजकीय नेते होऊन गेले आहेत. त्यांनी फक्त देशाचा विकास करणे, आपल्या देशाची प्रगती व्हायला हवी, देश समृद्ध बनला पाहिजे या एकाच उद्देशाने राजकारणात अत्यंत प्रामाणिकपणे काम केले. या गोष्टी आपल्या सर्वांना माहिती आहेत. तरी सुध्दा आज राजकीय क्षेत्रात आपण कोणत्या प्रकारची कामगिरी बजावत आहोत ? आज आपल्या देशात अनेक राजकीय पक्ष अस्तित्वात आलेले आहेत, पण हे सर्वजण आपली कर्तव्य बजावत

महासत्ता म्हणून उदयास येणाऱ्या भारताला आपल्या मुलभूत समस्या प्रथम सोडविणे क्रमप्राप्त आहे. मूठभर लोकांच्या प्रगतीने भारत समृद्ध होणार नाही. तळागाळातील लोकांचा विकास हे ध्येय नजरेसमोर ठेवून पाऊल टाकले पाहिजे.

आहेत का ? सर्वजण फक्त सत्तेवर येण्यापर्यंतच, सत्ता हातात येई पर्यंतच सामान्य जनतेच्या समस्यांबद्दल, विकासाच्या धोरणांबद्दल बोलतात, विरोधी पक्षांनी काय कामे केली नाहीत, याचा पाढा आपल्याला वाचून दाखवतात, आणि आप-आपल्या पक्षाच श्रेष्ठत्व सांगत-सामान्य जनतेत भांडणे लावून मोकळे होत आहेत. आपल्या मध्ये असलेल्या मानवतेच्या भावनेत, नात्यांत फूट स्वत: मात्र योग्य ते राजकारण खेळतात. कोण किती खरेपणाने काम करतं. येणाऱ्या प्रत्येक निवडणुका पैसे वाटुन जिंकतात की, आप-आपल्या कामाच्या जोरावर जिंकतात हे सार आपल्याला अगदी उघडउघड माहित असतं, तरी देखील आपण क्षणासाठी मिळणाऱ्या सवलती आणि सुखांसाठी पुढील येणाऱ्या पाच वर्षाच्या आपल्या राजकीय व सामाजिक हक्क व कर्तव्यांवर गदा आणून सोडतो.

भ्रष्ट राजकारण्यांना त्यांच्या भ्रष्ट राज्यकारभारात मदत करुन, आपण खरं तर आपला देश भ्रष्टाचारवादी बनवत आहोत. निवडणुकी वेळी ना पैसे देणारे किंवा पैसे घेणारे कोणीही विचार करत नाही की, याच पैश्यांतून किती विकासाची कामे होऊ शकतात. जगात अनाथ, निराधार, गरजू या प्रकारचे अगदी असंख्य लोक आहेत ज्यांना या पैश्यांची गरज आहे. पण आपण कधी त्यांचा विचार करतो ? नाही ! कधीच नाही ! उलट आपण अशा लोकांना मदतीचा हात देण्याऐवजी श्रीमंतांच्याच तिजोऱ्या भरत चालली आहोत. आपल्या हव्यासामुळे, नको त्या लालचीपणामुळे

या राजकरण्यापुढे आपल्याला सारे हक्क, सारी कर्तव्य माहिती असून सुद्धा नाक मुठीत घेऊन जगावं लागत. गुन्हेगार, चोर-भामट्यांना आपण स्वत:च पाठिंबा देत आहोत, म्हटल्यानंतर समाजातल्या गुन्हेगारी, बलात्कार, छेड-छाडी या सगळ्याला आळा बसण्या ऐवजी ती वाढतच जाणार यात कवडी मात्र शंका नाही, होय की नाही ?

आपल्या समाजाची उन्नती व्हावी, लोकांची उन्नती व्हावी, शिक्षणाचं महत्त्व कळावं यासाठी कर्मवीर अण्णा, फुले दामपत्य, आणि सारे समाजसुधारक, शिक्षणमहर्षी यांनी आपल्या जीवाच रान करुन, अत्यंत कठीण काळाचा सामना करुन शिक्षणाचे स्त्रोत सुरु केले. किती गंभीर विचार करायला लावणारी ही गोष्ट आज अनेक संस्था, शाळा, विदयालये, महाविदयालये अगदी असंख्य पहायला मिळत आहेत, पण खरचं या सर्व माध्यमांद्वारे आपल्या तरुण पिढ्यांना, भावी नागरीकांना योग्य दर्जाचं शिक्षण मिळत आहे का ? खरोखर विदयार्थी ज्ञान संपन्न बनत आहेत का ?

देश आपला कृषी प्रधान ! आपल्या देशात ७५% लोक शेतकरी आहेत, पण आज आपल्याला जगवणाऱ्या ह्या शेतकऱ्यांबद्दल कोणतीच दया येत नाही. तो बिचारा ऊन, वारा, थंडी सारं सहन करुन आपल्याला अन्नाची सोय करुन देतो. तरी देखील आपल्या लेखी त्याची किंमत शून्यच. तुमच्यावर नैसर्गिक आपत्ती येऊ देत नाहीतर, सरकारनं अन्याय करु देत; तुम्ही आत्महत्या करुन मरा नाहीतर, काहीही करा आम्हाला काहीही घेणं-देणं नाही. तुमच्या कष्ट दायक आयुष्याची घर खर्च भागवताना होणाऱ्या त्रासाचा आम्ही कधीच विचार करत नाही. खरचं नाही ना करत आपण विचार ?

आपल्या देशाच्या सर्वांगीय सीमा तशा असुरक्षितच, देशाची सुरक्षा करण्यासाठी कोणत्याही प्रकारची सक्ती न करता उत्स्फूर्तपणे आपल्या जीवाची बाजी लावणाऱ्या शूर-वीर जवानांची आपली भूमी. नेहमी आपला देश, देशाचा अभिमान, देशाची सुरक्षा ह्या विचारांनी कायमं घट्ट करुन राहीलेली आपल्या जवानांची मनं ! हाडाचे मणी, रक्ताचे पाणी आणि शरीराचे तुकडे-तुकडे होऊन पडले तरी देशाच्याच रक्षणाची आस लागलेले आपले वीर-पुत्र, पण खरचं आपण त्यांच्या आहुतीचा, त्यांच्या जीवनाचा, मनाच्या भावनांचा थोडा तरी विचार करतो का ?

आपल्या देशाला असंख्य समस्यांनी ग्रासलेलं आहे, पण त्या समस्यावर तोडगा काढण्यापेक्षा चित्रपट कोणता चांगला, कोणता वाईट, कोणती अभिनेत्री चांगली, कोणता अभिनेता चांगला आपण यावर विचार करतो, आपली मत मांडतो. पाण्याची समस्या, योग्य शिक्षणाची गरज, आदीवासींच्या कथा-व्यथा, शेतकऱ्याची होणारी फरफट, भटकंतीचं आयुष्य जगणाऱ्या लोकांच्या समस्या, हक्क-कर्तव्यांचं होणारं उल्लंघन या व अशा असंख्य गोष्टी आहेत ज्यांचा आपण विचार करत नाही. डोळ्यांनी दिसत असून सुद्धा आपण या गोष्टींकडे दुर्लक्ष करतो. होणाऱ्या अन्याया बदद्ल हिम्मत असुनसुद्धा आवाज, उठवत नाही, पण का ? या अत्यंत बारकाईनं विचार करायला लावणाऱ्या गोष्टी आहेत.

आपण कधी विचार करतो का ? आपण नेमक्या कोणत्या वळणावर चाललोय. आपल्याला कशाची गरज आहे, हे नेमकी आपलं-आपल्याला तरी माहीती आहे का ?

संतांच्या थोर विचारांनी पावन झालेली, शूर-वीरांच्या रक्तानं न्हाऊन निघालेली, आपली पवित्र भूमी आहे. जिथं झाशीची राणी, राजमाता जिजाऊ, राणी ताराबाई, मदर तेरेसा, सरोजनि नायडू यांसारख्या शूरवीर स्त्रिया होऊन गेल्या. यांची आदर्शवत, अंगात रणरागीनिची रक्त धावायला लावणारी आणि सर्वांनाच माहिती असलेली उदाहरणे असूनसुद्धा ह्या स्त्रियासुद्धा आज आपल्या संस्कृती, संस्कार हे सगळचं विसरुन असं का वागायला लागला आहेत ? हे कळणं अवघडचं ! जसं अन्याया विरुद्ध आवाज उठवायला हवा हे आपल्याला कळतं तसं मुळात अन्याय होऊच नये अस वागणंसुद्धा आपल्याला कळायला हवं की नाही ? विशेषत: मुलींना जशी स्त्री-पुरुष समानता म्हणून हक्कांची जाणीव होते तशीच त्या कर्तव्यांची सुद्धा का होत नाही ?

एकूणच काय तर, आज सध्यस्थिती (सर्व क्षेत्रांतली) काय आहे ती आपल्याला उघड-उघडपणे दिसते. आपल्या सर्वांनाच फक्त आपल्या हक्कांबद्दल जमत पण, आपण कधी या उलट कर्तव्यांची बजावणी करतो का ? आज खरचं एक माणूस दुसऱ्या माणसाला माणुसकीची वागणूक देतो का ? किंवा उभ्या आयुष्यात फेडूही शकणार नाही इतके उपकार असणाऱ्या या मातृभुमी बद्दल थोडी तरी दया येते का हो ? आपल्याला सगळ्या गोष्टी कळत असुनसुद्धा वळत का

नाहीत ?

भ्रष्ट राजकारण्यांना, की विकास करणाऱ्या नेत्यांना साथ दिले पाहिजे; आपला देश ज्ञानसंपन्न बनवायचा की, बेकारी वाढवायची; धर्म-जात इ. मतभेद पाडून भेदभाव करायचा की, सर्वांशी ममतेनं वागायचं, या सगळ्यांतली नेमकी योग्य गोष्ट कोणती आणि त्याची अमंल बजावणी कशी केली पाहिजे ? इत्यादी विषयांवर आपण खोलवर जाऊन विचार करत नाही तोवर खऱ्या अर्थान भारत महासत्ता झाला अस म्हणता येणार नाही.

जय हिंद ! जय महाराष्ट्र !

* * *

गुंफण आयुष्याची

आयुष्याची गुंफण अशी असावी,
जन्मोजन्मीची ओळख पटावी.

राग, तिरस्कार बाजूला व्हावा,
अन् आयुष्याचा आनंद मिळावा.

जगण्याच रहस्य खुलावं
अन् बेधूंद होवून जगाव

मन आनंदान बहरुन जावं,
की गुलाबाच्या कळीलाही हायसं वाटावं

आठवणींच्या रंगात रंगून जावं
आपल हसणं अगदी आनंदान माखून जावं

– कु.वैष्णवी दत्तात्रय महाडिक,
इयत्ता ११ वी कला

पाणी

पाणी म्हणजे आपला जीव की प्राण
त्याच्यामुळेच आपण जगतोय छान
पाणी नसेल तर आपले स्वास्थ बिघडते
त्याच्या एका थेंबाचे महत्त्व फार असते
हायड्रोजन चे दोन अणू आणि
ऑक्सिजन चा एक अणू मिळून पाणी तयार होते.
मी विज्ञान शिकते म्हणून ही अभिक्रिया लिहते
दुष्काळाच्या ठिकाणी तर माणसांचे हाल होतात
तेथे अनेक माणसे पाण्याविना मरतात.
अन्नाविना आपण एक दिवस राहू शकतो
पण पाण्याविना तो दिवस खूप मुश्किल होतो
पाणी हे आपल जीवन आहे
त्याच्याविना जगणं खूप कठीण आहे.
पाणी कमी आहे तेथे माणसे पाण्याची काटकसर करतात
परंतु जेथे पाणी जास्त आहे तेथे पाण्याचा वापर फार करतात.
आजकाल निसर्गचक्रच बदलतय
त्यामुळे आपल्याला खूप ठिकाणी दुष्काळ दिसतोय
याला कारणीभूत फक्त माणूसच ठरतोय
कारण तो मोठ्या प्रमाणात वृक्षतोड करतोय
सर्वांनीच पाण्याचे महत्त्व जाना आणि
पाण्याला जपून वापरा हे ध्यानात ठेवा ...

– कु.शिवानी राजेंद्र लोहार, इयत्ता १२ वी शास्त्र

ललित लेख

शेवटचं पान

– कु. अंजली प्रदीप जाधव, इयत्ता १२ वी शास्त्र

तरुणाई म्हंटल की मजा, मस्ती, दंगा हे सगळं आलच. कॉलेज, कॅम्पस, क्लासरुम या तरुणाईच्या खुल्लम खुल्ला एक्सप्रेस होणाऱ्या भावनांचा खऱ्या साथीदार असतातच पण कॉलेज कॅम्पसमधल्या याच तरुणींच्या मनात खेळणाऱ्या भावनांना हळुवारपणे एक्सप्रेस करण्यासाठीही याच गोष्टी कारणीभूत ठरतात मनाच्या एका कप्प्यात जपून ठेवलेल्या भावना व्यक्त करण्यासाठी युथ परफेक्ट अशी जागा शोधत असतात क्लासरुमच्या भिंती, ब्लॅकबोर्ड, वर्गातले बेंचेस या वर या भावनांना जागा मिळते. या व्यतिरिक्त प्रत्येकाकडे असत एक व्यासपीठ ते म्हणजे वहीचं

'शेवटचं पान' .....

वहीच शेवटच पान म्हणजे तरुण तरुणींच्या अतिशय जिव्हाळ्याचाच विषय. या शेवटच्या पानाशी त्यांच्या अनेक आठवणी दिसतात. प्रत्येक तरुण आणि तरुणींच्या वहयांच्या शेवटच्या पानावर त्यांचे प्रतिबिंब उमटलेले दिसते. त्यामुळे कोणाचीही वही हातात आली की प्रत्येकाला त्यावहीच शेवटचं पान पाहण्याच कुतूहलच असत.

शेवटचं पान हे कधी मॅजिक गेम्ससाठी मैदान ठरतं तर

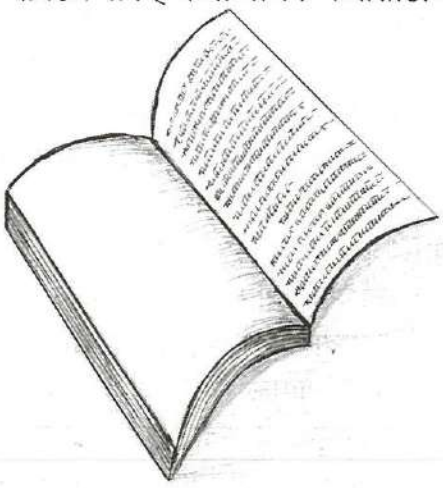

पत्र किंवा लेख याच्या शेवटी टीप किंवा तळटीप लिहितात. वहीचे शेवटचे पान विद्यार्थ्यांच्या दृष्टीकोनातून या तळटीपेपेक्षा अधिक महत्त्वाचे. शेवटचं पान म्हणजे तरुणांचे अंतरंग होय.

कधी नाव, गाव, फळ, फुल आणि पिक्चर्सच्या नावांचा गेम यांचा भरणा या पानावर दिसतो. एकाहून एक शायरी मेसेज पाठवण्यासाठी शेवटच्या पानालाच महत्व असत, येतील ती गाणी याच तर पाणावर रेखाटली जातात. आम्ही तर मैत्रीणींच्या प्रेम कहाणीचं वर्णन चित्राद्वारे करुन त्याला नावही देत होतो. 'कराड एक्सप्रेस' .....

हेच शेवटचं पान म्हणजे लेक्चर चालू असताना गुपचूपपणे चॅटिंग करण्यासाठी अस्सल फंडा आहे. कुठे-ड्रॉईंग कुठे कार्टून, तर कुठे व्यंगचित्रे ही त्या पानावर आपल नेटवर्कच उभं करतात या सगळ्यातून काही ठिकाणी अभ्यासाच्या नोटसही दिसतात, पण तशी कमीच, याशिवाय पिक्चर्सची नाव आणि काही मोजके गाजलेले डॉयलॉग शेवटच्या पानावर दिसतातच. कधी कधी फोन नंबर लिहून घेण्यासाठी पण या पानाचा वापर केला जातो. पण नंबर कोणत्या वहीमध्ये लिहला होता तेच लक्षात नसतं इतकच नव्हे तर एखादया शब्दाचं किंवा वाक्याच पेटंटही याच पानाला मिळत आपल नाव किंवा सह्या वेगवेगळ्या स्टाईलमध्ये याच पानावर लिहिण्यात तर वेगळीच मजा मिळते. प्रत्येकाच्या सुपीक डोक्यातून बाहेर पडणाऱ्या कॅच लाईन्सचा तर शेवटच्या पानावर ढीगच पडत असतो. मनात खदखदणाऱ्या सगळ्याच गोष्टींचा निचरा होतो तो याच –

शेवटच्या पानावर .....

* * *

व्यसन असावे, पण कशाचे ?

– ऋषिकेश मिलिंद विदार, इयत्ता ११ वी कला

व्यसन ! आजच्या तरुण पिढीला लागलेला शापच. व्यसनामुळे त्या वैयक्तिक माणसाला नव्हे तर त्याच्या संपूर्ण कुटुंबाला त्रास सहन करावा लागतो. व्यसनांमुळे घरदार उद्ध्वस्त होतात, लोक बेरोजगार होतात, असाध्य रोगांना बळी पडतात. व्यसनाचे इतके तोटे असूनही लोक व्यसने करतातच, त्यामुळे आजच्या काळात तरुणपिढीला व्यसन असावे, पण कशाचे ? .....

व्यसन असावे वाचनाचे, मादक पदार्थ, अंमली पदार्थ यांतून मिळणारी नशा व पुस्तक वाचनातून मिळणारा अतोनात आनंद समानच आहेत. गुटखा, तंबाखू, सिगारेट, दारु या पदार्थांच्या व्यसनाने आरोग्यास अपाय होतात. परंतु पुस्तक वाचनातून व्यासंग वाढतो, ज्ञानात भर पडते. विवेकी बुद्धी येते. पुस्तक वाचनाच्या सवयीने व्यसनमार्गावरुन परतलेल्या अनेक व्यक्ती आहेत. यातीलच एक म्हणजे 'सैराट' व 'फॅण्ड्री' या राष्ट्रीय पुरस्कार विजेत्या चित्रपटांचे दिग्दर्शक नागराज मंजुळे होय. ते एका मुलाखतीत म्हणतात, 'घरच्या अशिक्षित वातावरणामुळे माझ्यावर योग्य ते संस्कार झाले नाहीत. त्यामुळे ४ थी – ५ वी च्या वयात दारु, सिगारेट इ. चे व्यसन लागले. नंतर भावाबरोबर लायब्ररीत जाऊ लागलो. तिथे पुस्तकांशी मैत्री झाली व हळुहळु पुस्तकांचे व्यसन लागले आणि इतर सर्व गोष्टींची व्यसने

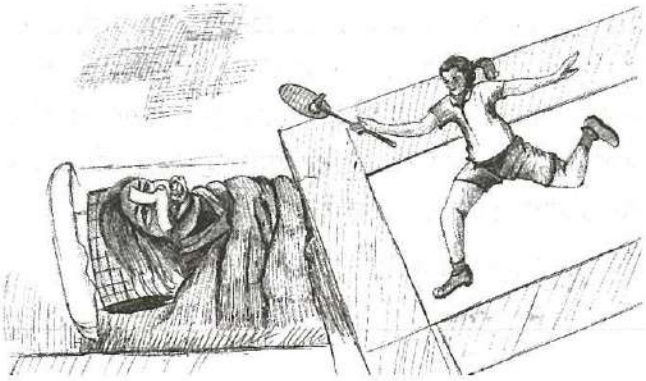

मादक पदार्थ, अंमली पदार्थ, गुटखा, तंबाखू व सिगारेट ही शरीरास अपाय करणारी घातक व्यसने आहेत. यापेक्षा पुस्तक वाचन, व्यायाम करणे, खेळ खेळणे व कोडी सोडविणे ही व्यसने शरीर व मनासाठी उपयुक्त आहेत.

बाजूला पडली. यावरुन आपल्या असे लक्षात येते की, पुस्तकांमुळे माणसांवर चांगलाच परिणाम होतो. पुस्तकांशी जर एकदा मैत्री झाली तर पुढे नवीन पुस्तके वाचले नाही तर मन बेचैन होते. त्यामुळे पुस्तकरुपी व्यसन हे कधीही चांगलेच.

तरुण वयात व्यायामाची आवश्यकता असते. पुढील जीवनातील कष्ट सोसण्यासाठी व्यायाम हा अत्यंत आवश्यक आहे. त्यामुळे या वयात व्यायामाची सवय असणे केव्हाही उत्तमच. अंमली पदार्थांच्या सेवनामुळे प्रचंड वाईट परिणाम होतात. शरीर दुर्बल बनते. प्रतिकारशक्ती कमी होते. अनेक व्याधी जडतात. त्यामुळे जर या पदार्थांऐवजी सकस आहाराचे सेवन केले व व्यायामाची सवय लावली तर प्रकृती ठणठणीत राहील. शरीर कोणत्याही परिस्थितीत काम करु शकेल. रोगप्रतिकारशक्ती वाढेल. आयुमर्यादा वाढेल. त्यामुळे व्यायाम हा एखादया व्यसनाप्रमाणे केल्यास कधीही डॉक्टरांची व औषधांची गरज भासणार नाही. स्वामी विवेकानंद यांनी 'बल हेच जीवन, दुर्बलता हाच मृत्यु' दिलेला हा संदेश आपण समजून घ्यायला हवा. लोकमान्य टिळकांनी कॉलेजमध्ये असताना स्वत:ची तब्येत सुधारण्यासाठी १ वर्ष व्यायामावर लक्ष केंद्रित केले. या १ वर्षात त्यांनी चांगला व्यायाम केला, मैदानी खेळ खेळते, चांगला आहार घेतला. यामुळे त्यांची प्रकृती आदर्शवत बनली. याच व्यायामामुळे ते स्वातंत्र्यलढ्यातील कष्ट, सततचा तुरुंग व मंडालेतील हवा सहन करु शकते. यातून

आजच्या तरुणपिढीने बोध घ्यायला हवा.

पुस्तके व व्यायामानंतर क्रमांक येतो मैदानी व बौद्धिक खेळांचा, व्यसने ही शरीरावरील किंवा मनावरील ताण हलका करण्यासाठी केली जातात. परंतु जर आपल्याला दररोज किमान १ तास कोणताही खेळ खेळण्याची सवय असेल तर या व्यसनांची गरजच पडणार नाही. मैदानी खेळ खेळल्याने शरीरावर कोणताही ताण येणार नाही व ते तंदुरुस्त राहील. त्यामुळे व्यसन करावे लागणार नाही. त्याचप्रमाणे मैदानी खेळांप्रमाणेच बौद्धिक खेळ उदा. बुद्धिबळ, सुडोकू, शब्दकोडे इ. खेळांमुळे मनावर ताण येणार नाही. मेंदू ताजातवाना राहील व व्यसनांची आवश्यकत्ता भासणार नाही. त्यामुळे खेळाची सवय असणे उत्तम आहे.

याचबरोबर जर आपण स्वत:ला कोणत्याही कामात गुंतवून घेतले तर डोक्यात व्यसनाचे विचार होणार नाहीत. मराठीत 'रिकामे डोके, सैतानाचे घर' ही म्हण आहे ती याचसाठी आहे. त्यामुळे प्रत्येकाने स्वत:ला कामात गुंतण्याचे व्यसन लावायला हवे. मादक पदार्थांऐवजी ही व्यसने जर मनुष्याला लागली तर त्याच्या जीवनात नक्की सुधारणा होईल. त्यामुळे आजचा तरुण पिढीने वेळीच सावध होण्याची गरज आहे. व्यसनी पदार्थाच्या अपायांना जाणून वरील चांगल्या गोष्टींची सवय जर आजच्या पिढीने लावली तर नक्कीच कुठेतरी एक चांगला बदल घडेल व प्रत्येकाला त्याच्या आयुष्यातील यशोमार्ग सापडेल !

* * *

My Hostel Life

कधी वाटलं नव्हतं की मी होस्टेल मध्ये राहीन
घरापासून आणि मैत्रिणींपासून लांब येईन
खूप आठवण ही येते मला त्यांची
पण इथही साथ आहे काही मैत्रिणींची
आले जेव्हा होस्टेल ला रहायला
कोणीही नव्हतं माझ्या साथीला
मम्मी-पप्पा बोलायचे हळुहळु करमेल
पण मला काय माहीत होत होस्टेल एवढं रडवेलं
मला एकट रहायची नव्हती कधी सवय
आणि माझ्या रुममेटचं माझ्यापेक्षा जास्त आहे वय
त्यामुळे त्या करतात सारखा स्टडी
त्यात मला सोडून गेली माझी गुड्डी
तिच्यावरही लावला होता जीव मी
तरीही सोडून गेली मला ती
पण एक गोष्ट मात्र होस्टेल मधे चांगली घडली
मला काही मैत्रीणींची साथ लाभली
याबाबतीत नशीब मला नेहमी साथ देत
काही नाही दिलं तरी प्रेमाच्या मैत्रिणींकडे नेत
अशी ही माझी होस्टेल लाईफ
चालण्या बोलण्याचे निराळे इथले टाईप
शिव्या आहेत त्यात मावशींच्या काही
आता एवढ काय नाही वाटतं
कारण इथं राहण्याशिवाय दुसरा पर्यायच नाही दिसत ...

– कु.हर्षदा हणमंत मोहिते, इयत्ता १२ वी शास्त्र

थोरला भाऊ

घरासाठी, भावंडासाठी
थोरला भाऊ झिजत असतो
जबाबदारीचे ओझे वाहत
ऊन्हापावसात भिजत असतो...

कोडकौतुक, हौसमौस
वाट्याला कधी येत नाही
आयुष्य सारे कष्टामध्ये
खस्ता खात संपून जाई ....

बाबा नसताना बाबा होतो
कधी मायेची माऊली होतो
तुमची आमची काळजी करत
ऊन्हामधली सावली होतो .....

त्याचे राबणे, त्याचे झिजणे
आपण थोडे जाणले पाहिजे
थोरल्या भावाचे मोठेपण
मोकळ्या मनाने जाणले
पाहिजे .....

– कु. शिवानी चंद्रकांत पाटोळे,
इयत्ता ११ वी वाणिज्य

आयुष्य खूप सुंदर आहे

– कु. मानसी मनोज शहा, इ. ११ वी कला

प्रत्येकाच्या जीवनात असे काही प्रसंग येतात आणि आपल्याला बरंच काही शिकवून जातात. आपल्या आयुष्यात येणारी दु:ख, अचानक बसणारे धक्के, येणाऱ्या अडचणी गरजेच्या आहेत. आपण फार काल्पनिक जगात वावरत असतो. एका झटक्यात त्या आपल्याला काल्पनिक जगातून काढून वास्तवाची जाणीव करुन देतात.

असाच एक प्रसंग माझ्या आयुष्यात आला तो म्हणजे माझा १० वी चा निकाल. प्रत्येकाच्याच आयुष्यात १० वी चा निकाल येतो, पण माझ्या आयुष्यात हा निकाल काही वेगळाच होता. लहानपणापासूनच अभ्यासू वातावरण असल्याने सतत मिळणारे यश, प्रत्येक स्पर्धेत येणारा क्रमांक याची मला जणू सवयच झाली होती. मला सगळं येतं माझ्यासाठी काहीचं अशक्य नाही हेच नेहमी मला वाटायचं हा माझा Confidence कधी Over Confidence मध्ये बदलला हे मलाच कळालं नाही.

दहावी, बारावी हे जीवनातील दोन महत्त्वाचे टप्पे. सगळेच या दोन वर्षात अभ्यास करतात. म्हणजे प्रत्येक वर्षी करतात पण या दोन वर्षात खूप अभ्यास करतात तसा मी ही खूप अभ्यास केला. पहिल्यापासून शेवटपर्यंत अहोरात्र अभ्यास केला आणि सगळे बोर्डचे पेपर लिहीले. मग सुट्टी ..... सुट्टीमध्ये तीच धाकधुक निकाल काय लागेल ? आणि तो दिवस

इयत्ता दहावी मध्ये अपेक्षेपेक्षा कमी गुण मिळालेल्या मुलीने आपले आयुष्य संपविण्याचा विचार बाजूला सारुन, गुण मिळविणे खूप छोटी गोष्ट असून आयुष्य त्याहून खूप मोठे आणि सुंदर आहे असा सकारात्मक विचार केला.

१७ जून ज्यादिवशी माझा निकाल. घरातले सगळे दुपारी एक वाजता माझा निकाल बघण्यासाठी एकत्र आले आणि पाहिला माझा निकाल. मला ८०% गुण मिळाले होते, पण अपेक्षेपेक्षा ९ ते १०% कमी. आता वाटलं संपल सगळचं. सगळ्यांच्या अपेक्षा भंग झाल्या. खूप रडले घरातल्या सगळ्यांनी समजावलं. कारण त्यांनाही माहित होती माझी क्षमता.

असं वाटलं आता काय करायचं जगून खूप वाईट वाटलं, की मी आई-बाबांच्या अपेक्षा पूर्ण करु शकले नाही. पण माझ्या आई-बाबांनी आणि बहिणींनी मला खूप धीर दिला. तेव्हा समजलं ही माझ्या आयुष्यातील खूप छोटी गोष्ट आहे. त्यामुळेच माझ्यासारख्या आत्महत्येचा विचार करणाऱ्या मुला-मुलींना मला सांगायचं आहे ही तर एक आयुष्यातील खूप छोटी गोष्ट आहे. आयुष्यात अशा खूप संधी आहेत. अजून आपल्याला खूप गोष्टी मिळवायच्या आहेत. त्यामुळे या छोट्या गोष्टींमुळे खचून न जाता त्यातून काहीतरी शिका. आपल्यातील त्रुटी शोधून काढा आणि आत्मविश्वासाने ध्येयाकडे वाटचाल शोधून काढा आणि आत्मविश्वासाने ध्येयाकडे वाटचाल करा. हे आयुष्य आपल्याला मिळाले आहे. खरंच आपण खूप नशीबवान आहोत. म्हणूनच सांगते,

आयुष्य खूप सुंदर आहे..

एकदा जगून तर बघा....

* * *

अक्षरसंस्कार

– आशिष शत्रुघ्न माने, इयत्ता ११ वी शास्त्र

'वाटोळें सरळें मोकळें । वोतलें मसीचें काळें ।
कुळकुळीत वळी चालिल्या ढाळें। मुक्तमाळा जैशा ।।
अक्षरमात्र तितुकें नीट । नेमस्त पस कान नीट ।
आडव्या मात्रा त्याहि नीट । आर्कुलीं वेलांट्या ।।

असे समर्थ रामदासांनी अक्षर लेखनाविषयी म्हंटलेले आहे ते यथार्थ आहे.

'अक्षर माणसाच्या मनाचा आरसा असतो. सुंदर अक्षर आपले मन एकाग्र करण्यास मदत करत असते. याच बरोबर शिस्तप्रियता व नीटनेटकेपणा समाधानीवृत्ती दर्शवते. सध्या धावपळीच्या, तंत्रज्ञानाच्या युगात अक्षर सुधारण्याचे कामामधून मनास आकार देण्याचे काम व सेवा आपले शिक्षक अत्यंत मनापासून व प्रामाणिकपणे करत आहेत. आपले शिक्षक नेहमी सांगत असतात की, 'प्रत्येक अक्षर घोटून सराव करुन, नीट लिहिलेले असावे. प्रत्येक शब्दात सारखे अंतर, काने, आडव्या रेषा, मात्रा तसेच रफार, वेलांट्याही नीट असाव्यात. अशा की अक्षर पाहून चतुर व्यक्तिंना समाधान वाटेल एवढे ते सुंदर असावे. माणूस आपले व्यक्तिमत्त्व दर्शवण्यासाठी वेगवेगळे अलंकार, वेशभूषा परिधान करत असतात त्याचप्रमाणे अक्षराला संस्कार येण्यासाठी स्वच्छता, सुंदरता, नीटनेटकेपणा, आकर्षकता परिणामकारकता हे पंचप्राण दरवळणे गरजेचे आहे.

जसे आई–वडील आपल्याला नम्रता, पवित्रता, शिस्त यांसारखे संस्कार देतात त्याचप्रमाणे शिक्षकसुद्धा आपल्याला अक्षराचे संस्कार देतात. माझ्यामते सुंदर अक्षर असेल तर आपले जीवनसुद्धा सुंदर बनेल. योग्य मार्गदर्शन व नियमित सराव याद्वारे कोणत्याही वयातील व्यक्ती आपल्या हस्ताक्षरात सुधारणा घडवू शकतो. परंतु कोणतेही

सुंदर हस्ताक्षर ही निसर्गदत्त देणगी असे म्हंटले तरी कष्टाविना सुंदर हस्ताक्षर अशक्य. अक्षर माणसाच्या मनाचा आरसा असतो. सुंदर अक्षर आपले मन एकाग्र करण्यास मदत करत असतो. सुंदर हस्ताक्षर म्हणजे सुंदर जीवन होय.

गोष्ट योग्य वयात केली असता अधिक परिणामकारक होते. म्हणून हस्ताक्षर सुधारणा ही शालेय वयातच म्हणजे बालवयात झाली तर जास्त चांगली होऊ शकते.

सभेत बोलणारा जर चांगला वक्ता असेल तर त्याचे मत प्रभावीपणे इतरांपुढे मांडू शकतो. त्याची ऐकणाऱ्या वर छाप पडेल व त्याचा चांगला परिणाम ऐकणाऱ्यावर होईल. अक्षराचे तसेच आहे. वळणदार व सुंदर हस्तक्षरातील लेखन वाचणाऱ्याला मोहित करतेच पण त्याच्यावर चांगलीच छाप पडते. त्याला वाचताना आनंद देते. ही अक्षरसंस्काराची शिदोरी माझ्यासोबत आयुष्यभरासाठी राहील.

* * *

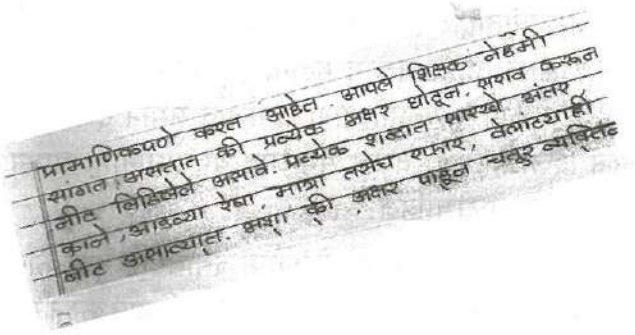
प्रामाणिकपणे करत आहेत. आपले शिक्षक नेहमी
सांगत असतात की प्रत्येक अक्षर घोटून, सराव करून
नीट लिहिलेले असावे. प्रत्येक शब्दात सारखे अंतर
काने, आडव्या रेषा, मात्रा तसेच रफार, वेलांट्याही
नीट असाव्यात. अशा की अक्षर पाहून चतुर व्यक्तिंना

मुली वाचवा .....

– कु. माहेश्वरी महादेव कोठावळे,
इयत्ता ११ वी कला

तो संस्कार आहे तर मी संस्कृती आहे
तो माणूस आहे तर मी माणूसकी आहे
तो दिवा आहे तर मी पणती आहे
तो मंत्र आहे तर मी प्रार्थना आहे
तो प्रसाद आहे तर मी पूजा आहे

आज भारतामध्ये मोठ्या प्रमाणात स्त्रीभ्रूण हत्या होत आहे. नविनच आलेल्या आकडेवारीनुसार असे लक्षात येते की सन २००१ मध्ये १००० मुलांमागे ९२७ मुली होत्या. हे प्रमाण २०११ मध्ये घसरुन ते १००० मुलांमध्ये ९१४ मुली एवढे आहे. यावरुन स्त्री व परुष यांमध्ये वाढत चाललेला फरक आपल्या लक्षात येईल. स्त्री भ्रूण हत्या रोखणे ही काळाची गरज आहे.

स्त्री भ्रूण हत्या रोखण्यासाठी सामाजिक जनजागृती करणे. सर्वात महत्त्वाचे आहे. तसेच या हत्या होण्यामागे अनेक कारणे आहेत. यामधील प्रमुख कारण म्हणजे वंशाला दिवा पाहिजे हे होय. कारण आपला व आपल्या समाजाचा वंश पुढे चालत रहावा यासाठी मुलगा पाहिजेच या कारणाने मुलींची संख्या कमी कमी होत आहे.

जनजागृतीद्वारे समाजाचे मतपरिवर्तन घडवून आणणे गरजेचे झाले आहे. मुलगा मुलगी हा भेदभाव नष्ट केला पाहिजे. मुलगा व मुलगी यांना समाजात समान दर्जा प्राप्त करुन दिला पाहिजे. तसेच समाजात या दोघांनाही समान वागणूक मिळाली पाहिजे.

स्त्री भ्रूण हत्या रोखण्याची नैतिक जबाबदारी वैदयकीय तज्ज्ञांवरच अवलंबून आहे. त्यांनी गर्भलिंग निदान करुन स्त्री भ्रूण हत्येला प्रोत्साहन न देता स्त्री जन्माचा सत्कार करायला हवा. गर्भलिंग निदानासाठी आलेल्यांचे मतपरिवर्तन करुन त्यांना समुपदेशन करणे हे वैदयकीय तज्ज्ञांनी आपले कर्तव्य

मुलगी ही आई, बहीण, पत्नी, मावशी, आजी अशा भूमिका उत्तम पार पाडते. स्त्री घराचे घरपण टिकवून ठेवते, ती कुटुंबांतील सर्वांचा दुवा आहे. स्त्री ही समाजाचे प्रेरणास्त्रोत आहे म्हणून मुलीला जन्म देणे म्हणजे सर्वांगसुंदर समाज निर्मिती करणे .

मानून स्त्री भ्रूण हत्या रोखण्यास सहकार्य करावे. यासाठी सोनोग्राफी केंद्रावर सरकारने बारीक लक्ष ठेऊन असायला पाहिजे. पंडित जवाहरलाल नेहरुंना इंदिरा गांधी ही एकच मुलगी होती. ज्या वेळी इंदिराचा जन्म झाला तेव्हा काही लोकांनी नाराजी व्यक्त केली होती. मुलगा झाला असता तर बरे झाले असते असे म्हणल्यानंतर नेहरु त्यांच्यावर चिडले होते. मुलीचे स्वागत मुलाप्रमाणे व्हायला हवे. मुलगा आणि मुलगी हा भेदभाव सहन केला जाणार नाही असा इशाराच त्यांनी दिला होता. त्याच इंदिराने पुढे भारताचे पंतप्रधानपद किती कर्तृत्वाने गाजवले हा इतिहास सर्वांनाच माहित आहे. त्याच प्रमाणे राणी लक्ष्मीबाई, सावित्रीबाई फुले, भारताच्या माजी राष्ट्रपती श्रीमती प्रतिभाताई पाटील, किरण बेदी, पी.टी.उषा, सोनिया गांधी, सुप्रिया सुळे या सर्वांनी जगाला दाखवून दिले आहे की स्त्रिया या आता कोणत्याही क्षेत्रामध्ये मागे राहिल्या नाहीत. त्यासुद्धा आता पुरुषांच्या खांदयाला खांदा लावून प्रत्येक क्षेत्रात आपापला नावलौकिक वाढवत आहेत.

असे म्हटले जाते की कतृत्वान पुरुषामागे एका स्त्रीचा हात असतो. हे अक्षरशः सत्य आहे. रामाने रावणाला मारले. त्यामागची पार्श्वभूमी सुद्धा एक स्त्री म्हणजेच सीता ही होती. सर्वांना ज्ञात असलेले छत्रपती शिवाजी महाराज यांना सुद्धा त्यांच्या माता जिजाऊ यांनी लहानपणापासून स्वपराक्रमाच्या गोष्टी शत्रूविरुद्ध लढण्याचे कसब शिकवले होते,म्हणून शिवाजी महाराज कर्तृत्वान बनले. थोडक्यात

म्हणजे स्त्री ही माणसाच्या जीवनात खूपच महत्वाची भूमिका पार पाडताना दिसते.

स्त्री भ्रूण हत्या रोखणे काळाची गरज बनली असून त्यासाठी सर्वांनी पुढे होऊन प्रयत्न केले पाहिजेत. एक स्त्री ही आई, पत्नी, बहीण, मुलगी ही सर्व नाती पार पाडत असते. जर स्त्री भ्रूण हत्या रोखली नाही तर या सर्वांवर एक खूप मोठे संकट निर्माण होईल. यासाठी सर्वांनी एकच निश्चय केला पाहिजे की मी स्त्री भ्रूण हत्या करणार नाही. अशी भावना जेव्हा प्रत्येक भारतीयांच्या मनात निर्माण होईल तेव्हाच स्त्री भ्रूण हत्या रोखली जाईल.

दु:ख सुद्धा कधीतरी
शब्दात बांधावे वाटते
ते ओठावर आले तरी
पुन्हा आत ओढावेसे वाटते
समजून घेणारे कुणीतरी
असावे वाटते .....

मात्र .....
एकांतात बसून कधी-कधी
अश्रू ढाळावेसे वाटते.
सगळेच चुकले तरी ती चूक
आपली असते

कारण,
मुलगी म्हणून जन्म झाला
याचेच दु:ख वाटते.

मात्र .....
कुणीतरी आपले म्हणावेसे वाटते

खरंच
'कन्या वाचवू या'
असे सांगावेसे वाटते .....!!

* * *

बाबा

'बाबा' शब्द ऐकलाय
पण अनुभवला नाही कधी
प्रतिमा पाहतो दररोज तुमची
व्यापांची शिदोरी नव्हतीच कधी

कधी जुन्या आठवणीत जातो रमून
हात धरुन तुमचा शिकलो चालायला
सर्वकाही संपले असले तरी
काळही तोडू नाही शकला या बंधनाला

आजही ऊर दाटून येत आहे
आजही खूप आठवण येते तुमची
तुम्ही सोडून गेल्यावर, मला सांगा
अवस्था काय झाली असेल आमची ?

कधी छंदात जातो रमून तुमच्या
तरी भावनांचा कल्लोळ आटपत नाही
कितीही झाले तरी, माझा बाप
या जगतावर नाही

यशाची शिखरे पार करीन
आयुष्यात उत्कर्ष होईल माझा
अभिमानाने सांगेन, मला घडविणारा
ऋणानुबांधाचा बाप होता माझा

नसला जरी हयात तुम्ही
स्मृती तुमची जिवंत आहे
आयुष्याच्या प्रत्येक वळणावर
टवकारुन ती मज पाहे ....

– शंतनू अरुण कदम,
इयत्ता ११ वी शास्त्र

स्वातंत्र्याची ७० वर्षे

–कु. मयुरी प्रकाश इंगुळकर, इयत्ता ११ वी वाणिज्य

भारताच्या स्वातंत्र्याला ७० वर्षे पूर्ण झाली. या ७० वर्षामध्ये भारताने शेती उदयोग व शिक्षण या क्षेत्रात मारलेली भरारी. महासत्ता म्हणून होत असलेला भारताचा उदय आणि त्याच वेळी दारिद्रय, विषमता, भ्रष्टाचार व धर्मान्धता यामध्ये रुतलेले त्याचे चाक याचा वेध घेणार लेख

भारताला स्वातंत्र्य मिळून ७० वर्षे पूर्ण झाली. स्वातंत्र्य मिळण्यासाठी अनेक क्रांतिकारी स्वातंत्र्यवीरांनी आपल्या प्राणाची आहुती दिली. स्वराज्य मिळवण्यासाठी लोकमान्य टिळक, महात्मा गांधी, सरदार पटेल, सुभाषचंद्र बोस या महापुरुषांच्या नेतृत्वाखाली अनेकजण स्वातंत्र्याच्या लढाईत धारातीर्थी पडले, देशासाठी आपलं बलिदान दिलं. स्वराज्याचं स्वप्न अखेर १५ ऑगस्ट १९४७ साली सत्यात उतरलं. ब्रिटीश राजवटीतून भारत स्वतंत्र झाला.

At the stoke of the midnight hour, when the world sleep, India will awake to life and freedom, A moment comes but rearly in history, when we step out from old to the new. India discovers herself again - Pandit Nehru.

स्वातंत्र्यदिनाच्या पूर्व संधेला पंडित नेहरुंनी दिलेल्या या भाषणाने भारतीयांनी स्वातंत्र्यासाठी केलेला संघर्षमय प्रवास उलगडला आणि त्याबरोबर भारताने आपलं स्वातंत्र्य परत मिळाल्याचं जगाला सांगितले. भारत जगातील सर्वांत मोठे लोकशाही राष्ट्र म्हणून ओळखले जाते. भारतात

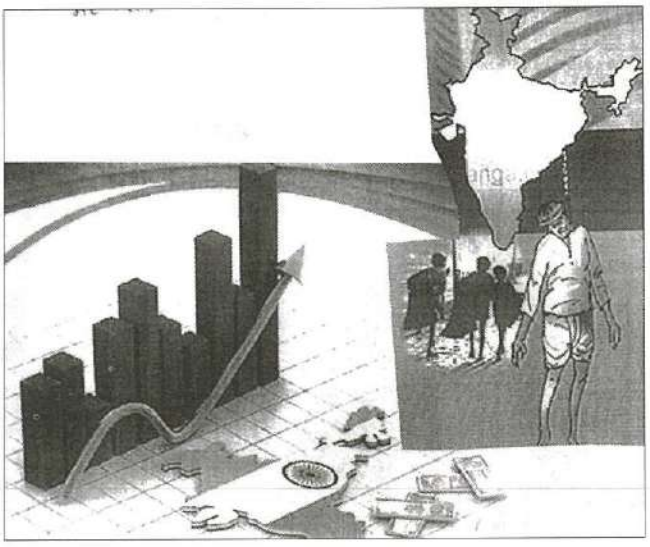

असलेल्या सांस्कृतिक तसेच धार्मिक विविधतेमुळे भारत जेव्हा स्वतंत्र झाला तेव्हा अनेकांनी भारत हा देश एकसंघ राहणार नाही असे भाकित वर्तवले होते. परंतु विविधतेत एकता हेच भारताचे वैशिष्ट्य ठरले आणि आज ७० वर्षाच्या स्वातंत्र्योत्तर वाटचालीत भारताच्या एकात्मतेला कुठेही तडे गेल नाहीत. (अपवाद काही धार्मिक संघटना) भारताने तंत्रज्ञान, विज्ञान, शेती, शिक्षण असा विविध क्षेत्रात प्रगती केली. आज भारताकडे स्वत:चा आण्विक साठा आहे. भारत महासत्तेच्या दिशेने वाटचाल करत असल्याचं म्हटलं जातयं.

भारत ज्या वेगाने प्रगती करत आहे त्या किंबहुना त्याच्या दुप्पट वेगाने भारत विविध समस्यांनी वेढला गेला आहे. प्रश्न पडतो की, खरच आपण स्वतंत्र आहोत का ? ब्रिटीश राजवटीतून आपण कधीच मुक्त झालो; पण महागाई, दहशतवाद, भ्रष्टाचार, स्वैराचार यात मात्र अडकलो आणि यातून दिवसेंदिवस बाहेर पडणं कठीण होत चाललय. परदेशीयांशी लढण सोपं आहे, पण स्वकीयांशी तितकेच कठीण.

आर्थिक महासत्तेची स्वप्न बघणाऱ्या भारतात दारिद्र्यरेषेखालील जनतेला अन्न, वस्त्र व निवारा या जीवनावश्यक गोष्टींची भ्रांत आहे. आपल्या तिरंग्यातील तीन रंग शांतता, सामर्थ्य, सुबत्ता यांचे प्रतिक आहेत. भगवा

सामर्थ्याच, पांढरा शांततेचा आणि हिरवा सुबत्तेच. आज तिरंगा फडकवताना मनात येतं की खरंच भारतात शांती आहे? महासत्ता बनण्याचे सामर्थ्य आहे ?

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या होणाऱ्या कृषीप्रधान भारतात सुबत्ता आहे? आज स्वातंत्र्यदिन नागरीकांसाठी हॉलिडे झाला आहे. या दिवशी ड्राय डे असूनही पर्यटन स्थळी मद्यपींना आवर घालण्यासाठी पोलीस बंदोबस्तात वाढ करावी लागते. खरचं स्वातंत्र्याची किंमत कधी कळणार आपल्याला ? कदाचित आपण आणखी ९ वर्षानी आपण स्वातंत्र्यापूर्तीची ७५ वी धुमधडाक्यात साजरी करणार. पण तेव्हा चित्र खरचं पालटलेलं असेल अशी अशा व्यक्त करु या.

'जहाँ डाल डाल पे सोने की,
चिडियाँ करती है बसेरा,
वो भारत देश है मेरा।'

या ओळी प्रत्यक्षात उतरवण्यासाठी पुन्हा एकदा क्रांती घडणं आवश्यक आहे. तरच आपलं महासत्ता बनण्याचं स्वप्न साकार होईल.

* * *

आई

आई तुझ प्रेम म्हणजे
मंद आकाशात भिरभिरणाऱ्या पाखरांचा थवा
आई तुझा क्रोध म्हणजे
गॅसवर ठेवलेला गरमा गरम तवा !

पण आई तुझा हा क्रोध
कधी वाटतो हवा-हवा
कारण या क्रोधातच असतो
तुझ्या मायेचा गोडवा !

आई तुझ्या रागामध्ये
कधी असतो मायेचा ओलावा
मोठे झालो तरी
आईने पाळणा म्हणावा !

यशस्वी आमच्या पाठीवर,
तुझ्या आशिर्वादाचा हात फिरावा
माझ्या यशामागे माझी खंबीर आई,
हा अभिमान सतत मिरवावा !

कधी आपल्या आईच्या,
नऊ महिन्यातील त्या कळा आठवाव्यात.
तिने केलेल्या कष्टाच्या
घामाच्या धारा कधीतरी आठवाव्यात !

तिने आपल्यासाठी भाकरी करताना,
दडवलेले चटके कधीतरी आठवावेत
आपणही तिच्यासाठी कधीतरी
थोडे चटके सोसावेत !

नेहमी वाटतं आपण तिचा,
शेवटपर्यंत सांभाळ करावा
परंतु तिच्या बंधनांचा बंदिखाना
कायमचा बंद व्हावा !

पण तो बंद होणार नाही,
ह्या गोष्टीची जाणीव असते आम्हांला
कारण आपल्या लेकराचं,
चांगल व्हाव अशी आशा असते त्या
हळव्या मनाला .....!

– कु.अपूर्वा आत्माराम शेटे, इयत्ता ११ वी शास्त्र

ललित लेख

शाळेतून निरोप व कॉलेमधील पहिले पाऊल

–कु. चैत्राली साहेबराव पवार, इयत्ता ११ वी वाणिज्य

निरोप आज घेताना, बघते मागे वळूनी
डोळ्यातील मोती मनाचे,
अंगण जाते भरुनी।

निरोप म्हंटलं की मन कसं भरुन येतं, पण उंच आकाशात भरारी घेण्याची स्वप्न देखील असतात. ही स्वप्न मनगटात घेऊन आज आम्ही शाळेचा निरोप घेत आहोत. शाळेने खूप काही शिकवलं, दिलं पण ते शब्दांत व्यक्त करता येत नाही तरीही थोडसं .....

''ज्ञान दिल्याने, ज्ञान वाढते.
त्या ज्ञानाचे, मंदिर हे,

उडत्या–फिरत्या स्वप्नांना पंख फुटावेत, अशी माझी शाळा ..... मुलांनी दुसरं घर समजावून मन रमवावे, अशी माझी शाळा ..... शिक्षणाचं खरं तत्त्व मला या शाळेमुळे समजले. आई ही मुलाची नैसर्गिक आई असते. परंतु शाळा ही समाजाची आई असते. आपल्याला घडविण्यात ज्यांचे निस्वार्थ पणे हात पुढे असतात ते म्हणजे आपले गुरु..

शिंपल्यात पाणी घेवून, समुद्र कधी दाखवता येत नाही.....
हाताने काढलेल्या फुलाला सुगंध कधी येत नाही.....
निळ्याभोर गगणाचा अंत कधी होत नाही .....
आणि गुरुंचा उल्लेख शब्दांत मात्र कधी होत नाही.....

जगण्याची जाण विसरुन गेलेली पिढी, एकीकडे निर्माण होत असली तरी दुसरीकडे एक चांगल्या विचारांची, आचारांची आणि कर्तृत्वाची पिढी निर्माण करण्याचे काम माझ्या शाळेतील शिक्षक करत आले आहेत.

कॉलेजमध्ये मी २०१७ साली पहिले पाऊल टाकले. मनात भिती होती. सारे काही नवीन होते माझ्यासाठी. असे

आपल्या शालेय जीवनाचा निरोप घेताना तिचं भरुन आलेलं मन, कॉलेज मध्ये प्रवेश करताना तिची धास्तावलेली पाऊले, पण कॉलेज मधील मैत्रिणींच्या सहवासाने दिवस सोनेरी वाटू लागले. कॉलेजच्या मैत्रिणींशी बंध जुळतात, मनातल्या सर्व भावना इथे ओतून द्यावा वाटतात.

वाटे,

''आई सम गुरु असावा, नको हुकुमशाही,
शिक्षेतून वात्सल्य झरावे, नको दडपणशाही''

माझं मन सांगत होतं, मी विचार करु लागले होते. प्रत्येक दिवस हा घड्याळ्याच्या काट्याप्रमाणे सरकत होता. प्रत्येक शिक्षक सांगतात, आयुष्यात महत्वाचे काही असेल तर ती आहे वेळ. मराठीच्या प्रश्नपत्रिकेत बऱ्याच वेळा प्रश्न असतो, काळ बदला, व्याकरणाच्या सहाय्याने तुम्ही काळ बदलता, पण वात्सवातला काळ बदलता येत नाही, घड्याळाचे काटे काढून तो थांबवता येत नाही, तो फक्त धावत असतो. तेव्हा प्रत्येक क्षणाचा, प्रत्येक वेळेचा उपयोग करा. ते खरे शिक्षण आहे आणि स्वत:मध्ये ज्ञानार्जन करा.

''ना इतरांवर, ना समाजावर
You will get all power,
जेव्हा विश्वास ठेवाल स्वत:वर''

त्याचबरोबर या जगात अनेक प्रकारची नाती आहेत त्यातीलच एक विश्वासाच्या वेलीवर फुललेलं प्रेमाचं खत देऊन वाढवलेलं, त्यागाचं पाणी घालून उमललेलं, आपुलकीच्या भावनेनं टिकवलं, एक फूल ज्याच्या पाकळ्या फुलाव्या तितक्या फुलतांत, ते म्हणजे मैत्रिचं

अशी मैत्री प्रथम ओळख नसली तरी साथ देऊन गेली. मैत्रीचे नाते आयुष्यात खूप काही सांगून गेली. शब्द अंतरीचे असतात, पण दोषमात्र जीभेला मिळतो. मन स्वत:चं असतं, पण झुराव दुसऱ्यासाठी लागतं, वेदना मनाला होतात तेव्हा ठेच पायाला लागते. नाती नसताना जी बंधने जुळतात त्या रेशमी बंधनाला, मैत्री असे म्हणतात.

''दोस्ती एक प्यार भरा पैगाम है,
सबसे खुबसुरत रिश्ते का नाम है,
आँसू के बदले खुशी देना उसका काम है,
इस बंधन को दिलसे सलाम है।''

कॉलेज म्हणजे शिस्त, अभ्यास व कंटाळवाणी जगणी असा समज माझ्या गावामध्ये होता. पण मी जेव्हा या कॉलेजमध्ये आले तेव्हा मनात भिती व शंकांचा भडीमार घेऊन आले. पण जसजशी इथे रुळू लागले, मन जास्त रमवू लागले. तेव्हा एक वेगळीच मजा आली. सगळ्या शिक्षकांची शिकवणी कधी संपूच नये अशी वाटायची. व सर्व शिक्षकांचा ओरडा खाऊन तेवढी बुद्धिमत्ता ही वाढली.

सर्व मित्र-मैत्रिणींबरोबर असले की दिवस कधी संपू नये असं वाटायचं. रोज काहीतरी वेगळं अनुभवयास मिळायचे. कॉलेजचे एक वर्ष संपताना मनात आलेले विचार कवितारुपाने तुमच्या समोर मांडले.

आज वक्त को रोकने को जी चाहता है।
ना जाने क्युँ, छूठ जाने से डर लगता है।
जाएँगे जब यहाँ से,
पाठशाला की हर बात याद आएगी।
छ: साल करते-करते आज यह भी दिन आ गया।
पहँच जाएँगे जब अपनी-अपनी मंजिल पर जब।
ये दोस्ती ही याद आएँगी।
अकेले जब भी होंगे, ये लम्हें याद आएँगे।
ये छ: साल जिंदगी में दोबारा नहीं आएँगे,
यारों।
जिंदगी के हर पल को खुशियों से भर लो
यारों,
ये दिन फिरसे दुबारा नहीं आएँगे यारों।
पाठशाला की हर बात याद आएँगी यारों।।

* * *

नववर्ष

Happy New Year - 2018

नववर्ष आले हसत खेळत
गाण्यासाठी आनंदाचे गीत ....
नववर्षा तुझे करतो स्वागत
व्हावे पूर्ण सारे मनोगत ...

नववर्षा किती करावी प्रार्थना
पूर्ण होण्यामनाची कामना ....
नववर्षा तुला एकच विनंती
सर्वांनाच शांती मिळू द्यावी....

नववर्षा आम्हा दे रे खूप काही
राहू नये उपाशी कुणीही .
नववर्षा तुझा करतो सन्मान
वाटो तुझा साऱ्या अभिमान...

नववर्षानित्य वाढू दे आनंद
प्रत्येकाला मिळो मकरंद .....
नववर्ष येते घेऊन विश्वास

लभो सर्वां हक्काचाच श्वास ...
नववर्षा व्हावी सदा आठवण
शुभेच्छांनी मनी साठवण .....

- कु.सोनाली उत्तम बेस्के,
इयत्ता १२ वी कला

जीवन विद्येचे महत्त्व

– प्रतिक माणिक डोंगरे, इयत्ता ११ वी एम्.सी.व्ही.सी.

सद्गुरु श्री. वामनराव पै प्रणित जीवनविदया ही पोरांपासून थोरांपर्यंत उपयुक्त आहे. तरी जीवनाला होणारा परीसस्पर्श आहे. इथे कल्पनांना वाव नाही तर शुभ सुविचार, शुभ उच्चार आणि शुभ आचरण यावर भर आहे. जीवन शांत आणि समाधानी जगायचे असेल तर त्यासाठी स्वत:लाच आपल्या जीवनाचा शिल्पकार बनायचे आहे. इतर कोणीही नाही बनवू शकत. जीवनविदया जीवनाच्या प्रत्येक अंगावर प्रकाश टाकते. योग्य, अयोग्य याची चाचणी करायला लागते व योग्य त्या निष्कर्षात आणून पोहचविते. आयुष्यात शहाणपण हवे, तडजोड हवी आणि त्याबरोबरच

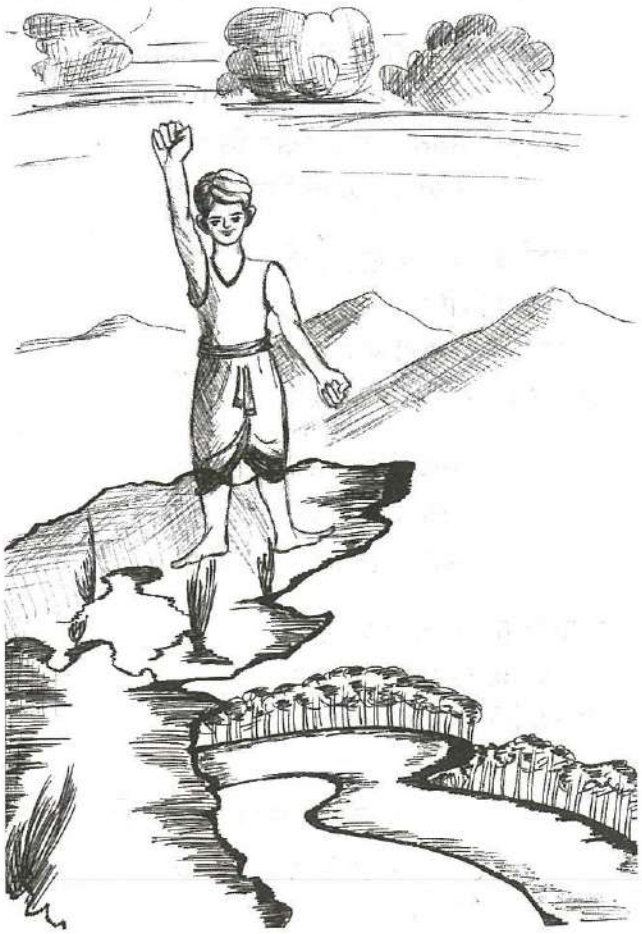

माणूस भौतिक सुखाच्या मागे धावून थकतो, मग त्याला पारमार्थिक सुखाची गरज भासते. सुख मिळविण्यासाठी तो पूजा-अर्चा, बुवा-बाबा यांच्याकडे जातो, ते न मिळाल्याने निराश होतो. त्याला माहित नसते की, आपणच आपल्या जीवनाचे शिल्पकार आहे.

सावधानपणा हवा. जीवनविद्या दुसऱ्याचा अहंकार जपण्यास सांगते. व स्वत:चा अहंकार घालवण्यास सांगते. कारण, अहंकाराने काहीच साध्य होत नाही. या उलट स्वत:सह सर्व उध्वस्त होण्यास कारणीभूत ठरतो. तो अहंकार.

मी असा, मी अशी या बद्दल प्रत्येक माणसाच्या मनात अहंकार आणि गर्व असतो. या बाबतीत जीवनविदयाच योग्य मार्गदर्शन करते. विचार, उच्चार, आणि आचार याला जनमाणसाची मान्यता हवी तरच ते समाजमान्य ठरतात, अन्यथा मर्यादेबाहेर विचार, उच्चार व आचार असल्यास माणसाच्या वाट्याला दु:खी जीवन येते. कारण ''क्रिया तशी प्रतीक्रिया'' हा निसर्गाचा नियमच आहे. म्हणून जीवनविदया सांगते की 'तूच आहेस तुझ्या जिवनाचा शिल्पकार' जीवनाचा सुंदर असा बगीचा करायचा की, जीवनाचे वाळवंट करावयाचे हे प्रत्येकाच्या हातात आहे.

प्रत्येकाने प्रथम स्वत:चा विचार करणे, आवश्यक आहे. त्यातूनच आपल्याला आणि दुसऱ्याला आनंद वाटू शकतो व तो तितक्याच ताकतीने ऐश्वर्य लुटू शकतो. कोणत्याही चांगल्या विचारांची कृतींची सुरुवात प्रथम स्वत:पासूनच करणे आवश्यक आहे. कसे ? त्यासाठी आपण खालील कथा पाहूया ?

एकदा एक श्रीमंत बापाचा मुलगा भरदुपारी अनवाणी

पायाने घराबाहेर पडला. सूर्य वरुन आग ओकत होता. जमीन तापलेली होती. त्या मुलांचे पाय उन्हाने पोळू लागले. आपले पाय पोळू लागताच त्याच्या डोक्यात विचार आला की जर संपूर्ण पृथ्वीवर चामडे अंथरले तर आपले पाय पृथ्वीवर कोठेही गेलो तरी पोळणार नाही. श्रीमंत बापाचाच मुलगा तो, स्वत:च्या कल्पनांचा विचार करुन स्वत:च्या कल्पनेवर त्याला खूप कौतुक वाटू लागते. या आनंदात तो आपल्या वडिलांकडे आला. बाप म्हणाला ''बेटा तुझे पाय उन्हाने पोळतात. त्यासाठी संपूर्ण पृथ्वीवर चामडे अंथरण्यापेक्षा स्वत:च्या पायात जोडे घाल म्हणजे झालं.'' संपूर्ण पृथ्वीवर चामडे अंथरणे हा मुलांचा वेडेपणा होता हे बापाच्या लक्षात यायला वेळ लागला नाही. बापाजवळ जे शहाणपण होत. ते मुलाजवळ नव्हते. म्हणूनच अशक्य अशा कल्पना माणसाच्या मनात येतात व त्यातच तो स्वत:ला विसरुन, हरवून बसतो व तो स्वत:च्या अधोगतीस कारणीभूत ठरतो. म्हणूनच स्वत:ची सावली पकडण्यासाठी वेडे वाकडे पळण्याची, चालण्याची गरज किंवा आवश्यकता नाही स्वत:च्या डोक्याला हात लावा म्हणजे झालं.

कारण प्रत्येक चांगल्या विचाराची सुरुवात स्वत:पासून करण्याची गरज आहे. तरच आपण ज्याचे घटक आहात ते असलेले कुटुंब, समाज, राष्ट्र व जग बदलू शकतो. नाहीतर श्रीमंत बापाच्या मुलांसारखी आपली अवस्था व्हायला वेळ लागणार नाही. यालाच क्रांतीची जीवनविदया म्हणतात. जीवनविदया आपल्याला योग्य मार्गदर्शन करुन सबल बनविते जीवन विदयेच्या विचारांनी सफल बनायचं की अततायी विचार करुन श्रीमंत बापाच्या मुलासारख्या बुद्धीची कीव करावी इतके दुर्बल बनायचे हे तू ठरव म्हणतात ना !

'तूच आहेस तुझ्या जीवनाचा शिल्पकार'

* * *

एक तरी मैत्रिण असावी

एक तरी मैत्रिण असावी ....
हसणारी अन् हसवणारी
रडणारी अन् रडवणारी
समजून सांगणारी
समजून घेणारी
एक तरी मैत्रिण असावी .....
चेष्टा करणारी अन्
खूप सतावणारी
अश्रू देणारी अन्
अश्रू पुसणारी
एक तरी मैत्रिण असावी .....
मनातलं ओळखणारी अन्
मन मोकळ करणारी
सावली सारखी सोबत देणारी
आयुष्यभर मैत्री निभावणारी
एक तरी मैत्रिण असावी ....
एक तरी मैत्रिण असावी.....

– कु.तेजश्री दत्तात्रय पवार, इयत्ता १२ वी कला

गुरु

अपने जनम से पढ़ना होता है शुरु,
मुर्धन्य स्थान पे है गुरु ।
हमारी उजियारा हो आप गुरु ।
हमारी सुख दु:ख का सहारा हो आप गुरु,

हमारी सही दिशा हो आप गुरु ।
हमारी शिक्षा हो आप गुरु,

हमारा दिपस्तंभ हो आप गुरु ।
हमारी जीवनसागर की नौका हो आप गुरु ।

हमारी जीवन का सबकुछ हो आप गुरु
आप नही तो कुछ भी नही है गुरु,
माता-पिता और आप उच्च स्थान पे हो गुरु ।

– कु.ऋतुजा अशोक कोळी,
इयत्ता ११ वी एम.सी.व्ही.सी

व्यक्तिचित्रण

कर्मवीर भाऊराव पाटील

– कु.प्राजक्ता महेश जाधव, इयत्ता ११ वी शास्त्र

कोऽपि सुभाषितकार: वदति – ''क्षणश: कणशश्चैव विदयामर्थं च साधयेत्'' । युक्तमेव सुभाषितमेतद् । भाऊराव अपि एतस्य योजनानां प्रवर्तक: भवति । पाटील कुलोत्पन: सप्त-अष्ट एकमिते (१८८७) ख्रिस्ताब्दे सप्टेम्बरमासस्य व्दिविंशति दिनाङ्के कोल्हापूरस्य समीपे कुम्भोजग्रामे स: जन्म अलभत । गङ्गामाई तस्य जननी पायगोङ्डा च तस्य जनक: । स: लेखनिक: आसीत् ।

बाल्यात् एव तम् शिक्षणे महती रसिकता नासीत् । तस्य अध्ययनं षष्ठीकक्षा पर्यन्तम् एव अभवत् । 'अज्ञानम् एव सर्व दु:खांना मूलम्' इति स: मन्यते स्म । भाऊराव: युगपुरुष आसीत् । वयम् एतम् महापुरुषम् 'आण्णा' इति नाम्ना जानीमहे । तेन रयतशिक्षणनाम्नी संस्था स्थापिता । महात्मा गांधी, महात्मा फुले, छ. शाहु महाराज महोदयै: ग्रामे स: छात्राणां कृते प्रथमं छात्रालयं निर्मितवान् । एष: छात्रालय: सर्व धर्माणां कृते आसीत् । 'धनार्जन' कृत्वा पठतु इति सन्देशं तेन दत्तम् । न्यग्रोधवृक्ष: अनन्यसाधारण: वृक्ष: । एष वृक्ष: महाकाय: छायाप्रधान: ।

ग्रामे ग्रामे नगरे नगरे च भाऊरावस्य पाठशाला:, महाविदयालया: च सन्ति । तत्र सर्वदेशेभ्य : छात्रा: अध्ययनार्थम् आयान्ति ।

'स्वावलंबी शिक्षण एव अस्य ब्रीद इति भाऊराव मन्यते स्म' । 'जनसेवा एव ईश्वरसेवा' इति मत्वा स: शिक्षणकार्येम् प्रारभत् । प्रत्येकस्य यशस्वी पुरुषस्य पृष्ठत: एका स्त्री एव वर्तते तथा एव सम्पूर्णेजीवने तस्य साहाय्य कृतवती । भाऊरावस्य भार्या लक्ष्मीमहोदया अपि तस्य कार्ये सहाय्यम् अकरोत् । जना: भाऊरावान् ज्येष्ठ भ्राता अमन्यत् ।

बाल्यात एव तम् शिक्षणे महती रसिकता नासीत् । तस्य अध्ययनं षष्ठी-कक्षा पर्यन्तम् एव अभवत् । 'अज्ञानम् एव सर्व दु:खानां मूलम् इति स: मन्यते स्म । भाऊराव : युगपुरुष, आसीत् । वयम् एतम् महापुरुषम् 'आण्णा' इति नाम्ना जानीमहे ।

स: भारतीयानां 'कर्मवीर' इति कथ्यते । कुशाग्रबुद्धि:, जिज्ञासा, ध्येयासक्ति: इत्यादय: गुणा: आसन् पाटील महोदयस्य सामर्थ्यम् । धनस्य अनुपलब्धि: नैकाणि सङ्कटानि धैर्येण सोढ्वा महोदस्य दृष्टि: ध्येये अविचला आसीत् । प्रयत्ना अखण्डिता: आसन् । एष: कर्मवीर अस्मान् स्वावलम्ब : शिक्षणस्य तत्वम् अशिक्षत । स: सत्यशोधकसमाजस्य सदस्य: आसीत् । पुणे विदयापीठेन भाऊरावाय 'डी.लीट्.' इति उपाधि दत्वा विभूषित: अकरोत् । भारत शासनेन तस्मै १९५९ तमे ख्रिस्ताब्दे 'पद्मभूषण' पुरस्कारेण सन्मानितं कृतं । 'कार्यं कृत्वा ज्ञानार्जनं कुरु ।' इति तस्य संस्थाया: निर्माणं तर्थेव अकिञ्चनजनेभ्य: अध्यापनं इति तस्य ध्येयं आसीत् । तस्मिन् शिक्षण संस्थायाम् पठित: छात्र: आत्मश्रयीत: उदयमशील सुसंस्कारीत:च भवेत् इति स: प्रायतत् ।

महात्मा फुले, छत्रपती शाहू महाराज एतयो: विचारै: च कार्ये: भाऊराव प्रभावित: भवति । सर्व जातीषु धर्मेषुच बालकेभ्य: दुधगावग्रामे स: वसतिगृहं समारभत् । एष:क्रांतिसूर्य: महापुरुष:च मे मासस्य नवमे दिनाङ्के नव-पञ्च-नव एकमिते ख्रिस्ताब्दे पंञ्चत्वे विलीन: । किन्तु स: कीर्तिरुपेण अमर भवति ।

* * *

पिनकोड - प्रवर्तक : महान संस्कृतज्ञ : !
श्रीराम-भिकाजी वेलणकर महोदयः ।

– कु. मनाली मनोजकुमार गोला, इयत्ता ११ वी शास्त्र

भारतसदृशे विशाले देशे सुदूरप्रान्तेभ्य: अन्यप्रान्त प्रति प्रेषितानि पत्राणि विना विलम्बं विना प्रमादं कथं लभ्यन्ते । वयम् अस्माकं निवासविभागे पत्रपेटिकायां पत्रं क्षिपाम: । तत: तत् पत्रालयं प्रति गच्छति । तत: च निर्दिष्टं स्थानं प्रति प्राप्नोति । कथं शक्या भवति एषा वितरणव्यवस्था ? 'पिनकोड्प्रणालि: इत्येव एतस्य प्रश्नस्य उत्तरम् पिन्कोड्क्रमाङ्क: नाम पत्रसङ्केतस्य अन्ते लिखिता: षट् सङ्ख्या: । पिन्कोड नाम स्थानसङ्केत रके । अन्ते लिखिता: षट् सङ्ख्या:। पिनकोड् नाम स्थानसमेताम: ।

(PIN)-[Postal Index Number]. ऑगस्ट १९७२-तमे ख्रिस्ताब्दे स्वातन्त्र्यदिन समारोहे प्रधानमन्त्रि-इन्दिरा-गान्धी-महोदयायै उपहारीकृता एषा महत्त्वपूर्णा प्रणालि: । केन खलु प्रवर्तिता इयं सङ्केताङ्क प्रणालि ? स: पत्रालय-अधिकारी आसीत् संस्कृतपण्डित: मणितज्ञ: श्रीराम-भिकाजी-वेलणकरमहोदय:।

स:कोलकतानगरे डाकतारविभागस्य निर्देशकरुपेण कार्यरत: आसीत् । तस्य कार्यकाले एकस्मिन् दिने कोऽपि दु:खित: केरल-प्रदेशीय: सैनिक: महोदयं मेलितुम् आगत: । स: तस्य पित्रो: स्वास्थ्याविषये किञ्चिदपि ज्ञातुम् असमर्थ:। यत: तदा पत्रस्य प्रवासकाल: केरलत: अरुणाचल प्रदेश पर्यन्तं क्वचित् मासाधिकोऽपि आसीत् । तेन पं. वेलणकरमहोदयस्य चिन्तनम् आरब्धम्, 'कथं पत्रस्य प्राप्तिकालं न्यूनं कर्तुं शक्नोमि ? दुर्बोधं हस्ताक्षरं, भिन्ना:प्रान्तीया:भाषा:, अपूर्ण पत्रसङ्केत: इति नैक प्रत्यूहा:। अत: गणितज्ञेन तेन अङ्कानाम उपयोग: कृत:। तेन देशस्य अष्ट विभागा: कृता:। तेषां च उपविभाग जनपदाधारेण क्रमाङ्कनं कृतम् । तेन अधुनापि वयं विनायासं शीघ्रं पत्रं लभामहे ।

ऑगस्ट १९७२ – तमे ख्रिस्तान्दे स्वातन्त्र्यदिन समारोहे प्रधानमन्त्रि-इन्दिरा-गान्धी-महोदयायै उपहारीकृता एषा महत्वपूर्णा प्रणालि: । केन खलु प्रवर्तिता इयं सङ्केताङ्क प्रणालि: ? संस्कृत पण्डित: गणितज्ञ: श्रीराम-भिकाजी-वेलणकर महोदय: ।

अनुशासनप्रियस्य वेलणकरमहोदयस्य सङ्गीतपि प्रिय: विषय: । स: व्हायोलिनवादने तथा तबलावादनेऽपि अतीव निपुण:। अत: एव स: 'गीतगीर्वाणम्' इति सङ्गीतविषयकं शास्त्रीयग्रन्थं संस्कृतेन रचितवान् । कथा:, गीतानि, बालगीतानि, नृत्यनाट्यम् इति बहुविधा: रचना: तेन कृता: तथापि नाट्यलेखनं तस्य अभिमत: साहित्यप्रकार:। लेखनं दिग्दर्शनं, नाट्यनिर्मिति:, व्यवस्थापनं, सङ्गीतसंयोजनम् इति सर्वमेव कर्तुं स: समर्थ: अत: ''सबकुछ श्रीभि:'' इति तस्य नाटकानां ख्याति: आसीत् ।

धन्य: स: विद्वद्वरेण्य: वयं पिन्कोड्प्रणाल्या उपकृता:।

* * *

व्यक्तिचित्रण

ए.पी.जे.अब्दुल कलाम

– कु.स्नेहल दत्तात्रय येळवे, इयत्ता ११ वी शास्त्र

अबुल पकिर् जैनुलाअबदीन् अब्दुल् कलामस्य जन्म १९३१ तम वर्षस्य ऑक्टोबर मासस्य पञ्चदशे दिने तामिळनाडूराजस्य रामेश्वरम् इति मण्डलस्य धनुष्कोटि इति स्थाने अभवत्। लोक: एतं डॉ.अब्दुल् कलाम: इत्येव सम्बोधयति । भारतीय गणतन्त्रस्य एकादश: निर्वापित: राष्ट्रपति: अभवत् । कलाम: प्रसिद्ध: वैज्ञानिक: अभियन्ता अविवाहित: च आसीत् । अस्य जन्म मध्यमवर्गस्य मुस्लिम् कुटुम्बे अभवत् । अस्य पिता जैनुलाब्दीन् तु धनवान् विदयावान् च नासीत् । स: शुद्धहस्त: अनुशासित: नाविक: आसीत् । धीवरेभ्य: नौका: भटकरुपेण यच्छति स्म । डॉ. अब्दुल कलाम: भारतस्य एकादश: राष्ट्रपति: इति निर्वाचित: अभवत्।

भारतीय जनतापक्षेण समर्थित: एन्.डी.ए. सङ्घटनं स्वस्य प्रतिनिधिम् अकरोत् । यस्य समर्थनं विपक्षं विना अन्ये सर्वेअकुर्वन् । ख्रिस्ताब्दे २००२ तम वर्षस्य जुलैमासस्य १८ तम दिने डॉ. कलाम: ९०% बहुमतेन भारततस्य राष्ट्रपति: अभवत् । १९६२ तमे वर्षेभारतीयान्तरिक्षानुसन्धाने सङ्घटने सेवायां नियुक्त: । डॉ. अब्दुल कलाम: प्रकल्पनिदेशकत्वेन भारतस्य स्वदेशीयोपग्रहस्य (एस्.एल्.व्ही.तृतीय:) प्रक्षेपणस्य क्षिपणिनिर्माणस्य श्रेय: प्राप्तवान् । डॉ.कलाम: स्वव्यक्तिगते जीवने अपि परिपूर्ण: अनुशासित: अस्ति। आजीवनं ब्रह्मचर्यव्रतस्य पालनं सङ्काल्पितवान् । एष: कुरान्ग्रन्थं तथा भगवद्गीतां च समानतया अध्ययनं करोमि । स्वयं कलाम: बहुत्र उक्तवान् यत् स: तिरुक्कुरल् अपि अनुसरति इति । अस्य भाषणे न्यूनातिन्यूनम् एकस्य कुरलस्य उल्लेख: भवत्येव ।

'अग्ने: पक्षा:' नाम्नि तस्य आत्मचरित्रे स: लिखति, ''स एव फलदायी नायक: य: सामर्थ्यवतां जनानां सङ्गहणं कर्तुं शक्नोति । स: निरन्तरं सङ्घटने नूतनं रक्तं युञ्जीत । समस्यानां समाधानकरणे तथा नूतनकल्पनानां क्रियान्वयने स: प्रवीण: स्यात् । स्वस्य गणे उत्साहं पुरयितुंस: समर्थ: स्यात् । यत्र यावद् आवश्यकं तत्र तावच्छ्रेय: स इतरेभ्य: ददयात् । सार्वजनिकतया तेषां प्रशंसा कुर्यात् किन्तु दोषविमर्शनम् एकान्ते एव कुर्यात् ।

भारतशासनेन तेन 'पद्मभूषण', 'भारतरत्न' पुरस्कारेण सन्मानितं कृतं । एष: महापुरुष: जुलै मासस्य सप्तविंशतितमे दिनाङ्के २०१५ ख्रिस्ताब्दे पञ्चत्वे विलीन: । तस्मै अब्दुल कलामस्य अहं वारंवारं नमामि । ***

डॉ. कलाम: स्व–व्यक्तिगते जीवने अपि परिपूर्ण: अनुशासित: अस्ति । आजीवनं ब्रह्मचर्यव्रतस्य पालनं सङ्कल्चितवान् । एष: कुशन्ग्रथं तथा भगवद्गीतां च समानतया अध्ययनं करोमि ।

शेवटचा श्वास

पूर्वजन्माची पुण्याई असावी
जन्म तो तुझ्या गर्भात घेतला
जग पाहिला नव्हतं तरी
नऊ महिने श्वास स्वर्गात घेतला.

शरीर ही तुझे आत्मा ही तुझा
तुच हा देह मला दिला
शोधत होते देवाला मंदिरात जरी
खरा देव मात्र तुझ्यातच भेटला

नियतीचा हा अनाहुत खेळ पाहुन
अश्रू जेव्हा नयनी दाटला
इतरांनी कितीही समजावले तरी
मायेचा स्पर्श मात्र तुझाकडूनच भेटला

चढत होते जेव्हा मी स्वर्गात जायची शिडी
वाटेतच मला कुबेर भेटला
मी त्याला म्हटलं, ''मी तुझ्यापेक्षा श्रीमंत''.

कारण मी शेवटचा श्वाससुद्धा
माझ्या आईच्या कुशीतच घेतला
माझ्या आईच्या कुशीतच घेतला.

– **कु.प्राजक्ता नामदेव खोत,** इयत्ता ११ वी शास्त्र

Water Is Life, Treat It Right

- Amita Vikas Shinde, 11th com

Water is the most precious gift to the humanity by the nature. Our life on the earth is possible only because of water. We need water in every walk of life like driking, Cooking, Washing, growing crops, plants etc. It is our duty to stop misuse of water, maintain the quality of water & manage proper use of water. Human beings, animals trees, plants, insects & other living things need water. Our each & every activity for the life survival is related to the need of water. Water helps in the continuity of life cycle on the earth.

Earth is the only planet having water. Clean water scarcity has become one of the big problems in India. This big problem cannot be solved alone or only a group of some people. It is the problem which needs global efforts of people together.

Three-fourth surface of the earth is surrounded by the water, but very less percentage of the clean water is fit for human use. we need to conserve water for the future safety because clean water is very essential component of life. So, we all must understand the importance of clean water on the earth & try our best to save every drop of water. As a responsible citizen of India, we should make ourselves aware about all the problems of water scarcity. We do not need to make extra efforts for water conservation, we only need to bring some positive changes in our daily activities.

Water scarcity has become one of the big problems in India. It is the problem which needs efforts on global stage. Everyone should understand the individual responsibility & try to save water.

How to save water -

* Water your lawn & garden only when they need water.
* Sprinkling is the best solution to avoid water wastage by using pipe.
  * It is good to water plants in the early morning to consume water.
  * It is better to plant drought resistant plants to save water.
  * Wash fruits & Vegetbles in water filled pot instead of using running water.
  * Promote tree plantation during rainy season, so that they can get water naturally.
  * Use bucket & mug while washing anything or bathing instead of using shower.
* Ensure the tight closing of the tap after every use.
* Rainwater harvesting should be initiated by the people at village level.

If Drops can make an ocean, they can finish too! so, Save water. Don't waste even a drop of water otherwise you will be finished for a drop of water. If you save water, water will save you. Don't waste water to taste it later.

ONE DROP COULD SAVE OUR THIRSTY WORLD

* * *

Meditative

Friendship Never Melts Away

- Prathamesh Rajendra Patil, 12th science

Friendship is one of the most precious gifts of life. A person who has true friends in Life is lucky enough. Friendship is a mutual, loyal & faithful relationship between two or more people who are attached & interacted to each other in friendly manner. Friendship can be between men & women, men & men, women & women or human to animals of any age group. A good & balanced human interaction is very necessary for the survival of everyone. Man needs someone to share his joys & sorrows. Friends are needed for support & for sharing. There are many valuable things in life, but friendship may be one of the most important. To live life without the experience of friendship is life without living.

A good & balanced human interaction is very necessary for the survival of everyone. Good friends share each other's emotions or sentiments which bring feeling of well being & mental satisfaction. True friendship gives us memorable, sweet & pleasant experiences of many types in the life.

Searching a good friend in the big crowd of people is as hard as searching a diamond in the coal mine. Getting a best friend in the life is very hard for everyone & if one gets it, he/she is really bestowed with the true love of God. A good friend always supports in bad time & suggests to go on the right path. Some friends remain with us at the time of adversity. Only a sincere, true & faithful friend remains with us at the time of our trouble.

Money is an enemy of friendship. Friendship may be affected because of lending & borrowing of money between the friends. It is in our hands to treat friendship very delicately. It is very difficult to find a true friend today; because many friends terminate their friendly tie as soon as their interests are fulfilled.

Friendship is the hardest thing in the world to explain. It is a devoted relationship between two people in which both of them have true feeling of love, care & affection.

Good friends exercise good influence. Good friends make life sweet, pleasant, thrilling. Friendship is an asset in life. It is the necessity of man. True friendship knows no boundaries of caste, creed, race & sex. Friendship increases happiness and decreases misery by doubling our joy & dividing our grief.

Having a true friendship is like living in heaven. Friendship is a best ship which can lead you on world tour. A true friend always promotes & encourages to make us confident and successful. True friends are sent by God to help us on the earth. Friendship is a slow ripening fruit. A sweet friendship refreshes the soul. True friends are bright and valuable like diamonds. Friends bring new energy to your soul. A true friend will see the good in every situation & bring out the best in you when you are facing your worst.

* * *

Mother : An eternal truth

- Miss Snehal Sadashiv Patil, 12th Science

The only truth in our mortal world is the mother. Really how exact the statement is ! Mother is giver, creator and nurture. The only soul in this whole world, who holds such a place, one cannot compare mother's place with anything in this world. The first emotional relation of a child is connected with its mother child's world starts with his mother. A crying baby gets peace in mother's presence. Mother tries to grow confidence in her children. She gives right justice to the role of mother by balancing between emotion and practicability. She creates one life based on qualities love, affection and subsequently ability to fight with the world. Being a mother she plays different roles in our life. Beside mother she is a good teacher, a best friend & everything. One can have relief in the presence of mother.

Since his childhood mother teaches everything to her child. But she never expects the return. Only her expectation from her child is his love. There are ideal relationsips between mother and daughter or mother and son. A very brilliant and bright personality of Dr.Nishigandha Wad is a daughter of Dr. Vijaya Wad a successful writer and mother of famous actress. The most famous social worker Sadhanatai Amte and her two successful personalities like Prakash and Vikas Amte.

Mother is a beacon light and a guideline in everybody's life. But unfortunately, I regret, that today's children are losing something by their deeds. Once they get their position, their place in the world they forget their mother who is their real guide and big support. ;When at her old age a mother needs her children's support, which she doesn't get. Once she has cared, nurtured her child, but at her old age she is neglected and forsaken. How sad it is ! In this material world we must think about importance of love and affection, which are the gifts of mother to her children. when it is time to gift these important things to mother, her children forget the same.

Mother is a grand source of love, inspiration and everything. We should never forget our mother we should always be thankful and grateful to our mother.

What is the impotance of such relations ? Why do people make such mistakes ? Is it worth to open old age homes? When a mother creates a shelter to her children, is it fair for children that they show their mother another home that is old age home ? Isn't it her right to expect love, care, support of her children ? If it is so every mother must get her right. She must get love of her children. We should be grateful to our mother who is a grand source of love, inspiration and everything. Love your mother. ***

The Book I like Most 'Shyamachi Aai'

- Sanket Sambhaji Warekar, 11th Science

I like many books in Marathi and English literature. My favourite novels in Marathi literature are such as 'Amrutwel' and 'Panipat' but I like the book most is "Shyamachi Aai" The autobiography is written by Sane Guruji. His full name is Pandurang Sadashiv Sane. One can see that profound intluence of Sane Guruji's mother on his entire life and on the vast literature he produced in his life. Sane Guruji has written over Fifty five books with an intention to teach good behaviour, Virtues and good manners to the children.

In order to inspire the children for social co-operation he wrote stories called "Goad Goad Goshti"

He has personified his mother as an incarnation or embodiment of love compassion, 'service sacrifice and tolerance in fact she symbolises an Ideal Indian Mother.

(sweet stories). He used to write inspiring and thoughtful articles in various periodicals. He had studied Vedas and Upanishadas, in order to teach the true teaching of Indian culture and to spread the message of 'Indian value' he wrote an important book titled "Bharateeya Sanskriti" (Indian culture). All his books are very popular.

British imprisoned him and sent him to jail, there he wrote his immortal autobiography under the title of "Shyamachi Aai" The character Shyam is Sane Guruji himself and he has told his story in lucid manner. In this book he has described his childhood, the poverty he experienced, his mother's love and her valuable teaching in it. He has personified his mother as an incarnation or embodiment of love compassion, service, sacrifice and tolerance. In fact his mother symbolises an Ideal Indian Mother.

This book "Shyamachi Aai" is the best and most popular book. According to Hon. P. K. Atre, "Shyam's Mother" written by Sane Guruji is not simply a novel but it is the marvellous and spectacular paradise and treasure of all human virtues, holy thoughts ideas and an ideal Principle bestowed upon the young generations of India. Really or indeed "Shyam's Mother" stands as an 'Amar Geetai' for us all. In this book there are many incidents related to his life but

following incidents from this book I always remember.

Once Shyam's mother found that Shyam was cleaning his muddy legs again and again he was a young boy at that time she called him inside and wiped out his wet feet with her saree and told him, Shyam It's good that you are alert that your legs should not be dirty. But take care that your mind does not catch any dirt. In this way all the incidents from this book give us some message teach us great humanity.

In his childhood Shyam loved flowers He used to offer them to the God. One day he could not get a flower to offer so he became very sad. So next day he cut the buds in advance and put them into the water to bloom, when Shyam's mother saw it, she did not punish him or scold him for that deed but taught him to love the buds give them some period or time to flourish or bloom one should not cut down them hastily and before the proper period. If you do this hasty deed then the buds don't flourish though you put them into water. To prove this she gives one example. An infant can grow only on mother's milk Similarly buds can grow only on the nectar supplied to them by their mothers (branches). Shyam's mother teaches Shyam this simple principle by giving him a simple example. She also further teaches him,' Do or perform each and everything complete or perfect order, never leave anything incomplete or imperfect behind. In this way always jhis mother gives Shyam an important piece of advice.

Sane Guruji has given this book a realistic touch and tune. Really it is a masterpiece in the true sense.

* * *

नेते म्हणजे

नेते म्हणजे लोकशाहीचा पाया
यांनीच देश घालवला वाया
पैसे देऊन मते मिळवायची
पाच वर्षेमोकाट जगायची
काळ्या पैश्यांची हाव दांडगी
पैशास्तव यांनी लाज विकली

नेते म्हणजे अर्थव्यवस्थेचा कणा असे,
भ्रष्टाचारांचे हक्क मात्र यांनाच कसे ?
नुसतीच भाषणे देऊ नका
थोडातरी विकास करुन दाखवा
कित्येक करुन आदर्श घोटाळे
केले देशाचे वाटोळे वाटोळे

नेते म्हणजे गोरगरीबांचा आधार
यांना मात्र सत्तेचा अन् खुर्चीचा अहंकार
शेतकरी बुडतोय कर्जाच्या डोहात
आमचे मात्र ऐशा आरामात
जनतेला अन्न पाण्यासाठी रडवतात
हे मात्र पंचतारांकित हॉटेलात जेवतात

नेते म्हणजे जनतेचे सेवक
आज ठरता आहेत जनतेला
घातक
लाज ठेवा जनाची ना मनाची
स्वच्छ सेवा करा जनतेची
फासात अडकला शेतकऱ्याचा
गळा,
यांच्या गळ्यात पैशाच्या माळा

– वैभव नामदेव गोरे,
एम.एस्सी भाग – २

ललित लेख

खरंच, प्रेम म्हणजे काय असतं ?

– कु.राजश्री कडाप्पा कांबळे, एम.ए.भाग-१ (मराठी विभाग)

खरंच ..... प्रेम म्हणजे काय असतं ?
तिच्या डोळ्यातील अश्रू जेव्हा .....
आपल्या डोळ्यांतून ओघळतात ....
ते प्रेम असतं
तुमच्या चेहऱ्यावरील हसू जेव्हा
तिच्या गालावरील खळीतून खुलतं
ते प्रेम असतं. .....
जेव्हा तिच्या आठवणीच ....
तुमचा श्वास बनतात .....
ते प्रेम असतं
जेव्हा तिच्या येण्याची हलकीशी चाहुल
तुमच्या हृदयाची स्पंदन वाढवते .....
ते प्रेम असतं.....
तिच्या काजळ डोळ्यांतील काळजी ....

सृष्टीतील सर्व प्राण्यांच्यामध्ये कमी-अधिक प्रमाणात प्रेम ही भावना दिसून येते. माणसामधील प्रेम भावना व्यक्त करण्यास भाषा ही उपयोगी पडली आहे. प्रेम भावनेकडे संकुचित दृष्टीने न पाहता व्यापक पाहिल्यास आई, बहीण, भाऊ वडील, मित्र, मैत्रिण यांच्यावरील प्रेम किती निरपेक्ष व निर्व्याज असते हे समजेल

नकळत सांगून जाते की .....
या जगात आपलं हक्काचं कुणीतरी आहे ....
ते प्रेम असतं....

खरंच प्रेम म्हणजे काय असतं हे नेमकेपणाने सांगताच येत नाही. प्रेम ही संकल्पनाच खूप व्यापक असते. प्रेम या या शब्दातच भली मोठी ताकद लपलेली आहे. प्रेमाविषयी प्रत्येकाचा दृष्टीकोन हा वेगवेगळा असतो. तो त्याच्या परीने व्यक्त करत असतो. प्रेम हे सगळ्या आजारावर असणार औषध आहे. पण समाजाने प्रेम या संकल्पनेचा अर्थच वेगळा लावला आहे. तोंडातून जरी प्रेम हा शब्द आला तरी समाजातील बुजुर्गांची स्थिती ही बघण्यासारखी असते. एक मुलगा आणि मुलगी जर बहीण-भाऊ असले आणि ते बोलत उभे राहिले तर समाजातील व्यक्तीच्या मनात ह्याच्या दोघांत काहीतरी आहे असचं येणार या प्रसंगाकडे बघून ते वेगळाच अर्थ लावणार पण कधीही सकारत्मक दृष्टीकोन मनात ठेवणार नाही. पण काही मित्र-मैत्रिणीच नात अस ही असू शकत. ते म्हणजे मैत्रीच्या थोडं पलिकडं आणि प्रेमाच्या थोडं अलिकडं अशी निस्वार्थ निरागस मैत्री असु शकते. हे समाजान स्वीकारलं पाहिजे. काळ बदलत चाललाय पण विचारसरणी तिथेचं थांबली. विचार आणि दृष्टीकोन बदलला की प्रत्येक जग किंवा प्रत्येक वस्तू आपणाला सुंदर दिसेल याची जाणीव समाजाला व्हायला

पाहिजे.

प्रेम हे फक्त एक मुलगा एका मुलीवर करतोय किंवा मुलगी मुलावर करते म्हणजे प्रेम म्हणता येत नाही. आपल्या कुटुंबातील आई-वडिलदेखील आपल्या मुला-मुलीवर खूप प्रेम करत असतात. आपल्या कुटुंबातील प्रत्येक सदस्यावर त्याचे निखळ प्रेम असते. तसेच मित्र-मैत्रिणीचे देखील नि:स्वार्थ प्रेम असते. भावा-बहिणीचे अतुट नात्याचे प्रेम असतं आई-वडिलांनी किंवा कुटुंबांतील कोणत्याही सदस्याने किंवा मित्र-मैत्रिणीने काही बोलले तर आपण समजून घेतले पाहिजे. रागांच्या भरात कोणताही निर्णय घेवू नये. यावरुन मी असे म्हणू इच्छिते की,

जीवन नावाचं एक पुस्तक असतं.
त्यात प्रेम नावाचं एक पान असतं
ते पान फाटलं म्हणून
पुस्तक टाकून दयायच नसतं.

वरील ओळी ह्या आपल्या जीवनात खरंच खूप महत्त्वाच्या आहेत. आपण रागाच्या भरात कोणताही निर्णय घेऊन जातो. काहीपण बोलून जातो. आपण रागाच्या भरात काय बोलतोय हे आपलं आपल्यालाच कळत नाही. अशा या वागण्यामुळे आपल्या नात्यात दुरावा येऊ शकतो. आपले अतुट बंधनाचे नाते तुटू शकते. हया रक्ताच्या नात्यात नकळत दुरावा येऊ लागतो.

जीवनामध्ये आपण दुसऱ्यांनी सांगितलेल्या गोष्टीवर लगेच विश्वास ठेवतो. दुसरे काय सांगतात यावर आपण डोळे झाकून मागचा-पुढचा विचार न करता लगेच विश्वास ठेवतो. पण हे चुकीचे आहे. बघण्यात आणि ऐकण्यात चार बोटांचा फरक असतो. हे खरच आहे. आपल्या जीवनाचं गणित कसं आहे. ते म्हणजे 'जेवणात घातलेल्या विषाने जी जेवण खाते ती एकच व्यक्ती मरण पावते.' पण कानात पेरलेल्या विषाने अनेक नाती तुटू शकतात. ही सगळी परिस्थिती सुधारायची असेल तर त्यावर एकमेव औषध म्हणजे प्रेम .....

प्रेम ही नकळत प्रत्येक व्यक्तीच्या मनात निर्माण झालेली भावना असते. जशी मैत्री ही अजाणतेपणी निर्माण होते. तसेच प्रेमदेखील अजाणतेपणी होते. या सगळ्या गोष्टी आपली इच्छा असो अगर नसो, नकळत घडून जातात. आपल्या नशिबात आणि नजरेत एकच फरक असतो तो म्हणजे आपल्या नशिबात नसलेलीच गोष्ट आपल्या नजरेला आवडत असते. आपल्या डोळ्यांना फसविणे खूप सोपे असते. पण आपल्या हृदयाला फसविणे अवघड असते. खरचं व्यक्ती नकळत कोणाच्याही प्रेमात पडत असते. त्यांना हेच कळत नाही की, पुस्तके आणि चांगली माणसे लगेच कळत नाहीत. त्यांना वाचावं लागतं. तरचं ती समजतात. व्यक्तीच्या बाह्यसौंदर्यापेक्षा त्या व्यक्तीचे अंतरंग ओळखायला शिकले पाहिजे. तिच्यात असणाऱ्या गुणदोषाला ओळखलं पाहिजे. यावरुन असे मी मत मांडू इच्छिते की,

''पाहताक्षणी एखादी व्यक्ती आवडणं हे आकर्षण असतं
परत पाहावसं वाटणं हा मोह असतो.
त्या व्यक्तीच्या जवळून जाण्याची इच्छा
असणं ही ओढ असते.
त्या व्यक्तीला जवळून जाणणं हा अनुभव असतो.
आणि त्या व्यक्तीला तिच्या गुणदोषासह स्वीकारण
हेच खरं प्रेम असतं .....

प्रेम हे आधंळ असतं असं म्हणतात ना हे खरचं आहे आणि ते वरच्या ओळीवरुन दिसून येते. ' प्रेम म्हणजे प्रेम असतं तुमचं आमचं सर्वांचं सेम असत.' प्रेम ही करण्याची गोष्ट मुळीच नाही. प्रेम ही असण्याची गोष्ट आहे. प्रेम म्हणजे 'बदामाकृती' व ते दोघे, एवढ्याचं शब्दात प्रेमाची व्याख्या करणाऱ्यांना खरं प्रेम कळतच नाही. मैत्री म्हणजे प्रेम असं सहजपणे म्हणणाऱ्यांना खऱ्या प्रेमाचा गंध, नाद, स्पर्श कसा कळणार ? मैत्रीतून मैत्र फुलवता आलं पाहिजे. तरच त्या मैत्रीलाही अर्थ राहिलं. प्रेम हे कळणाऱ्यालाच कळत असतं प्रेमात पडल्याशिवाय प्रेमाची खरी किंमत कळत नाही. खरं प्रेम हे प्रत्येक व्यक्तीच्या डोळ्यात दिसत असतं. कोणाच्या हृदयात आपली जागा निर्माण करण्यासाठी धडपडू नये. त्या व्यक्तीला जर आपण खरचं आवडत असलो तर तिच्या हृदयात ती जागा आपोआप निर्माण होईल.

प्रेम हे शरीराला जडलेला रोग आहे. त्यातून बाहेर निघणे खूप कठिण असते. पाण्यातील माशाला वर

काढल्यावर त्या माशाची कशी स्थिती होते. तशीच स्थिती या प्रेमवेड्या लोकांची होत असते. मन अस्वस्थ होते. बेचैन होते. त्या जाळ्यात अडकलो. की काय सुचत नाही. असं वाटाय लागत की,

दिस पुरता पुरेना
रात सरता सरेना
वेडी ओढ तुझी सये
मन भरता भरेना
दिस रेगाळतो आज
तुझ्या आवती भोवती ....

सतत त्या व्यक्तीच्या विचारात रमणे त्या व्यक्तीच्या विश्वासात रमणे, प्रत्येक व्यक्तीच्या चेहऱ्यात त्या व्यक्तीचा चेहरा पाहणे. सतत त्या व्यक्तीविषयी भास होणे. त्या व्यक्तीला बघितल्याशिवाय त्या व्यक्तीला भेटल्याशिवाय मनाला चैनच पडत नसते. सतत त्या व्यक्तीला भेटण्याची आस लागून राहिलेली असते. ही आस मनाला सारखी सतावत असते. यावरुन असं वाटतय की,

आसु ही तू हसू ही तू ओढ मनाची हुरहुर तू
रोज नवे भास तुझे वाढते अंतर श्वासात.....

अशी स्थिती होवून जाते. प्रेम म्हणजे केली तर मस्करी, मांडला तर खेळ, ठेवला तर विश्वास, घेतला तर श्वास, रचला तर संसार, निभावलं तर जीवन असं असतं हे प्रेमाचे जाळे प्रत्येक व्यक्तीला असं वाटत असत की आपल्या जीवनात कोणीतरी एक व्यक्ती असावी. ती गालातल्या गालात हसणारी हसावी. आसवांनी डोळे भरले असले तर ते पुसणार कुणीतर असावं हृदयातून येणारं दु:ख कुणीतरी जाणणारं असावं. आपल्या मनात येणाऱ्या प्रत्येक आठवणी कोणीतरी समजणारं असावं. आपलं म्हणता येणारं कोणीतरी असावं केल परकं जगाणं तरी आपलं करुन घेणारं कुणीतरी असावं आपल्या जीवनात सुख दु:खात साथ देणारं एक सुंदर नातं असावं. प्रेम हे अतुट बंधाचे नाते आहे. जीवनात कधी गोडवा तर कधी कटूपणा हा येतच राहतो जीवनात गोडवा निर्माण होण्यासाठी एकमेव औषध असते. ते म्हणजे प्रेम असतं शेवटी मी ऐवढेच नमूद करु इच्छिते की,

'जी डोळे मिटून प्रेम करते ती प्रिया
जी डोळे उघडे ठेवून प्रेम करते ती मैत्रिण
जी डोळे वटारुन प्रेम करते ती पत्नी
आणि जी डोळे मिटेपर्यंत प्रेम करते ती आई !'.....

* * *

आजाद हूँ मैं

देखा मैंने एक सपना, पंख लगाये उडी आसमा
आजादी से घुमती आसमा पंख पसारे छुती मैं आसमा
देखा ना गया किसी को मेरा यह सुहाना सपना
काटे मेरे पंख किसीने तोड दिया मेरा सपना
घबराई थोडी मैं जरुर क्योंकि हकीकत थी मेरा सपना
क्या गुनाह था मेरा लडकी हुँ यही अपराध मेरा
जिंदगी मिली, लेकिन जीने कि आजादी क्यों नहीं ?
अपशगुन समझकर मुझे गर्भ से ही दुनिया ठुकराती रही
जीना चाहती थी दिल से पर मौत मुझे आती गयी
देवी को माँ कहते है वहाँ की मैं बेटी हूँ
पत्थर को पुजते है पर स्त्रियों की किमत नहीं
हर रोज एक निर्भया, जमाना फिर भी चूप है
हम ही क्यों सहन करे औरत होने पर अब नहीं
उठूंगी आज उठाऊँगी आवाज लढाई अब अस्तित्व की है
बनूंगी मर्दानी मैं लढूँगी जैसे झासी की राणी मैं
दिखाऊँगी मेरा अस्तित्व ना समझना स्त्री को कमजोर तुम
फिर मैं खोलुंगी अपने पंख उडूंगी उपर आसमा में
उडने का हक मुझे भी है क्योंकि आजाद हूँ मैं ।

– **इंद्रजित सुरेश मंदरे**, एम्.ए.भाग-१

माथेरान एक प्राकृतिक स्थल

– अक्षय दिनकर कंक, एम.ए.भाग-१ (हिंदी विभाग)

प्रकृति हमें जीवन जीने की कला सिखाती है, इसी प्रकृति से फल, फूल, दवाएँ, और न जाने बहुत सी मानव समुदाय के उपयोगी सामग्री मिलती है । प्रकृति से सीखा भी जाता और अनुभव भी किया जाता है । बीमारपण से छुटकारा पाने के लिए प्रकृति ही हमें मदद् करती है । इसीलिए लोग प्राकृतिक स्थलों की सैर करते है । भारत वर्ष में कई प्राकृतिक ठिकाण है, तो भारत के बाहर भी । मुम्बई से १०८ कि.मी. की दूरी पर समुद तट से ८०३.४७ मीटर की ऊँचाई पर स्थित माथेरान के लिए मुम्बई पूणे एक्सप्रेस हायवे से होकर जाना होता है । पनवेल से करीब २० कि.मी. दूर पर कर्जत का रास्ता मुड जाता है । इस क्षेत्र में अनेक फिल्मों सीरियलों की शूटिंग का काम भी चलता रहता है । कर्जत से आगे सडक से नेरल पहूँचा जा सकता है । दूसरी ओर कल्याण से भी नेरल पहुँचने का मार्ग है । यही है नेरल-माथेरान रेलवे नेरल-माथेरान की यात्रा अपने आप में कम जोखिम से भरी नहीं है, इस मार्ग मे जहाँ कदम-कदम पर खिलौना रेल मुडती है, वहीं दूर-दूर तक कहीं घाटियां दिखाई देती हैं और कहीं चट्टानें ।

मध्ये रेलवे की माथेरान लाइट रेलवे पर्यटकों के लए अद्भुत आकर्षण का केन्द्र है । अगर आप रेल से यात्रा नहीं कर रहे हैं तो अपने वाहन के साथ माथेरान नहीं पहुँच सकते ।

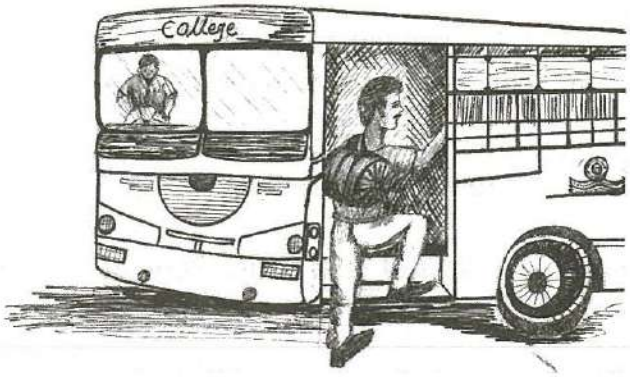

'महाराष्ट्र में कई प्राकृतिक ठिकाण है । अंजता, ऐलोरा व्याघ्र प्रकल्प के हेतू ताडोबा, तो धार्मिक ठिकाणों में से पंढरपुर, नासिक, कोल्हापुर, मुंबई, पुणे आदि जगहों पर जाकर लोग प्रकृति का तथा अन्य स्थानों का अनुभव लेते है । प्रकृति को हम देते कुछ नहीं किंतु लेते सब कुछ खाने-पीने से लेकर फल, फुल, दवाइयाँ तक इसलिए प्रकृति के साथ एकाकार होना

तीन किलोमीटर पहले अमन लॉज स्टेशन के बाद माथेरान की दूरी अपने वाहनों सें वहाँ तक पहूँचने वाले पर्यटकों को पैदल, घोडे या हाथरिक्शे पर तय करनी पडती है । नेरल से दो फुट चौडे नेरोगेज लाइन पर नेरल-माथेरान की दूरी २१ कि.मी. है । इसमें नेरल के बाद जुम्मा पट्टी (५ कि.मी.) वाटर पाइप (११ कि.मी.) और अमन लॉज (१८ कि.मी.) की दूरी पर स्थित है और फिर आता है माथेरान । अमन लॉज तक ही पक्की सडक भी है । यह यात्रा दो घंटे में पूरी होती है । इस यात्रा क दौरान अनेक खूबसूरत दृश्य नजर आते हैं । समतल से १९०० में नेरल-माथेरान नैरोगेज रेल लाइन की योजना तैयार की । ब्रिटिश सरकार के सहयोग से १९०४ में इसका निर्माण शुरू हुआ तथा १९०७ में १५ अप्रैल को २१ कि.मी. लंबी नेरल-माथेरान रेल लाईन तैयार हूई इसके बाद वहां रेल यातायात शुरू होने से माथेरान की यात्रा पर्यटकों के लिये और सुगम हो गयी ।

मौसम साफ होने पर माथेरान क हार्ट प्वाइंट से रातों की बांहों मे समाये मुबई को देखा जा सकता है । अक्टूबर से मई तक माथेरान की रोमांचक यात्रा का आनंद लिया जा सकता है । मानसून के दौरान सूरक्षा की दृष्टि से नेरल-माथेरान रेल लाईन बंद रहती है । माथेरान को दो दिन में आसानी से देखा जा सकता है । पैदल घूमने का आनंद भी यहीं है । यहाँ कई ऐसे दर्शनीय पर्यटक स्थल हैं जहाँ से पश्चिम घाट और बहूत

नीचे हरे-भरे मैदानों तथा गाँवो के खूबसूरत दृश्य आँखों में कैद हो जाते हैं । गवर्नर हिल यहाँ का सबसे ऊँचा स्थान है । सूर्योदय देखने के लिए पनोरमा प्वाइंट और सुर्यास्त का दृश्य देखने के लिए पार्क्यू प्वाइंट प्रसिध्द स्थान हैं । इसके साथ ही यहाँ के प्रमुख आकर्षक स्थलों में मंकी प्वाइंट, माऊंट बेरी, लूइसा प्वाइंट, चौक प्वाइंट और वन-ट्री हिल है । यहाँ पीने के पानी का मूख्य स्त्रोत पार्लोट लेक है, जिसकी एक तरफ बांध है । यह बांध १९५६ में बनया गया था यहाँ कूछ मिलाकर करीब डेढ दर्जन पर्यटन स्थल पर्यटकों को मंत्र मुग्ध भूमि और खाली ढलान वाली काली चट्टानों के कारण माथेरान की खूबसूरती और भी अद्‌भूत लगती है ।

खूबसूरती के इस पर्वतीय सौन्दर्य स्थल माथेरान की खोल १८५० में थाणे तत्कालीन कलेक्टर एच.पी.मालेट ने की थी । चौक गाँव में कैंप लगाने के दौरान मालेट ने माथेरान को देखा और उसकी खूबसूरती उन्हें भा गयी । वे फिर एक नवंबर १८५० को करीब एक महीने रहे और अपने लिए वहाँ काटेज बनवायी । तीसरी बार अपने कूछ मित्रों के साथ फरवरी १८५१ में मालेट फिर माथेरान गये, जो तन तक एक रिसोर्ट के रूप में विकसित हो चूका था, मालेट के साथ उनके मित्रों बाइक, बार, बाल्कर आदि ने भी बंगले बना लियें । माथेरान का उदय पर्यटन स्थल के रूप में हो गया ।

सन १८५५ में लार्ड एलफिंस्टन ने अपने स्टाफ के साथ माथेरान की यात्रा की जिन्हें माथेरान इतना पसन्द आया कि वहाँ एलफिंस्टन लॉज बना लिया इसके बाद माथेरान उत्तरोत्तर विकास होता चला गया । सन १८५५ में नेरल माथेरान सडक मार्ग (८ कि.मी.) बनकर तैयार हूआ । इसके साथ ही रिक्शा तथा जीपों का आवागमन शूरु हो गया । यहीं से पर्यटकों की आवाजाही बढ़ने लगी ।

मुंबई के सर आदमजी परिमाय के पुत्र अब्दुल हुसैन शताब्दी माथेरान के नियमित पर्यटक थे । जिन्होंने पिता की सहमति कर देते हैं ।

वाहनों पर पाबंदी और पक्की सडक न बनाये जाने के कारण माथेरान की खूबसूरती सौ बरस बाद भी अक्षुण्य बनी हुई है । वाहनों में ही सारा सूख बटोरने वाले धनपशुओं के लिए नहीं बल्कि असली पर्यटकों के लिए माथेरान किसी स्वर्ग से कम नहीं है, यहां हर वर्ग के पर्यटक के लिए लॉज, होटल और रिसोर्ट की सुविधा उपलब्ध है । यहाँ हिन्दू और मुस्लिम आबादी के अलावा पारसी भी है । सन २००१ में यहाँ की स्थायी आबादी के अलावा पारसी भी हैं सन २००१ में यहाँ की स्थायी आबादी ५१३९ थी । यहाँ के निवासियों की आजीविका पर्यटन पर ही निर्भर रहती है ।

तो पर्यटण के द्‌वारा लोगों को रोजगार मिलता ही है । साथ ही पर्यटण के लिए आए हुए व्यक्तियों का दिल भी प्रकृति से भरता है । पर्यटण व्यक्ति को कई अनुभव देता । रीति-रिवाज, धर्म संस्कृति से संबंधित बाते समझाता हैं । इसलिए जीवन में कई प्राकृतिक जगह पर जाकर स्वास्थ के लिए लाभप्रद है ।

* * *.

Mom

You are my love at first sight
You are my life's birghtest light.

You are the best teacher of my life
From raw you made me ripe.

You gave me support to fly
You are my whole sky.

In my life you gave me best way
You are just like sun's first ray.

When I was in great trouble
You gave me power to stable.

You are a love of mine
You are my valentine.

- Miss.Shreya Satish Panwal
11th Science

हिंदी भाषा साहित्य : महाराष्ट्रीयन रचनाकारोंकी नजरोंसे

– रोहित जगन्नाथ जरग, एम.ए.भाग-१ (हिंदी विभाग)

भारत में होने वाले विविध राज्यों के हिंदी भाषी रचनाकारों ने हिंदी भाषा और साहित्य कों समृद्ध किया है । जहाँ तक महाराष्ट्र राज्य का बहुत घनिष्ठ संबंध है । महाराष्ट्र में हिंदी भाषा की परंपरा पुरानी हैं ।

डॉ. प्रभातजी के मतानुसार दक्षिण महाराष्ट्र के चालुक्य राजा सोमेश्वर का विक्रम सवंत ११८४ 'अभिलाषितार्थ चिंतामणी' में देश भाषाओं से उदाहरण पिडा हैं जिस से हिंदी का भी एक उदाहरण है –

''नंद गोकुळ जायो, कान्ह जे गोपी जणे पडिहेली रे ।''

इसी उदाहरण से स्पष्ट होता है कि महाराष्ट्र वासियों ने हिंदी भाषा को ग्यारवीं-बारवीं शताब्दी से स्वीकार किया है । 'महानुभाव' पंथ के प्रवर्थक महात्मा चक्रधर, मराठी की आदि कवयित्री 'महदाईसा' की हिंदी रचनाइ मिलती हैं । संत एकनाथ, संत तुकाराम आदि संतो के पद लोकप्रिय हैं ।

संत नामदेव महाराष्ट्र के वारकरी संप्रदाय के मूर्धन्य कवि रहे हैं । उन्होंने उत्तरी भारत का भ्रमण किया और जीवन के अंतिम बीस वर्ष पंजाब में बिताए । उनके हिंदी पदों की संख्या लगभग २३० बतलाई जाती है । हिंदी के संत कवियों ने

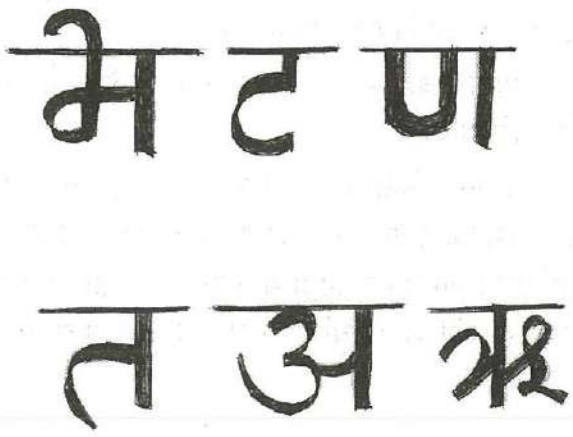

भाषा व्यक्ति को संस्कार सिखाती है । व्यवसाय और रोजगार देती है । भाषा से हम ज्ञान प्राप्त करते है । अनूदित रचनाओं का एक भाषा से दूसरी भाषा में रुपान्तरीत करते है । भाषा मात्र आदान-प्रदान का साधन ही नहीं तो विज्ञान, कला, भाव, बुद्धि कल्पना को समझानेवाला साधन हैं । हर एक व्यक्ति ने अपनी मातृभाषा के साथ दो-तीन अन्य भाषाओं का ज्ञान प्राप्त करना जरुरी है ।

नामदेव के उपदेश से बहुत कुछ ग्रहण किया है । आपके ६१ पद सिखों के परम पवित्र धर्मग्रंथ 'श्रीगुरु ग्रंथ साहिब' में संकलित हैं । नामदेव अनुभव करते हैं कि वे जहां-जहां जाते है वहां विठ्ठल छाए हुए हैं । जैसे –

''आऊँ तो बीठल, जाऊँ तो बीठल, बीठल व्यापक माया । नामा का चित हरी सूं लागा, तार्थे परम पद पाया ।''

तत्कालीन महाराष्ट्र के हिंदू शासकों ने हिंदी भाषा को प्रोत्साहन दिया है । छत्रपती शाहूजी के दरबार में हिंदी जाननेवाले तथा उनमें रचना करनेवाले कवि थे । उनमें जयराम पिंडे, रघुनाथ व्यास, सबुध्दराव आदि सुप्रसिद्ध थे ।

महाराष्ट्र में होने वाले छत्रपति शिवाजी महाराज स्वयं हिंदी के जानकार थे । उन्होंने हिंदी कवियो को भी आश्रय दिया था । जिनमें भूषण,गोविंद, मानसिंह आदि के नाम उल्लेखनीय है । महाराष्ट्र के अन्य राजाओं में महादजी शिंदे और दौलतराव शिंदे हिंदी के अनन्य प्रेमी थे । उन्होंने हिंदी कवियों को आश्रय दिया वे स्वयं भी हिंदी में कविता करते थे । द्वितीय पेशवाओं में कवि महिपती, ठाकुरदास, होनाजी बाला, राम जोशी, प्रभाकर, अनंत फंदी इत्यादि कवियों और शायरों के उल्लेखित होते हैं । कवि अनंदफंदी की रचना देखिए –

''सवाई माधवराव सवाई, सवाई डंका बजाया।
फडनीस नाना की तारीफ अक्कल न तो गजब किया।
बिना घार में राज्य चलया ना किस चकमक झड़ी।
कैक मुत्सद्दी चुप भये बस गए नाना की तो अकल बड़ी।''

१६ वी शती में औरंगाबाद में जन्में 'बली औरंगाबादी' मे दिल्ली के उर्दू कवियों को प्रभावित किया। उन्हें 'दखन के दीवान' भी कहा जाता था। उन्होंने मराठों का गुणगान किया है –

''आज माशूक लड़का मरहटा है
मिठाई कन्द शकर सूं मिठा है
सजन है सांवला सज का सजीला
कटीला और हटीला लटपटा है।''

वली ने अपनी भाषा को 'दखनी' भाषा कहा है। दखिनी और फारसी का गाढ़ा अध्ययन कर अपनी लेखन शैली को अधिक कलात्मक एवं रोचक बना दिया है। वस्तुत: बली ने दखिनी में फारसी लिखी है –

''दखनी जबान शेर सब कहते हैं लोगों दो वली।
लेकिन नहीं बोला कोई यक शेर खुश शीरी नमन।''

''मेरे का वाया का इंद्र धनुष्य जब दिखेगा
तब संकेत पाएंगे कि शब्द दृष्टि होगी
और तुम्हारे मन का आंगन गीला होगा।''

हिंदी के विकास में दसवीं-ग्यारवीं सदी से शुरू हुआ महाराष्ट्र का योगदान आजतक निरंतर चलता आ रहा है इस योगदान का ऐतिहासिक महत्व है। आधुनिक काल के अहिंदी भाषी रचनाकारों ने अपनी जो रचना निर्माण की है उसका नामोल्लेख इस प्रकार है –

उपन्यास विधा :

अनंदा गोपाल शेवडे – 'इसाईबाला', 'निशागीत', 'पौर्णिमा', 'मृगजल' 'ज्वालामुखी', 'भग्रमंदिर', 'अधुरा सपना', 'इंद्रधनुष्य', 'कोरा कागज', 'अमृत कुंभ'।

प्रभाकर माचवे – 'परंतु', 'द्वाभा', 'एकतारा सोचा जो', 'किशोर', 'तीस-चालीस-पचास', 'दर्द के पैबंद', 'किसलिए' 'द्रूत' 'लक्ष्मीबेन', 'दशभुजा'।

श्रीपाद जोशी – 'ध्वस्तनीड'

श्रीमती मालती परुलकर – 'बाली', 'इन्नी', 'मुक्ता', 'जहां पौ फटने वाली है'।

गजानन माधव मुक्तिबोध – 'पिपात्र'।

विश्वयुद्ध से संबंधित घटनाओं पर आधारित कहानियां है।

डॉ. दामोदर खडसे – 'भटकते कोलंबस', 'पार्टनर', 'आखिर यह एक नदी थी', 'जन्मान्तर गाथा', 'इस जंगल में

डॉ. सुनील कुमाल लवटे – 'वेद का अधिकार'

नाटक विधा –

श्री. भृंग तुपकारी – 'मिट्टी की महक' (नाटक), 'दस का नोट' (एकांकी)

डॉ.र.रा.केलकर – 'त्रिपुरसुंदरी', 'त्रिरुप', 'त्रिपथ', 'त्रिमूर्ती'।

श्री. भृंग तुपकारी – 'प्रेमलागु'।

डॉ.शंकर पुणतांबेकर – 'हरियाली और कांटे', 'कलंक-रेखा', 'एक मंत्री', 'स्वयं लोक में'।

श्रीमती मालती शर्मा – 'पाषाणयुग', 'शोभायात्रा'।

डॉ. दामोदर खडसे – 'भगदड', 'काला सूरज'।

कहानी कारों में –

हिंदी के कहानी के क्षेत्र में मराठी कहानी कारों की स्थिती अतीव सदृढ़ है। 'हिंदी की पहली कहानी' संबंधी चर्चाओं में माधवराव सप्रे की 'एक टोकरीभर मिट्टी' का उल्लेख किया जाता है स्वातंत्र्योत्तर हिंदी कहानी-साहित्य के संवर्धन में 'अनंत गोपाल शेवडे' – 'संतरों की डाली', 'संगम'। ये कहानियां सहृदयता, सज्जनता एवं भावातुरता से समृद्ध है। वह कहानियां इस प्रकार हैं –

श्रीमती यमुना शेवडे – 'संगम' इसी कहानी संग्रह में आठ कहानियां समाविष्ट हैं।

गजानन माधव मुक्तिबोध – इन्होंने १९३५-३६ में कहानी लेखन प्रारंभ किया था, इनका पहला कहानी संग्रह 'काठ का सपना' इसमें ग्यारह कहानियां संग्रहीत है। 'सतह से उठता आदमी' इस शीर्षक से संबंधित कहानी संग्रह मे नौ कहानियां है।

श्रीमती जोत्स्ना देवधर – 'अंतरा'।

श्रीमती मलती परूलकर – 'तुम बड़ी पगल हो'

श्रीमती मालती जोशी – 'पाषाण युग', 'समर्थन का सुख', 'विश्वासगाथा', 'मध्यांतर', 'पराजय', 'सहचारिणी', एक घर सपनों का'।

डॉ. विलास गुप्ते – 'राजा नंगा है', 'आखिरी हथियार'।

डॉ. प्रभाकर माचवे – 'बैंज मास्टर', 'संगीनों का साया', जो द्वितीय श्री शंकर पुनतांबेकर – 'कल्याणी', 'सबसे छोटा आदमी' बचाओ 'शीशे के टुकडे'।

डॉ. प्रभाकर माचवे – 'गली के मोड़ पर', तेल की पकोड़िया'।

श्री. विजय तेंदुलकर – 'नादब्रह्म' ध्वनि (एकांकी)।

श्री. गोविन्द रामकृष्ण कुलकर्णी र– 'किसान पंडित'।

श्री. सुरेश खरे – 'पड़ोसन देख पड़ोसन'।

निबंध विद्या –

डॉ.प्रभाकर माचवे – 'खरगोश के सींग', 'बेरंग', 'तेल की पकौड़िया'।

र.रा.केलकर – 'कुत्ते की दुम'।

श्री. शंकर पुणतांबेकर – 'रेडीमेड कपड़े'। 'कैक्टस के कांटे'।

श्री. काकासाहेब कालेकर – 'उड़ते फूल'।

यात्रा विधा –

काकासाहेब कालेकर – 'प्रकृति का संगीत'।

अनंत गोपाल शेवडे – 'दुनिया रंग–रंगीली'।

डॉ. दामोदर खड़से – 'एक सागर ओर'।

जीवनी विधा –

श्री.श्रीपाद जोशी – 'वीर शिवाजी', 'भक्त नरसी मेहता', 'महाराष्ट्र के समाज सुधारक'।

डॉ. प्रभाकर माचवे – 'छत्रपति शिवाजी'

श्री. कृष्ण गोपाल वानखेडे – 'संत ज्ञानेश्वर'।

डॉ. दामोदर खड़से – 'बीरबल साहनी' (अंग्रेजी मूल रचनाकार जयराम अडिगा)।

संस्मरण विधा –

काकासाहेब कालेलकर – 'युगपूर्ति', 'रवींद्रनाथ', 'गांधी युग के जलते चिराग', 'नवभारत केचंद निर्माता', 'स्वराज संस्कृति के संतरी'।

श्री.गोपाल परशुराम नेने – 'संगी–साथी'।

डॉ. दामोदर खड़से – 'जीवित सपनों का यात्री'।

डायरी विधा –

गजानन माधव मुक्तिबोध – 'एक साहित्यक डायरी'।

अनुवाद विधा –

डॉ. चंद्रकांत देवताला – मराठी के कवि दिलीप चित्रे की कविताओं का हिंदी अनुवाद।

श्री. वसंत रामकृष्ण देव – 'दिखती नहीं अपनी ही छांह'।

डॉ. र.श.केलकर – 'तुम्हारे साथ'।

डॉ. दामोदर खड़से – 'अब वहां घोसले हैं', 'जीना चाहता है मेरा समय', 'सन्नाटे में रोशनी' 'तुम लिखो कविता'।

डॉ. चंद्रकांत देवताले – 'हड्डियों में छिपा ज्वर', दिवारो पर खून', 'रोशनी के मैदान की तरफ', 'भूखंड तप रहा है', 'आग हर चीज में बताई गई थी'। अन्य कवि–श्रीमती मालती परुलकर, श्री.भृंग तुपकारी, श्री.आ.श.रत्नपारखी, संत तुकडोजी महाराज। हिंदी साहित्य में और भी कई अहिंदी भाषी रचनाकार है। जिनका योगदान काफी उल्लेखनीय है जो इस प्रकार है –

डॉ. दिवाकर

प्रा.वसंत केशव पाटिल – 'क्या भूलूं क्या याद करु'

'हरिवंशराय बच्चन'

डॉ.गजानन चव्हाण – 'झाडाझडती' विश्वास पाटिल

निष्कर्ष –

उपर्युक्त मराठी भाषी रचनाकारों ने हिंदी साहित्य को समृद्ध किया है। उपन्नास, कहानी नाटक एकांकी, संस्मरण, डायरी अनुवाद के क्षेत्र में उल्लेखनीय योगदान दिया है।

* * *

सद्गुरु

Rayat Shikshan Santha's

SADGURU GADAGE MAHARAJ COLLEGE, KARAD

Ph.:No.:Off.: 02164-271346

:: STAFF LIST ::

SENIOR COLLEGE

Dr.Mohan Rajmane : Principal

Science	Arts	Commerce
Mr. Patil V.J.	**Dr. Swant S.R.**	**Mrs. Kamble M.B.**
Vice Principal	Vice Principal	Vice Principal

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF CHEMISTRY	
1) **Prin. Dr. Rajmane M.M.**	M.Sc.,Ph.D.
2) **Mr. Patil V. J. (HOD)**	M.Sc.,M.Phil
3) **Sou. Salunkhe Anita S.**	M.Sc.,
4) **Dr. More Uttam Bhiku**	M.Sc.,Ph.D., SET
5) **Dr. Mahamuni S.V.**	M.Sc.,Ph.D.M.A.
6) **Dr. Mandhare A. M.**	L.L.M
7) **Shri. Khot D. S.**	M.Sc. SET NET GATE
8) **Smt. Panchpor J. J.**	M.Sc. SET NET GATE
9) **Shri. Shinde S. A.**	M.Sc. SET
10) **Smt. Patil S. P.**	M.Sc. GATE
11) **Smt. Inamdar N. P.**	M.Sc.
13) **Smt. Pirjade A. R.**	M.Sc.
14) **Smt. Nikam V. S.**	M.Sc.
15) **Smt. Sawant P. N.**	M.Sc. NET
16) **Smt. Chavan P. N.**	M.Sc.,
17) **Smt. Pathan J. J.**	M.Sc.,B.Ed.
18) **Dr. Waghmode D. P.**	M.Sc.
19) **Smt. Patil V. D.**	M.Sc., Ph.D
20) **Smt. Mane M. M.**	M.Sc.
21) **Smt. Chavan A. V.**	M.Sc.
22) **Smt. Barge J. N.**	M.Sc
23) **Smt. Jadhav M.S.**	M.Sc.
24) **Smt. Kale A. H.**	M.Sc.
25) **Smt. Pathan T. J.**	M.Sc., B.Ed.
26) **Shri. Birmule P. R.**	M.Sc., SET
27) **Smt. Patil A. A.**	M.Sc.
29) **Smt. Phadtare M.J.**	M.Sc.

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF CHEMISTRY	
30) **Smt. Patil P. A.**	M.Sc.
31) **Smt. Gurav S. S.**	M.Sc.
32) **Smt. Bhalekar A.R.**	M.Sc.
DEPARTMENT OF MATHEMATICS	
1) **Dr. Yadav J. D. (HOD)**	M.Sc.Ph.D.
2) **Mr. Patil S. A.**	M.Sc., M.Phil
3) **Shri. Nalawade S.S.**	M.Sc.
4) **Shri. Agrawal S.D.**	M.Sc.
5) **Miss Pawar P.G.**	M.Sc.
6) **Miss. Chavan N.B.**	M.Sc.
7) **Miss. Jadhav S.S.**	M.Sc.
8) **Miss. Kadam S.K.**	M.Sc.
DEPARTMENT OF ELECTRONICS	
1) **Mr. Deshmukh R. S. (HOD)**	M.Sc.
2) **Mr. Nalawade**	M.Sc.
3) **Mr. Shinde S. S.**	M.Sc., NET
4) **Smt. Sonawale R. S.**	M.Sc.
5) **Shri Gaikwad V. B.**	M.Sc., SET, NET
DEPARTMENT OF PHYSICS	
1) **Dr. Pawar S. T. (HOD)**	M.Sc., DHE, Ph.D.
2) **Shri. Jagtap S. R.**	M.Sc.
3) **Smt. Pawar S. S.**	M.Sc.
4) **Smt. Kadam A. P.**	M.Sc.
5) **Smt. Pawar J. P.**	M.Sc.
6) **Shri Bhosale S. N.**	M.Sc.
7) **Smt. Karale A. Y.**	M.Sc.

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF PHYSICS	
8) **Shri Gaikwad G. B.**	M.Sc.
9) **Smt. Pawar R. A.**	M.Sc.
10) **Shri. Patil N. T.**	M.Sc.
11) **Smt. Mulik C. U.**	M.Sc.
DEPARTMENT OF STATISCIS	
1) **Smt. Davari S. S. (HOD)**	M.Sc.
2) **Smt. Kalbhor S. D.**	M.Sc.
3) **Miss. Kadam S. L.**	M.Sc.
4) **Miss. Lade A. A.**	M.Sc.
5) **Miss. Mane K. M**	M.Sc.
6) **Miss. Patil K. B.**	M.Sc.
7) **Miss. Shinde S. L.**	M.Sc.
8) **Miss. Jadhav M. N.**	M.Sc.
9) **Miss. Dhembre S. S.**	M.Sc.
DEPARTMENT OF BOTANY AND PLANT PROTECTON	
1) **Dr. Patil B. J. (HOD)**	M.Sc., Ph.D.
2) **Shri. Mohite B. D.**	M.Sc., M.Phil
3) **Sou. Kishore V. M.**	M.Sc., M.Phil
4) **Dr. Patil V. P.**	M.Sc., M.Phil. Ph.D
5) **Smt. Dr. Patil M. S.**	M.Sc., Ph.D.
6) **Dr. Kamble S. K.**	M.Sc., Ph.D.
7) **Smt. Karande S. P.**	M.Sc.
8) **Shri. Londhe R. K.**	M.Sc.
9) **Smt. Patil S. S.**	M.Sc.
DEPARTMENT OF ZOOLOGY	
1) **Dr. Bodare R. D. (HOD)**	M.Sc., Ph.D.
2) **Shri. Ranbhare V. S.**	M.Sc., M.Phil
3) **Dr. Sutar A. V.**	M.Sc., Ph.D.
4) **Smt. Shewale V. S.**	M.Sc., Ph.D
5) **Smt. Tate A. B.**	M.Sc.
6) **Smt. Salunkhe A. J.**	M.Sc.
7) **Mr. Chavan K. S.**	M.Sc.
8) **Smt. Khairmode P. V.**	M.Sc., Ph.D
9) **Smt. Lavand S. T.**	M.Sc.
10) **Smt. Yadav O. V.**	M.Sc., Ph.D
11) **Smt. Chavan S. U.**	M.Sc.

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF COMPUTER SCIENCE	
1) **Mr. Nalwade B. J. (Co-ordinator) (HOD)**	M.Sc., M.Phil. (Ele)
2) **Mr. Ghdge S. S.**	M.C. A., P. G. D. CF
3) **Miss. Jadhav J. S.**	M.C A., M.Phill
4) **Mr. Patil A. B.**	B. E., M. C. A.
5) **Mr. Ghougule P. J.**	M. C A
6) **Mr. Gaikwad N. V.**	M. C A
7) **Mr. Sadaware A. B.**	M. C A, M.Phil
8) **Mr. Barge S. B.**	M. C A
9) **Miss. Dange R. C.**	M. C A
10) **Mr. Dhamule V. V.**	M. C A
11) **Miss. Sawant S. R.**	M. C A
12) **Miss. Thorat N. S.**	M.Sc
13) **Miss. Mane A. V.**	M.Sc
14) **Mr. Patil A. A.**	B. E.
15) **Miss. Patil P. P.**	M.Sc. (Ele)
16) **Miss. Panwal R. S.**	M.Sc. (Ele)
17) **Miss. Godase S. S.**	M.Sc., M.Phil
18) **Miss. Pol P. U.**	M.Sc., (Maths)
19) **Miss. Yadav S. C.**	M.Sc., (Maths)
20) **Miss. Mirukhe A. L.**	M.A (Eng)
21) **Miss. Shaikh M. R.**	M.Com., (com)
DEPARTMENT OF MICROBIOLOGY	
1) **Shri. Ghorpade V. M. (HOD)**	M.Sc.
2) **Shri. Patil S. B.**	M.Sc.
3) **Miss. Patil N. A.**	M.Sc.
4) **Miss. Kamble A. D.**	M.Sc., Ph.D
5) **Miss. Inamadar C. S.**	M.Sc.
6) **Shri. Jadhav S. S.**	M.Sc., SET,NET
7) **Shri. Jadhav S. S.**	M.Sc., SET,NET
8) **Miss. Zende A. S.**	M.Sc.
9) **Miss. Chavan V. K.**	M.Sc.
10) **Miss. Sandage P. P.**	M.Sc.
DEPARTMENT OF ENVIRONMENT SCINCE	
1) **Shri. Vatkar D. R. (HOD)**	M.A., SET, NET
2) **Shri. Chavan T. S.**	M.A., NET
DEPARTMENT OF BIOTECHNOLOGY	
1) **Dr.Sutar A.V.**(Co-Ordinator) **(HOD)**	M.Sc., B.Ed., Ph.D.
2) **Mr.Vibhute S.D.**	M.Sc., B.Ed.
3) **Miss.Malvekar D.A.**	M.Sc., Set, Net,Gate
4) **Mr. Gangawane A.A.**	M.Sc., (Biotech)
5) **Miss. Jangam S.S.**	M.Sc.,(Biochemistry)
6) **Miss. Lomate D.A.**	M.Sc., (Micro)

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF ENGLISH	
1) **Dr. Sawant S. R. (HOD)**	M.A., M.Phil., Ph.d.
2) **Smt. Patil V. V.**	M.A., B.Ed
3) **Shri. Godse S. J.**	M.A.
4) **Dr. Jadhav S. E.**	M.A., M.Phil., Ph.D.
5) **Dr. Smt. Tatugade A. P.**	M.A., Ph.D
6) **Mr. Kamble S. D.**	M.A., SET, NET
7) **Mr. Kathare G. N.**	M.A., SET, NET
8) **Smt. Patil S. S.**	M.A., SET, NET
9) **Smt. Nadaf S. S.**	M.A., SET
10) **Smt. Mirukhe A. L.**	M.A.
DEPARTMENT OF HINDI	
1) **Dr. Kasabe D. A. (HOD)**	M.A.,Ph.D,B.Ed.,SET
2) **Shri. Ingole R. B.**	M.A.,M.Phil
3) **Dr. Shivdas M. J.**	M.A.,M.Phil Ph. D
4) **Shri Jadhav S. M.**	M.A.,B.Ed,NET
DEPARTMENT OF MARATHI	
1) **Dr. Pol R. P. (HOD)**	M.A., M.Phil Ph.D
2) **Dr. Smt. Divekar R.R.**	M.A., M.Phil Ph.D
3) **Dr. Smt. Chavan A. C.**	M.A., Ph.D B.Ed.
4) **Dr. Smt. Kundap K. K.**	M.A., Ph.D
5) **Smt. Anudhlkar S. S.**	M.A.,M.Phil.,NET,SET
DEPARTMENT OF HISTORY	
1) **Smt. Dr.Rankhambe N.R. (HOD)**	M.A.,Ph.D
2) **Shri. Rankhambe R. S.**	M.A.
3) **Shri. Salukhe S. T.**	M.A.,M.Phil
4) **Shri. Suryawanshi N. R.**	M.A.
5) **Shri. Ohal S. S.**	M.A.,SET
DEPARTMENT OF ECONOMICS	
1) **Shri. Madane S. S. (HOD)**	M.A.
2) **Shri. Nalavade A. A.**	M.A.,M.Phil,B.Ed
3) **Smt. Patil P. S.**	M.A. SET
4) **Dr. Mulik A. B.**	M.A.,Ph.D.,SET
5) **Shri. Khot N. V.**	M.A.,NET
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY	
1) **Shri. Kumbhar B. G. (HOD)**	M.A.,B.Ed.,
2) **Shri. Bhosale A. S.**	M.A.,SET
3) **Dr. Talekar P. R.**	M.A.,Ph.D., NET
4) **Dr. Lingade V. B.**	M.A.,Ph.D., NET

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY	
1) **Mr. Gavade A. T. (HOD)**	M.A.,B.Ed., SET
2) **Mr. Kakade S. R.**	M.A.,SET
DEPARTMENT OF POLITICS	
1) **Shri. Gavade A. S. (HOD)**	M.A.,M.Phil
2) **Mr. Randive K. L.**	M.A.,SET
DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY & PHILOSOPHY	
1) **Dr. Shinde A. C. (HOD)**	M.A., Ph.D., SET
2) **Dr. Patil C. B.**	M.A., Ph.D
3) **Smt. Bhongale S.B..**	M.A., M.Phil., NET
DEPARTMENT OF SANSKRIT	
1) **Smt. Chavan S. M. (HOD)**	M.A., SET
DEPARTMENT OF EDUCATION	
1) **Dr. Jadhav A. N. (HOD)**	M.A., Ph.D., M.Ed.
DEPARTMENT OF PHYSICAL EDUCATION	
1) **Smt. Patil V. C. (HOD)**	B.A., M.P. Ed
DEPARTMENT OF COMMERCE	
1) **Sou. Kamble M. B. (HOD)**	M.Com., M.Phil
2) **Shri. Yadav S. V.**	M.A., NET
3) **Shri. Kashid K. A.**	M.Com., SET, NET
4) **Shri. Bansode N. D.**	M.Com., SET, NET
5) **Shri. Salthe S.G.**	M.Com., B.Ed.
6) **Smt. Chavan R. H.**	M.Com., M.Phil., NET
7) **CA. Sawant K.L.**	B.Com., FCA
8) **Ad.Patil N.J.**	B.Sc., LLM.
DEPARTMENT OF LIBRARY	
1) **Mr. Chavan Y. R. (HOD)**	M.Lib., SET
DEPARTMENT OF B. COM I.T	
1) **Mr. Kadam J. S. (HOD)**	M. CA.
2) **Miss. Patil A. G.**	M.C.A.
3) **Mrs. Sankpal S.V.**	M.B.A., M.Phil.
4) **Mrs. Pujari S.R.**	M.Com., SET

JUNIOR COLLEGE

Mr. Kale H. K., Vice Principal

Mr. Kshirsagar H. V., Supervisior

Shri. Patil P. B., Incharge Faculty of Science

Shri. Nangare S.S., Incharge Faculty of Arts

Shri. Patil B.H., Incharge Faculty of Commerce

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF MARATHI	
1) Mrs. Mohite S. S.	M.A., B.Ed
2) Mr. Nalawade P. R.	M.A., B.Ed., M.Phil
3) Mr. Mandake H. K.	M.A., B.Ed
4) Mr. Kumbhar A. D.	M.A., B.Ed
5) Smt. Jadhav D. V.	M.A., B.Ed., D.S.M.
6) Mrs. Yadav S. R.	M.A., B.Ed
7) Mr. Shikalgar N. B.	M.A., B.Ed
8) Smt. Kshirsagar P. A.	M.A., B.Ed
9) Mrs. patil V. R.	M.A., B.ED
DEPARTMENT OF ENGLISH	
1) Mr.Jagdale L. G.	M.A., B. Ed
2) Mrs. Patil V. Sadashiv	M.A., B. Ed
3) Mrs. Tilekar S. M.	M.A., B. Ed
4) Mrs. Patil S. D.	M.A., B. Ed, L.L.B, D.S.M.
5) Smt. Patil V. Sarjerao	M.A., M.Ed
6) Smt. Jagtap V. M.	M.A., B.Ed
7) Smt. Chavan V. B.	M.A., B.Ed
8) Mrs. Kumbhar P. B.	M.A., B.Ed
9) Mr. Sawant S. S.	M.A., B.Ed.
10) Smt. Mirukhe A. L.	M.A., B.Ed.
DEPARTMENT OF HINDI	
1) Mrs. Sawant M. A.	M.A. B. Ed
DEPARTMENT OF ARDHAMAGDHI	
1) Mrs. Patil A. A.	M.A., B. Ed
DEPARTMENT OF SANSKRIT	
1) Smt. Lohar S. S.	M.A., B. Ed
DEPARTMENT OF GEOGRAPHY	
1) Mr. Salunkhe M. S.	M.A., B. Ed
2) Mr. Nangare S. S.	M.A., B. Ed
3) Smt. Kadam S. D.	M.A., B. Ed
DEPARTMENT OF HISTORY	
1) Mr. Jadhav K. V.	M.A., B. Ed

Name of the Teacher	Qualification
DEPARTMENT OF POLITICS	
1) Mr. Mohite M. R.	M.A., B. Ed
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY	
1) Smt. Khodake K. M.	M.A., B. Ed
2) Mr. Salunkhe V. L.	M.A., B.Ed
DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY & PHILOSOPHY	
1) Mr. Wankar A. P.	M.A., B. Ed
2) Mr. Tadakhe R. A.	M.A., B.Ed SET
DEPARTMENT OF ENVIRONMENT SCI.	
1) Mr. Mane S. D.	M.Sc., B. Ed NET, SET
DEPARTMENT OF ECONOMICS	
1) Mrs. Pawar V. S.	M.A., B. Ed
2) Mrs. Mndake S. H.	M.A., M. Ed
3) Mr. Awasare R. J.	M.A., Eco, English B.Ed., M.B.A
4) Mrs. Shete V. S.	M.A., B.Ed
5) Smt. Thorat S. T.	M.A., B.Ed.
DEPARTMENT OF COMMERCE	
1) Mrs. Koli S. S.	M.Com., M.Ed, G.D.C & A
2) Mr. Mane P. K.	M.Com, B.Ed, D.S.M.
3) Mrs. Patel Z. B.	M.Com., B. Ed
4) Mr. Sarade A. B.	M.Com., B.Ed, D.S.M.
5) Mrs. Kadam V. R.	M.Com., B.Ed.
6) Miss. Tupe A. P.	M.Com., B.Ed.
DEPARTMENT OF CHEMISTRY	
1) Mr. Kshirsagar H. V.	M.Sc., D.H.E.
2) Mrs. Shinde S. R.	M.Sc., B.Ed
3) Mrs. Pol N. R.	M.Sc., B.Ed
4) Mrs. Patil Vaishali Subhash	M.Sc., B.Ed
5) Mrs. Jadhav S. S.	M.Sc., B.Ed

MCVC SECTION

Name	Designation
1) Mr. Lohar S.B.	Clerk
2) Mr. Gajare A.P.	Peon

दि प्रेस ॲन्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक ॲक्ट : नियम क्र. ८ नमुना क्र.४, अन्वये निवेदन

* प्रकाशन स्थळ : रयत शिक्षण संस्थेचे
  सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड, ता.कराड, जि.सातारा.
* प्रकाशन काल : **वार्षिक**
* प्रकाशकाचे नांव : **प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने**
  राष्ट्रीयत्व : भारतीय
  पत्ता : सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड - ४१५१२४ (जि.सातारा)
  फोन : (०२१६४) २७१३४६, (ऑ.) २७१७९४, (नि.) फॅक्स : (०२१६४) २७१३४६
* संपादकाचे नांव : **प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे**
  राष्ट्रीयत्व : भारतीय
  पत्ता : सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड - ४१५१२४ (जि.सातारा)
* मुद्रकाचे नांव : **अजय गंगाधर फडतरे**
  राष्ट्रीयत्व : भारतीय
  पत्ता : श्री साईश्रद्धा प्रिंटर्स, यु.जी.एफ.१०, सातारा ट्रेंड सेंटर, शाहू स्टेडियम, सातारा-४१५००२.
* स्वामित्व : **सद्गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड**

मी **प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने** जाहीर करतो की, वर दिलेली माहिती / तपशील माझ्या माहिती व समजुतीप्रमाणे खरा आहे.

* दिनांक : ३०-०३-२०१८
* ठिकाण : कराड

डॉ.मोहन राजमाने,
प्राचार्य
(फक्त खाजगी वितरणाकरिता)

या अंकातील मतांशी प्रकाशक व संपादक सहमत असतीलच असे नाही.

DEPARTMENT OF VOCATIONAL

Mr. Khot D. K.Incharge Faculty of M.C.V.C

DEPARTMENT OF H.S.C. VOCATIONAL

1) **Mr. Khot D. K.**	M.Com., L.L.B.
2) **Mr. Chavan B. G.**	D. E. E.
3) **Smt. Jadhav S. P.**	M.Com., G.D.C & A
4) **Smt. Mulani R. D.**	M.Sc., B.Ed
5) **Mr. Shinde G. D.**	D. E. T. E.
6) **Mr. Bankar D. L.**	M.Com.
7) **Mr. Lad S. J.**	M.Com., M.Phil
8) **Mr. Sutar D. S.**	AIT

BIFOCAL SECTION (BANKING)

1) Mr. Patil B. H.	M.Com., D.H.E.

NON TEACHING STAFF

Name	Designation
1) **Mr. Gaikwad R. Y.**	Registrar
2) **Mr. Patil B. V.**	O. S.
3) **Mr. Patil A. R.**	H.Clerk
4) **Mr. Bhoj V. D.**	Sr. Steno
5) **Mr. Patil A. S.**	Sr. Clerk
6) **Mr. Garud A.M.**	Sr. Clerk
7) **Mr. Gulve A. B.**	Sr. Clerk
8) **Mr. Mali S. S.**	Jr. Clerk
9) **Mr. Ingole A. S.**	Jr. Clerk
10) **Mr. Thorat S. B.**	Lib. Clerk
11) **Mr. Patil D. V.**	Lib. Clerk
12) **Mr. Patil S. K.**	Lab. Asstt.
13) **Mr. Mane R. C.**	Lab. Asstt.
14) **Mr. Mahabari A. S.**	Lab. Asstt.
15) **Mr. Pawar A. K.**	Lab. Asstt.
16) **Mr. Patil T. B.**	Lab. Asstt.
17) **Mr. Chavan A. A.**	Lab. Asstt.
18) **Mr. Pawar K. S.**	Lib. Att.
19) **Mr. Jadhav S. V.**	Lib. Att.
20) **Mr. Mali K. B.**	Lib. Att.
21) **Mr. Pawar L. K.**	Lib. Att.
22) **Mr. Sutar K. R.**	Lib. Att.
23) **Mr. Kamble S. B.**	Lib. Att.
24) **Mr. Kadam R. Y.**	Lib. Att.
25) **Mr. Koli P. S.**	Lib. Att.
26) **Mr. Chavan V. B.**	Lab. Att.
27) **Mr. Inamdar P. V.**	Lab. Att.
28) **Mr. Jadhav A. K.**	Lab. Att.
29) **Mr. Gurakha K. M.**	Lab. Att.
30) **Mr. Magare U. H.**	Lab. Att.
31) **Mr. Mule V. M.**	Lab. Att.
32) **Mr. Jadhav H. K.**	Lab. Att.

Name	Designation
33) **Mr. Ghadge H. J.**	Lab. Att.
34) **Mr. Mali S. Y.**	Lab. Att.
35) **Mr. Thorat V. K.**	Lab. Att.
36) **Mr. Korade D. M.**	Lab. Att.
37) **Mr. Patil D. S.**	Lab. Att.
38) **Mr. Patil N. N.**	Lab. Att.
39) **Mr. Chavan K. D.**	Lab. Att.
40) **Mr. Patil A. G.**	Lab. Att.
41) **Mr. Kamble A. S.**	Lab. Att.
42) **Mr. Dongare R. S.**	Lab. Att.
43) **Mr. Yadav M. R.**	Lab. Att.
44) **Mr. Khatavkar C. R.**	Lab. Att.
45) **Mr. Jadhav P. B.**	Lab. Att.
46) **Mr. Ingawale M. A.**	Lab. Att.
47) **Mr. Kakade R. M.**	Lab. Att.
48) **Mr. Jadhav V. M.**	Lab. Att.
49) **Mr. Shinde S. D.**	Lab. Att.
50) **Mr. Jadhav R. D.**	Lab. Att.
51) **Mr. Patil A. M.**	Lab. Att.
52) **Mr. Kumbhar V. R.**	Lab. Att.
53) **Mr. Pawar S. B.**	Lab. Att.
54) **Mr. Kachre P. G.**	Lab. Att.
55) **Mr. Pawar B. S.**	Peon
56) **Mr. Shitole G. P.**	Peon
57) **Mr. Chavan S. K.**	Peon
58) **Mr. Todkar S. A.**	Peon
59) **Smt. Kakade M. U.**	Peon
60) **Smt. Pawar A.K.**	Peon
61) **Mr. Shivdad S. U.**	Peon
62) **Smt. Mulla A. B.**	Peon
63) **Mr. Dharade S. M.**	Peon
64) **Mr. Hudar K. R.**	Peon
65) **Mr. Jadhav B. A.**	Peon

MCVC SECTION

Name	Designation
1) Mr. Lohar S.B.	Clerk
2) Mr. Gajare A.P.	Peon

दि प्रेस ॲन्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक ॲक्ट : नियम क्र. ८ नमुना क्र.४, अन्वये निवेदन

* प्रकाशन स्थळ : रयत शिक्षण संस्थेचे
सद्‌गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड, ता.कराड, जि.सातारा.

* प्रकाशन काल : वार्षिक

* प्रकाशकाचे नांव : प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
पत्ता : सद्‌गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड – ४१५१२४ (जि.सातारा)
फोन : (०२१६४) २७१३४६, (ऑ.) २७१७९४, (नि.) फॅक्स : (०२१६४) २७१३४६

* संपादकाचे नांव : प्रा.डॉ.दिलीपकुमार कसबे
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
पत्ता : सद्‌गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, विद्यानगर, कराड – ४१५१२४ (जि.सातारा)

* मुद्रकाचे नांव : अजय गंगाधर फडतरे
राष्ट्रीयत्व : भारतीय
पत्ता : श्री साईश्रद्धा प्रिंटर्स, यु.जी.एफ.१०, सातारा ट्रेड सेंटर, शाहू स्टेडियम, सातारा-४१५००२.

* स्वामित्व : सद्‌गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड

मी प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने जाहीर करतो की, वर दिलेली माहिती / तपशील माझ्या माहिती व समजुतीप्रमाणे खरा आहे.

* दिनांक : ३०-०३-२०१८ — डॉ.मोहन राजमाने,

* ठिकाण : कराड — प्राचार्य

या अंकातील मतांशी प्रकाशक व संपादक सहमत असतीलच असे नाही. — (फक्त खाजगी वितरणाकरिता)

।। नॅक पिअर टीम ।।

नॅक पिअर टीम : आगमन (३, ४, ५ एप्रिल २०१७)

३ एप्रिल २०१७ नॅक पिअर टीमचे महाविद्यालयात आगमन समितीच्या चेअरपर्सन प्र.कुलगुरु डॉ.शुक्ला (सिंग) मोहंती (झारखंड) सदस्य नरेंद्र चौटालिया (गुजरात) विरुपाक्ष जड्डीपाल (आंध्रप्रदेश) समन्वयक डॉ.संभाजी सावंत आणि मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

दि.५ एप्रिल नॅकपीअर टीम कडून अहवाल सादर समारंभात मनोगत व्यक्त करताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने

नॅकपीअर टीमकडून अहवाल सादर समारंभात प्रास्ताविक करताना नॅक समितीचे समन्वयक प्रा.डॉ.एस.आर.सावंत

'नॅकपीअर टीम'च्या चेअरपर्सन प्र.कुलगुरु डॉ.शुक्ला (सिंग)मोहंती मार्गदर्शन करताना

नॅक पीअर टीमकडून मूल्यमापन अहवाल सादर : स्वीकारताना मा.प्राचार्य डॉ.मोहन राजमाने सोबत पीअर टीमचे सदस्य डॉ.विरुपाक्ष जड्डीपाल, चेअरपर्सन डॉ.शक्ला (सिंग) मोहंती, सदस्य डॉ.नरेंद्र चौटालिया, समन्वयक डॉ.एस.आर.सावंत

राष्ट्रीय मूल्यांकन एवं प्रत्यायन परिषद

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग का स्वायत्त संस्थान

NATIONAL ASSESSMENT AND ACCREDITATION COUNCIL

An Autonomous Institution of the University Grants Commission

Certificate of Accreditation

The Executive Committee of the National Assessment and Accreditation Council on the recommendation of the duly appointed Peer Team is pleased to declare the

Rayat Shikshan Sanstha's

Sadguru Gadage Maharaj College

Vidyanagar, Karad, Dist. Satara, affiliated to Shivaji University, Maharashtra as

Accredited

with CGPA of 3.63 on seven point scale

at "A" grade

valid up to May 01, 2022

Date : May 02, 2017

Director

IC/EC(3)/24/AAA/173

राष्ट्रीय मूल्यांकन एवं प्रत्यायन परिषद

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग का स्वायत्त संस्थान

NATIONAL ASSESSMENT AND ACCREDITATION COUNCIL

An Autonomous Institution of the University Grants Commission

Quality Profile

Name of the Institution : Rayat Shikshan Sanstha's Sadguru Gadage Maharaj College

Place : Vidyanagar, Karad, Dist. Satara, Maharashtra

Criteria	*Weightage (W_i)*	*Criterion-wise Weighted Grade Point (Cr WGP$_i$)*	*Criterion-wise Grade Point Averages (Cr WGP$_i$ / W_i)*
I. Curricular Aspects	100	320	3.20
II. Teaching-Learning and Evaluation	350	1240	3.54
III. Research, Consultancy and Extension	150	540	3.60
IV. Infrastructure and Learning Resources	100	400	4.00
V. Student Support and Progression	100	400	4.00
VI. Governance, Leadership & Management	100	360	3.60
VII. Innovations and Best Practices	100	370	3.70
Total	$\sum_{i=1}^{7} W_i = 1000$	$\sum_{i=1}^{7}$(Cr WGP$_i$) = 3630	

$$\text{Institutional CGPA} = \frac{\sum_{i=1}^{7}(\text{Cr WGP}_i)}{\sum_{i=1}^{7} W_i} = \frac{3630}{1000} = \boxed{3.63}$$

Grade = $\boxed{A^{+}}$

Date : May 02, 2017

Director

- This certification is valid for a period of Five years with effect from May 02, 2017
- An institutional CGPA on seven point scale in the range of 3.76 - 4.00 denotes A^{++} grade, 3.51 - 3.75 denotes A^{+} grade, 3.01 - 3.50 denotes A grade, 2.76 - 3.00 denotes B^{++} grade, 2.51 - 2.75 denotes B^{+} grade, 2.01 - 2.50 denotes B grade, 1.51 - 2.00 denotes C grade
- Scores rounded off to the nearest integer

IC/EC(3)/24/AAA/173